

EGAN

TXIPI ORMAETXEA
PAKO SUDUPE
PATXI SALABERRI

Eusebio Osa:
belaunaldi baten lekuko.

PAULO AGIRREBALTZATEGI.
Arantzazu-ren kantariak
eta olerkariak.

JUAN LUIS ZABALA
Euskal literatur sorkuntza
2013an.

2014-1/2

AURKIBIDEA

2014 - 1/2

Azterketa Literarioak

TXIPI ORMAETXEA. Eusebio Osa (biografiaren zertzelada batzuk)	5
SUDUPE, PAKO. Eusebio Osa: belaunaldi baten lekuko	9
PATXI SALABERRI MUÑO A. Eusebio Osa. Trinko-laburraz baliatzen ikasi zuen pentsalaria	25
PATXI SALABERRI MUÑO A. Eusebio Osa: Hiru zauri, hamaika aldarri, kanta bat. (Testu-hautaketa)	35
XABIER KINTANA. Imanol Berriatua	81
XABIER KINTANA. Imanol Berriatua, euskal etorkizunaren ereile	81
I. BERRIATUA. Herri mailako hizkuntza, Israeleko esperientzia	105
PAULO AGIRREBALTZATEGI. Arantzazu-ren kantariak eta olerkariak. 500 urteko literatur historiari begirada	113
J. M- ETXEBARRIA L. Oroimenak: R. Trebitsch eta Antxon Agirre Sorondo	167
J. M- ETXEBARRIA L. Oroimena: Antonio Tovar Llorente (1911-2011)	177

Sorkuntza

IÑAKI AZKUNE MENDIA. Izar gidari	195
KOLDO ZUBELDIA. 2013 urteko segida	201

Itzulpenak

GEORGES BERNANOS. Landako apaiz baten egunkaria (I) Itzultzailea: LUIS MARI MUJIK A, frantsesetik.	207
--	-----

Haur eta gazte literatura

IÑAKI ZUBELDIA. Alaitz Olaizola: Umeentzat eta gazteentzat antzerkia idazten duen emakumea	227
---	-----

Adabakiak

JUAN LUIS ZABALA. Euskal literatur sorkuntza: 2013an argitaratutako liburuen zerrenda	273
J. DORRONSORO. 2013 B. Txapelketa	303

EGAN

Mari Salvador Carrera f.º 1896

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
“BOLETINA”-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Saila
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA

EUSKO JAURLARITZA

GOBIERNO VASCO

HEZKUNTZA, HIZKUNTZA POLITIKA
ETA KULTURA SAILA
Hizkuntza Politikarako Saiburuordetza

DEPARTAMENTO DE EDUCACIÓN,
POLÍTICA LINGÜÍSTICA Y CULTURA
Viceconsejería de Política Lingüística

Gipuzkoako Foru Aldundia
Diputación Foral de Gipuzkoa

Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Hezkuntza, Hizkuntza Politika
eta Kultura Sailak

lagundutako aldizkaria

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarateak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin

ZUZENDARITZA ETA IDAZKARITZA

GILLERMO ETXEBERRIA eta LUIS MARI MUJICA

ISSN: 0422 - 7328. EGAN
Legezko Gordailua: S.S. 289/1958
Inprimategia: FASPRINT-IGARA -Donostia

Azterketa literarioak

Eusebio Osa

(biografiaren zertzelada batzuk)

TXIPI ORMAETXEA

Ez dakit gaurko gazte euskaldun bati (demagun 20-25 urteko bati) zer esaten dion, zer arrasto utzi dion Espainiako Gerra Zibil deituak. Beharbada ez gauza askorik, ez dakit. Baina adin batean gaudenoi bai, utzi digu arrastoa. Guk ez genuen gerra hura ezagutu, baina ezagutu eta pairatu ditugu haren ondorioak. Nork ez du etxean entzun zer edo zer gerrari buruz? Nork ez du libururen bat edo beste irakurri gerrari buruz? Nor ez da izan apirilaren 26 batean Gernikan, alimaleko txikizio hura gogoratzen? Nork ez daki martxoaren 31n 77 urte bete direla Durango bonbardatu zutela, Mola jeneralaren aginduz? Nork ez du entzun duela 78 urte, gerra sortu eta 4 egunera, Otxandio jaietan zela, familia osoak birrindu zituztela Andikona plazan?

Bada, aipatzen ari garen gerra anker hura sortu baino lau hilabete eskas lehenago jaio zen Eusebio Osa Unamuno. Non? Bergarako Elorregi auzoko (beste izenez, San Prudentzio) Aierdi Sakona base-rrian (Eusebiok *Sakona eta Sakone* goitizenak erabili zituen hasierako zenbait idatzitan, eta gaur egun ere, Eusebioren anaia Andres herrikiroletan adituak *Sakona* darabil). Oñatitik oso-oso gertu, eta hurbil Arrasatetik ere. Hortaz, Eusebio biziko balitz, 78 urte lituzke, hain zuzen martxoaren 27an beteak.

Baina Eusebio gaixotasun krudel batek eraman zuen 1993ko otsailaren 22an, 56 urterekin, 57 egiteko zituela. Duela 21 urte, beraz.

Nik Eusebioren bizitzan hiru aldi edo aro bereizten ditut. Behar-bada ez du honek funts handirik, eta nik baino hobeto ezagutu zutenek aro gehiago edo gutxiago eta desberdinak ikusiko dituzte Eusebioren bizitzan. Eta auskalo zer esango lukeen Eusebiok berak.

1. aroa: lehen 31 urteak
2. aroa: 1967-1980 (13 urte)
3. aroa: 1980-1993 (13 urte)

Azken aro horretan ezagutu nuen Eusebio, eta batez ere garai horretaz arituko naiz, eta ordura artekoaz zertzelada batzuk baino ez ditut emango.

1. aroa: lehen 31 urteak

Lehen urteak baserrian eman zituen, baserriko lanak eginez, San Prudentzioko eskolan ikasiz, gero Arrasateko San Viator ikastetxean... 13 urte zituela, Oñatiko agustindarren komentura joan zen, eta han eman zituen hainbat urte.

Umetatik osasun-arazoak izan zituen (bronkioetatik jota), eta 1960an ebakuntza larria egin zioten, eta birika bat kendu. 1962-64 urteak Errioxan eman zituen, Haron, berarentzat klima egokiagoa zela eta. Han irakasle jardun zuen, irakasle kritiko, filosofia-eskolak emanetz, eta euskaldunekin beti euskaraz arituz. Orduko lagunek diotenez, Eusebio euskaltzale porrokatua zen, oso ona kantuan, eta sermolari trebea.

Oñatin agustindarrek *Erein* aldizkaria sortu zuten, eta sortzaileetan zen Eusebio, eta han idatzi zituen bere lehen artikulak.

Vatikano II.aren garai garrantzitsuak ere Oñatin harrapatu zuen Eusebio.

2. aroa: 1967-1980 (13 urte)

Eusebio eta beste 30 bat apaizgai gazte Oñatitik Gasteizera 1967an etorri eta etxe batzuetan bizitzen jarri ziren, Eusebio guztien arduradun. Handik gutxira, haietako 8-10 lagun (Eusebio tartean) euskarazko eskolak ematen hasi ziren, batzuk (Felix Razkin, Pako Eizagirre, Rafa Etxegarai, etab.) Gasteizen, eta beste batzuk (Eusebio bera, Kepa Mallea, etab.) herrietan (Urbina, Ubide, Agurain, Legutio...). Geroago, 1972-73 inguruan Juan Bautista Gamiz koordina-

zio-taldea sortu zen, eta hor ziren, besteren artean, Gontzal Fontaneda, Juanjo Uranga, Ima Murgoitio, Anjel Ibisate, Anjel Irigarai, Pako Eizagirre eta gure Eusebio. Aldi berean, Henrike Knörren inguruan bazen talde txikiago bat; han ziren, besteren artean, Kepa Mendia, Maite Mendiburu, Imanol Leturiondo, Jose Mari Arrizabalaga, Joseba Knörr eta Josu Olano. Geroago, talde biek bat egin zuten. Eta, azkenik, AEK sortu zen.

Azpinarragarria da Eusebiok euskalgintzan egin zuen lana, euskara-irakasle gisa eskolak ematen, alfabetatzeko eta euskalduntzeko materialak sortzen, Olabide ikastolan lanean, etab.

Baina ezin da ahaztu Eusebioren beste alderdia: Eusebio aurrekakoia, irekia, besteei entzuten zekiena, errealitateaz hausnartzen zuen pentsalari kritikoa, konprometitua, langileen aldekoa, injustiziaren eta boterearen indarkeriaren salatzailea (adibide bakarra emateko: 1976ko martxoaren 3ko gertaera latzetan erakutsi zuen jarraia).

Eusebio Gasteizera etorri ondorengo asalduzko garaia izan zen, eta sekularizazio-garaia ere bai. Sotanadunak sotana eskegitzen hasi ziren, eta sotana janztera iritsi ez ginenok komentuek hustu genituen. Eusebiok ere Gasteizera etorri eta urte gutxira utzi zuen apaizgoa, eta, ez arazorik izan gabe, Arantza Uribarrirekin ezkondu zen, 1973an.

3. aroa: 1980-1993 (13 urte)

Nik Eusebio ezagutu nuenerako (1980an), bizitzaren zati handi bat egina zuen. Gu lanean hasi berri, eta bera lan asko egina, euskal munduan bereziki, baina baita beste arlo batzuetan ere.

Azken aro honetan, honako hauek behintzat aipatu nahi ditut:

- 1) Eusebio 1980ko udazkenean hasi zen lanean Euskal Herriko Unibertsitatean (EHU), urriaren 1ean, oker ez banago (Eusebio eta Arantza aurreko ikasturtean Ekuadorren egonak ziren Eusebioren teologia-ikasketak baliozkotzen).
- 2) EHUn (Gasteizko Irakasle Eskolan) irakasle-lanetan hasi eta gutxira Eskolako zuzendaritza-taldean sartu zen, ikasketaburu. Euskal Herriko Unibertsitatea sortu berria zen. Zuzendaritza-talde hark zituen helburuen arten, Euskal Filologia es-

pezialitatea garatzea zen bat, eta horretan Eusebioren lana funtsezkoa gertatu zen. Talde hark (eta, beraz, Eusebiok) urratutako bidea eta egindako lana ez zaigu ahaztu orduan handik genbiltzanoi.

- 3) Irakasle Eskolan, batez ere *Euskal Morfosintaxiari* eta *Dialektologiari* buruzko ikasgaiak eman zituen. Baina ikerkuntzan ere murgildu zen, eta tesia egiten hasi, eta baita burutu ere. Tesi-gaitzat oso gai garrantzitsua hartu zuen, beti modan dagoena: *Euskararen hitz-ordena*. 1989an aurkeztu zuen tesia, Patxi Goenagaren zuzendaritzapean, eta Azkue saria jaso zuen.
- 4) Eusebiok, bere ikerketa-proiektuak garatzeko, bi egonaldi egin zituen Renoko unibertsitatean, lehena hilabete eta erdikoa (1986an, EHUko Euskararako Kabinete Teknikoak emandako laguntzarekin) eta bigarrena sei hilabetekoa (1991n, Madrilgo Hezkuntza Ministerioak (MEC) emandako bekarekin).
- 5) Tesia eginda, Eusebioren nahia zen Irakasle Eskolatik Filologia Fakultatera pasatzea eskolak ematera. Eta Eusebioren merituez gainera horretarako egokiera ederra zegoenean, harako atek itxi zitzaizkion (hamarkada bat lehenago, Txillardegiri itxi zitzaizkion bezala). Eta inguruan ginenok (batez ere, Arantzak, jakina) oraindik gogoan dugu Eusebiok zenbat sufritu zuen injustizia harekin.
- 6) Unibertsitatearen kudeaketari dagokionez, Irakasle Eskolako zuzendaritzan izateaz gainera Unibertsitateko Euskara Batzordean parte hartu zuen, eta geroago EHUko Euskararako Kabinete Teknikoko zuzendaria izan zen 1988ko maiatzetik hil arte.

Beste gauza asko geratu dira esan gabe: 1985-86an NATOren aurkako plataforman egindako lana, *Euskaldunon Egunkariaren* inguruan egindakoa, haren kantu ezagunak (*Gurea da!*, ezagunena aipatzearen), Eusebioren bertsozaletasuna, Arantza ere azaletik baino ez dut aipatu... Eta Arantza oso garrantzitsua izan zen Eusebioren bizitzan. Izan ere, nik Eusebio ezin dut imajinatu Arantza gabe, eta Arantza Eusebio gabe.

Eusebio Osa: belaunaldi baten lekuko

EHU. Gasteiz. 2013

PAKO SUDUPE

Nik ez bezala, bizirik ezagutu zutenek, hurbiletik bere izaera jaso ahal izan zutenek azpimarratzen dute entzule ona zela, isilik entzuten egoten zekiena; gero, entzundakoa jaso eta hark bere hausnarketetan txertatuko zituen ingurukoei entzundakoak. Gizon sakona izan zela.

Lagunen oso lagun ona ere bai. Lider karismatikotik ere zertxobait ba omen zuen. Sermolari ona ere bai. Pentsamenduaren sakontasunagatik nabarmentzen zen, eta pentsalaria bakarrik ez, oso aktiboa ere izan zen: euskalgintzan, alfabetatzegintzan, pedagogia eraberrigintzan, erakunde marxistekiko lankidetzan, unibertsitateko lanean eta NATOren kontra edo Pertsiar Golkoko gerraren aurka edo EKBren alde; eta idazgintzan halaber.

Nik idatzietatik ezagutu dut, eta hurbiletik ezagutu zutenengandik ere bai, zeharka.

Ezagutza horien berri ahalik eta egokien emateko, idazlan hau bost kapitulutan banatu dut. Lehenbizikoan, Osa fededuna baina erlijio klixetuaren aurkakoa azaltzen dut; zapalduen aldeko pedagogoa bigarrengean; hirugarrenean, marxista; laugarrenean, gizarte-kritikaria, eta azkenengoan, euskal idazlea. Funtsean, Osak berak erabilitako bibliografia erakusten dut, eta Osaren beraren idatziak izan ditut ardatz.

Fedearen alde eta erlijioaren aurka

Joan XXIII.a aita santu zela apaiztu zen, Vatikanoko II. Kontzilioaren prestatze-lanetan ari zirela. Fede biziz apaiztu ere. Zioen euskaldunok fede bizia genuela; behar bezala arrazoitzen ez genuen jakingo fede hori, baina horrek ez zuen esan nahi arrazoirik ez genuela edo gure fedea arrazoiarekin muturtuta zegoenik, bakarrik bestelako arrazoiak genituela, sentituagoak, egungo fraseologian adierazita adimen emozionalari lotuagoak. Unamuno oroitarazten zuen arrazoiketa horrekin, delako bihotzaren arrazoioren hura, baina Newman kardinala aipatzen zuen Osak. Berriro diogu: fede biziz apaiztu zen 1961eko uztailean.

Kontzilioa prestatzen ari zirela, *Jakin*-en argitara eman zituen artikuluetan, Kristori buruz eta Elizari buruz eta idatzitakoetan nahiko bat zetorren, erabat harturik, Areatzako sakramentinoek edo Urretxuko pasiotarrek edo Arantzazuko frantziskotarrek idazten zituzten artikuluekin. Garai horretan idatzi zuen, Krutxevek Stalin jorratu berri zuela profitatuz, komunismoak irakatsi zigula jabetza pribatuaren defentsa naturala dela, naturazko erroa duela, eta AEBek eta Alemaniak gehiago lortu zutela herri langilearen alde Errusiak baino; izan ere, komunismoak berdindu bai, baina behetik berdindu zituen sobietarrak, aberatsak gutxituz eta pobreak ugarituz.

Bozkarioz hartu zuen Kontzilioa. Paulo VI.aren lehen entziklika, *Ecclesiam Suam*, Elizak gaurko munduan duen egitekoaz diharduena, ona iruditu zitzaion. Barrura begiratzera gonbidatzen zuen aita santuak, Elizaren barrura, eta eraberritzeko zenbat eta ebanjelioetatik hurbilago hobeto. Kontzilioak ekumenismoaren gainean zerabilen eskema zabaldu zenean, bere poza agertu zuen: bazen garaia protestante eta ortodoxoekin adiskidetzeko eta susmo txarrak baztertzeke, bazen garaia haien egia ere aitortzeko, egiaaren %95aren jabe baitziren —%100 Eliza katolikoak—. Garai honetan beste tonu bat nabari du, bestelako kezka mundutarragoak, gizatiarragoak ageri ditu, eta, Kontzilioa amaitu berritan, handik etorritako entziklika eta irakaspenak ondo hausnartu beharra aldarrikatzen zien *Erein*-eko anaiakide agustindarrei, iturrietara joan eta handik edan beharra, prentsan argitaratutako iruzkinekin kontentatu barik.

Jadanik Oñatiko komentutik Gasteizera etorria hainbat apaizgaireren arduradun, etxebizitza partikularretan bizitzen, 1968ko maiatzaren ondotik, oso bestelako ideiak agertzen zituen *Erein* ez bezalako hedabide batean: *Anaitasuna* aldizkarian. Bere bilakaera intelektualetan hainbat teologok garrantzi handia izan zuten: Robinson, Metz, eta Bonhoeffer-ek, esaterako; esan liteke teologo horiekiko elkarrizketan, Kontzilioko espirituan sakontzen jarraitu zuela –beste batzuek atzera egin zuten bezala–, eta kontzeptu-bereizketa garbi batera heldu zen: fedea, inoiz inposatu behar ez zen fedea iraultzailea zen, eta berak atxikitzen zuen –beti atxikiko zuen–, baina erlijio soziologikoa, instituzionala esan dezagun, kontserbadore-tradizionalista, errealitate bidegabea aldatu nahi ez zuena, baztertu beharrekoa zen; izan ere, Eliza burgestua zegoen, ondasun pribatuen gosegatik usteldua, eta kapitalismoaren zurkaitz gotorrena bihurtua. Sozialismoa erabat, eta kapitalismotik soilik gehiegikeriak salatzetik, aldez beste egitera igaro behar zuen Elizak.

Gizadian zegoen kontraesan nagusia ez zen fededun eta fedegabekoen artekoa, baizik eta zapaltzaile eta zapalduen artekoa. Eta fededunak zapalduen alde egin behar zuen.

Arabako Elizaren hierarkia oso atzeratua ikusten zuen, burgestua eta oso espainola. Han ez zuen borroka planteatu halere; ez zuen apaiz aurrerakoi edo ezkertiarren talderik osatu; borroka ikastolan egin zuen –han ere bazegoen Eliza, haren beharrean baitziren frankismopean legalitatea lortzeko–, eta kanporatu egin zuten 1971n Olabide ikastolatik, garai hartan irakasleak eta andereñoak, besteak beste, Arrasate, Oñati, Urretxu eta Deustuko ikastoletatik kaleratu zituzten bezala. Kanporatuek irakaskuntzako hizkuntza ez ezik, heziketa ere aldatu nahi zuten, eta, katekesia, ikastolan ez zela eman behar uste zuten.

Jakin-en plazaratutako artikuluan argi asko azaldu zuenez, ikastolak haurra kulturaz jabetzeko izan behar zuen, ez katekesia emateko. Haurra pentsatzez, hautatzez eta ekitez egiten da pertsona eta hiru ahalmen horiek lantzean honako balio hauek garatzen dira: erantzukizuna, ekimena, adierazpidea edo hizkuntza, langiletasuna, senidetasuna, egia, esperantza, justizia, elkartasuna, besteren nortasunaganako begirunea, eta abar. Ikastolako harreman guztietan: jolasean, hizketan edo ikasketetan balio horiek lantzea zen ikastolaren

egitekoa, ezen ez erlijio katolikoaren dogma klixetuak buruz ikasaraztea.

Oso landua zuen gaia, ez alferrik apaiz katolikoa zen, eta euskal ikastolen aldeko porrokatua; fedean bost memento zituen identifikatuak eta zehazten zuen ikastolari, bere ustez, zer zegokion eta zer ez. Hitzaldiak egin zituen hainbat ikastolatan, Arrasaten eta Durangon, esaterako. Orduko guraso pragmatikoentzat, gurasoak berak joan ziren Elizaren babes bila, eta Elizaren babesaren truke, erlijioa eman beharra zegoen. Osarentzat, hori fedeari bi tiro ematea zen, eta erlijio mota txarrena erakustea. Eliza ondasun materialen gose zen, kontserbadore bilakatua, eta, hortaz, gizakiaren garapenerako kaltegarri. Bota egin zuten ikastolatik, ikastola enpresa gisa gobernatu nahi zuten enpresaburuz osaturiko guraso-batzorde antidemokratiakoaren erabakiz, irakasle eta guraso gehienen iritziauren aurka edo ezjakinean, eta berak laster utzi zuen apaizgoa, baina ez idazgintza eta liburugintza.

Erabaki gogorrak hartu beharra suertatu zitzaion eta ausart eta kontsekvente hartu zituen beti. 80ko hamarkadan, UEUrako prestatutako hitzaldi batean, adierazi zuen bere bizitzako azkenaldian erlijioaz zer pentsatzen zuen, nahiz modu ez oso argian, nik uste: Horkheimer, Adorno, J.L. Aranguren filosofoen ikuspegietatik eta askatasunaren teologiatik sentitzen zen hurbilen, hortxe nonbait.

Olabide ikastolatik kaleratu eta bospasei urtera autokritika egin zuten: azkarregi nahi izan zituzten bildu pentsamolde-iraulketa gerta zedin ereindako hitzen emaitzak: pentsamendu tradiziozale kontserbadorea erraz hondoratuko zuten ustean, okertu egin ziren.

Zapalduen aldeko pedagogiaren alde

Pedagogia eta gizartea liburuan azaldu zituen gaiok sakon, eta eredutzat Freire brasildarra hartu zuen, beste batzuek Freinet frantziarra bezala garai hartan, eta zapalduen aldeko pedagogiaren oinarriak azaldu zituen. R. Saizarbitoriak egin zion hitzaurrea: gustatu zitzaiola liburua zioen hark, baina pedagogiaren indarrean sinesmen gehiegi zegoela salatzen zuen; eskolak bakarrik ezin zuela iraultza soziala erakarri. Haurrak, Bloom neurologoaren arabera, 4 urterako % 50 bereganatua du, eta 8 urterako % 80, eta etxean zer ikusi hura

ikasi, eta, hortaz, proletario seme-alabek ikusten zutena eta burges seme-alabek ikusten zutena oso biga ziren, eta hori eskolan erremediatzea oso ere zaila.

Liburu horretan, besteak beste, kontzientzia primario, postprimario eta kritikoaren arteko bereizketa jakingarria dago. Nagusiki lehenbiziko kontzientzia duenaren interes nagusia biologia da: jatorria, odola, abizena, familia, jaioterria, eta horrek guztiak badu kutsu sakratua. Jana, edana, jantzia ditu kezka nagusi, eta bestelako giza problema larriak ez ditu sumatzen. Mundua gauza burutua da, ez da prozesu bat, beti eginez doana. Historia baino gehiago natura ezagutzen du, nahitaezko legeekin.

Kontzientzia postprimarioa etorritz, hitz magikoen, hitz hutsen tirania salatzen zuen. Orduan ikastolaren inguruan zegoen girora etorririk, hitz magikoak hiru ziren: sexua, erlijioa eta marxismoa. Erlijioa beharrezkoa, marxismoa txarra eta sexuaz hitz egitea delikatu. Hortik ezin atera, ezin sakondu kritikoki hitz horien esanahian. Eta horrekin batera pentsakera alternatibista. Luze hitz egin ondoren erlijioak ikastolan izan behar zuen lekuaz: *bai ala ez?* galdetzen zuen jendeak. Arrazoiketa ahulez eta afektibitate handiz ari zen jende hori.

Euskaldunak kontzientzia primarioaren arrastoak eta kontzientzia postprimarioa ganditurik, kontzientzia kritikora heldu behar zuen. Halakoa duenak: kausa eta ondorioen arteko harremanak aztertzen ditu; azalpen magikoetatik erantzun logikoetara igarotzen da; ordena finkatu eta sakratu guztiak kritikapean ezartzen ditu eta Estatuaren, sistemaren, antolakuntzaren eta Elizaren arrazoi eta egia guztiak ditu erlatibizatzen, eta dena pertsonen zerbitzuan ipintzen. Mugak gainditzea du xede; zentzu kritikodunak uste du mugak gainditzeko eginak direla. Iraganean finkatzen den pentsamoldea zer eta zenbat ikasten den jakiteaz kontentatzen da; pentsamolde kritikoa duenak, aldiz, nolakotasunaz, kualitateaz gehiago kantitateaz baino; elkarrizketa gehiago praktikatzen du polemika baino, goitik beherako inposizioa ez du onartzen, eta herriko jende xehearengan, karrerarik gabeko gizon edo andrearengan eta langileengan badu konfiantza.

Handik berehala idatzi zuen *Dialektikaz eta kulturaz* liburua, jada apaizgoa utzia zuela eta ezkondurik zela. Frankfurteko eskolako

Adorno, Horkheimer eta Marcuse eta Althusser-eta hartzen zituen erreferentziatzat. 1973ko urrian jada idatzia zuen, baina handik bi urtera arte ez zuen argitaratu. Euskal argitaletxeen zailtasun ekonomikoengatik baino gehiago zalantzak zituelako. Zergatik zituen zalantzak?

Rikardo Arregi eta Txillardegiren artean eztabaida sortu zen 1967an, ea modan Europan marxismoa ala estrukturalismoa zegoen. Ezker Berriak marxismo klasiko ortodoxoaren eta sozialdemokrazia-aren artean hirugarren bide bat nahi zuen, sozialdemokrazia baino ezkerago. Txillardegik kapitalismoaren bidegabekeria gogor txarretsirik ere, ez zuen gutxiago gaitzesten komunismoaren praxia; ez teoria, baizik praxia. Stalinek Errusiako iraultzan buru izan zirenetatik %88 garbitu zituen, Trotskyrengandik hasita; Budapestean eta Pragan badakigu zer gertatu zen, eta Berlingo harresia ez zuten kapitalistek altxatu baizik eta komunistek, jendea Alemania kapitalistara ez igarotzeko.

R. Arregik, Txillardegik eta J. Azurmendik plan bat egin zuten liburu bana idazteko; hirurek liburuaren izenburuaren lehen terminoa “hizkuntza” izango zuten –eman nahi zioten garrantziaren adierazgarri–; Arregik “politika” bigarrena, Txillardegik “pentsakera” eta Azurmendik “marxismoa”. Arregik ez zuen idazterik izan, baina beste biek bai. Eta liburuok idatzi zituzten, besteak beste, hain zuzen garai hartan Euskal Herrian zegoen giro ezkertiar-ezkertiarrari, marxismo ortodoxoegiari, galga jartzeko eta kezka arazo nazionalera, eta, hortaz, hizkuntzara biderarazteko. 1975ean, Azurmendik *Gizona abere hutsa da* argitaratu zuen. Iraultza sozialarekiko eszeptiko ageri zen oso liburu horretan.

Txillardegirekin batez ere, baina Azurmendirekin ere ikuskera-desberdintasunak zituelako izan zituen zalantzak, nik uste, baina azkenean argitaratzera deliberatu zen, Gasteizko 1976ko martxoaren 3ko espirituan esan liteke, eta OIC/EKE Euskal Komunisten Erakundearen arrimuan, haien kolaboratzaile zela eta Francoren heriotzarekin iraultza soziala egingarri izango zela uste zenean, esperantza horrekin behinik behin, aintzat harturik nazioarteko egoera ere bes-telakoa zela.

Benetako demokrazia sozialismo marxista

Txillardegirentzat ez bezala, Eusebio Osarentzat kontraesanik ez zegoen estrukturalismoaren eta marxismoaren artean, estrukturalismoa metodo zientifikoa bat bezala eta marxismoa dialektika bezala hartzen direnean. Estrukturalismoa eta marxismoa dogma bezala hartuz gero bai, Txillardegik zerabiltzan bezala, bestela ez. Autoritate gisa R. Garaudy aipatzen zuen; haren *perspectivas del hombre*.

Hizkuntza eta etnia eta klaseak biga zirela zioen Azurmendik, eta bi izaten utzi behar zitzaiea. Utikan dena klasera menderatu nahiko monismo hizkuntza eta etnia galtzailea! Osak zioen, berriz, euskara ez dela herritasunaren oinarri. Euskara baino azpirago euskara darabilten gizon eta emakumeak zeudela. Euskal Herriko gizon eta emakumeen praxia. Euskara egitura bat bai baina Euskal Herriko jendeak zerabilen egitura bat eta Euskal Herriko jende baten ekintza zapaltzailea zen, eta gehienek ekintza, berriz, zapaldua. Eta euskara hor zebilen joko horren baitan. Hori bai: etnia eta klase-arazoa biga ziren. Baina bi arazo horiek toki eta garai berean ematen dira. Beraz, hein handi batean behintzat, bitasun hori batasun batean ematen zen.

Eztabaida teorikoak gorabehera, praxian, Gasteizko Sanchiz Bueno enpresan inportazio-espazio atalean lanean zela, 1974tik 1979ra –frantsesez eta ingelesez moldatzen zelako hartu omen zuten–, OIC/EKeren alde egin zuen Osak, haiekin kolaboratu zuen. Inoiz ez zuen autodeterminazio-eskubidea ukatzen zutenekin bat egitea onartu, baina kontraesan nagusia ez zen Txillardegik zioena, hots, tesi eta indar abertzaleen eta tesi eta indar inperialisten artean zegoena –ezker espainolistarekin elkartzea euskaldunen aurkakoa, erreazionarioa eta bideraezina zen–, baizik eta sozialismoaren eta nazionalitateen autodeterminazio-eskubidearen alde borrokatzen zen Espainiako langile-klasearen eta Espainiako klase kapitalistaren artean, zeinek borrokatzen zuen langile-klasearen esplotazioa eta nazionalitateen zapalkuntza betikotzeko.

Democracia es igual a socialismo testu argitaragabea, marxismo-leninismoa egokitu zuen euskal egoera politikora. Batzarrak izan behar zuen oinarritzko eta funtsezko elementua, langileen eta auzotarren eta irakasleen eta herri langilearen batzarrak; han ordezkariak hautatu eta haiek koordinatu egin behar ziren eskualde, nazionalitate

eta Espainiako estatu mailan; zeren kapitalismoa horrela antolatua zegoen bezala, sozialismoa lortzeko ere hala egon behar zen koordinatua Espainiako herri langilea, eta benetako abangoardia iraultzaile batek gidatua, beti oinarrizko batzarraren menpe eta hari estekatua, eta ez burokratizatua, zeren benetako demokrazia sozialismoa baita. Eredua ez zen Frantziako demokrazia burges kapitalistan bilatu behar, baizik eta garaile irten ziren iraultzetan, Errusiakoa barne, eta Frantziako eredu gaitzetsiari Kubakoa kontrajartzen zion jarraitu beharreko eredu gisa.

Baina 1979an, OIC erakundea MCErekin batzean, utzi egin zion kolaboratzeari –inoiz ez zen OICko militantea izan, baizik aldeko eta lankide– eta bere bizitzako beste aro ezberdin bati ekin zion.

1980tik hil arte EHUn aritu zen irakasle, Gasteizko Irakasle Eskolan, euskararen morfosintaxia eta dialektologia ematen. Bizitza-biraketa handia. Bere belaunaldiko beste askorena bezalatsu. Apaiz-ikasketak egin 50eko hamarkadan, apaiztu, 70eko hamarkadan apaizgoa utzi, eta, 1980ko hamarkadatik aurrera unibertsitatean eskola ematen.

Iraultza sozialaren ametsari eutsi zion ala bazter utzi zuen? Atxiki zuen, baina euskararen eta euskal kulturaren eta abertzaletasunaren aldeko borrokara etorri zen lantegi berrian, iraultza sozialaren xedea baztertu gabe, nahiz etsita zegoen ezinezkoa zela. 1983an egin zioten elkarrizketan aitortzen zuen berak eta bere gisako ezkertiarrek uste ez bezala, arazo nazionalak indar gehiago zuela arazo sozialak baino; halere, nahiago zituen garaile gertaturiko iraultza orbandunak Frantziako 68ko maiatza bezalako porrot egindako iraultza mitifikatuak baino. Oso aktibo borrokatu zen Espainia NATOn sartzearen aurka 1985-86an, eta halaber, 1991n, Pertsiar Golkoko gerraren aurka, militarismo eta autoritarismo guztien aurka, eta baita munduko jendarmearen, hots, AEBen politika militarista-inperialistaren aurka ere.

Segur aski bere bizitzako azken aroan, *Egin* eta *Egunkaria*-n idatzi zituen artikulua –140 bat– dira gaur egun irakurgarrienak, jakingarrienak eta gozagarrienak. Hamahiru sailetan bildu ditut, eta hemen bizpahiru baino ez ditut aurkeztuko.

Gizarte-kritikari

Espainiako estatuan NATOri buruzko erreferenduma egin aurretik plazaratutako artikulu bati honela deritza: “Lord Bacon. engandik lord Carrington. engana”. Lord Carrington NATOko idazkari nagusi izan zen 1984tik 1988ra. Francis Bacon ingelesaren *Novum Organum* liburu famatua, berriz, 1620koa da. W. Windelband filosofo alemana espresuki aipatuz, eta hirurehun eta hirurogeitaka urteren alde gorabehera, biak modernismoaren zubiak lotzen zituela sostengatzen zuen. Zer ikusteko zuen horrek NATOrekin?

NATOn barrenduz gero, han botere militarra eta misil nuklearrak baino gehiago agertzen zen. NATO ekonomia, ideologia eta kultura bat ere bazen. Labur-zurrean: mendebaldeko kultura, modernitatearen ideologia, indarraren logika zen. Zer zuen aro modernoaren kontra? Zer Baconen aurka? Deus ez. Ongi etorriak Bacon eta bere lagun ilustratu modernotzaileak, zioen, ilunpeak uxatu beharra, mitoak hautsi beharra, idoloak tronutik kendu beharra, baina ongi etorriarekin batean hasten ziren doluminak ere. Lord Bacon-ek Lord Carrington-i konplizitatezko keinua egiten ziola pentsatzea gaizki pentsatzea ote zen? Bere borondate santuaren kontra bai, baina baieztatzen zuen *Novum Organum*-ek NATOri eskua eman ziola.

Beraren baieztapena zen bloke militarrek genituela, baratze nuklearra, eta, hortaz, NATO zela aro modernoaren sagar umatua. Hori guztia ongi ikusi zuten Horkheimer eta Adornok beren *Ilustrazioaren dialektika* liburu sonatuan. Ilustrazioaren zeregina mundua magiatik libratzea da. Baina beharrezko da ongi ohartzea aurrerapenaren une horretan bertan nola hasten den atzerapena ere, halabehar berria, mito sekularizatua.

Frankfurtoko eskolakoei eskua emanik, arrazoi ilustratu askatzailerak arrazoi instrumentalizatu eta administratu zapaltzailea sortu zuen bere baitan. Misil nuklearrekin gidariak ez du zeregin handirik, zioen. Makina berez doa aurrera, ibili zoroan. Gidari zoratuaren esku-tan dabilen makina ero horren izenetariko bat NATO da.

Kontua zen, berak zioenez, askok ez zutela halabehar erlijioso hartatik halabehar nuklear honetara pasa nahi. Ez zuten ziklo mada-rikatu horretan jausi nahi. Beste modu batera pentsatu nahi zuten, bloke militarren kontra eta oraindik ageri ez denaren alde, posibilita-

te ahulez, ausartez. Ez NATOren mastari loturik bizi den Ulises modernorik. Ez utopiaren soinurik ez entzutearren, buru-belarriak nagusiaren etxean argizagiz estalirik daramatzatenen esklabotzarik.

Egin-en idazten zituen artikulu horietaz iritzia eskaturik, aditzera ematen zuen ahalegintzen zela bere ikuspegia izan ez zedin guztiz politikoa, ahaleginak egiten zituen bere ikusmoldea politiko-etiko-literario-filosofikoa izan zedin.

Gudukatu zuen intelektualetarik bat Fernando Savater izan zen. Hiru artikulu idatzi zituen haren esanei aurka egiteko. Savater ez da tontoa esaten zuen, luma zorrotza du eta tribuna inportanteak, prestigiozkoak guztiz. Eta abertzaleen eta nazionalisten deskuidu txikienaren zelatari eta salatari dabil. Oraingoan harrapatu duen ehiza hau izan da: “Bandres, PSOE, GAL, todo es igual”. Eta, jakina, horrelako pieza batek luzimendurako bide aproposa eskaintzen dio. Spinoza filosofoagan oinarrituz argudio brillanteak eta konbentzigarriak jalgitzen dizkigu aurpegira. Eta zuk aitortu beharra daukazu: “neurri handi batean arrazoi du tipo honek”. Arrazoi du. Errealitatearen ezagutza lortzeko diferentziara itzuli behar dira begiak, bultoarekin konformatu gabe. “Dena berdin da”, “denak berdinak dira” gehienak astakeria hutsak baitira.

Baina diferentziaren alde oso ezberdin zeuden Savater eta Osa. Savater jaunak, beti alde batera begiratzeaz, begiak okertuta dauzka, esaten zuen. Bere azkartasun guztia bere teoria defendatzeko eta Euskadiko nazionalismo-abertzaletasunaz trufatzeko darabil. Tranpa egiten du, tranpa nabarmena, baina askoren txaloa bereganatzeko adinekkoa. Pentsalari ondradua balitz, boterearen morroixto-kritikalari txo ez balitz, egiaz diferentziaren aldeko filosofian sinetsiko balu, filosofia hori abertzaletasuna erasotzeko aitzakia ez balitz, orduan, bere argumentazioa aurrera eraman beharko luke, Spinozaren autoritate filosofikoaz.

Etorri berri zaigu Madrilgo Gobernu-presidentea ekialdeko bi-daiatik, eta txinatarren esaera batekin etorri ere: “Katua, zuria izan beltza izan, berdin da; arratoiak harrapatzea da kontua”. Ez dago eskuinik eta ezkerrik, ideologia lekuz kanpo gelditu da. Hor du Savaterrek Felipe Gonzalezi “jesuita” eta “imbécil”, eta “bruto” eta “estúpido” deitzeko aukera ezin bikainagoa. Baina ez du horrelakorik egingo gure filosofo ausartak, orain arte ere ausardia eta argita-

sun handienak txikien kontra plazaratu baititu. Espainiaren golkoan denok bat, denok berdin gabela esaten digute, eta bandera baten itzal sakratupean, eta Konstituzio baten babesean. Eta denok berdin izatera, “todo igual”, “todos igual” izatera behartzen gaituzte. Non dago hor gure akrata moderatua? Non diferentziaren apologista? “... atención a la diferencia”. Bai, baina tranparik egin gabe. Artaburuak Euskadiko abertzaleak direla aurrez erabaki gabe. “Todo es igual” mordo batek Madrilen duela bere jaioterria eta lur-lanketa ahaztu gabe.

Felipe Gonzalez ez zen inoiz Andropov komunistarekin bildu, baina bai Ronald Reagan kapitalismo neoliberalaren aitabitxiarekin, 1983ko ekainean, Washingtonen. Eta 1985ean birritan, behin Madrilen eta beste behin han. Neutraltasunetik AEBen aldera igaro ziren. PSOEren biraketa hori kritikapean izan zuen Osak.

Nire iritzirako, artikulu lortuenetako bat “Arbolapetik Juntetxera” deritzana du. 1985eko urtarrilaren 26an, igandearekin, egin zuen lehendakari-zina Ardanza jaunak Gernikako batzar etxean. Batetik, Gernikako arbolapean, euskaraz, euskaldunon betiko omen den askatasun-nahiaren kantu errealtatean inoiz ez gauzatuari; eta, bestetik, “juntetxean”, erdaraz, Espainiako Konstituzioari, Koroari eta Gernikako autonomia-estatutuari eta estatuko gainerako legediari leialtasun osoa hitz emanez.

Arbolapekoa guztiz hunkigarria izan da idatzi zuen. Izan ere, “Gernikako Arbola da bedeinkatua”. Mendiko irrintzia ederra den bezala: “goazen mendirik mendi euskotar gazteok...”. Eta gure etxe zuri eta zelai berdeak ederrak diren bezala: “Hara nun diran...”. Hor, lege eta muga guztiez gain, zutik gabiltza, libre, kantari, euskaraz. Eta, nahi baduzu, Jaungoikoaren aurrean “umilki”. Baina arbolapeko lanak urak laster eramaten ditu, eta arbolapeko hitzak, haizeak. Izan ere, ideologia nazionalistaren bizileku eta pausaleku nagusia arbola bedeinkatupean –hots, folkloean, XIX. mendean, Jaungoikoa eta Lagi Zaharrean– kokatzen denean, nahiko argi dago klaukazioetik oso urruti ez gabiltzala. “Baina sua eta ura nola elkartu daitezke?”, galdetzen zuen G. Arestik. Ez zuen asko ezagutzen gaurko politikoen trebetasun aparta. Soluziobidea hor dago: jaiegun goizetan abertzale radikal idealista independentista izango gara; eta astegunetan, paktista pragmatiko “dependentista”. Mendian irrintzi egiteko orduan, utopiko. Gobernategian erabaki publikoak hartzeko orduan, errealista.”.

Euskal idazle

Azken kapituluan, Osa euskal idazleari egin diogu leku. Euskaltzale agertu zitzaigun 1960an *Erein* agustindar laterandarren kazetan, eta hil baino hogeit hamar egun lehenago argitaratu zuen azken artikulua *Egunkaria*-n. Euskara euskaragatik ez baizik eta beti zapalduen alde egiteko, herri langilearen alde egiteko, bultzatzaile nagusi AE-Bak dituen militarismoari aurka egiteko, AHTren aurka eta ekologiaren alde, euskal abertzaletasunaren alde ere, migratzaileen eskubideen alde, eta gutiz gehienetan euskaraz.

Argi utzita euskara politizatua, *mantxatua* aldarrikatzen zuela, zer zen euskara Eusebio Osarentzat: gure aberria, adierazi zuen artikululu batean.

Euskarazko Kulturaren Batzarrak –EKB– 1985eko maiatzaren 3rako Euskararen Egunerako deia egin zuen. Horren harira idatzi zuen “Lotsa guztien gainetik” deritzana. Lehenago zenbaitek aditzera eman zuelako euskarak mundu-ikuskerara berria eskaintzen zuela –estrukturalistek, Txillardegik *Hizkuntza eta pentsakera*–, orain beste muturrera joanda, joera zegoela hizkuntzari, euskarari, garrantzia kentzeko. Ez hainbeste eta ez hain gutxi; aitortu beharra zegoen, Alfonso Sastrek gaztelaragatik esan ohi zuen bezala, lotsa guztien gainetik, euskara gure aberria zela.

Eusebiori hitzak ostuz: euskal hiztunontzat euskara –bakoitzarentzat bere hizkuntza-hizkera– lan- eta komunikazio-tresna izateaz gain, giro bat eta egurats bat ere bada. Alfonso Sastrek sarri esan izan du gaztelera dela bere aberria. Gehiegikeria? Bai hizkuntzarekiko harreman utilitarioak bizi dituenarentzat, bai hizkuntza ikasgai gorabehera bihurtu zaionarentzat, bai ofiziozko linguista arima-galduarentzat. Ez poetarentzat, ez hizkeraz maiteminduarentzat eta hizkuntza-hizkera bere odol-haragietan barreiatu duenarentzat.

Honela jarraitzen zuen: gure hizkuntzaren erabileraren aldeko gatazka honetan katedratikoak bezain beharrezkoak ditugu poetak, hizkera bizi duten eta hizkuntza-hizkeran bizi diren poetak, hizkuntzaren pentsalariak eta “bizilariak”. Euskara, beraz, gure aberria. Zerk batuko, zerk bategingo gaitu sakonago gauzak, pozak, negarrak, jaiotzak eta heriotzak izendatzeko hizkera berdina baino?

Zer da, bada, -zioen-, kreazioaren funtsa, gauzei izena ezartzea baino. Hura ez baitzen irakaslearen argudio sorta ordenatu bat, geure hizkuntzaren odol-xurgaldiz mozkortu den kanta bat baizik. Ez, bere hizkeran ez zen mundu-ikuskerara berri eta harrigarri batean bizi, baina bai beste ehunmilaka batzuekin kulturazko, etengabeko sormenezko identitate zoragarri babesgarri batean.

Beste artikulua bat gogoan iltzatua gelditzeko modukoa, “Elebakartasuna” deritzana du. Sarreran, dotoreziatzko ironiaz kokatzen zuen gaia: zenbaiti atzerakada, baserritarkeria eta arlotekeria galanta irudituko zaio urrats hau. Gure inguruko ilustratu eta moderno direlakoek ez digute erraz barkatuko eta, elebitasunaren alde deiadarka hasiko dira, modernitatearen azken garapenaren eta kultura-aniztasunaren izenean. Guk ere horixe nahi dugu, Euskal Herri elebiduna, edo hirueleduna, edo laueleduna –Eusebio Osa bera zen bezala: laueleduna; euskaldun eta gaztelaniadun ez ezik frantsesdun eta ingelesdun–. Baina elebitasuna normalizatuko bada beharrezko diren baldintzak eta baliabideak ere nahi ditugu.

Besteak beste, soziolinguistikak ere hala dioelako, eta euskaldun berriek euskaraz bizi den komunitate baten erreferentzia garbi bat izan dezaten, lurralde elebakarra eskatzen zuen: lurralde elebakarra da, beraz, eskatzen ari garena. Eta eskatzen dugun horrek, ezjakinen artean eta, “altabozez” euskararen alde baina “bajabozez” kontrako jakitunen artean bakarrik sor dezake kanpaina honek espantua eta ezadostasuna. Hizkuntzalaritzaren alorretik beretik begiraturik ere, hizkuntza batek, biziko bada, iraungo badu, euskaraz bakarrik biziko den hiztun multzo baten beharra du, gaurko egoeran, hori izango baita biderik egokiena, edo agian, bakarra, euskararen erabilera zuzena eta egokia bermatzeko. Horrela, nora ezean diharduten euskaldun berriek beren hizkera egoki bideratzeko nora begiratu izango lukete. Espainolezko elebakarren artean beren hizkuntza-eskubideetan ukaturik eta ia urkaturik bizi diren elebidun izutuentzat norabide bihur daitezke mintzagune elebakarrak.

Modu klasiko dotorez bururatzen zuen artikulua: hemen, elebiduna elebakarraren esanetara eta idatzietara bizi da. Hemen, elebiduna, oraingoz, elebakarrak galtzen du. Hemen, elebiduna, elebakarrak salbatuko du. Beste hainbat gatazkaren artean, horri ere ekin beharko zaio. *Odisea*-ko hodeiak multzotzen dituen Zeus lagun bekigu

ahalegin horretan, ea euskararen gainean multzotu diren hodeiak pixka bat uxatzen ditugun, gure Itaka euskaldunerako odisea berri honetan.

Zendu aurretxoan, lanean ziharduen EHUren eredu gaitzetsiari honako alternatiba hau opa zion: alternatibarik ba ote zegoen?, ba ote dago? Honako oinarri hauek beharko lituzke izan: eta Unibertsitate horretan, lehentasuna ez luke izango urgentzia teknologikoak, zientziaren arlo supermugatuak eta superespezializazioak, jakinduriak, kulturak eta kritikak baizik. Unibertsitate horretan, arrazoi instrumentalak ez luke aginduko, arrazoiaketa instrumentalizatu gabeak baizik. Unibertsitate horretan, zientziak zientziaren oinarriak eta presupostuak beldurrik gabe eta luze-zabal aztertuko lituzke, hots, epistemologia, hots, filosofia izango litzateke nagusi, erreflexio filosofikoa eta hortik sortzen den duda edo galderazko jarrera zientifikoa, boterearen indarraren eta dogmatismoaren kontra. Topiko bat errepikatzea eta parafraseatzea baldin bada ere, esango nuke Unibertsitate horrek arrazoiaketa (ez arrazoiaren) boterea landuko lukeela, boterearen arrazoiaren (ez arrazoiaketa) kontra.

Gisa horretako unibertsitate batean klasikoak irakurriko lirateke, sakon eta astiro. Era horretako unibertsitate batean irakasleen eta ikasleen arteko bilera eta eztabaidetan hitzak, arrazoiaketa eta argudioak hobeto zainduko lirateke: unibertsitate horren ardura nagusia fintasun, zintzotasun, zorrotzasun eta zehaztasun intelektuala lortzea izango litzateke, zentzu kritiko zorrotza sortzea, kultura-eremu zabalak eta sakona eskaintzea. Eta horretarako, gizarteko gorabeheretikiko eta alderdi politiko jakinekiko nolabaiteko distantzia, distantzia metodologikoa, edo urruntasuna mantentzea ezinbestekotzat jotzen da. Horrek ez luke esan nahiko, halere, profesionalizazioa eta espezializazioa kanpo geratuko liratekeenik.

Ez zuen proposatzen unibertsitate elitistari, baina ezta masifikatua ere. Unibertsitateak ez lituzke bete behar lanbide-heziketak bete behar lituzkeen zereginak, gaurkoari hala baitzeritzon, lanbide-heziketarako eskola: gizarte arduradunek lanbide-heziketa merezi duen mailara jaso eta duindu behar lukete, lan-merkatuari begira. Horrela, unibertsitatera ez litzateke gazte jendea multzoka lanbide bila joango, jakintza bila baizik.

Baina garbi zekusan korrontearen aurka zebilela: baina gauza jakina da, Unibertsitatean egiatan agintzen duten eta gorago aipatu ditugun unibertsitatetik kanpoko indarrek ez dutela molde horretako Unibertsitatea moldatuko, beren interesen kontra joango bailizateke. Botereak ez du babestuko errealitatea ezagutu eta, ezagutuaz, beste parametro batzuen arabera aldakuntza eragin nahiko lukeen Unibertsitaterik.

Eusebio Osa

Trinko-laburraz baliatzen ikasi zuen pentsalaria

PATXI SALABERRI MUÑOA
UPV/EHU

Borrokatzea da gure eginkizuna
(Fidel Castro Ruz,
“Intelektualekin mintzatzen”, 2012)

*Pipa hartzen hasia da-eta,
argi, ume, amonatzorekin!*
(Gaskoierazko herrikanta)

1.- Ikasle edo entzule izan zituen guztiak bat datoz esatean gozatu egiten zuela Eusebiok jendaurrean hitz egiten.

Eta halaxe zen, bai. Eusebiok oso zuen gogoko jendeari aurrez aurre mintzatzea, ideien indarra hitzen ferekaren bitartez transmititzea, kontzeptuen zorrotza soinu bezatuko esaldi malgutan ebakitzea. Eta beti zegoen hitzaldi edota mahaiinguruetan parte hartzeko prest, berdin euskararen egoeraz hitz egiteko, zein pragmatika edo morfosintaxiaren inguruko auzi linguistiko zehatzez edota NATOz, neoliberalismoaz, Gasteizko langileen mugimenduaz edo ezin hurbi-lotik bizi izan zituen Martxoaren 3ko gertaerez.

Eta ez edonolako mintzaldiak ziren harenak, muin sakonekoak –horrexegatik ere baitzuen “predestinatua” baserriari zor zion *Sakone/Sakona* izenordearen erabilera– eta ondo prestatuak baizik, eta

formalki era bikainean landuak. Eta, ohikoen, arnas luzeko dei litezkeen horietakoak.

Baina ondo uler bedi: ez zen oholtzazale, katedrazale edo guztien aurrean patxadan eserita higitu ohi den aulki akademikoaren zale. Eusebioren zaletasun hura, jendearekin seriotasunez mintzatzeko parada eskaintzen zion oholtza xumera mugatu zen beti.

Ezagutu zutenek oso ondo dakite inolaz ere ez zela hura solilokio bat edota nartzizismo hutsal horietakoen efektua.

Eusebiok gogoko zuen hitza eta are gogokoago haren bitartez transmiti zezakeen mamia: eskubideak, baloreak, premiak, eginkizunak... Eta horretarako –ez bestetarako– behar zuen oholtza, metaforikoa zein erreala.

Eusebiok, azken buruan, zekiena eta hausnartua zeukana sozializatzea izan zuen beti xede. Eta, beharrezko zeritzonean, salatzea, inguru hurbilurrunean atzemandako distortsio eta bidegabekerien salaketa egitea.

Hitzez izan zein idatziz.

Eta horrexegatik hain zuzen entzun izan dizkiogu hain jario luzeko berbaldiak eta mintzaldiak. Eta horrexegatik, hain zuzen, irakurri ahal izan dizkiogu hain gogo sakoneko eta lerroalde zabaleko artikulua eta salaketak. Egokiro garatu beharra baitzuen argumentazioa.

Eusebiok nekez ulertzen zuen bidegabekerien aurrean isiltasuna edo erresignazioa agertzea, baina are gutxiago uler zezakeen ikasitakoa, ikusitakoa eta hausnartutakoa hala moduz jaurtikitzen edo nork beretzat gordetzen dituenaren jokamoldea, ondo baino hobeto baitzekien transmititzean ernaltzen den hazia dela jakituria, gizarteak premiazko ohi duen zinezko jakituria.

Nork bere golkoan idortzen uzten duen horrek ez zuen, haren ustez, jakituriaren izenik merezi, ez baita, izan ere, ez jakituria ez ezer. Eusebiok erudizio solipsista huts zeritzon halakoari eta ez zeterren bat berak mundua zeharkatzeko hartua zuen jarrerarekin.

Zinezko intelektualaren jarrerarekin, alegia.

2.- Historian zehar nabarmendutako intelektualaren “zigilua” zera-
man Eusebiok gogoan eta jardueran zizelkaturik: Zola eta Sartrezale
–alderdi hauetan, bederen– gisara, aspaldidanik zituen loraturik bere
baitan bizitza publikoan aritzeko erantzukizun etikoa eta, are, hirita-
rrengan eragiteko premia morala. Baina betiere Gramsciren eskolan
landutako erantzukizun eta premien ildoan, italiarrak erakutsitako
“intelektual kolektiboa”ren norabidean hain zuzen, gizartearen eral-
daketa borrokan langileriarekin organikoki uztartua agertu behar zela
aldarrikatzen zuen hartan.

Adiskidea hil zitzaigun urte berean –1993an– eskaini zituen Ed-
ward Said literaturairakasle palestinarrak intelektualaren irudiari bu-
ruzko hitzaldi ospetsuak BBC irratian, idazle bakarra gonbidatuz
urtean behin baino burutzen ez zen *Reith Hitzaldiak* izeneko saio-
multzoaren aterpean. Eta, ezaguna da, botere suntsitzailearen aurka
eta askatasunaren alde aritzeko eginkizun kritikoa duen intelektuala-
ren irudia erreaktibatu nahi izan zuen beraietan, haren ezaugarri
nagusiak zehatz-mehatz harildu zituelarik.

Eusebio hurbildik ezagutzen zuenak –erantsi beharrik bai?– eza-
garri gehienok haren nortasunetik eta jardueratik atereak zirela pen-
tsa zezakeen lasai asko:

“Intelektualak beren garaiaren kume dira”.

*“Ez gobernuek, ez erakundeek mendera dezaketen pertsona da
intelektuala”.*

*“Intelektuala zentzu kritikoaren aldeko apustua egin duen per-
sona da”.*

*“Intelektual laikoaren lehen abiapuntua pentsamendu eta adie-
razpen-askatasun baldintza gabea behar da izan”.*

*“Bizitza intelektual aktibo eta moralaren mehatxu handieneta-
koa da egungo munduan agintearen meneko mutu izatea”.*

*“Botereari egia esatea [...] altematibak arretaz baloratzea da,
haietako egokiena hautatzea, eta gero era inteligentean on
gehien eta behar den aldaketa sorrarazi dezakeen tokian azal-
tzea”.*

*“Giza askatasuna eta jakintza aurrera joan daitezen ahalbide-
tzea da intelektualaren jardueraren xedea”.*

“Intelektualak bere ahotsa entzunarazi behar du eta eztabaida

eta, ahal duen heinean, baita gatazka eta kontrakarra ere sorrazazi”.

“Bai hitz eginez, bai idatziz, bai irakatsiz edota telebistan azalduz, errepresentatzeko arterako bokazioa duten pertsonak dira intelektualak”.

“Mintzaira nola egokiro erabili behar den ezagutzea eta eskua noiz sartu behar den bertan bereiztea dira jarduera intelektualaren funtsezko ezaugarriak”...

Avant la lettre antzera izan arren –Eusebio ez baitzen, tamalez, hitzaldi haien berri izatera iritsi–, tintontzia eta hegatsarekin eroso sentitu zen lehen unean bertan heldu zion burmuinean eta eguneroko praktikan era ezin kritiko eta dialektikoagoan hausnartzen ari zena hedatu eta sozializatzeari, edo, beste modu batez esanda, eraldaketaren premia larria zuen gizartearen gidari –noiz erreal noiz utopiko, baina beti etiko/moral– izateari.

Eta halaxe, zinezko intelektual konprometitu gisara, argitaratu zituen *Pedagogia eta Gizartea* (1972) eta *Dialektikaz eta kulturaz* (1975), biak lan sakonak eta biak, aldi berean, bukatuak bezain barka baiezenaren ukitu paradoxikoa bukatu ezinak.

Izenburu goiztiar haiek berek laburbildu zuten eta –iragarri– Eusebiok aurrerantzean harilkatuko zuen kezka-multzoaren norabidea: *Gizakia* eta *Gizartea*, xede nagusi; haien berezko ekoizpena (*Kultura*), giza kondizioaren sintoma eta aztergai; haiengana iritsi ahal izateko bideak (zer besterik ote *Pedagogia*?), egoki eta gizabide-tsuki erabili beharreko tresna garrantzitsu. Eta, nola ez, idatzizko guztietan diskretuki oihuka azalerarazten zuen hizkuntza –ezin bereago zuen eta ezin bereago egina zuen *Euskara*–, nortasun-emaile, eta ikusmolde, eta lokarri, eta aztergai, eta tresna, eta bide, eta komunikabide, eta hurbilbide, eta urrunbide, eta sakonbide...

Eta aipatu gabe utziagatik inori ahantz ez dakion, “Askatasuna” horrela, letra larriz idatzia eta betiere “Giza” faktoreari tinko lotua zuen Eusebiok lelo eta aldarri, orro eta errebindikazio. Ez zuen, horratik, liburu-azalik bataiatu harekin; beharrik ere ez nonbait, lerro guztien motore baitzuen, eta lerro guztietatik isurtzen zen bizi-izerdi.

Horratx, haren bizitza bideratu zuen izartea.

3.- Izarpean, Eusebiok tinko finkaturik izan zituen oinak beti lurrean. Horrek, ordea, ez zion eragozpenik ekarri zegozkion edo berriaz hautatuak zituen eginkizun zehatzak hutsaletatik bereizten jakiteko.

Eta bereizteaz gain, laster asko markatu ere zituen jokatzeo aukeratua zuen zelaiko mugarriak.

Ez zen hura, izaeraz, odol gorriko gizona, lasai-zuhurrekoa baik, eta odolaren mintzoari erantzungo bazion, bere erara behar zuen egin.

Baina, paradoxikoa lirudikeen arren, bazen, bai, ekintza-gizona, merezi duten proiektuak aurrera ateratzen arriskatzen direnetakoa. Eta horrela ikusi izan genuen fronte frankotan aitzindari.

Nolanahi ere, gurago zuen, berezko oldozpen-gizon bezala, buruaz eta hitzez baliatzea. Eta horrek markatu zuen, batik bat, haren biografia.

Ildo horretan, nabarmendu beharrik ere ez dago nola behin ere ez zion galdera-egile izateari utzi, batez ere gizarteak, gizakiak, politikak, kulturak eta hizkuntzak eguneroko gosariarekin batera agertu ohi duten aurpegi ilunaren funtsezko arrazoiak arakatze aldera.

Galderak egokiro planteatzen jakiteak eta sustraietaraino iristen saiatzeak ekarri ohi zioten Eusebiori iritzi-ehule eraginkorraren ospea, burua eta eskua sartzen zituenetan, taxuz barneratzen zituen, eta gehienetan finko oinarritu eta zalantzaezinezko bilakatzen baitzen haren deliberamendua.

Zail uka lekiok jokamolde horrek atzean zuen hezitzaile izaera bokazioz, afizioz eta ofizioz pedagogo zen adiskideari. Funtsean, gizarte-pedagogia zuen Eusebiok ikusmiran, halabeharrezko baitzeritzon gizakion portaerarekin batera gizartea bera aldaraztera eraman beharko zuen pedagogiari. Horretan ez zen *Zanpatuen Pedagogiaren* garro erakargarrietatik aldendu, oso irmo hartua zuten-eta Freireren planteamendu garbiek eta haren gizabideak eta zintzotasunak.

Eta gehiegi esatea ez balitz, erantsiko genuke brasildarraren herri-heziketaren eta alfabetatze sozialaren kontzeptuak Euskal Herrian abian jarri nahi izatetik zetorkiola Eusebiori odol –honetan bai, literalki bezain metaforikoki gainera– gorriko eragile gertatzeko asmoa ere.

Eusebio ez zen, ez erraz ez gaitz, harrotasun-jolasetara eman zitekeen gizona, eta, egia esan, haren buruaren laudorio gutxi atera ahal izango zion inork ezpainetatik. Izan ere, distantzia laburreko bilkuratan edonor mintzo zen hura baino askozaz gehiago; belarriak ohi zituen, salbuespenik gabe, ahoa baino irekizaleago.

Nekez jakin daiteke, bada, noraino ez ote zituen bere-bereak “zanpatuen pedagogia” haren hainbat ezaugarri, eta zenbateraino pedagogia horrek aldarrikatzen duen berdinen arteko elkarrizketa ez ote zen Eusebioren izaera apal, solidario eta dialogozale amorratuaren fruitu logiko.

4.- Inoiz deskuidatu ez bazuen ere, laurogeiko hamarkadan bere hizkuntza kuttunari eskaini zion ahaleginik eskergena, fisikoa eta intelektuala. Hartara bildu nahi izan zituen praktika eta oldozpen-hariak, bestelako gai eta motibo sozial eta politikoen zaintza eta segimendua –horixe baitzen funtsean Eusebiok, hain gogoko zeukan Chosmky hizkuntzalari eta pentsalariaren ildoan, egiten zuena: munduaren etengabeko segimendu kritikoa– inolaz ere gutxietsi edo saihestu gabe.

Eta orduan, hamarkada haren amaieran, deskubritu zuen ordura-ko jadanik erabilia zuen tresna pedagogiko indartsua: artikulua labur-trinkoen potentzialitatea, potentzialitate zinez iraultzailea.

Esan bezala, geroago ere ez zituen deskuidatu hain gogoko zituen arnas luzeko lanak, burutu zuen tesia eta pragmatikari buruzko artikulua lekuko.

Baina Eusebiok ongi bereganatua zuen gizakiak, taxuzko ezer egingo bazuen, egokitzen zitzaizkion garaien premietara moldatu beharra zuela nahitaez. Eta horrela, berak tresna eraldatzailetzat zerabilen komunikazioaren arloan ere, ezin hobeto ohartu zen arnas luzeko lanek zuten arrisku larriaz, hots, hedapen gero eta murriztagoa eta, aldi berean, irakurle-kopuruen pixkanakako urritzea.

Orduan deskubritu zuen, bai, jadanik saiatua zuen artikulua motzen aukera. Ukitu erretorikorik gabeko artikulua oro har edo, haren zipriztinik izatekotan, betiere doi neurtuak. Oraingoan, halere, formatu berrian sistematikoki burutuak eta askoz hedapen zabalagoa bermatzen zuten artikulua hasi zen idazten.

Kazetaritzaren premiek bultzatua ere bazen, noski, birrestreina-tutako estilo hura, baina batik bat artefaktu berriaren ahalmen pedago-gikoaz zeukan konbikzioa izan zuen eragile.

Lexiko zehatz –ez zuen gogotik kentzen Humeren “zehaztape-nak edertasunari laguntzen dio beti eta pentsamendu zehatzak senti-mendu xamurrari” delako hura– eta egitura trinko-laburrekoa, baina, aldi berean –paradoxikoki, agian?–, emaitza gisa zeharo artikulua argiak eta edonork ulertzeko modukoak sorrarazten zizkion estiloa zen hura.

Garbi bezain aratz ikusi zuen estilo hari zerion potentzialitateak biziki lagun ziezaiokeela ikusmiran etengabe zeukan gizarte-pedago-gia bideratzen eta artikuluen efektuak biderkatzen. Hau da, jende gehiagorengana iristeko aukera eta idatzitakoaren eraginkortasun so-zialaren areagotzea etorriko zitzaizkiola ondorio gisa.

Haien burutzapenerako eskema arras zuen sistematizatuia Euse-biok: unean uneko gai sozialki, kulturalki eta politikoki garrantzi-tsuena edota jendaurreko eztabaida-premia zutenak –gizarte-intere-sa izan zezaketen bizipen pertsonalak tartean– abiapuntutzat hartu-rik, arazoaren erroetaraino gupidarik gabe iristen saiatu, eta behin auzia arrazionalitate kritikoaren bahetik igaroarazi ondoren, hamar minututan irakurriak izateko moduko formatu ulergarrian oparitu ohi zizkion irakurle xumeari.

Eta, aitor dezagun bidenabar, inoiz ez zitzaien falta horrelako lerroaldeek ezinbesteko duten gatz-punttua edota ozpin-ukitu sar-kor-hunkigarria. Eta ez zen, gastronomi irudiekin segituz, koipeke-riarik harenetan, inondik ere ez, bortitza baitzuen zeharo boterearen, nagusikeriaren eta zapalkuntza ororen aurkako diskurtsoa. Ez, ordea, hitzeko azala. Edo, nahiago bada, oso gutxitan eta beharrezko zene-tan baino ez zuen hitza garratz edo iraingarri.

Eusebiok ahalmen hori zuen garatua eta beretua: salaketarik bortitzena erarik leunenean agertu arren, erakusten ari zitzaion ilar-giari so egiteko ohiturarik ez zuen atzamar-begiratzaile hutsa ere nekez geratuko zen salatutakoaz baraurik. Eusebiok ez zuen ageriko parafernalia linguistikoaren premiarik sakonekoaz ohartarazteko.

Baina ez hori bakarrik, formalki ere Eusebiok ikaragarri jorratu baitzituen artikulua guztiak. Irakurleak nekez aurkituko du estilistiko-ki arretaz landu gabe kaleratu zen lerrorik.

Ezin gogokoago zituen poemen eta ipuinen ildoan –literatur genero horietan ez omen baita erraz onartzen hitz bakar bat bera ere sobran dagoena–, bere “hausnarketa-kritikak” eta salaketak era tin-koan kalibratuak eta orekatuak eman ohi zituen Eusebiok beti.

Eta horrela, berdin mezuari zein azalari zegokien guztia benetako poemak balira bezala landurik izan arte ez zituen Eusebiok artiku- luok kaleratzen.

Eusebioren idatzizko opariak, bada, beti zuen borborrean zebilen punta-puntako gaia muinean eta diamantearen distira bilatzen zuen hizkera azalean. Artikulu biribilak. Eta gordin-eztiak, aldi berean.

Horrek egin zuen hain eraginkor eta iradokitzaile Eusebiok ber- tako egunkaritzat zituenetan baino argitaratzen ez zuen iritzi-jario hura.

Agerkarietan *Egin* eta *Euskaldunon Egunkaria* nagusi. Betiere hurbileko sentsibilitatea eta euskal irakurleak zituztenetan, alegia, ez bestetan.

Eta ordain gisa, euskaldun irakurle konprometitu gutxik utzi ohi zituen Eusebiorenak irakurri gabe.

5.- Egungo blogak ezagutzera iritsi izan balitz, ez da zalantzarik, haien hedatze-ahalmena baliatzen eta sistematikoki esplotatzen aha- leginduko zen Eusebio. Haien bitartez emango zukeen artikulua la- bur-trinkoak burutzeko zeukan arte paregabea. Baina ez snobismoa- gatik edo komunikabide “modernoenak” horiexek direlako, ez. Eusebiok beste arrazoi sakonagoengatik aukeratu eta baliatuko zi- tuen bitarteko informatikoak eta Sarearen potentzialitatea: hain zu- zen ere, “tresna” horiek hein handi batean Estatuen eta komunika- zioaren “agintari”en kontrolpetik at geratzen direlako oraindik eta, horrezaz gainera –eta oraingoz, bederen–, hedapen berehalakoa, ezin zabalagoa eta horizontala bezain bertikala eskaintzen dutelako. Eta nola ez, mezuak, salaketak eta komunikatu nahi den guztia berdin irits daitezkeelako herritar xumeen artera nola “publiko arretatsua” deitu izan den horren muinaren baitara, hots, erabakiak hartzen dituzten agintariengana, ordezkari politiko eta sindikalengana, iritzi publikoa sortzen eta bideratzen dutenengana, etab.

Ez zen, tamalez, hori gertatu, eta orain kontrafaktualen arloko

hipotesi hutsal bat besterik ezin ondu Eusebioren balizko jardueraz, hark erakutsitako logika teoriko-praktikoan oinarritua bada ere.

Guztiarekin ere, zinez baieztatu daiteke haren artikuluak, Eusebiok urtetan idatzi zituen artikulu gehienak eta nabarmenenak, egungo blogetako ena ezaugarriak islatzen dituztela: egunean eguneango bizi-moduan estekatuak, kritikak edo salaketa-premiak bideratuak, inondik ere ez maiseaketa eta esamesei lotuak eta bai, berriz, funtseko arazo soziopolitikoekin eta ekonomikoekin uztartuak, arras interesgarriak, laburrak, trinkoak, eraginkorrak...

Eta horrexegatik hain zuzen ez dira zahar bilakatu; hasierako freskotasuna mantentzen dute beren baitan. Eta hogeitaka urte dituzten arren, oso ondo gordetzen dituzte ernalarazi zituzten testigantza, salaketa-premia, zorrotasuna, aberastasuna, didaktismoa...

Zahartzeari garaitu ohi zaizkion Klasikoetako bat dugu orain haren lana.

Ondoko orrialdeotan doazkizu, irakurle, Eusebio Osak idatzitako lan interesgarrienetako zenbait. Haren sentsibilitatea, sen kritikoa eta epeltasunik gabeko diskurtsoa ezagutarazteko aukeratu ditugu, eta baita ere, nola ez, Eusebioren hitz-jario orekatu-zorrotza eta ederra dastarazteko.

Biziki poztuko ginatke egindako hautaketa gogoko gertatuko balitzaizu, horrek Eusebioren gainerako lanez interesatzera bultzatuko baitzintuzke, ziurrenik. Eta guk, horrela, bikain lortua ikusiko genuke geure buruari haren pentsamendua zabaltzeko jarria diogun xedea.

Besterik gabe, bada, ondo-ondoan duzu Eusebio Osa Unamuno zena –haren gogo eta haren ahotsa– *Hiru zauri, hamaika aldarri, kanta bat* izeneko idatzi-sortaren gordin-xamur-ertzian gorpuzturik.

Aramaion, 2014ko apirilean

EUSEBIO OSA

Hiru zauri, hamaika aldarri, kanta bat

Testu-hautaketa:
Txipi Ormaetxea eta Patxi Salaberri

EUSKARAREN ALDEKO DEIA

NOLA MENTURAREN MENTURAN MENTURATURIK
GALTZEN GAREN,

NOLA GEROKO GEROAN AMILTZEN GAREN ETA
LUZAMENDUETAN IBILTZEAK KALTE HAUNDIAK
EKARTZEN DITUEN,

NOLA GAZTELERA HEMEN IKAS BEHARRAREN ERREINU
PATXAROSOAN BIZI DEN ETA EUSKARA MENTURAREN
ETA BORONDATE ONAREN MIXERIAN,
BORONDATE TXARREN ETA EPELEN KONTRA,

NOLA ETXEKO ANITZ ERE EUSKARAREKIKO
BETI NAHI BETI NAGI DABILEN,

NOLA EUSKALTZALE OMEN DEN JAUN-ANDRE FRANKOK
EUSKARA MONOSILABIKOZ ETA SALUTARIOZ ASKI DUEN,

NOLA GUK EUSKARA EGITEN DUGUN BEZAINBATEAN
EUSKARAK GU EGITEN GAITUEN,

NOLA GURE ABERRIA EUSKARA DEN,

ETA NOLA ILBERRIAK ETA ILBEHERAK JOANAGO
ETA EUSKARAREN ZERUA ILUNAGO AGERTZEN DEN,

ORAINGO EGOERA ITOLARRIZKO HONETATIK, ITSASO
HASERRE GUZIAK IRAGANIK EUSKARA SALBAMENDUKO
PORTURA SALBORIK ERAMAN NAHIRIK,

ORAINGO HONDAKIN ZIZTRIN HAUEK BIHARKO UZTA
SENDO BIHURTU NAHIZ, EUSKARAREN ETXEA JASO NAHIZ,

INOIZ INORK EZER HUTSEAN EMANGO EZ DIGUNEZ GERO,

ZIN DAGIGU
LAINO BELTZ GUZI HAUEN AZPIAN,

INORK INOIZ EMANGO EZ DIGUN EUSKARAREN LEMA
GEUK GEURE ESKU HARTUKO DUGULA,

ARGI AZKORRIAN HASI ETA GAUAREN KOLKORARTE
EUSKARAZ MINTZATUKO GARELA,

KARAKOLAZ ETA BAREAZ, ORBELEZ ETA HOSTOEZ,
EUSKARAZ MINTZATUKO GARELA,

ESKOLEZ ETA KOSKOLEZ, KIROLEZ ETA TIROLEZ
EUSKARAZ MINTZATUKO GARELA,

ETXEAN, BANKETXEAN, JATETXEAN, IKASTETXEAN,
BAKEAN, KATEAN, GERRATEAN ETA IZURRITEAN
EUSKARAZ MINTZATUKO GARELA,

LEHEN GALDERA ETA LEHEN ERANTZUNA EDONON
EUSKARAZ EMANGO DUGULA,

ZAPALDUEN ALDE ETA JAUNTXOEN KONTRA,

HERRIEN ALDE ETA ENPERADOREAREN KONTRA
EUSKARAZ MINTZATUKO GARELA,

GAUZA GUZIEZ ETA ZERBAIT GEHIAGOZ
TOKI GUZTIETAN ETA NONBAIT GEHIAGO
EUSKARAZ MINTZATUKO GARELA,

ZIN DAGIGU EUSKARAZ MINTZATUKO GARELA ETA
INGURUA EUSKARAZ MINTZARAZTEN AHALEGINDUKO GARELA,

EUSKARA IKAS ETA BABES DEZATEN, AGINTEDUN, DIRUDUN,

PARLAMENTUDUN ETA GOBERNUDUNAK
ZIRIKATZEN KUPIDAGABE

SEGITUKO DUGULA

ETA NOLA ESPAINIAN GAZTELERA HALA
EUSKAL HERRIAN EUSKARA

ALOR PUBLIKO GUZIETAN BEHARREZKO EZARRI ARTE
EZ DUGULA ATSEDENIK HARTUKO,

ETA GURE HITZA KOLDARKERIAZ ETA LOTSAZ JATEN BADUGU,

GURE BURUA ZAZPI ALDITAN ZAZPI MADARIKAZIO BIRIBILEZ
MADARIKATUKO DUGULA AGINTZEN DUGU,

PERFEKZIONE OSOZ KONPLITUA IZAN DADIN UDABERRIKO
LAU LORETARA EMANA,

PERFEKZIONE OSOZ ETA JOKABIDE GOZOZ KONPLITUA
IZAN DADIN,

NOLA MENDIAN
HALA MUNDUAN.

(datarik gabekoa)

BURNIZKO ATE HORIEK

Harrizko herri honek ezingo du arnas betea hartu burnizko ate horiek hautsi arte.

Herri honek ezin izango du atsedean hartu barne-zulo horiek hustu arte.

Oihua ez da isilduko uhin zanpatzailea gelditzen ez den arte.

Burnizko ate horiek irekitzen dira, egunero ireki ere, gauero ireki ere, baina harrizko herri honetako seme-alaba berriak iresteko.

Muga irekitzen den bezala. Muga irekitzen da, baina polizien traturako, kontrabando zikinenerako, polizien eskutatik polizien eskutara harrizko herri honetako, herri mugatu-ukatu honetako seme-alaba gehiago pasatzeko.

Eta urak horrela dabiltzanean, eta olatuak inoiz baino izugarriagoak direnean, eta komisaldegietako eskailera zuloetatik behera atxilotuak erorarazten direnean, harrizko herri ukatu honetako utopiazaileak, korronte zitalaren kontra, olatu zakarren kontra, burnizko ate horiek haustea eta maratilak irekitzea eskatzen du.

Bidasoa alde horretan behar ez dituen mugak dituelako ditu harrizko herri honek Ebroz behe aldean dituen burnizko atatak.

Nahi ez dituen mugak dituelako sofritu behar ditu itotzen duten hormak.

Bereak ez dituen mugak ezartzen zaizkiolako ditu hain bere dituen seme-alaben antsiak.

Sarri, behar duen hitza ere ukatu egiten zaiolako ezartzen zaizkio hizgabatuena sarraila eta giltzak, hizgabatuak hizgabeagotuz.

Ezina dirudi. Milaka eztarrietako oihuaren kontra, erauzi ez, eraiki egiten dituzte burnizko atetzar berriak. Milaka deiadar haserrenen kontra, hustu ez, beteago egiten dituzte giltzape madarika-tuak.

Baina herri honek badu ezina egina bihur daitekeenaren esperientziarik.

Horregatik, une lazgarri hauetan ere, horregatik olatu irenslearen kolkotik ere, horregatik jarraitzen du amnistiaren aldeko oihu tinko eta esperantzatsuak.

Giltzapeak hustu. Ez da aski, baina beharrezkoa da, hasteko.

Beharrezkoa da, baina ez da aski, halere.

Mugak desegin. Ez da aski, baina beharrezkoa da, hasteko.

Beharrezkoa da, baina ez da aski, halere.

Beste mila bide urratu beharko ditu herri eri honek. Eta horien artean, hilgailuak langailu bihurtzea, eta helpidea hizpide bihurtzea ez da izango lanik txikiena.

Eta herri honetako lazbideak pozbide bihurtzea ere ez. Eta ...

Giltzapetuak etxeratu. Eta kanporatuak.

Ez da aski, baina, gaur, hemen, erasoaldi gordinenean, egarri larri hori ase arte, nola isilik gelditu?

(datarik gabekoa)

MARTXOAK 3

Martxoak hiru,
arratsaldeko bostetan,
San Frantzisko elizaren atetan
burgesiaren zakur zaindarien,
indar armatuek,
bota dituzte,
balak eta bonbak,
bonbak eta balak,
herriaren kontra.
Ai zer ehizea,
instant batetan!
Bost hilak,
ehunka zauritu,
arratsaldeko bostetan,
San Frantzisko elizaren atetan.

Asanbladak asterik aste
egin dituzte, asterik aste,
Mevosa, Forjas, asterik aste,
Areitio, Aranzabal, asterik aste,
Ugo, Cablenor, asterik aste,
zahar eta gazte,
igande ta aste.

Langileak, mila eta mila,
agertzen dira, mila eta mila,
elkartzen dira, mila eta mila,
gogortzen dira, mila eta mila,
indartzen dira, mila eta mila,
batasun bila, mila eta mila.

Hau da esaten duguna,
langilearen hitza:
ez dugu salduko inola
hain merke bizitza!
Gauzak eros daitezke,
baina gizona ez,
baina gizona ez!

Ez gaitzke konpon inola!

Gogoan behar dugu esaera hura:
NOLA ELKARTU SUA ETA URA?

EZ DA BARKAGARRI
HERRIA BILTZEA.
HORREGATIK ERABAKI DUTE
TIROKA HILTZEA.

(1976-1978)

PSOEREN KULTURA

Neure buruari eragin eta eragin dihardut, baina ezin dut inondik ere asmatu. Nola liteke lurralde batean hain kulturzale izan eta beste batean, berriz, kultur ukatzaile amorratua?

PSOEren garaipena eta laster ezarriko duen Gobernua dela eta, nire buruko korapilo hau askatu nahi nuke eta horretan saiatuko naiz.

Zuek ere entzungo zenuten mila aldiz, batez ere azken bolada honetan, PSOE-zialistek kultur sentsibilitate handia dutela eta kultur gauzetan orain arte bezain arlote ez garela ibiliko, e.a. PSOEko buruzagiei ahoa betetzen zaie kulturaz hitz egitean. Kultura gora eta kultura behera. Kultura denentzat. Orain arte egin dena kakazaharra izan da. Orain arte kultur desertuan bizi izan gara, hemendik aurrera, PSOEren erreinuan, kultur erreinuan biziko omen gara. Kultur uholde berriak denok azpian hartuko gaitu. Kultura guztiontzat, eta guztiok kulturarentzat. Guztizko sinbiosia. Kultur mailan, kulturari emango zaion trataeran ikusiko omen dugu, bizienik, datorkigun ganbioa.

Kulturaren aldeko apologia egina eta zerbitua dugu. Bapo. Hala bedi.

Eta ni, hori guztia, edo kulturaren aldeko jokaera berri hori, neurri batean egia izango delakoan nago. Ikusi beharko dugu zer pasatzen den, baina badut esperantza apur bat kultur saioak eta bideak eta ahaleginak hobeto eta sakonkiago apoiatuak izango direla sozialisten gobernutik. Bestalde, ados nago J. L. Aranguren intelektual argiarekin, kultura ezkerren patrimonioa dela esaten duenean eta eskubia inkulturarekin, intelektual izan ezinarekin eta erudizio txarrarekin identifikatzen duenean (hala ere, baditut nire erreparuak PSOEko gorbatadun asko ezkerrekotzat jotzeko!).

Hala ere, korapiloa hor dago eta korapilo hori askatzen laguntzeko Joxe Azurmendiren liburu bikaina, *PSOE eta Euskal abertzale-tasuna*, irakurri dut, berriz. (Eta, bidenabar liburu honen irakurketa gomendatzen diot oraindik irakurri ez duen edonori. Nahiz eta liburuak PSOE 1894-1934 bitartean izan zuen jokabidea aztertu eta

handik hona euri ugari egin duela jakin, PSOEren gaztetako azainatxoak ezagutzea ez da txarra izango, orain gizondu denean nola portatuko zaigun antza emateko). Liburua irakurri dut eta bistan dago lehengo logikari jarraitzen diola. Eta orain, abertzaletasunetik kultur mailara pasaturik eta kultur maila hori euskarara eramanez, nahiko ulergarri gertatzen da PSOEtarrek euskarari orain ere dioten alergia, eta PSOEko tipo bat euskara ikasten ikustea baino zerri bat hegaz ikustea errazago izatea, edota Diputazio, Udaletxe, kafetxe, putetxe eta bazter guztietan “castellanofilo” amorratu agertzea, edota kanpaina osoa erdara huts-huts-hutsean egitea.

Baina hala ere, orduko historia triste hura eta oraintsuko portaeira nazkagarri hau ikusita ere, neure buruari derrigor egin behar diot galdera sail on bat.

Nola uler daiteke kulturaren apologia hori egin eta gero, hemen, hemengo kulturaren ukatzaile, baztertzaile, arbuizatzaile, hiltzaile eta enterratzaile amorratu bezala agertzea?

Kulturak, zerbait esan nahi badu, gizabanakoaren eta gizataldearen (pertsonearen eta Herriaren) kreatibitatea, burujabetza, autonomia, askatasuna esan nahi du. Kultura aniztu egiten da eta, errealitatean, *kulturak* ditugu. Kultura sorketa da eta sorketaren fruituak, produktuak. Eta sorketa hori zuk eta besteak egiten dute, eta Herri batek eta beste batek. Eta alderantziz, sorketa-fruitu horiek, zu eta bestea, Herri hau eta bestea moldatzen dute.

Beste hitz batez, kulturgintzak diferentziaketa esan nahi du, *norberaren* eta *herri bakoitzaren* diferentziaketa. Kultura, hori da, ezberdintasunaren baieztapena, edo ez da ezer. Eta hau ondo dakite, nik bezain ongi, PSOEko intelektualek, kultur gizonak eta politikoeak. Eta diferentziaketa hori pertsonala den bitartean, edo Herri diferentziaketa izanik ere, Herri-nortasuna hori badaezpadakoa edo domestikatu den bitartean, asko ez dira arduratuko. Baina Herri-nortasunak burua tente duenean, kultura ezberdinak abertzaletasuna esan nahi duenean, orduan teoria guztien kontra eta kontraesan guztien alde, kulturzaleok kultura hiltzaile bihurtzen zaizkigu.

Beraz, PSOEtarrek argi eta garbi hitz egiten jakingo balute, kolkoan ezer gorde gabe, zera esan beharko ligukete, alegia, kulturzale direla, baina kultura hori kultur merkantzia dela, merkantzia hori

orain arte baino prezio hobean saldu nahi luketela, kultur marka batzuk promozionatu egingo dituztela eta beste batzuk oztopatu, Madrilgo, New Yorkeko, Londoneko, Parisko eta zergatik ez Moskuko markek laguntza izango dutela, baina inola ere ez Euskal Herriko markek.

Eta zergatik hori? Ba, argi dago, Euskal Herriko markak, marka baino zerbait gehiago direlako, Herri-nortasunaren ispilu ere badirelako, Herri Identitatea Agiri bat ere badirelako. Eta hor dago koxka, eta muga, eta mendia, nahi baduzue. Hemen kulturak eta politikak topo egiten dute eta kulturaren pauseok interes politikoen atarian gelditu beharra daukate. Kultura bai, baina politika zentralista arriskuan ipini gabe (eta zentro hori Madrilen dago, ez Euskadin, hori naturalezak horrelaxe egin baitu, edo jainkoren batek, edo nork daki nork), eta abertzaletasuna indartu gabe (eta abertzale bakarrak gu gara, inoiz ez espainiazaleak; eta hori ere *berez* da horrelaxe).

Hau horrela bada, zer egin? Erraza. Abertzaletasunezko eta politikazko ondorio txarrik burutu ez dadin, kulturak eman dezakeen, eta batez ere, euskarak susper dezakeen nortasunari lepoa mozten ahalegin guztiak egin. Badakite fruiturik nahi ez bada arbola moztea bezalakorik ez dagoela. Eta horretan tematuko direla ematen du.

Hala ere, eta etsipen guztien kontra, esperantza da azkenengo galtzen dena eta, galdezka jarraituko dugu. Ez ote da izango gauza PSOE kulturaren kontzeptuaren bidetik pixka bat sakontzeko, bide horretatik zentzu kritikoa pixka bat bizkortzeko eta, hortik barna, bere proiektu politiko miopea, begimotza, zentralista, espainolista-nazionalista eta anti-euskal-kulturalista hein batean ez bada ere dudatan jartzeko?

Bestalde, nire iritzi honek eta kulturari buruzko kontsiderapen hauek ez dituzte PSOEtarrak asko arduratuko, ez baitituzte irakurriko. Ezagutzen duzue Euskadin, edo munduan, euskararen usainik ere hartzen duen psoekumeren bat? Hala balitz, abisatu, mesedez, espezie gaztelerafilo horretako ale arraro hori ezagutzeko irrikaz nago eta.

(1982-11-26)

EZ, EZ ETA EZ

EZ militarismorik, EZ NATOrik, EZ Erreferendumik. Hiru EZ Euskal Herriaren burujabetasun-egarritik.

“OTAN, de entrada no” esanaz hasi zitzaizkigun. “De entrada no” hori susmagarri gertatzeko modukoa zen, izan. Logikoa zen, beraz, formulazio hori “de salida sí” batean amaitzea. Eta hala gertatu da.

Orain, Europalizatu garenean, OTANizatu beharra omen dugu. NATOren apologisten orduak jo du. Propaganda atlantistaren bonbardeoa gainean dugu. Horra leloa: NATOk demokrazia esan nahi du. NATOk mendebaldeko mundu librekoa esan nahi du. NATOk mendebalde libreko zibilizazioaren eta espirituaren balioak zaintzen ditu: NATOk oreka dakar. NATOk razionalitatea esan nahi du. Mundu librekoa defendatzeak merezi du, ezerk merezitezekotan, eta horretarako jaio zen NATO. Beraz, NATOri uko egitea geure burua hiltzea bezainbat litzateke.

Eta bide horretatik jarraituz esango digute NATOk ez duela zerikusirik UNICEFekin eta karitateko mojekin, baina ezta otso basatiarekin ere. Eta bere burua ezkertiarizat dutenek esango digute hori.

Eta horrela, herriari sinestarazi nahi diote bonba nuklearra *maiatu* egin behar dugula, gure askatasunaren babesgailu delako hain zuzen ere.

Eta horrela, ezjakin gizagaxooi onartarazi nahi digute bonba nuklearraren itzala bezalako itzalik ez dagoela gure basoetan.

Eta esango digute inozoak ez izateko eta pentsatzeko ongi eta azkar norainoko infernuzuloan eroriko ginatkeen Varsoviako Paktoaren aurrean NATOk haren dinamika eta dinamita ez balitu. Orduan bai eroriko ginatkeela zinezko morrontzan (Morin) eta eskalabuzan (Heller) eta kapitulazioan (Octavio Paz).

Orduan enteratuko ginatke Egiptoko piramideak egin zituzten esklabuak zein modu lazgarri eta kupidagarrian bizi ziren. Moskurainoko gaseoduktoak egitera behartuko eta makurtuko baikintuzkete.

Orduan enteratuko Erromako zirkuan nolakoak ikusten zituzten kristauek, Moskuko zirkuan beste hainbeste egingo bailigukete.

Hortan ari zaizkigu Washingtonen Pentagonoko militar, zientifiko eta teknokratak, horretan Europako teorilari “libreak”, horretan Madrileko propagandisa NATOzaleak.

Izan ere, Iparramerikako konplexu militar industrialarentzat es-
trategia teknologiko militar bat besterik ez da historia, gure historia,
eta Europako teorilari militaristentzat, berriz, bonba garbitzeko eta
jazteko diskurtso ideologikoa besterik ez.

Guk uste duguna da, berriz, NATOk logika duela, arrazoibidea
duela. Baina kapitalaren logika eta arrazoibidea.

Hala ere, NATO baino gehiago da eta azpikoagoa militarizazioa,
eta gu, NATOren kontra berotzean, *gehiago* horren kontra ere be-
rotzen gara. Erroetara joan nahi dugula esan nahi da. Uste baitugu,
antimilitarismoa eta arrazoibidea gauza bat eta bera direla, militaris-
moa eta irrazionalismoa bat eta bera diren bezala.

Jakin baitakigu giza-askatasunaren kontra-kontrakoa dela gizar-
tearen militarizazioa.

Jakin baitakigu militarizazioaren kontrako borroka ez dela bo-
rroka marjinala, nazioarteko iraultza sozial sakon baten aldeko bo-
rroka baizik.

Jakin baitakigu, bai ekialdea eta bai mendebaldea botere milita-
rren dialektikan kateatuak daudela.

Eta jakin baitakigu, giza eta Herri askatasunaren aldeko prozesu-
rik irekitzerik ez dagoela gizarte internazionalen militarismoaren
aldeko joera, munduko herri pobre guztien gosez, miseriaz, negarrez
eta odolez mantentzen den arma-gurpil zoroaren joera apurtzen ez
bada.

Adornok zioena: “El progreso y la barbarie están actualmente,
como cultura de masas, tan afelpados y disimulados, que únicamente
un ascetismo bárbaro contra esa cultura y la progresión de sus me-
dios podría establecer otra vez la no barbarie”. Bigarren gerrosterako
esan zuenak, hirugarren gerraurreko balio du.

Militarista zinikoa da; jabetzen da *prezioaz*, baina ez *balioaz*. Badaki gizabizitzaren prezioa, baina ez balioa. “El cínico conoce exactamente el precio de todas las cosas; mas ignora, no menos exactamente, el valor de todas” (Oscar Wilde). Eta prezioaren arabera jokatzeko du.

NATOn sartzeaz sarraski jeneralera bidean pauso bat gehiago emana izanen litzateke.

Izan daitekeen gauzarik larriena eta absurdoena, mundu osoa pikutara joateko arrisku honen kontra mundu guztia erabat ados ez jartzea da.

NATOn kontra gaude, horregatik guztiagatik eta geure giza-nortasuna eta Herri-nortasuna tirano berri batez ez dugulako deuseztu nahi. Lehen ere aski dugu tiranoz!

García Bacca filosofoak dio: “Si a todos Padre, General, Papa, Rey, Dios les da por proponerse y ponerse a ser Soberanos, los inferiores quedan reducidos a nulidades, a donnadies”.

NATO, soberano bat gehiago, gure soberanotasunaren desegile. Eta beste soberano guztien gainetik. Nor soberanoago, arma nuklearra bere eskutan duena baino? Halere, azken soberanoa seguruenik, azken tontakeria “soberano” bat eginez, esklabuekin batera bere burua hiltzeko arriskutan baitago, boomerang efektuaz.

Ez militarismorik, ez NATOrik.

Eta ezta Erreferendumik ere. Bi arrazoiengatik, funtsean.

Lehenik, Erreferendum horrek Euskal Herriaren soberanotasun nahia kontutan ez duelako izango.

Eta bigarren, erreferenduma dela eta, jendea fedezko jarrerara eramango duelako eta ez egiazko egoeraren egiazko ezagutzara. Seguraski, serbu gehienek nahiago baitute, izan ere, sinesmen-bidea, pentsaketa-bidea baino: “En general, los hombres no quieren que se les enseñe a pensar bien; prefieren que se les diga qué han de creer” (K. Gunnar Myrdal).

Ez, ez eta ez. Hiru ez eta bai bakar bat: *bai gizaki eta Herri esklabizatuen burujabetasuna*.

(1985-12-07)

BEHARTU ALA EZ BEHARTU, HOR DAGO GAKOIA

Liberalismoaren haizeak jo du eta astindu mendebaldeko lurraldea. Nola liberalismo ekonomikoak hala liberalismo politiko eta kulturalak. Orain moderno izateko eta fanatiko, basati, intransijente edo diktadoretzat hartua ez izateko, liberalismoaren eta tolerantziaren eskolan ikasi behar duzu.

Jakina, hori itxura besterik ez da, lustre bat, berniz kapatxo bat. Azala zentimetro bat urratuz gero, behar-sorta galantaren erresuman zaude, intolerantziaren erresuman.

Non ditu mugak liberalismoak? Erantzuna erraza da eta begibistakoa: botere ekonomiko eta politikoaren interesetan.

Zu mila gauza egitera behartuta zaude. Horretarako daude Konstituzioa, legeak, aginduak, dekretuak eta nahi duzun (edo nahi ez duzun) guztia. Ezker-eskubi behartuak gaude gizarte liberal omen den honetan.

Baina gero Herri txiki baten hizkuntza ikastera ezin omen da inor behartu. Zergatik muga hori? Hain zuzen ere, Herri txiki baten kontua delako.

Gaztelera ikastera behartzen gaituzte, eta ardiekin basora gabe bizi nahi badugu, ikasi beharra dugu. Zergatik? Ez gaztelerak eskubide gehiago duelako, ez hizkuntza aberatsago edo ederrago delako, edota gaztelerak takoak botatzeko balio duelako eta euskarak ez (euskararen pobretasunaren azken teorizazioa). Ez. Gaztelera boterean dagoelako bakarrik. Beraz, botereak erabakitzen du hemen dena. Beraz, liberal eta tolerante izan behar dugu geurea ezartzeko tentazioak sentitzen ditugunean. Besteek guri besteena ezartzerakoan ez dute liberal izan beharrik.

Gaur egun, gure artean, batik bat bere burua kultutzat dutenen artean ia inor ez zaizu ausartuko euskararen kontra hitz egiten. Gehienetan alderantziz, Damaskoko bidean zalditik erori izan balira bezala, bat-batean euskararen defentsa sutsua egiten dute.

Defentsa horren arabera, euskalduntzeko planak edo plantxoak ere aldarrikatzen dira. Eta batez ere hauteskunde programetan eta ez

naiz hauteskunde politikoez bakarrik ari euskararekiko laudorioak eta proiektua ez dira inoiz falta izaten. Aberri egunetan ere ez.

Baina hor ere, betiko mugak, jaunak. Behartu ez, ezin da inor euskara ikastera behartu, nahiz eta lanpostu publikoetan publikoena okupatu. Bakoitzaren borondatearen arabera, laguntzak eskainiko dira, beharbada. Baina behartu ez, noski.

Eta muga honetan gaude, eta muga honek banatzen gaitu bitan.

Muga hori gainditzen ez den bitartean, su artifizialetan libereztatzen da euskararen aldeko jarduna. Edo hala uste dut nik behintzat.

Euskara ikasteko eskubidetaraino heldu gara. Eta ematen du hori zerbait badela. Eta bada, izan ere, zerbait. Baina tranpa ere badu ere golkoan. Eskubide horrek beste eskubide makur bat ezkututzen baitu, hots, euskara ikasteko eskubide hutsa, euskara ez ikasteko eskubide ere bada. Fernando Amezketarraren egia? Ebidentzia? Politikoen diskurtsoetako “una obviada”? Baliteke, baina esan beharra dago. Zergatik? Ba, euskara ikasteko eskubidea duten gizon-emakume publiko gehienek, euskara ikasteko eskubidea erabili beharrean, ez ikasteko eskubidea erabiltzen dutelako.

Eta jakina, politikari, irakasle, administrari izan arren, euskara ikasteko eskubidearekin batera, ez ikastekoa ere baduenek, bigarren eskubide honek seme natural ugari sortzen ditu bere baitan. Eta horien artean, gutxienik, hauek dituzu, adibidez:

Politikagintzan, irakaskuntzan, administraritzan euskara jendauerrean ez erabiltzeko eskubidea.

Beraz, zerbitzu publikoetan euskaraz ez eskaintzeko eskubidea.

Beraz, euskaldunok erdara erabiltzen behartzeko eskubidea.

Beraz, administrazioa, irakaskuntza, zerbitzu publiko ororen euskalduntze prozesua tratatzeko eskubidea.

Beraz, erdarazko elebakartasunean irauteko eta besteei horretan iraunarazteko eskubidea.

Nik uste dut hitzez askitxo dugula. Uste dut tribunetatik egiten diren euskararen aldeko defentsa suhar gehienek ezin dutela disimulatu barneko gezur usaina. Uste dut, paperezko eta mihizko eskubi-

deetatik iragan eta behartzearen lurretan, lur lehor baina zintzoagotan, sartu beharra dagoela, zerbait egiaz aurreratuko badugu.

Liberal izatekotan, izan gaitezen denean, eta ez batzuei komeni zaienean bakarrik! “Seamos serios”, diote politikariek etengabe. Hori, “seamos serios”. Serio joka dezagun eta hitz handietatik hitz txikietara pasa. Hitz handiek ahoa betetzen digute, baina burua husteraren truke gehienetan. Hitz txikiak behar ditugu orain, hitz txikiak eta ekintza handiak.

Eta, esaterako, hitz txikiak, epeei buruzkoak dira. Euskara ikas-teko epeak. 2 urte, 3, 5, 10? Nahi dena, baina epeak. Hori da serio jokatzea. Horretarako laguntza duenak eta alferra edo tontoa ez denak, euskara ikasi behar du epe baten barruan, eta alferra edo tontoa denak, ez denari utzi behar dio lanpostua, zerbitzu publikoa. Gauzak garbi. Hori diktadura dela? Gaztelera eta frantsesetik eta edozein hizkuntza nazional eta ofizialez horixe bera egiten da Estatu demokratiko eta liberal omen direnetan! Baina, txikiena diktadura da, eta handiena demokrazia eta deretxoa!

Epeak, laguntza, dirua, neurriak. Euskararen apologiaz aski dugu. Ez dugu Astarloa berririk behar. Astarloa eta Kardaberaz modernoak eta sekularizatuak ongi letozke euskara nagusi balitz. Baina gaurko egoeran apologiaren bidetik euskara amiltegitira doa.

Hau idazten ari naizen bitartean irratian entzun dut Gipuzkoako Diputazioan euskaraz ikasten ari diren bertakoak baino gehiago direla euskararik jakin gabe sartzen ari diren berriak.

Hau idazten ari naizen bitartean atejoka datozkit eta Udaletxeko errolda-orriak eskuratzen dizkidate. Datu guztiak, bete beharrekoak, erdara hutsez datoz. Legez ezarririk dagoena ere ez da betetzen! Zertan ari ote naiz ni hemen!

Jarrai dezakegu euskararen apologiarekin. Diskurtso ederrak egingo ditugu. Txaloak eta botoak lortuko ditugu. Aginte-postuei eutsiko diegu. Norbere burua eta besteena engainatuko dugu. Baina gaztelania obligazio bidetik eta euskara eskubidez bakarrik dabilen, darabilgun, bitartean, egunak joango eta euskarak bidesail bat atzera-ego egingo du.

(1986-04-24)

ELEBAKARTASUNA

Kanpaina interesgarri eta ausart bat martxan jarri dugu dagoe-neko. Euskal Herrian Euskaraz elkarteak “Herri elebakarren aldeko kanpaina” izenarekin aldarrikatu berri samar duen horretaz ari nau-zue.

Zenbaiti atzerakada, baserritarkeria eta arlotekeria galanta irudi-tuko zaio urrats hau. Gure inguruko ilustratu eta moderno direla-koek ez digute erraz barkatuko eta, elebitasunaren alde deiadarka hasiko dira, modernitatearen azken garapenaren eta kultur aniztasu-naren izenean. Izan ere, orain lehen baino txukunago egiten eta esaten dira gauzak eta, kostako zaizue elebitasunaren alde, beraz, euskararen alde agertzen ez denik aurkitzea, teorian eta printzipio mailan bederen. Gero, ikusita dago printzipioen defentsarik sutsuena eta praktikazko kontrako erasorik gordinena sarri askotan elkarrekin ongi loturik doazela.

Guk ere horixe nahi dugu, Euskal Herri elebiduna, edo hiruele-duna, edo laueleduna. Baina elebitasuna normalizatuko bada beha-rrezko diren baldintzak eta baliabideak ere nahi ditugu. Adminis-tratzaile gehienek eta administratu askoren adierazpen publikoak erabat hipokritak dira, printzipioen erreinu zerutarrean galtzen dira, eta bitartean, gure eguneroko bizitza gizarteratuan gaztelerazko ele-bakarrez bizitzera behartzen gaituzten baldintza sozial eta politikoen azpian mugitzen gara. Gaur eta hemen, bi eleren arteko erlazio ore-katua aldarrikatzen duenak, sua eta ura elkar daitezkeen ilusio ustela sortu nahi du.

Baina 2000 urtearen atetan ez dugu mirari horietan sinesten, sinesgabe bihurtzeko motiborik asko izan baitugu. Seguru baikaude boteretsu eta boteregabeak, armatu eta armatugabeak parean baketsu uztartu eta patxadaz ibiltzerik ez dutela. Seguru gaude, ongi ikasia dugulako, gaztelerak eta euskarak ezin dutela Euskal Herrian bata bestearikiko erabilera orekatua gauzatu.

Ehuneko portzentaia haundi batean, gaurko egoera elebakarra da, hala da populazio haundiena duten hirigunetan. Gizarte-erakun-deetara baldin bagoaz, lantegi, ikastegi, banketxe, udaletxe eta aba-rretan, aurpegi elebidunaren atzealdean dagoen errealitate linguisti-

koa elebakarra dela ez dakien martzianorik ez dago. Izan ote dezake garapenik elebitasunak espainolezko nahiz frantsesezko elebakartasunaren menpean?

Egoera itogarri horretatik irteteko, elebakartasun horren kontra beste elebakartasun baten eredia jaso beharra ikusten du EHE erakundeak. Eta ongi ikusten dutela uste dut, alegia, soziolinguista serioenek esaten dutenaren arabera. Hots, elebitasuna elebakartasun sozialaren azpian amildegira doala badirudi, euskarazko elebakartasuna izan daiteke, agian, elebitasunari eutsi ahal izango dion baliabide erabakiorrena. Horrela, elebakartasunak esku emango dio elebitasunari.

Herri eta gizartegune elebakarren erreferentzi puntua, erakarpent-puntua bilaka daiteke. 22 udalerrik onartua dute iadanik proposamena. Administrazioa litzateke, seguraski, euskal elebakartasunaren ikurrina aurrera eramateko gunerik eraginkorrena, kontutan izan behar baitugu gizarte oro-administratua bizi garela. Sare zabal eta oro-hartzaile hori euskaldunduz gero, biderik zailena eta haundiena egina genukeela uste dut.

Lurralde elebakarra da, beraz, eskatzen ari garena. Eta eskatzen dugun horrek ezjakinen artean eta “altabozez” euskararen alde baina “bajabozez” kontrako jakitunen artean bakarrik sor dezake, kanpaina honek, espantua eta ezadostasuna. Hizkuntzalaritzaren alorretik beretik begiraturik ere, hizkuntza batek, biziko bada, iraungo badu, euskaraz bakarrik biziko den hiztun-multzo baten beharra du, gaurko egoeran, hori izango baita biderik egokiena, edo agian, bakarra, euskararen erabilera zuzena eta egokia bermatzeko. Horrela, noraezean diharduten euskaldun berriek beren hizkera egoki bideratzeko nora begiratu izango lukete. Espainolezko elebakarren artean beren hizkuntz eskubidetan ukaturik eta ia urkaturik bizi diren elebidun izu-tuentzat norabide bihur daitezke mintzagune elebakarrak.

Baina ez duzu ikusten berriz ere erasoka elebidun nahiz elebakar modernoa?: baina nola zoazte indioen erreserba berriak sortzera? Egiaz, abisu “zuhur” eta ur-lamina berri horien elebitasun baketsuaren aldeko kantu liluragarri eta engainagarri belarriko zuloak itxi eta EHEkoek ekin dioten gisako kanpainak aurrera eramatea izango dugu onena. Horixe: euskaldunok geure burua geure etxean atzerri-tar ikusteari utz diezaiogun, euskara hutsezko mintzaguneak sortu

beharra, ahotik belarrietarakoak eta paperetik begietarakoak euskaraz jalgitzeko modua asmatu eta bideratu beharra. Herriaren dinamika eta erakundeen erabakien lan elkartuak izar horiek piztu ditzake.

Hemen, elebiduna elebakarraren *esanetara* eta *idatzietara* bizi da. Hemen, elebiduna, oraingoz, elebakarrak galtzen du. Hemen, elebiduna, elebakarrak salbatuko du. Beste hainbat gatazkaren artean, horri ere ekin beharko zaio. *Odisea*-ko hodeiak multzotzen dituen Zeus lagun bekigu ahalegin horretan, ea euskararen gainean multzotu diren hodeiak pixka bat uxatzen ditugun, gure Itaka euskaldunerako odisea berri honetan.

(1989-02-09)

AUTODETERMINAZIOA

Autodeterminazioaren eskubidea aldarrikatzerakoan agertu berri zaigun jarreraren azpian gordetzen den metafisika salatzea komeni dela uste dut. Espainiaren batasun hautsezina aipatzen da batzuetan. Batasun sakratua, besteetan. Eta aurpegia askorik gorritu gabe aipatu ere. Orain urte dexente bezalaxe, aizu. Gure inuzenkario doktrinarioak baztertu samartuak zeuzkatela, Voltaire, Concordet eta gisa horretako giza-gaiztotxo eta jende ilustratuen esanak ikasiak edo zituztela, erlijioaren kateak hautsiak zituztela, ilustratu haien “ecrasez l’infame” agindu kategorikoa ongi ikasia zutela eta arrazoiketaz zirela armatuak. Dena gezurra!

Espainiako Konstituzioan Jainkoaren aitortenik ez dela egiten eta, horrela ordenamendu politikoa sineskeriatik libratu dela uste duena oker dabil. Espainiaren batasun sakratua horixe baita, jainkosa bat.

Espainiaren metafisika lantzen dute oraindik ere. Batasun sakratuaren dogma. Baina metafisika hori, metafisika guztiak bezala, fisika batzuen euskarri besterik ez dira: boterearen eta diruaren fisikaren euskarri. Behialako dogma zaharrak bezala, oraingo sekularizatuok ere beste zerbaiten estalki dira, interes batzuen estalki, boterearen eta diruaren interesen estalki. Interes horiek ibili dira gaurdainoko historian nola Estatupei eusten hala Estatuak hausten.

Beste ertzean, Herri baten borondatea, kontzientzi kolektiboaren baitan sortzen den borondate politikoa daukagu, oraingoari bere horretan eutsi ala oraingoa hautsi, aukera horixe egin nahi duenarena.

Orduan, harako beste hari buelta emanez, askotxo gara gure mundua erreinu horretako izatez ados ez garenak. Eta ezadostasun horretan kokatzen da gure autodeterminazioaren aldeko eskakizuna. Entzunaren entzunaz, ia-ia sinetsi ere egin dugu atzerakoiak eta inpresentableak garela. Estatu honetan, beste askotan legetxe, garbi dagoena hau da, hemen gu garela, espainiar nazionalismoaren dogmak hautsiz eta heteronomiaren kontra altxatuz, arrazoi-bidea hartu dugunak, eta alderantziz, beraiek atzerakoi dogmatiko inpresentableak.

Baina eta, hemen gure artean, zer nahi da? Autodeterminazioaren inguruan Euskal Herriari berari dagokion hitza lapurtu, mende-baldeko probintzietako parlamentarien esku utzi eta horrela arazoa isilaraztea eta “konpontzea”? Hori da batzuen gogoia. Ala autodeterminazioaren printzipioa koadro eder batean sartu eta, gure nortasunaren agiri, etxeko atarian esekitzea, bisitarien miresgarri? Horixe da beste batzuen helburua. Ez da hori gure aitaren etxea defendatzeko modurik itxurosoena.

Beraz, espainiar nazionalismoaren kontra eta gure aitaren etxearen alde gaudelako, bai autodeterminatzeko eskubideari. Baina ez parlamentuan ezkutatzeko, ez kredo ideologikoari artikulua bat erans-teko, ez etxeko edergailu, erabiltzeko baizik.

(1990-02-14)

KANPOKOAK ETA KANPOKOAGOAK

Hogeita bost lagun bildu gara, hogeita bost. Gasteizko *Herrikoia* liburudendan, hogeita bost lagun. Golkoko gerra hasi baino egun batzuk lehenago bildu gara, Golko Pertsikoko gerraren kontrako deia nola zabaldu, nora hedatu asmatu nahirik. Gerra hori hasiko balute, sarraskiak euskaldun kopuru haundi bat ezetz oihukatuz harra dezala, behintzat! Jainkoarren!

Bileran apunteak hartzen dihardudan honetan, ukalondoa jaso dut eta, Italo Calvinoren liburu bat agertzen zait azpian, “Baldin eta neguko gau batez ibiltari bat...” tituluz. Neguko gau bateko ibiltari baten antza hartzen diot hemen geure buruari. Gerra mehatxuzko gau ilun honetan, zer egin, nondik jo? Orriak, pankartak, kartelak, zuk hemen zabalduko dituzu, zuk han. Zer gehiago? Prentsaurrea, manifestua, manifestaldia... Beste armarik ez daukagu gerrarako armen kontra. Beste erabakirik ez, gerrarako erabakiaren kontra. Lurpean dagoen xixarea baino gehiago ez dira enteratuko, enteratu behar luketenak, baina zerbait egin beharra dago. Euskal Herriak lehen ere ongi erakutsia du eta berriz ere erakutsi behar du ez dela bere xilborrari begira bizi. Internazionalista eta solidario izatea zer den badakiela.

Hemendik ehun metrora Parlamentuan saio erabakiorra izan da gaur. Bego. Baina gure sentsibilitatea hemendik kanpo dago. Gerrarik ez. Kanpokoak kanpora! Saddam Hussein kanpokoia da Kuwaiten. Baina Bush eta Baker, eta hauen Europako morroiak, kanpokoago. Eta ultimatumak bota duenak eskuak garbi dituela eta jaso duenaren erantzukizuna dela gerra? R. Sanchez Ferlosiok ederki argudiatzen zuen oraintsu horren gezurra. Gerrarik ez da sortuko ultimatumak bota dutenek pizten ez badute. Kitto!

Eta azkenean piztuko balitz, barka!, piztuko balute, Euskal Herria ezezka harra dezala lehen tiroak!

(1990-12-26)

EZINAREN HIZKERA

“Ez da gerrarik izango, ez da gerrarik izango, ez da gerrarik izango”, zioen Iasser Arafat-ek gerra hasi baino egun batzuk lehena-go. Hiru esaldi eta perpaus bakar bat, linguistak esango lukeen bezala.

Orain beste kontu batzuetan sartuak gabiltza, alegia, zenbat bona ba bota den, zenbat bazter erre den, telebista kate amerikarrek zenbat gorpu ezkututzen diguten, etc. Baina gerra hasiz gerozko irudi eta solas uholdeek ez didate oraindik neure golkotik atera hastear zegoela esan zirenen artean O.L.P.ko buruzagiak jalgi zituen haiek.

Hizkeraren bideak zeharbide dira sarri, hizkera jostalaria baita. Esalearen egoerak hartara eraginda, hau diogu, aditzera beste hura emateko. Esaten dena eta esan nahi dena. Zer da esan gabe esaten dena? Zer, esanaz esaten ez dena? Zergatik erabiltzen ditugu adierazpen egiturak aginduak emateko? Zergatik eskatzen dugu galdera bidez? Zergatik baieztapen-ezeztapen borobilak nahia, irrika, ezina erakusteko?

Hirutan errepikatzen diren afirmazioak indar gutxixoren seinale garbi dira gehienetan. Ezeztapena hirutan errepikatua ikusi genuenean, palestinarren ahulezia eta egoera kontutan izanik, erraz interpreta zitekeen edukia. Irrika oihukatzen zen, hots: “gerrarik ez, faborez”. Ezinean ari denaren kontuak eta moduak dira horiek.

“Gerra hau geraraziko dugu” entzuten dut gure kaleetan. Ahal dutenek gerra zerbitu digute eta gu ezinean gabiltza, galtzaileekin, beti bezala. Baina gaur mundu osoan ezinean gabiltzanok isiltzen ez bagara, gure bake irrika hizkera molde guztietan kanporatzen badugu, agian...

(1991-01-23)

ZINISMOA ETA KYNISMOA

Gerraren aitzakian, zinismoaz mintzatuko naiz. Eta kynismoaz. Alemanieraz ere bereizketa hauxe egiten da. Kynismoa, greziarren jatorrizko bertsioa duzu, Antistenes sortzaile eta Diogenes zabaltzaile nagusi direlarik; zinismoa, berriz, gaurkoa.

Lehena, filosofi eskola, zakurraren sekta bezala ere ezaguna dena, “kyon” (zakurra) hitzetikakoa omen. Zakurra bezain lotsagaldu omen ziren Diogenes-en eskolako jarraitzaile haiek, bertutearen bidea landuz. Platon jaun maisu haundiak Diogenes jaun txikia letxugak garbitzen ikusi omen zuen eta mespretxuz esan: “Dionisio losintxatuko bazenu ez zenuke letxugak garbitu beharrik izango”. Eta Diogenesek maisuari lotsagabe, zaunkalari, erantzun: “Eta zuk letxugak garbituko bazenitu ez zenuke Dionisio losintxatu beharrik izango”.

Gaurko zinikoez, Jainkoaren izen amerikarra nahiz irakiarra lotsagabe darabilte, beren jainko bakarra petrolioa denean. Gaurko zinikoez maiz oroitarazten digute pertsona bakoitzaren bizitza zein den preziatua, baina gero beren katixima humanista merke saltzen dute sarraskiaren alde agertuz (Hemen bat hiltzen denean krimena eta han milaka hiltzen direnean estatistika?) Gaurko zinikoez bakea dute mihin gainean, baina armen produkzioa eta salmentak subentzionatzen dituzte. Bakezale omen diren gaurko zinikoez, terroristen laguntzat hartu nahi dituzte erakunde bakezaleak. Zinismoaren Internazionala biziki azkartu da gerra honen sorrera eta garapenean.

Ziniko armazaleek lotsagabe darabiltzate jainkoa, herria, bizia, bakea, zuzenbidea eta antzerako hitzak, oso bestelako interesen estalgarri. Kynismoaren lotsagabekeria kontrajarri beharra dago. Zakur eta zaunkalari jokatu beharko dugu munduko zakur haundien botere armatuaren erasoan aurrean geure arrazoiketa belauniko ipini gabe. Goazen denok Diogenesen eskolan matrikulatzera. Gu eskola zaharrekoak baikara. Herri guztietako bakezale, intsumiso, desertore, objektore, antistenes eta diogenes guztiok, elkar zaitetze!

(1991-02-06)

GANORAZKO BUKAERA

Oso gazterik erakutsi ziguten lanak ongi hastea ez dela nahikoa, ongi amaitzen ere jakin behar dela. Lana ganoraz amaitzen jakin dute soldadu aliatuek, Kuwaitetik Basorako bidea ihesi zihoazen irakiar soldaduen gorpuez jantziz. Soldadu iheslariak. Bapo mutilak! Hurrengoan jakingo dute irakiar inozo horiek nor den nagusi.

Ez zen itxurazkoa, hainbeste milaka mutil (eta neska) hain urrutitik joan eta hainbeste hilabetez hain baldintza negargarrietan gerrarako prestatzen ibili ondoren, azken egunean garaituei bizirik ihes egiten uztea, sarraski ikusgarri batez amaitu gabe etxera itzultzea. Aurrez ere milaka dezente zibil txikituak zituzten. Baina zerutikako erasoak ziren eta, gorpuak ezin ikusi zituzten. Nola itzuli etxera odola bertatik bertara ikusi gabe? Eta gainera soldadu gutxitxo zuten garbitua.

Azken eguna ongi aprobe txatu behar da. Bukaera kanpaiak jo arte, ekin! Etzazu hurrengo gerrarako utzi oraingoan egin dezakezun txikizioa. Sarraskia ongi saritzen dakienik izango duzu. Odol isuriak urrezko domina ekarriko dizu. Cum laude eta honoris causa, dena batera, gizarte librearen izenean, Caesar amerikarraren eta bere petro-profeta Jaber al Ahmed al Sabá emirraren eskutik.

Odol putzuak eragin dituzte baina haien eskuak ez dira zikindu. NBERen izenean botatako bonbak, bonba garbiak dira; hilketak, hilketa garbiak. Irakiarrek bezala hormak tortura-odolez zikindu gabe. Ordenu berriaren, askatasunaren aldeko borrokaren prezio halabeharrezkoa besterik ez baita. Eta gainera, ez duzue ikusi egunkari guztietan zein maitakor tratatzen duen erizain amerikarrak irakiar soldadu zauritua? Hil dituztenak tankepean zapaltzen ez ditugu ikusi, zauritu dutena sendatzen bai. Baina ez gaizki pentsatu, antiame rrikar gogaikarri horrek! Estetika kontua besterik ez da.

(1991-03-06)

(IN)TOLERANTZIA

Ados. Kantari ona dena kantari txar bihurtzen da, ideia-jarrera batzuk medio. Mixeria. Arrazoi berberagatik, lagun ona etsai haundi. Mixeria. A-k B hiltzen du, A-k hala aitortzen du, baina C-ren lepora botatzen du gorpua. Logika mixerablea, intolerantzia. Eta hala, orain ez gara munduan lehen bezain jator, langile, on, ireki.

Baina bestelakorik ere bada. Bat. Hauteskundeak etorri ziren, badatoz, etorriko dira. Esaera zaharrak dio: “Agindua bat eta emana bi, aginduarekin konforme egon hadi”. Hori esan ez, baina egin bai. Eta guk gezurti galantak toleratu. Tolerantzia mixerablea? Bi. Telefono pintxazoa. Behekoak eta erdikoak erruduntzat jo ditu justizia deituak. Burua, berriz, errugabetzat. Hatza ahoan sartzen digute eta guk haginkarik egiten ez. Hau tolerantzia! Hiru. Euskararen kontra ko orkestra espainolistak belarriko zuloak hautsi behar dizkigu, gehienetan euskararen inguruan legeak agintzen duena bera ere betetzen ez den bitartean. Alde guztietarik toreatzen gaituzte eta guk adarkada denak toleratu, hemen toreatua adargabea baita eta toreatzailea adardun. Eta gu hemen, toleraezina ere toleratuz. Lau. Euskarazko egunkari bakarrarentzat ez dago diru publikorik. Halere, egunkariaren arduradunak pazientzia beneditarrez, elkarrizketa biderik goxoenak urratuz. Tolerantzia urragarria! Bost. Laguntalde osoa euskalduna da, kide bat izan ezik. Baina talde hau oso edukazio onekoa da eta, tolerantziaren faboretan, erdaldundu egiten da. Eta hala hamaikatxo. Ba ote munduan Herri ongi heziagorik?

Herri honetan intolerantziaren tanto latzak markatzen dira, baina tolerantzia gazi-gezaren txapela kenduko dionik nekez aurkituko da munduan.

(1991-05-01)

TXINPANTZEAREN ETIKA

J. Aranzadik oroitarazi dit Erich Muhsam poeta juduaren kasu urragarria. Naziek azken tortura ezarri nahi zioten, beren ustez latzetan latzena izango zena. Txinpantze bat bota zioten lepagain zaurituta, kontzentrazio zelaian. Baina txinpantzeak, haginka egin beharrean, presoak besarkatu eta egun luzeetako torturaldiek eragindako zauriak miazkatzeari ekin zion. Hori ikusirik, txinpantzea bera hartu, torturatu eta hil zuten.

Torturatzailea, hiltzailea animalien grina ilunek darabiltela dioen baieztapen hori zalantzan jartzekoa da. Agian zuzenago litzateke esatea arrazoa dela torturatzaile-hiltzailea darabilena, norbere arrazoa baino areago Estatuaren arrazoa, Kapitalaren eta/edo Negozioaren arrazoa, Arrazaren arrazoa, Aberriaren arrazoa, Tribuaren arrazoa, Aurrerapenaren arrazoa.

Animaliekin batera dugun balio bat da gizakiaren esku hiltzailea geraraz dezakeena: errukia. Albokoa (izakia, gizakia) sufritzen ikus-teak sortzen duen errukia. Mundu osoa baledi albo! Txinpantzearen etika horretara, errukiaren kultura eta jakituria horretara igo bagin-tez! Agian hortxe legoke gatazka askotatik irteten hasteko giltza. Arrazoi haundiak aparkatu aldi batez, errukia bakarrik erabili, esku zauritzaile-hiltzailea geldiaraziko duen errukia, Boterearen errepre-sioa bazterrarazi eta kontraboterearen armak esekiaraziko dituen errukia. Zauriak laztanduko dituen errukia. Eta geroago, errukiak ate zirrikitu txikiena ireki dezanean, oinarri horretatik abiatuz, elkar-ritzaketak, negoziazioak, nahi dena. Hemen eta munduan. Baina horretarako, txinpantzearen maila lortu behar. Hor dago kokka.

(1991-07-20)

AHT

Paris zoragarria da, nork ez luke ikusi nahi? Eta Europako beste bazter asko ere bai. Baina burmuina estutu dudan arren ulertzen ez dudana da zergatik heldu behar dugun, adibidez, Parisa, abiada haundiz. Trena bai, trenak erreferentzia aberatsak biltzen eta oihar-tzun liluragarriak pizten baititu. Baina zertarako abiada haundiko trena? Trena azkartzea baino hobe ez ote geltokiak edertzea, trenbide inguruak ikusgarriago bihurtzea, bidea atsegingarriago egitea. Trenez, ibiltzea baita xarmagarriena, ez heltzea.

Baina zer ari naiz ametsetan? Hori ibiltariaren, bidaiariaren trena litzateke. Eta AHTren aldeko lehia, azken geltokira bide bazterrik, aurreko zelairik eta urrutiko mendirik erreparatu gabe, leihora arri-matu gabe itsu-itsuan heltzen direnena da: ejekutiboena, merkatarie-na, politikoena, Europara gu bezala denborapasa ez baina, gure alde lana latz egitera doazenena. Politikoen eta merkatarien Europako trenak, tren azkarra behar du izan. (Arzalluz tren-azkarzaleak esan berria digu hemen mantsoago joan beharko lukeen tren bakarra euskararena dela). Bazterrak ikustera ez, bazterretan agintzera doazen trena. Eta gure bizimaila altxatzen dihardutenena. Eta Europako forumetan gure berri ofiziala ematera doazenena. Erantzukizun izugarrizko lanak bete behar dituzten jaun-andre txit prestuena.

Besteok, Parisa edo Erromara zeregin inportanteetara ez goazekok, ez dugu AHTren lehia hori oso ongi ulertzen. Eta besteak, Afrikar langile emigratuak, AHT albotik pasatzen ikusiko dute, aho-zabalik, eta tren kirastuak eta errepede bazterrak betetzen jarraituko dute.

(1991-08-06)

52 IZARRAK EDONON

San Franciscoko aireportura heldu bezain laster ikusi ditugu lehenak. Hor datozkigu euskaldun errodun familiar adiskide amerikar maitagarriak bandera eskuan, lehen ez bezala, gure eskuetara datorren lehen erregalia. Gero atari aurretan esekita ikusi dugu, baita gure familiar adiskide zoragarrien atarietan ere, lehenago ez bezala.

Aizue, beti horrela daukazue amerikar bandera?

Bai, Golkoko gerraz geroztik bai.

Erraz da ikustea gerra honek goreneko gailurrera jaso duela amerikar hauen abertzaletasuna. Herritar xeheek ez dute dudarik, edo ez dute dudarik izan nahi, munduko onenak eta haundienak direla eta etxetik kanpora egiten dituzten gerra guztiak jentilaje gaiztoaren atzarretatik mundua salbatzeko burutuak direla. Munduak gaiztoen eta zintzoen artean banatua jarraitzen du.

Nevadara sartzean taberna batean letra haundiz idatzita ikusi dugun hitz jokia gaurko amerikar pentsamolde abertzale integristaren adierazgarri da: *Burn a fag, not the flag* (Erre zazu marika bat, ez bandera).

Ikurrin eta banderek epel xamar uzten gaituztenok badakigu bereizten, halere, bere Herriaren nortasuna zaindu nahi duen abertzaletasuna, hots, diferentzian oinarritzen dena, eta munduaren jaun eta jabe izan nahi duenaren abertzaletasuna, hots, jauntxokerian oinarritzen dena.

(1991-08-15)

RENOKO EUSKAL JAIA

Abuztuaren 24an, Reno Rodeo deitzen den tokira joan gara, euskaldun jator eta zintzo garela demostratuz. Baita diasporan ere. Ikuskizuna aski bitxia da: metro gutxiren barruan, bideo-kamarak batera jasotzeko moduan, rodeoko zaldi-zaldunak eta aizkora joko ikus daitezke. Euskaldun aurpegi eta sudurrak ugari, euskara gutxiago, ingelesa nagusi, aurpegia mantentzea euskara mantentzea baino errazago dela erakutsiz. Jakina, hau egiaztatzeko ez dago honaino etorri beharrik. Amerikar bandera hor ikusten dugu ikurrinaren alboan eta ez du ematen inori begiko min haundirik eragiten dionik. Hemengo euskaldun gehienek EuZkadi imajinatzen dute oraindik. Kamiseta, txapel, pitxar eta salgai dauden antzerakoetan EuZkadi Z-taz idaztea gustatzen zaion jendeak lan egin du. Txalogarria, dena den, jai hauek prestatzeko hemengo euskaldunek egiten duten lana. Eta, batez ere, dantzari taldeak prestatzeaz arduratzen direnena azpimarratuko nuke.

Festalekuan gaude, gazteak ere ugari samar ikus daitezke. Bi mutil daude elkarren alboan eserita, bata euskaldunaren semea, bestea amerikar semeen semea. Azken honek euskara bikainean jakinarazten dit lehen hark tutik ere ez dakiela eskaraz. Odola garestiago kotizatzen da hizkuntza baino. Horregatik, euskara ikasi eta hitz egiten duen japoniar neska gazte hau, hemen ikusten dugu euskal dantzataldean, baina dakienak esan digunez, honek ez du Euskal Etxeko bazkide izaterik. Ez hemen eta ez inon. Euskaraz ez dakien euzkotarrak bai, euskaraz mintzatzen den amerikar nahiz japoniarrak ez. Aspaldiko kontu zaharra da hau, oraindik bizi-bizi irauten duena, halere.

(1991-09-07)

Z MAGAZINE

Hilabete eta erdi pasa eta, Renoko kaleetan Norman Schwarzkopf jeneralak egin digun bisitaz egunkarietako lehen orriak nola bete diren ikusi ondoren, Golkoko gerraren apologistez ase-ase egin ondoren, autobusera sartu eta “zure izena goian ikusi nahi baduzu.... egin zaitte *marine*” egunero irakurri ondoren, busetik jaitsi eta armadan sartzeko gonbitea pasatuz gazteengana hiru soldadu hurbiltzen ikusi ondoren, postetxera joan eta armadan sartzeko deia egiten duten paperak ikusi ondoren, Unibertsitateko ikasleen sindikatuan armadaren aldeko propaganda mahai gainean zabaldua begiztatu ondoren, telebistan igande goizetan himno eta kantu militarrez osaturiko kontzertuak entzun ondoren, Bostonen jaiotzen den *Z MAGAZINE* hilabetekaria zure mahai gainean uzten dizute eta, gainbegirada llabur bat ematea aski da, egurats militarizatuan eta abanderatuan arnasaldi txiki bat hartu ahal izateko. Azkenean! Hemengo kritikalehorte izugarriaren erdian, EEBBetako politika, kultura, gizarte eta ekonomi gaiez pentsamendu kritikoa agertzen duen eta etorkizun hobearen alde planteatzen eta burutzen diren ekintzak bultzatu nahi dituen aldizkaria. Barnean, besteak beste, Noam Chomskyren (betikoa!) artikulua irakur dezakezu, EEBBak Golkoan dituzten interesei buruz; eta honen alaba den Avi Chosmkyk eta honen senar euskalduna den Jon Aske linguista (nola ez ba Chomskytarren artean!) gazteak idatzirikoa Euskal Herriko egoera politikoari buruz. Tanta goxo eta esperantzarri bakan batzuk, kritikaren lehorte itzelaren eta militarismoaren loratze paregabearen erdian.

(1991-09-17)

POLIZIAREN HITZA

Ez dut uste nire inpresio hutsa denik. Gero eta sarriago oinarritzen dira gure artean iritziak eta salaketak poliziaren esanetan. Iritziemaile kualifikatu izanik, beren iruzkin politikoak plazaratzen dituztenek, halere, ez lukete hain arin jokatu behar eta, esatekoak ondo neurtu beharko lituzkete. Orain gutxi, Euskadi Irratiko ohizko komentaria politiko horietako batek oso kezkatu ninduen. ETako erorketa batzuk komentatuz, eta mertzenarioen parte hartzea aipatuz, Parot (Unai) ere azken hauen artean sartu baitzuen, lasai asko. Eta ezer jakinik baldin bada, iritzi honen polizibidezko iturria da, eta beronen gezur borobila.

Ez da hau halere kasu bakarra. Erruaren presuntzioa aplikatzen da hemen, jokaerak alderantzizkoa izan behar baluke ere. Poliziaren esku erortzen dena gaizkile da. Kasurik onenean, *ustezko* gaizkilea edo etarra izango da. Baina, noren ustezkoa? Poliziaren ustezkoa? Baina poliziak ez du ezer *uste*, esan egiten du. Gero, *ustez hala da*-tik, *hala da*-ra hain dago alde txikia!

Poliziaren esanak ez luke inolako sinesgarritasunik izan behar herritarren artean, ez demokrazian behintzat. Epailearen epaiaren zain egon gabe, poliziburuak esana eta epaia da hemen lau haizetara zabaltzen eta gehienbat sinesten dena. Gizartearen hizpide eta irizpideak poliziburuaren esanetan oinarritzen direnean, gizarte horren zentzun kritikoak hondoa jo duen seinale da.

(1992-02-05)

AHULEZIA ARRISKUTSUAK

Terrorismoaren txantaiari eskurik eman nahi ez badiozu, sistema demokratikoaren alde tinko eta ezertan amore eman gabe jokatu nahi baduzu, ondorengo jokamolde ahul eta badaezpadakoetan ez duzu erori behar, alegia:

Inor ez duzu zure etxeko teilatupean, barnean, atarian, sabaian edo beste zokoren batean hartu behar, ez gaez, eta ez egunez, ezta negu gorriko elurte haundienean ere, aurrez nondik datorren eta nora doan hiru aldiz galdetu eta atejoka datorrenaren identifikazio datu guztiak zuzen kopiatu gabe. Eta nondikakoa eta norakoa inolako tatxarrik gabea ez bada, haize freskoa hartzera bidaliko duzu, kasurik onenean, eta poliziposturik hurbilenera, txarrean. Ebanjelioa irakurtzen baduzu eta han besterik esaten bazaizu, alegia, ihesi dabilena babesteko, biluzia jazteko eta halakoak, gisa horretako irakurketa subertsiboak bat-batean moztu behar dituzu. Edo, bestela, zeure baldintza zorrotzak ezarri Jesusek esandakoei. Pentsa ezazu Ebanjelioa irakurtzen ez duen katoliko asko dagoela bazterretan. Eta seguru zerura doazela.

Zure hiztegitik eta zure bizitzatik *errukia* bazter ezazu, sentimendu horrek zure bizimodua konplikatu besterik ez dizu egingo eta, Treviño artzipresteari konplikatu dion bezala.

Zure kontzientziaren legea ez ezazu ipini Estatuaren legearen gainetik, Estatuaren arrazoia norbanakoaren arrazoiaren gainetik baitago. Hemen Arzalluz eta Setien jaunek huts egiten dute, ahulezia nabarmenean erori dira. Artziprestearen kontzientzia zuritu nahi izan dute. Baina erraz asma daitekeen gauza da bide horretatik kontzientzia terroristen babesle bilaka daitekeela. Hain da arriskutsua kontzientziaren errebindikazioa, non armadunak defendatzeko ezezirik, arma guztien kontrako intsumisoaren eskutan ere arbuigarria baita.

Ez ezazu esan inoiz ETAkoren bat bere etxean, edo bere Jainkoarenean, gorde duena gizon bikaina denik, edota santu bat denik, Joaquin Gimenez abokatuak Treviñori buruz esan duen bezala. Hori terrorismoaren apologia egitea ez bada, ez dakit zer den apologia. Joaquin Gimenezi entzungor egingo diote juezek, bera dena delako. Eta bere aitaren semea, gainera. Baina zuri ez, agian. Gainera, santu

izateko modu hori zaharkitua dago. Oraingo santugaiak beste estilo eta beste ezpala batekoak dira, Escrivaren estilokoak, adibidez.

Komisaldegian hiru egun atxilotua pasa ondoren norbaitek “infernutik nator” esaten badu, ez sinetsi. Eta sinesten baduzu, isilean gorde, edo konfidantza haundiko lagunen artean bakarrik komentatu. Baina hori aitortzen duena artzizpretea baldin bada, orduan kaze-tetan ere ager dezakezu. Treviñoren kasu honetan, artzizpretearen ofizioa kontutan izanik, infernuaren zentzua anbigua gerta daiteke, hots, zentzu eskatologikoak ere uler daiteke, edota zentzu poetikoan, Treviño, santu guztiak bezala, poeta ere badela pentsa daitekeenez. Horrela, poliziaren kontrako salaketa ez da hain grabea kasu honetan.

Egunen batean ETAREN hilketak salatze gogoak jotzen bazaitu, bigarren parterik gabeko salaketa garbia egin. Bigarren parterik gabekoa, hau da, ondoren, adibidez, atxilotuek komisaldegietako infernuan egiten dituzten egonaldia aipatu gabe, edota gartzeletako egurrak gogorarazi gabe. Setien eta beste zenbait arima ahul, deskuidutxo horretan erortzen dira noizbehinka eta, horrela ez dago Estatua-ren ebanjelio antiterrorista bete eta Corcuerearen gustua egiterik.

Hitz bitan esateko, zentzua, bihotzondoa, burua, kritika, ñabar-dura eta horrelakoak ez erabili. Poliziburuaren eta polizimutileen esanak sinetsi eta horietara makurtu. Boterearen diskurtsoa entzun ondoren “hau da Boterearen hitza” erreztatu, apalki.

(1992-04-03)

IRAKURRIKO EZ DUDANA

Ez dut irakurriko *El fin de la Historia y el último hombre* liburua. Francis Fukuyamarena. Ipuinak irakurtzekotan, nahiago dut benetakoak irakurtzea. 1989an agertu zen “El fin de la Historia?” bere artikulu sonatu hura, *The National Interest* aldizkari amerikarrean. Aldizkariaren izenak zerbait adierazten du. Bigarren datua: Estatu Departamentuko Planifikazio politikorako buruaren laguntzaile da. Hirugarrena: Chicagoko Unibertsitatean eman zuen hitzaldi batek osatzen du artikulua, Demokraziaren Teoria eta Praktika aztergai dituen mintegian. Ez da zaila interes eta altura horietatik artikulua mundu guztira eta hizkuntza nagusi eta nagusien hizkuntza guztietara zabaltzea, eta laster batean sona galanta hartzea. Zorionez, ez zaio inori okurritu euskarara itzultzea.

Bada, oraingo hau, haren oihartzuna omen da. Hango zinismoa eta enkarguzko filosofia, beraz. EEBBetako gizartea da historiaren azken hitza, hor beteak dira utopiak. Paradisua ezagutu nahi duenak hara jo behar du. Liberalismoaren garaipena erabatekoa da. Harutzago ez dago ezer. Pobreak pobre jarraitzea, beharrezkoa da. Oraindik pieza guztiak ez daude beren tokian, baina desajuste kaxkar zenbait besterik ez da. Hori guztia Hegel, Marx, Weber, Hobbes, Kojeve eta abarrez jantziz gero, filosofia egiten da. EEBBetako Administrazioaren filosofia. Historiako liburueta pasako ez dena, baina sistema kapitalistaren propaganda egiteko balio duena. Historiaren amaiera hau tristea omen da, baina ez bere paradisu horretatik, besteak beste, Amazoniako paradisu infernu bihurtzen ari direlako, gizonari zeregin haundirik geratzen ez zaiolako baizik. Aspergarria omen, amaiera hau. Gu ere aspertu gara sasi-intelektualaren panfletoak irakurtzen.

(1992-05-14)

EHORZLEAK

Hilobia irekita dago. Palak gertu. Lore sortarik ez. Kubako iraultzaren ehorzleak zain daude, ordua noiz helduko, irrikan. Gezurra dirudi. Ez da bada haundia irla hau. Ez du mundua arriskuan jartzen. Baina etsai amorratuak dauzka, eta horien artean amorratuenak, beren izanaz damutuak. Kubaren egoeraren gainbehera aipatzen da, demokraziarik eza aipatzen da, baina horien iturrian eta azpian datzan EEBBekiko blokeo-eraso lotsagarriak isilduz. Itotzaileak zeintzuk diren garbi ez balego bezala. Eta non daude intelektualak, bote-rearen eraginetik libre pentsatzen jakin behar luketenak? Vargas LLos, O. Paz, demokrazi zaleok, ez daukazue zuen inguruan Kuban baino ustelkeria, pobrezia, gezur eta gizateriarekiko mespretxu haundiagorik non salatu? Zuen inteligentzia argiak ez du ikusten kapitalismo basatiaren jokaera bihotzik gabea dagoela injustizia guztien oinarrian? Iberoamerikako demokrazietan ez da egunero milaka haur hil eta desagertzen, ez da egunero tortura praktikatzen? Non dabilta Iberoamerikan Kuban baino hobeto erakusle sozioekonomikoak? Eta hemengo demokrata memelo fartsanteak, konprentzio eske besoak zabaltzen dituen Castrori zer egin behar duen esaten, demokrazia, giza eskubideak, etc. Baina EEBBen blokeoa inola ere salatu gabe, munduko jendarmearen morroi. Herri txiki baten kontrako etengabeko eraso kriminalaren kontra hitzik esan gabe. Madrileko gailurrean hamaikaxo errugabeen odolez eta trafikoz zikinduriko eskurik estutu ez balute bezala. Noiz babestu ditu gutxiengo ase baten demokraziak gehiengo gosearen eskubideak eta ongizatea? Morroi, koldar, pailazo alaenak!

(1992-08-04)

CHOMSKY, POLITIKAREN KRITIKOA

Oraingoan, gaztelera-zko bertsiotan, *El Miedo a la Democracia* dugu eskuartean. Bertan, azken urteotan *Z Magazine* aldizkarian argitaraturiko artikuluak biltzen zaizkigu, izenburu orokor horren azpian. Kurioso da ikustea nola darabilen Chomskyk bere kritika politikoan, liburu honetan eta aurrekoetan, hizkuntzalaritzan darabilen metodologiaren erabat bestelakoa. Bere teoria linguistikoa datu esperimentalen eskasiaren konstataziotik abiatzen den bitartean, politikaren azterketa eta kritika hain zuzen datu ugaritasunean oinarritzen da. Ikaragarria da autoreak eskaintzen digun datu mordoa, EEBBetako komunikazio kate indartsuetatik erabat marjinatua dagoela kontutan izanik. Obra honetan demokraziaren beldurra aipatzen duenean, ez du Kubaz pentsatzen, EEBBez baizik. Gizarte demokratikoetan herritarren pentsamodua kontrolatua dabil. Bestalde, gizartearen gorabeheren gidaritzan parte zuzena hartzeak definitzen du demokrazia. Kontrolatuak nekez gida dezake ezer. Herritarren pentsamoldeak gero eta kontrolatuagoak badaude eta erabaki libreak murritzukoak, demokraziaren funtsa galdu da, horrela diskurtsoa, errepresentazioa, forma, metafora besterik ez den demokraziarekin geldituz. Gidaritza eta erabakia, kontrolatzaileari dagokio. Kontradikzio hori EEBBetan bizi dute gordinen, autorearen iritziz. Nola Chomskyren liburu hau, hala euskaraz argitaratu berria den Intelektuala Historiaren aurrean ondo etorriko zaio pentsabidea eta iritzia libre mantendu beharraz arduratzen denari.

(1992-08-18)

HITZA NEURRI

Rubalcaba Hezkuntzako Ministrariak Espainiako Akademia bisitatu du eta, Lazaro Carreter akademiburuak prediku txiki bat zuzendu dio: hizkuntza ikasgai bat gehiago bezala darabilzue zuen planetan.

Hots, hitza, ikasgai guztien neurri izan behar lukeena, ikasgai aspergarri bilakatua. Hitza egiten dugu hiztunok, baina lehenik, hitzak egiten gaitu gizon-emakumeok gizon-emakume. Hitza dago hasieran, jakingai guztien sorburuan eta garapenean. Filosofia ere, hitzaren filosofia besterik ez, agian.

Garai txarrak dira, halere, horrelako ideientzat. Aurreko hori, soinua zerutarra besterik ez da ministrari, kontseilari, eta bestelako mandatarientzat. Hitzari esker gara garenak, baina gizarte honetan izatea ez da aintzat hartzen, edukitzea baizik. Merkatuko kontua da hizkuntza ere: zertarako balio du?

Buesa hezkuntzako kontseilariak euskara arbuizatzen badu, funtsean gaztelania ere maite ez duelako da. Hizkuntza bat ederresten duenak denak ederresten baititu. Gehienik ere, erdara maite du, euskara ez dena. Eusko Jaurlaritzak ikastetxera bidali didan Ardanza lehendakariaren hitzaldian, euskaraz lehen hiru orrialdeak bakarrik datoz, sermoi kutsuko sarrera, eta beste hemeretziak gaztelaniaz, gauza zehatzak eta “inportanteak” esateko. Euskarazkoa oraindik txapela erantzi gabe, erdarazkoa txapela erantzita. Bere hitza maite duenak ez dio euskarari horrelako gutxiespenik eta irainik egiten.

Hitza neurri duenak ez du sarreran bakarrik, eta zabar, erabiltzen. Ikasi eta ondu eta edertu egiten du egunero. Garai txarrak dira baina jarrera onak ere ikusten dira. Sinetsi nahi nuke eurite guztien kontra Oihartzunen bildu zirenek eta Bianara heltzeko ordu luzeak auto-ilaratan jasan behar izan dituztenek euskara dutela beren nortasunaren neurri. Hitza neurri duenak, badu non jorra!

(1992-10-13)

NORBANAKOAREN ESKUBIDEAK

Norbanakoaren askatasunaren erreinuan sartzeko urrats llabur batzuk besterik ez zaizkigu falta. Esaterako, euskara ikasi nahi ez duena horretara behartzea barkaezina da, inposaketa horrek demokraziaren oinarria zulatzen baitu. Ez dakit zergatik segi behar dugun horrelako zapalketekin, beste arlo guztietan norbanakoa txapeldun agertzea lortu denean. Nork ez daki, jadanik ez dugula paper eta agiri guztietan espainiar garela aitortzen ibili beharrik. Jakina da nahi duenak Euskadiko identitate txartela atera dezakeela. Jadanik ez dugu munduan Espainiako pasaportearekin ibili beharrik. Nork ez daki Espainiako Konstituzioa ez zaigula indarrez ezarri eta ez gaitue-la behartzen gaztelania ikastera eta erabiltzera. Unibertsitatean irakatsi nahi duenak ez du Estatuko funtzionari izan beharrik, kontratu laborala aukera dezake. Langabeturik ez dago eta, horren ondoriozko norgabeturik ere ez. Eta horrela *ad infinitum*. Estatua hiltzat jo daiteke, norbera da nagusi. Baina jakina da egoera hau lortzeko izerdi ederrak bota behar izan direla. Garaipen hau ez genuen gozatu norbanakoaren eskubide horien alde J. Juaristiak, villarroelak, veleiarren tribua, merinoak eta bestelako liberal nekaezinen etengabeko gurutzada izan ez balitz. Jaun horien diskurtsoa bai dela koherentziaren eredu! Zergatik eutsi Lakuako boteretxotik lotsati samar eta kontrabotere euskaltzaletik lotsagabe euskararen inposaketa bidegabe eta anakroniko horri? Liberal zoragarriek euskaltzale intoleranteok barreiatzen ditugun inposaketazko laino trinko bakanak uxa ditzatenean, demokraziarik bikainenaren zerua garbi agertuko zaigu.

(1992-10-27)

ARROTZA

Igandea da. Arratsaldeko bostak. Behelainoa trinko egun osoan. Dulantziko plazan doi-doi ikusten ziren eserbankuak eta bertan eserita hiru lagunen irudia. Hiru gazte magrebiar. Hurbildu eta, begirada tristea ezerezean galdua. Barnelainoa trinkoago dute kanpoko behelainoa baino. 50 inguru omen dira herrian. Guardia zibilarenak izandako hormatarte batean, zabor artean bizi dira gauzez. Patata biltzen batzuetan, oraingoz gutxienetan. Zeruak nahi duenean, eta aurten zerua ere ez dute alde. Bertakoek susmo txarrez ikusten dituzte, auskalo zer egiteko gauza diren. Eta gure ankerkeriaz etsipenera eramaten baditugu, edozer egiteko bidean ipiniko ditugu.

Gu bitartean, bestaldera begira. Aitzinean ditugunak gibelean uzten ahalegintzen gara eta urrutira begira jartzen. Alemaniara, adibidez, geure burua zuritzera eroriegi baikaude. Berlinen 300.000 lagun bildu dira xenofobiaren, arrazakeriaren kontra.

Etxean daukagu, halere, arrotza, eta etxean arrazakeria. Jarrerak arrotzen kontrakoak direnez, hauen kontrako lege berriek bideak ongi irekiak dauzkate. Geure xilborra besterik ez dugu maite, eta Europa ere xilbor horren luzapen den neurrian baino ez. Haur serbiarrak ekarri nahi ditugu. Ongi. Baina ekarri gabe etorri zaizkigunak zabortegira baztertu gabe.

(1992-11-10)

NAFARROARA, SUSTRAI BILA

Honek ez du erremediorik. Hau irauli behar da, iraultza galilearra, alegia; ez luke Nafarroak behar EAEn jirabiran, alderantziz baizik. Izan ere, ez gara hemengoak, ez gaude, gauden honetan, geure baitan, aidanez. Nafar behar genuke bilaka, erroetara jo. Hizkuntza ere haiena ez al dugu ba, lingua navarrorum? Zergatik ez itzultzea hartu eta Nafarroarako bidean jarri? Nafarrak EAEa noiz etorriko zain egon beharrean, EAEa Nafarroan txertatu. Hala amesten zituen kontuak nire adiskideak. Sendotu egin zaio orain ametsa, Alliren azkenaldiko adierazpenak entzun ondoren. Nafarroa nazioa dela, Nafarroaren eskubide historikoak zapaltzen dituela Estatuak, San Frantzisko Xabierren familiak Nafarroako Erresumaren independentzia babesteko konpromezua hartu zuela, Amaiur gazteluan inbasoreen aurkako borroka egin zuelako erbesteratu beharra izan zuela. Eta gero, Oteiza etorri zaigu ametsa sendoagotzera, bere egur eta harri guztiak hartu eta hangotuz. Eta hemengoak madarikatuz. Exenplua jarraituz, banaka joan beharrean, zergatik ez EAE osoa, Nafarroako sustraletara jo, Amaiurren gazteluaren itzalera? “Hemen gatoz, seme-alaba galduok, har gaitzazue etxean, geurean. Tori gure aginte-makila, jauregi, alfonbra eta auto-txofer ofizialak. Geure aitaren etxearen oinarri, Hormarri eta armarri nagusiak hementxe daudela ohartu gara. Nafarroako lehendakaritza bedi gaurdanik Euskal Herriko lehendakaritza. EAE asmakizun zorigaitzokoa, amets gaiztoa lurperatuko ahal dugu betiko! Zure eskumenean gelditzen gara agintari, kontseilari eta legelari guztiok. Gehienok sobera gaude. Damu gara diru xurripalari lotsagaldu izanaz. Oteizaren jokabideak argitu gaitu. Jarrai gakizkion”. Halako ametsetan dabil orain nire adiskidea. Nafarroako hurrengo urrezko domina EAE nafartuarentzat izango dela uste du berak.

(1992-12-08)

DESLEGITIMAZIOA

Ardanza negoziazio politikoaren kontra agertu da oraintsu. Arrazoiak: sistema demokratikoaren deslegitimazioa lekarke, daukagun sistema demokratikoak oinarritzko hutsuneren bat daukala onartzea esan nahiko luke. Ez da, baina, negoziazio politikoa sistemaren oinarria zalantzan jartzen duena. Ez daukagu hemen Marx aipatu beharrik, edota sistema hau kapitalista dela oroitarazi beharrik. Ezta Chomsky aipatu beharrik ere, demokrazia herritarren pentsamendua kontrolatzeko zein sistema bikaina den esaten digunean berriki. Inolako dotrinarik gabe eta inoren aipurik gabe, goizero gainetik egunkaria irakurtzea edo irratia entzutea aski da, sistemaren oinarriaz duda handiak sortzeko. Aspaldi esana baita arbola bere fruituetarik ezagutzen dela. Politikoan ustelkeriaren usainetik ihes egiterik ez daukagu. Kapitalak zaborrak ibaira botatzen ditu eta langileak kale-
ra, krudelki. Irabazia da lege. Kontsumoa jainko. Intxaurrondon guardia zibil bat droga kontuetan nahastua egoteaz salatu eta, atxilotu egin beharrean oporrak eman dizkiote. Arangurenen herritar naturazale armagabeak epaitzen dituzte, ez bazterrak izuz josi zituzten indar armatuak. Tortura praktikatzen da komisaldegi eta espetxeetan eta alderdi demokratikoez ez dute ezer esaten. Setienek egin behar du Arantzazun Arzallusek eta honen alderdikoez siltzen duten salaketa. Ardanzaren Gabon agurrak ETBn emanaldi luzea merezi du, egun bereko Anoetako *Egunkaria*-ren alde milaka lagunengatik eta festa ikaragarriak, hitzik ez. Alderdi politikoez sinesgarritasun osoa galdu dute, eta bakearen eta elkarrizketaren aldeko proposamenak horietaz kanpo sortzen dira. Zerk deslegitimatu du hemen demokrazia? Ardanza sagar ustelaren apologia egiten ari zaigu. Itsua izan behar da, edota soldata milonarioen morroi sistema demokratiko honen oinarrian hutsuneren bat ez ikusteko.

(1992-12-22)

TEST BIKAINA

Orain ez da aski ETaren ekintzak gaitzestea, bakearekin batera elkarrizketaren beharra aipatzea nahikoa da “mesprezagarri” bihurtzeko. Hori da, R. Jauregi eta Agiriano sozialistek eta Atutxa jeltzaleak uste dutena eta diotena. Elkarri mugimenduaren komunikatua ikusi ondoren. Bide mehar eta faltsu bakar bat besterik ez digute uzten hautatzeko. ETaren ekintzak gaitzesteaz gain beren politika eta itunak eta tratuak onetsi behar ditugu gure iritzia eta hitzak mesprezagarri gerta ez daitezen. Aski agerian zegoen lehen ere zein koloretakoa zen nahi zuten bakea, ez elkarrizketaren ondorio, bote-rearen, agintearen fruitu baizik. Elkarri-ren sorrerak eta jarrerak eragin dituen erreakzio basatiek, zakarrek, jauntxo jeltzale eta sozialista horien erantzunek zakur amorratuen zaunken itxura guztiak baitituzte. Garbi utzi dute Itunekoek ez dutela bakerik nahi, alde batetik bere burua ukatzen duenaren bakea eta, bestetik, *pax hispana* besterik ez dutela nahi erakutsi digute argi eta garbi. Politikoez asko ikasi behar lukete Elkarri-rengandik. Hasteko, elkarrizketaren kultura ikasi behar lukete, agintearen kultura besterik ez baitute, eta baita moldeak eta eskema itxiak eta tabuak haustearen kultura, jarrerak harresi ukiezin bilakatu diren Herri malapartatu honetan. Elkarri bezalako elkarte bat, autokritika kulturaren oinarri oinarrian behar lukeen giza balioa berau serioa egiteko gauza dela erakutsi duen gizarte talde zabal batek osatua izaki, txaloka onartu behar luke bake sentsibiltate minimoa duenak. Baina gure politiko jauntxo tratalari horiek elkarrizketaren eta autokritikaren bideak urratzeko gertu egon daitezen erreziklaje sakon bat edo, bestela, mirari haundiren bat behar dute. Horregatik jarraituko dugu luzaroan egiazko bake kanpairik entzun gabe. Azken finean kultura kontua baita lehenago politika baino. Eta horretan bilakaerak geldo xamarrek izan ohi dira.

(1993-02-02)

(Eusebio Osaren azken artikulua)

GUREA DA!

Gurea da,
gurea da
etorkizuna,
bizitzaren bizi
nahia.

Bizi bedi, bizi bedi
Herriaren arnasa,
gizonen oinatza.
Itsasoan ura,
mendian elurra:
itsas-mendietako
gizona, gora!

Gurea da bizi nahia:
bizi bedi, bizi,
Herriaren arnasa!

Aintzinako sustraietatik
Edan gizonak gogotik,
Lehena, oraina eta geroa
bihoaz beti eskutik

Piztu bedi esperantza:
ez dugu dena gau beltza;
lorez apaina ageri zaigu
Euskal Herriko baratza.

Imanol Berriatua

XABIER KINTANA¹

SORLEKUA

Imanol Berriatua Ibieta Bizkaiko kostaldeko herririk seguraski politenean jaio zen 1914.eko abenduaren 24an, Elantxobetarrak Gabon-Gaua prestatzen zebiltzanean.

Gurasoak Fidel eta Zeferina izan ziren. Umetan Elantxobetik Gernikara pasatu zen bizitzera. Oso haur bihurri eta gaiztoa izan omen zen, berak lagunoi, barrezka, inoiz kontatzen zigunez. Bere adineko neskak ikaratzea gustatzen omen zitzaion bereziki, haien atzetik korrika ibiliz.

Baina geroago, umetako bihurrikeriak alde batera utzita, Imanol Berriatua, orduko gazte bizi eta kezkatu askoren antzera, eliz ikasketak egitera abiatu zen.

Lehenago ere Santa Klarako monja komentura joaten zen, Gernikako Arbolaren ondokora meza-laguntzera. Frantziskotarrek, Bermeon eta Foruan aspaldian izan dituzte komentu-etxeak eta beren erlijio eragina oso handia izan da Gernikalde osoan. Sarritan, gainera, monja komentu horretara joaten ziren. Ez da harrigarria, hortaz, Berriatua gazteak zehazki fraide-ordena horren aukera egitea.

LEHEN IKASKETAK

Gipuzkoako Arantzazuko santutegira joan nahi izan zuen, baina garai hartan han lekurik egon ez, eta horregatik, hamar urte zitue-

[1] Bidegileak sortan argitara emana. 1994, 2. karpeta

nean, Foruko komentura jo zuen, fraide-ikasketak bertan hasteko baimena eskatzera.

Frantziskotarrek mutikoaren eskaria onartu zuten, bide batez, Ikastoki ireki berri hartara beraren moduko gaztetxo batzu ere joan zitezten.

Imanolek umetandik bere haragian jakin zuen zer zen euskararen zapalkuntza, zorioneko eraztunaren bidez. Haurrak erdaraz mintza zitezten, Foruko «preceptoría» hartan euskaraz egiten entzuten zutenari eraztun bat ematen zioten, eta berau gaineratik kentzeko modu bakarra, euskaraz zebilen beste lagun bati pasatzea zen. Astearen buruan eraztunaz gelditzen zenak gaztigua izaten zuen.

Oinez joaten zen egunero Gernikatik Forura Imanol, eguzki zein euri egin, han bere lehen ikasturtea burutzeko. Hurrengo urtean Arantzazun onartu zuten eta harrez gero Kantabria probintziako frantziskotarren gainerako etxeetan ibili zen ikasketak egiten: Zarautz, Olite eta Aguilera-n (Burgos-en). 1936.ean soldadutzara joan zen, eta Loiolako koartelen erreboltek bete-betean harrapatu zuten Imanol. Burutik pasatu zitzaion Txinara misiolari joatea, baina Espainiako gerra zibil giro hura ez zen horretarako aproposena.

IMANOL AMERIKETAN

Gerratik ateratzeko, frantziskotar nagusiek Imanol, beste fraidegai batzurekin batera, Kubara bidaltzea erabaki zuten, horren ondorioz, 1937.eko urriaren 28an Guanabacoara helduz. Han zegoela, 1938.eko ekainaren 11an Habanan apeztu zen.

Kubako frantziskotarren etxeetan (Habana, Camajuaní, Manzanillo eta Ciego de Avila-n) hamahiru urte egin zituen, 1946tik 1949ra bitartean Camajuaní-n parrokoa izanez.

Ozeanoaz bestaldean zegoela, Kanadan ere zenbait denbora eman zuen, eta han zegoen artean bere frantsesa hobetzen saiatu zen.

Gogorapen oso onak zituen Amerikako egotaldiaz. Kubako jende apalaren egoera txarrak biziki hunkitu zuen. Horregatik, geroago egin ziren gehiegikeriak gora behera, errespetuz begiratu zion beti Fidel Castroren iraultzari.

BERRIZ EUSKAL HERRIRA

1950ean Amerikatik etorri zenean frantziskotarren Bizkaiko ko-mentuetan bizi izan zen: Foruan, Bermeon eta Bilbon. Heldu bezain laster, orduko euskaltzaleekin hasi zen tratu izaten, Federiko Krutwig-ekin bereziki.

Beronen inguruan Bilbon bilerak antolatzen ziren eta Imanol hara joaten zen, Erkiaga, Gorostiaga, Otxolua, Akesolo eta beste batzurekin elkartu eta mintzatzeko. Hantxe, eta Krutwigen ahotik, entzun zituen berak euskara batzearen aldeko lehen proposamenak.

Foruko Frantziskotar ikastegiko maisu gisa aritu zen, eta 1952-54 artean bertako Errektore izan ere bai. Han euskara, frantsesa eta greziera irakasten zituen.

Ez dakigu ongi Imanol noizdanik zen euskaltzale, baina badirudi aski goiz hasi zela gure hizkuntza lantzen.

Hortaz, Arantzazuko teologo gazteek 1935 aldean argitaratzen zuten Ensayo barne-aldizkarian Berriatuaren gramatika-lan batzu ageri dira, eta poematxo bat ere bai «O Eskoterri!» (O Eskozia!) seguraski berak egina.

Amerikan egon zen garaian fraideen arteko aldizkari bat sortu zuen, Inter nos (= Gure artean) zeritzona, eta zenbait artikulua argitaratu zuen han euskararen gainean. Hasieran garbizaleegia zen, baina zentzu onak gidaturik, pixkanaka joera hori alde batera utziz joan zen, eta lexikoaren azaleko itxurarik barik, gero eta garrantzi handiagoa ematen zion sintaxi jator eta esamoldeen euskal senari, beti ere ulergarritasuna helburu.

Nolanahi ere den, ikasle onak izan zituen eta dohain berezia zeukan berak haiengan euskaltzaleetasuna piztu edo eta lantzeko. Berriatuaren ikasle izan ziren, zuzen edo zeharka, geroago, Jakin aldizkariaren inguruan, euskal kultura berriztatzeko hainbeste ahalegin egingo zuten frantziskotar gazteak: Joseba Intxausti, Fernando Mendizabal, José Azurmendi, Zurutuza, Torrealdai, Agirrebaitzategi...

Foruan egon zen artean, 1953an prezeski, Anaitasuna aldizkaria sortu zuen. Eliz giroko albisteak ematen zituen orrialdetxo bat beste-

rik ez zen hasieran, baina denboraz garrantzi handiko aldizkaria bilakatuko zen.

IMANOL BERMEON: JOAN BEHAR DUGU URRUTIRA

1954.eko Irailean Forutik Bermeora aldatu zen. Hasieran frantziskotarrek Izaro irlan aintzina-aintzinan izan zuten komentua berriro eraikitzeko proiektua zerabilen buruan, baina hartarako modurik ez eta azkenean ideia hori baztertu behar izan zuen. Horren ordez, Aita Aingeru Madariagarekin batera, Bermeoko komentua frantziskotar erregela zehatz eta estueneren arauera bizitzeko egoitza bihurtzen saiatu zen.

Bizkaian bizi izandako leku guztietatik Bermeo izan zuen gogokoena, eta bermeotar jendea ere bai.

Euskaraz gutxi jakin arren, topiko gisa, Bermeoko euskaraz burla egiten zutenen aurka irteten zen beti Imanol, bermeotar jende jatorraren alde.

Honetaz Arestiri inoiz entzun nizkionez gainera, neroni ere maiz kontatzen zidan berak gisa honetako autuak.

Horietan, nahiko haserre gainera, gogor esaten zien aurkariei:

«Bermeoko euskara Markinakoa, Tolosakoa edo Donostiakoa baino hobea da. Izan ere, Bermeoko jendeak, gutxienez, euskaraz egiten du, beste leku horietan, aldiz, ia guztiak erdaraz barra-barra ibiltzen diren bitartean».

Elantxoben jaioa izanez, itsas zaletasuna zeraman bihotzean, zantalzarik gabe, Berriatuak, eta horregatik oso ondo konpontzen zen arrantzaleekin. Hori zela eta, 1957tik 1967ra, «Itsas Apostolutza»ko kaperau moduan, bermeotarrekin Afrikaldeko kostetara joaten zen, han ibilaldi neketsuak eta gorabehera larriak pasatuz. Itsasaldi horien lekuko, hainbeste artikulu idatzi zuen Anaitasuna aldizkarian. Herri usadiozko hitz asko —Bermeok arrantzaleen berbak eta esaera jatorrak batez ere— tartekatzen zituen bere artikuluetan (haizea poparean, gizon leberra, toton egin, eurrez...) horrela idazkiak biziago, naturalago eta aberatsago agertuz.

IMANOLEN HIZKUNTZA ZALETASUNA

1967.eko Abendutik Bilbora bizitzera joan zen, Frantziskotarren Iralabarriko komentura. Hor bere zaletasunik maiteena lantzeko era izan zuen: hizkuntzak ikastea alegia. Eta hor Imanolek interes txalogarri bezain modernoa erakusten zuen, patxadazko iruzkina merezi duena.

Gure egunotan, euskaldun gehienok ohi dugun euskara gero eta ahulagoaren aurrean, hizkuntzalari batzuk beren kezka adierazten dute, geureaz gainera Espainiako erdara besterik ez dakigulako. Hori dela eta, maiz, konturatu ere egin gabe, erdal lexiko eta egiturekin erabiltzen dugu euskara, horiek esaldi jatorrak eta nazioarteko hitzak direlakoan. Beste hizkuntza batzu jakinez gero, ordea, laster konturatuko ginateteke askotan ez dela hala, eta nazioartekotzat jotzen ditugun gauza asko, Penintsula honetakoak besterik ez direla. Eta horretaz Imanol Berriatua ongi konturatzen zen.

Izan ere, aparteko trebetasuna zuen berak hizkuntzak ikasteko. Bere eliz ikasketak egitean, noski, greziera eta latinaz gainera, hebraiera ere ikasi zuen. Horiez gainera bazekizkien Europako mendebaldeko gaurko hizkuntza garrantzitsuenak ere: frantsesa, ingelesa eta alemana, italieraz eta katalaneraz irakurri eta ulertzen zuelarik.

Hizkuntza horiek landu eta praktikatzeko beren jatorrizko herrietara joatea gustatzen zitzaion.

Hortaz, frantsesa lantzearen, lehenago aipaturiko Kanadako egotaldiaz gainera, Bilboko English Institute-n bi urtez estudiatu ondoren, Irlandara sei hilabetetarako joan zen, eta horren ondorioz Cambridge-ko Unibertsitatearen Ingeles-Ziurtagiria lortu zuen. Alemanera ikasi eta praktikatzeko, 1965-66an Alemanian, Werl-eko Santutegian izan zen kaperau laguntzaile gisa. Ongi moldatzen zen bera hizkuntza guztiotan, eta neure begi-belarriokin hizkuntz trebetasun horri pertsonalki frogatzeko era izan dut berarekin ibili naizenean.

Nazioarteko kultur zabaltasun hori esker, Imanol ez zen inoiz euskalduna izateaz lotsatzen, eta ez zuen inondik ere sentitzen badaezpadako euskaratxoaz gainera espainiera besterik ez dakiten pertsona batzuri inoiz nabaritzen zaien «probintziano» izateko konplexu

hori. Aitzitik, beste hizkuntzak jakin eta gurea horiekin gonbaratzean, ederki konturatzen zen Imanol euskararen berezitasun eta nor-tasun apartaz, eta horrek bidezko harrotasuna eta poza ematen zion edonon eta edozeinen aurrean.

Baina hizkuntza arrotzak jakiteak beste jendeekiko tratu zuzena errazten du, eta Berriatua horretaz ere ongi baliatzen zen. Alde horretatik, besteen giza balioak aintzat hartu, kultura, politika, erlijioa eta errealitatea ulertzeko era ezberdinak errespetatu eta tolerantziarako joera nabaria izaten zuen berak. Eta hortixek, gainera, euskara aberasteko erabil zitezkeen esapideak, ereduak, hitz berriak sortzeko era eta adibide ugari ere ateratzen zuen.

Irlandan bizi zen artean, bestalde, gaelikoa zein egoera negargarrian aurkitzen zen zuzen-zuzenik ikusita, beldur zen Imanol euskarari ere ez ote zitzaion gauza bera gertatuko. Nolabait, kezka horrekin ibili zen bere bizitza osoan, eta horregatik euskara egiaz eta egunero-ko praktikan mintzarazteari ematen zion garrantzia.

ANAITASUNA-REN ARIMA EZKUTUA

Foruan ateratzen hasi zen aldizkaritxo hura, *Anaitasuna*, pixkanaka, eta zenbait gorabehera izan ondoren, 1969an indar berriaz agertu eta euskara batuaren aitzindaria bihurtu zen. Bertan bizkaieratik euskara baturako bide mailakatua erabiltzen hastea proposatu zuen berak, urte asko geroago Euskal Gobernuak Bizkaian onartu eta bultzatuko zuena.

Euskara batuaren arloan Imanolek lan eskergaitza egiten zuen. Lehenago, arrantzaleen eta itsas bizimodu gogorraren kronista zehatza izan bazen, batasunaz geroztik, Berriatua artikuluaren zuzentzaile bilakatu zitzaigun.

Berak gure hizkuntza ongi eta errotik zekien, eta esperientzia horren oinarrian, orduko euskal idazle hasiberrien lanak orrazten, txukuntzen eta zuzentzen aritzen zen, euskara hobea erabiltzeko erregelak eta aholkuak azalduz. Imanolen lan ikaragarri honi esker, Anaitasuna-ko ia artikulu guztiak berak berridatzirik eta zuzendurik argitaratzen ziren, irakurleen mesederako, bertan ageri ziren hitz zail, sortuberri edo gutxi erabilien zerrenda zehatza zekarrelarik, haien jakite-maila goratzeko.

Guztiokin lexikografoek material bikainak izan dituzte hiztegiak moldatzeko.

BERRIATUA EUSKALTZAIN

Haren idazlanen literatur merituengatik eta euskal gramatikaren arloan zerabilen jakituria zela eta, 1961.eko Abuztuaren 25.ean, Akademiak Euskaltzain urgazle izendatu zuen.

Arreta biziz segitu zion Imanolek, 1964.eko Baionako idazleen proposamenen ondorioz, Euskaltzaindiak, euskara batzeko, Arantzazun 1968an antolatu zuen Batzarreari. Literatur hizkuntzaren batasuna erabateko ilusioz onartu eta bere adore osoaz bultzatzen aritu zen hasiera-hasieratik. Ardura handia jartzen zuen, hala ere, euskalkietatik ahalik eta probetxu gehien ateratzeko, lexiko eta sintaxiari zego-kionez batik bat guztien artean euskara batua aberatsago izan zedin.

Beraren ustez, bizkaierak, aditz arloan beste euskalkietatik aski urrunduak izan arren, emaitza ederra eskaini zezakeen erdialdeko dialektoak osatzeko. Hortaz, anaia/neba, hatzamar/behatz, gorputz/gorpu, lur/behe, horma/pareta moduko bikoteak bultzatzearen aldekoa zen, hitz bakoitzaren nabardura bereziak mantenduz.

Euskaltzaindiaren Aditz Batzordearen partaidea ere izan genuen Berriatua, eta ahalegin bereziak egin zituen, Gabriel Arestirekin batera, mendebal eta ekialdeko aditzerak (gara, zara, ginateke) bultzatzeko, forma urrunduagoak (gera, zera, ginake..) zokoratuz.

G. ARESTIREKIKO ADISKIDETASUNA

Gabriel Aresti poeta ezkertiarra eta Imanol Berriatua fraidea lagun minak izan ziren. Alde batetik, biek euskaraganako kezka eta maitasun berbera zeukaten, eta, horrez gainera, ez ziren elkarrengandik oso urrun egoten, bi-biak Bilboko Irala auzategian bizi ziren eta. Hori dela eta, Imanol sarritan Gabrielen etxera joaten zen galderak eta egitera, Anaitasuna aldizkarirako artikuluen bila albisteak ematera edo eta gramatika arazoak eztabaidatzera.

Gabriel bera ere maiz joaten zen frantziskotarren Iralako komen-tura, Imanolekin hitz egitera. Elkarrekiko egonaldiotan, gure hizkuntza eta orduko Euskal Gizartea izaten ziren mintzagai nagusiak. Eus-

kara baturako proposamen asko, aditz baturakoak batez ere, Euskaltzaindiak geroago onartuko zituenak, horrelako bileretan sortu eta mamitu ziren.

Harrigarria zen pertsona biok, guztiz erlijiosoa bata eta erabat agnostikoa bestea, nortasun bizi eta handikoak bi biak, elkarrekin zein ongi konpontzen ziren ikustea, euskara eta Euskal Herriaganako maitasunean elkarturik, batak bestearen pentsaera berezia beti ere errespetatuz. Arestik itzal eta begikotasun handia zion Berriatuari, eta Imanolek ere biziki estimatzen zuen Gabriel. Berau hil zenean haren arimaren alde berak Iralako Komentuko Elizan meza hunkigarria eman zuen, ahantziezina benetan.

EUSKARA: GUZTION ALTXORRA

Imanolek beti esaten zuen euskara politikatik landa atera behar zela. Bera ez zegoen militantzia politikoaren aurka, ez eta gutxiagorik ere, baina gure kultur balio eta arazoak, hemengo eta kanpoko pertsona guztien ondareztat hartu eta bultzatu behar zirela pentsatzen zuen, honelako edo halako taldeen eskuetan utzi gabe.

Euskara politikatik ateraz gero, berak zioenez, guztiena izango zen, eta horrela guztiek, berena zela eta, berdin estimatu eta babestu gurako zuten. Ideia hau, bere sinpletasun ederrean, gaur egun ia mundu guztiak onartzen du, baina Imanolek hori aldarrikatzen zuen garaian, hainbat abertzaleri ez zitzaion gustatzen holakorik entzutea, euskara «berena», beren taldetxoarena alegia, zelako uste itsuan.

ISRAELEN IKASLE

Bere hizkuntz zaletasunak bultzaturik, teologi ikasketak egiten zituen garaian, Aita Imanol, gorago esan dugunez, latin eta grezieraz gainera, eta Testamentu Zaharra bere jatorrizko mintzairan irakurri eta ulertu nahian, hebraiera ikasten aritu zen. Hebraiera klasikoan askotxo zekien, eta arabiera eta aramaiera ere ez zituen ezezagun, hizkuntza horiek hebraieraren senide hurbilak izanez.

Horregatik eta, zer esanik ez, beren nazioaren aldeko borrokan juduek euskaldunokin zeukaten antzagatik ere bai, Imanolek interes

handiz begiratu zion beti juduek egiten zuten ahaleginari, Israelen beren aintzinako mintzaira zaharra berpizteko.

Jakin, bazekien, antzinako hebraiera, Kristo hil ondoko hirugarren menderako jadanik hilik zegoena, berriz ere ikasten, mintzatzen, eta zabaltzen ari zela, 1948.ean sortu zen Israelgo Estatu berrira joandako judu adoretsei esker. Eta mirari hori, hizkuntza hil bat nola berpizten zen, bertatik ikusi eta aztertzeo nahiaz zebilen bera.

Erromaren aginduz, frantziskotarrak aspaldidanik Herrialde Santuen fraide jagoleak dira, eta komentu asko dituzte bertan. Imanolek, bere anaidien oinegitura horren laguntzaz, aspaldian zuen haraxe joateko gogoia, gauza horien berri zehatzago eta hobeki jakiteko.

Erraz pentsa daitekeenez, Aita Berriatuaren asmoa garbi zegoen, Israelgo esperientziaz baliatuta, hartatik euskararen alde beste horrenbeste egin ahal izateko datuak eta materialak lortzea. «Juduek egin badute, zergatik ezin dezakegu euskaldunok gauza bera egin?» esaten zigun kementsu, bera entzuten genuen guztiok esperantzaren liluraz betez.

1976.eko udaren hasieran Lankide Aurrezkiak herri txikien hizkuntzei buruzko hitzaldi batzu antolatu zituen Donostian. Hartara, beste hizlari batzuren artean, Arie Xoval etorri zen, Israelgo Hezkuntz Ministrariaren idazkaria. Luis Iriondo jaunari esker, Imanolek eta biok jaun hori ezagutzeko aukera izan genuen Bilbon, eta gure hizkuntza aurrera ateratzeko interes eta irrika bizia ikusita, adore eman zigun Israelera joan gintezen. Gutxi falta zuen Imanolek, egia esan, Jesusen sorlekura abiatzeko, baina zinez esan dezaket Xoval jaunaren hitzek azken ukitua egin ziotela.

Urte bereko Irailaren bukaeran elkarrekin haraxe joan ginen. Lehenik trenez Parisera, eta gero handik hegazkinez Tel Aviv-era. Arie Xoval jauna, abegikortasun handiz, Ben Gurion aireportuan izan genuen zain, eta handik bere automobilean Jerusalem-era eraman gintuen.

Israelen egon ginen denboran guk behar edo nahi izan genuen guztia lortzeko gestioak egin zituen gugatik.

Hari esker, hebraiera arin ikasteko eskolak («Ulpan»ak), hebraiera errazeko aldizkariak (lexikoz 200 hitz baino gehiago ez darabilte-

nak) bisitatu eta berauen zuzendariekin mintzatzeko aukera izan genuen.

Era berean Hebraieraren Akademian izan ginen, Hebraierazko Unibertsitatea ikusi, Telebista eta beste komunikabideak, Kibbutzak, Ikastaro trinkoko barnetegiak, Museoak, Parlamentua (Kneset) etabar luzea ere bai, haien artean Israelgo orduko Lehendakaria, Efraim Katzir jauna, geroago Anwar el Sadat egyptiarrarekin bake-akordioa sinatu zuena, bere etxean ezagutuz.

Nik berarekin hilabetea pasatu nuen, baina Imanolek bi hilabete gehiago eman zituen Israelen, hango Gobernuak hebraiera ikasteko beka bat eskaini zion eta.

ISRAELETIKO EMAITZAK

Imanolek ongi ikasi zuen hebraiera modernoa, eta bera irakas-teko juduek erabiltzen zuten metodologia aurreratuz ongi jabetu zen. Hori dela eta, Euskal Herrira itzuli bezain laster metodo horiek euskararako egokitzen eta aplikatzen saiatu zen. Bidaia horren ondorioz, eta Imanoli esker, gure gaurko ikasliburuetakako «oinarrizko euskara» sortu zen, juduen «ibrít kalá» edo hebraiera errazaren antzekoa.

Imanol Berriatuaren eraginez, halaber, Israelgo hizkuntz eskolak moduko ikastegiak sortu ziren gurean ere. Gogoan dut oraindik nolako problema izan genuen ikastegi horiei euskal izena jartzeko orduan. Nola itzuli euskarara hebraierazko «Ulpana»? Gurean euskalduntzeko eta alfabetatzeko tokiak izango zirenez gero, azkenean euskaltegiak deitzea erabaki genuen, eta izen horrek arrakasta ederra izan du, dakusagunez, harez gero.

Israeletik ekarri zuen beste ideia euskara errazeko irakurgaiak prestatzea izan zen, gaur egur HABEk, AEK-k eta beste zenbait aldizkarik, euskaldun berriei begira darabiltzatenen antzekoak. Imanolen proposamenaz, gainera, Euskaltzaindiak bere barruan «Oinarrizko Euskara» rako batzordea izendatu zuen, berorren buru eta bihotza Imanol bera izango zelarik. Hainbat ordu luze eman zuen lan horretan Berriatuak Euskaltzaindiaren Bilboko bulego ixil eta bakartietan.

Bere irakasteko metodologia berria, Hitz egin! liburu famatuan mamitzen jakin zuen Imanolek, bai eta Iberdueroko bulegari eta langileei luzaro eman zizkien eskoletan ere.

Gauza guztien aurretik, beraren helburua ikasleak mintzatzen hastea zen, eta ez haien buruak gramatikazko erregela teoriko hutsekin betetzea.

Imanolen eritziz, ohizko ikasleak, euskaraz ongi egiteko, ez luke nahitaez gramatkarik zertan jakin behar, txikitandiko euskaldun arruntak ere, erregelak jakin ez arren, euskaraz ongi hitz egin dezakeen bezala.

Nahikoa du hiztunak nola esaten den edo nola esan behar den jakitea, horrela zergatik esaten den ez badaki ere. Irakasleak ordea bai, jakin beharra dauka, eta gramatikaz gainera, metodologia eta didaktika ere bai.

IMANOLEN IZAERA

Bera ezagutu genuen guztiok nekez ahaztuko dugu haren nortasuna.

Fraidea izateko oso gizon pitxia zen Berriatua. Pertsona lagunkoia zen, adiskideak erraz egitekoa, jakingurakoa eta nerbiosoa, interesatzen zitzaizkion gauzetan burubelarri sartzen diren horietakoa, bere sentimenduak nekez ezkututzen zekiena.

Oso xelebreak izaten ziren, adibidez, pozik zegoenean egiten zituen saltotxoak, edo haserretzen zenean zerabilen bozaren tonu gora. Ez zion ordea haserrealdiak inoiz luzaro irauten, eta ia beti, arrazoa zuenean ere, hain haserre ibiltzeagatik barkeske joaten zitzaion kontrakoari. Berak ongi zekien bere izaera nolakoa zen, eta inoiz umore onaz neurasteniko xamarra zela aitortzen zuen. Ez zuen agertzen, ordea, tristurarako joerarik. Aitzitik, alaia eta baikorra zen, beti ere, desanimurik gabe, aurrera egiteko prest, ezina ekintzaz gaindi daitekeelako segurantzaz.

Hor, zalantzarik ez, bere erlijio aukerak laguntasun eta indar nabaria ematen zion Imanoli. Mezatan ziharduenean, adibidez, itxuraldatu egiten zen erabat. Izan, fede handikoa zen eta itsuenak ere erraz nabari zezakeen elizkizunak ez zituela axaletik hartzen. Bere

arima osoaz, gorputzean ageri zuen kemen eta suhartasunaz, haietan murgildurik egoten zen, agian seguraski beste batzuk ez genezkusan izpiritu gorenak argiturik. Kantatzea ere biziki gustatzen zitzaion, eta nolako adoreaz gainera! Bere kantuaz behintzat elizako jende guztia ederki bultzatzen zuen berari jarraitzera.

Ez zuen Imanolek gehiegi atsegin bizitza isolatua, eta, munduko zaratotsetatik ihes eginda, komentuko bakartasunean burua gorde eta beren arimaren salbazioaren atzetik zebiltzan fraideengatik, «astronautak» zirela esan ohi zuen umorez, planeta honetako problemetatik ihesi egin nahi zutelako. Berak mundu honetan egin nahi zuen bera lana, munduko gizakien alde, bere herriko problematikaren konponketan esku hartuz.

Gazteez inguraturik egoten zen maiz, haiek beragana hurbilduta, guztiek euskara kontuan maisu handitzat zeukatelako. Eta ideia arrerazaleak entzun eta errespetatzeko joera ireki harekin, laster egi-ten zen haien lagun.

Euskalduntzen metodoaren azalean haren argazkia agertu zen, eta garai hartan gure hizkuntza ikasten ari ziren askok, horri esker, kalean ezagutu eta begikotasunaz agurtzen zuten bera.

Hain ezaguna eta maitatua zenez gero, euskararen aldeko lehen korrikaldian parte hartzeko gonbite berezia egin zitzaion, eta Imanol pozik ibili zen eskuan ikurrina eta zurezko lekukoa zeramala.

Ez da harritzekoa, beraz, hain izaera lankor, bizi eta lagunkoiaz, urteak gora behera, Imanol ezagutu genuen guztiok hura beti gazte gogoratzea.

IMANOL BERRIATUAREN IDAZLANAK

Aipaturik ditugu Anaitasuna-ren orrialdeetan argitaraturiko itsas ibilaldien kronikak eta gramatika eta lexikografi lan ugariak. Arrantzaleekiko bidaiak *Itsasoa eta ni* izeneko liburuan bildu eta argitaratu ziren bera hil baino lehentxoago.

Berak egindako beste lan batzuk hauek dira: *Kristiñau Katezismoa*, *Lagunarteko Mezea*, (biok Kubatik etorri berritan argitaratuak), eta Santa Maria Goretti eta Teresalina Zubiri-ren bizitzei buruzko hagiografi lanak (argitara gabeak).

Hitz egin ikasbidea, Euskaltzaindiaren Oinarrizko Euskararen batzordekideekin eta Iberdueroren laguntzaz argitaratua.

Bederatzi liburutan sailkatua, hor irakaslearenak, ikasleenak eta irakurgai errazak bilduz. Euskara ikasteko arrakasta handia izan du metodo honek.

Euskaltzaindiaren *Euskera* aldizkarian lan hauek eman zituen argitara:

- «Bermeoko arraintzaleen leksikua»(1963-64).
- «Herri mailako hizkuntza. Israeleko esperientzia» (1977).
- «Oinarrizko euskara. Hitz egin metodoa» (1978).
- «Oinarrizko euskararako batzordearen azalpena» (1981).

KRISTOREN SORTERRIAN HIL

Imanol, Israelera 1980.ean bihurtu zen, euskaldun irakasle talde batekin, eta hurrengo urtean ere bai, hiru hilabeterako, Ulpan batean bere hebraiera hobatzeko asmoz. Ikastaroa amaitu eta Euskal Herrira itzultzeko zegoenean, ordea, Herioak eskua luzatu zion supituki.

Ez zuen nahi izan Imanolek bere gorpua Euskal Herrira ekartzetik, haren ustez ohorea handia baitzen Jesukristoren sorterrian hilobiratua izatea, berak, erlijioaz gainera, hainbeste maitatu eta miresten zuen juduen herrialde santuan.

Eta hantxe datza; gorputzez behintzat. Haren arima eta izpiritu urduriak, ordea, berak zuen euskaltzaletasun irekia, beti erakusten zigun gizontasun gihartsu eta ulerkorra, haren jakituri egarri ezina-sea, aldiz, euskaldunoi jarraituko zaizkigun itzal argitsuak izango dira: beti ere Eliezer Ben Jehuda-ren, hebraieraren birbiztea bultzatu zuen hizkuntzariaren hitzak euskaraz gure gogoen bihotz-belarrietara xuxurlatuz:

Anaiarrebok! Nahi baduzue, ez da
amets hutsa izango!

Imanol Berriatua, euskal etorkizunaren ereile

XABIER KINTANA¹

Jaun-andreok, bihotz-bihotzez agur guztioi!

Estatistika asmatu baino lehenago ere, jendeak ahoan zerabilen kontua zen herri txikietatik ezin irten zitekeela goi mailako pertsonarik, ez eta gauza handirik ere. Baina horixe bera esaten zuten juduek Betlehem-en kontura, eta begien bistan dago ez zutela inondik ere asmatu. Horrenbestearainokoa ez bada ere, Elantxobek ere, bere txikian, maila handiko seme-alabak eman ditu. Lehenengo eta behin, herria kokatzeko hain txoko polita aukeratzen jakin zuten antzinako ezezagunak, eta harrezkero aldapan zehar, itsasora begira etxeak eta kaleak hain egoki antolatzen jakin dutenak ere bai. Ezin ditugu ahaztu arrantzale eta marinel trebeak, ez eta euskal idazleak ere, gaur ohoratu nahi ditugun hiru hauen antzera: Andima Ibiñagabeitia, Imanol Berriatua eta Gorgonio Renteria, besterik ere izan arren.

Askotan pentsatu dut mundu zabalean toki on eta eder asko badira ere, Iparragirrek berak gogoratzen zigunez, gutxi, oso gutxi izango direla gure planetaren luze-zabalean gaur ongietorria egin digun Bizkaiko marinel herri hau bezain zoragarriak. Horregatik aparteko zori ona izan zuen Imanol Berriatua Ibietak, Fidel eta Zeferinaren semeak, non eta hemen, Elantxobeko txoko honetan 1914.eko abenduaren 24an jaiotzeagatik, lehor berdetik itsasora jais ten den leku ikusgarrian, bertako uren ispiluan bere buru polita ikusi gura lukeen neskatala baten antzera.

[1] *Euskera*, LI, 2006-1 aletik hartua

Umetan Elantxobe utzi eta Gernikara joan zen bizitzera. Ume bihurria izan ei zen, eta nesken atzetik korrika joan eta haiek ikaratzea gustatzen zitzaion. Halere, orduko askoren antzera, fraide-bidea hartu zuen gure Imanolek, eta ikasketak Foruan, Arantzazun, Zarautzen, Oliten eta Burgosko Aguilera-n egin ondoren, frantziskotar jantzia hartu zuen 1938.eko ekainaren 11n, non eta Habanan, haraxe joana baitzen Espainiako Errepublikaren kontra militarrek eragindako gerratik ihes egitearren. Hamahiru urte Kuban egin ondoren, 1950ean berriz itzuli zen Euskal Herrira, Foruan, Bermeon eta Bilbon, frantziskotarren komentuetan bizi izanez. Foruko Frantziskotar Ikastegiko maisua, eta 1952-54 urteetan bertako errektore ere izan zen. Orduko bere ikasleen artean Joseba Intxausti, Fernando Mendizabal, Joxe Azurmendi, Joan Mari Torrealdai edo Paulo Agirrebaltzategi aipa ditzakegu, geroago *Jakin* aldizkariaren bultzatzaileak eta, oro har, euskal kultura idatzian ospe handia lorturikoak.

Bermeon zegoela 1957.etik 1967ra arte, «Itsas Apostulutza»ko kapilau moduan bermeotar arrantzaleekin Afrikara joaten zen, Dakar aldera, bai eta berauengandik gauza asko ikasi ere. Jatorriz, bera ere portu batean jaioa zen, eta horregatik ez da harritzekoa itsasoak gogorki erakartzea.

Gaztetandik Imanolek bi zaletasun nagusi izan zituen: euskara, bere herrikoa, bere ama-hizkuntza, garai hartan frankismopean hain zapalduarik zegoena, eta atzerriko beste hizkuntzak. Eliz estudioetan ikasiriko latin, greziera eta hebreeraz gainera, Imanolek frantses, ingeles eta alemana hitz egiteko moduan ere bereganatu zituen, bai eta, ulertzeko moduan, italiera eta katalana ere.

Bilboko giroan Krutwig, Erkiaga, Gorostiaga, Otxolua, Akesolo eta beste euskaltzale batzuekin biltzen zen, eta azken aldian Gabriel Arestirekin ere bai, beti gure hizkuntzaren egoeraz eta etorkizuneko irtenbideaz berba egiteko. Euskaltzaleetasun horren saritzat, 1961.eko abuztuaren 25ean Euskaltzaindiak urgazle izendatu zuen. Harrezkero Imanolek Akademiaren biltzarretan sarritan parte hartu zuen, eta bereziki 1968an, Arantzazun batasunaren proiektua aurrera eramateko batzarra egin zenean. Ondoren ere, euskal aditza batzeko batzordearen kide izan zen, euskara batuan ekialdeko euskalkiekin bat zetozen mendebaldeko formak onartzeko ahaleginak eginez (gara, litzateke...).

Idazle moduan, bere bokazioari jarraituz, erlijiozko lan batzuk prestatu zituen (*Kristiñau katezismoa*, *Lagunarteko mezea*, Kubatik heldu berritan argitaratuak) bai eta *Santa Maria Goretti* eta *Teresalina Zubiri*-ren biografiak ere (argitaratu gabeak). *Itsasoa eta ni* liburuan, aldiz, arrantzaleekin bizi izandako ibilaldiak kontatzen ditu.

Euskararen aldeko ekinaldi nagusiak *Anaitasuna* aldizkariaren inguruan egin zituen, bertako zuzentzailea izanez. Bilboko Iralako komentuko gelatxotik, Imanolek, pazientzia handiz, idazle gazteoi artikulua irakurri eta zuzentzen zizkigun, maiz, kontura zetorrenean, kostaldeko jendeari ikasiriko berbak tartekatuz: *haizea poparean*, *gizon leberra*, etab. Zenbaki bakoitzean, gainera, hiztegitxo bat prestatzen zuen, irakurleen euskal lexikoa aberasteko asmoz.

Imanol Berriatua garbi ikusten zuen, euskarak, bizitzeko, munduko gainerako kultur hizkuntza guztien antzera, batasuna eta estandarizazioa behar zituela, eskolan, hedabideetan eta etorkizuneko euskal administrazioan euskaldun guztiok eredu bat izan genezan. Imanolek baina, argi zeukan euskara batua egiteko ez zela nahikoa, orduan eta orain ere zenbaitzuek oraindik uste duten bezala, erdialdeko euskara bakarra hartzea. Literatur eredu nafar-gipuzkoar-lapurtar euskalkien gunetik moldatua izan arren, nahitaezkoa zeritzon erdiko euskara hori gainerako euskalki guztietako hitzekin osatu eta aberasteari. Eta *Anaitasuna*-n horixe egiten saiatu zen: euskara batuan ahalik eta hitz dialektal gehien sartzen, Bizkaikoak batez ere, beste euskalkietan ezin egin zitezkeen ñabardurak egiteko (*bertan / berton*, *anaia / neba*, *lurra / behearen gain*, *gorputz / gorpu*, *hatz / behatz...*) hizkuntza sinonimoekin dotoretzeko (*jausi/ erori*, *askotan / maiz* / *sarritan*, *hizketan / berbetan*, *horma / pareta*, *nagusi / ugazaba*, *aitona / aita...*) eta herri-hizkerako esaera jatorrez gatz-ozpintzeko (total lerdoa, toton egin, eurrez...).

Oso harro sentitzen zen Imanol bere adiskide bermeotarren euskaraz eta beronen aberastasunaz. Bada pasadizo bat hori ederto erakusten duena. Behin, norbaitek Tolosako euskararen politasuna aipatu zuela eta, berak, oso-osoan, honela erantzun zion: «Ba, nire ustez Bermeoko euskara hobea da, hor, gutxienez jendeak euskara egiten duelako, eta Tolosan, aldiz, gehienei erdara besterik ez zaie entzuten».

Lehenagoko eta geroagoko euskaltzale askok bezala, –gaur teknologia modernoari esker astero beren goi-gidaritza elektronikoa eskaintzen digutenak ahantzi gabe–, Imanolek ere bazekien oraintsu arte irakaskuntza osoa erdara hutsez jaso duen jendeari euskal gaiak ondo irakatsi behar zitzaizkiola, erregelak azaldu eta erdarakadak eta erabilera okerrak zuzendu. Bestalde, Euskal Herri osoari begira, inoiz herriko esamolde bitxiak, nahasgarriak eta txokokeria batzuk eredu batutik baztertu behar izaten direla ere bai, euskaldunok elkar ondo ulertuko badugu.

Gogoratu behar da gauza bera egin zuela Euskaltzaindiak, hila-beteen izenak erabakitzerakoan, garagarri hitzarekin ere, hego-ekialdeko euskaldunentzat gaurko «ekaina» zen bitartean mendebaldekoontzat «uztaila» zelako. Arrazoi berberetatik, gaurko esatari probintzianoegi batzuen *garraiozale*, *esnezale* edo *kamioizale* moduko hitzen ordez, euskaldun guztiontzat normalagoak diren *garraiolari*, *esneketari/esne-saltzaile* edo *kamioilari* gurago zituen Berriatuak, inori nahasbide eta belarriko minik sortzen ez diotelako.

Irakaskuntzari begira, hizkuntzaren homogeneizazioa ere maiz aipatzen zuen, eta inolako zalantzarik ez dagoenean, erro bereko euskal hitz guztiak, euskalki ezberdinetan garatuak, ahalik eta gehien grafia batu eta koherenteaz idaztea aldarrikatzen zuen, ikasle eta pertsona arrunt guztiei dialektologo izatea ezin eska dakiekeelako. Hortaz, h letrari dagokionez gaur oraindik pairatzen ditugun inkoherentzia absurdo batzuk (*hatz baina atzamar*, *atzapar*, *azazkal*; *hertsi*, *hertsatu*, *herstu*, *hesi baina estu*, *estutu*; *hosto*, *horsto baina orri*...) astiroago berrikusteak mesede besterik ez liguke egingo guztioi. Irakasle moduan dudan eskarmentuak eta ikasleen galderei arazo honetatik arrazoi koherenterik ezin ematean sentitu dudana lotsak ondo erakutsi didate norainoko arrazoa zeukan gure frantziskotarrak.

Imanolek, bestalde, garrantzi handia ematen zion alfabetatzeari, eta horregatik ez zuen pentsatzen euskaldunik jatorrena denik txikitandik euskara jakin eta bizitza osoa euskaraz ezer irakurri gabe pasatu duena, eta are gutxiago, pertsona berberorrek bere erdara, neurri handiz behintzat, erdal liburuei esker landu duenean. Herenegun gauean euskal telebistan bertoko futbol talde famatu baten lehendakaria euskara penagarrian entzuteko aukera izan zenutenok badakizue zertaz ari naizen.

Bere Herriaren etorkizunean sinesten zuen Aita Berriatua, eta horrexen aldeko apustua egin zuen bere bizitza osoan. Tokian tokiko txokokeria eta probintzialismoen gainetik Euskal Herriaren batasunean sinesten zuen, euskara batasun horrek ez bestek salbatuko zuelakoan. Gorago esan dudanez, euskalki guztietako aberastasunak, Bizkaikoak batez ere, euskara batuan integratzen saiatu zen beti, euskal hitz guztiak, esaten diren tokietako jendearenak ez eze, euskaldun guztionak ere badirelako uste sendoan, horiek geureganatzen ditugun neurrian. Horri esker, soilki iparraldekoak ziren *aldiri, deus, eraile, erizain, ihardetsi, jalgi, jin* edo *kausitu* gaur edozein euskaldun eskolaturen lexikoan sarturik daude, iparraldean hegoaldeko *amildu, garatu, berba, ikastola, jaurlaritza, jela, neba* edo *ulertu* gero eta ezagunagoak diren bezala.

Egia da, inoiz toki bateko eta besteko hitzak lasterregi nahasten ibiltzea, koktela oraindik aski eraginik ez dagoenean, gaurko egoeran bitxi xamarra gerta daitekeela, *berba egin gura ukan dut* bezalakoak adibidez. Eta inoiz, etorkizuneranzko urratsak lasterregi eginez, gure Andolin Eguzkitzak horrelako probokazio nabarmenak egiten zituen, baina, edonola ere, euskal lexiko amankomuna lehenbailehen lortzea, zalantzarik gabe, gure hizkuntza eta literaturaren normalkuntzarako oinarri-oinarrizko baldintza da.

Euskal Herri osoko berbak zabaltzen diren neurrian, normala da, bestalde, hitz horiek berenganatu dituzten euskaldunek haien esangura jatorrari dagokionez, denbora joan ahala, jatorrizko erabiltzaileek bezainbeste eskubide izatea. Horregatik, harrigarria da, esaterako, *erresuma* moduko hitz ezagunari, berez «errege baten peko herrialdea» esan gura duenari, gure literatura klasiko osoan ageri den bezala –hegoaldeon behin eta berriro berrargitaratua, gogora dezadan bide batez– orain iparraldeko zenbaitzuen erabileragatik berba hori «herrialde» esangura soila utzi nahi izatea, Estatu Batuak edo Venezuela bezalako errepublikei erresuma esatea euskaldun irakurle gehienentzat erabat absurdoa gertatzen dela kontuan izan gabe.

Erabilera orokorreko terminologiari dagokionez, Imanolek egiten zuen bezala, nazio-zentzuagatik Euskal Herri osoa izan beharko genuke geure ikuspegian, eta ez, bista laburrez, nork bere txokotxo. Nazio bat gira idatzia zuen bere pankartan hegoaldeko euskal alderdi batek Iparraldean egindako agerraldi batean, eta konturatu gabe,

horrekin argi eta garbi erakusten zuen oraindik *ez garella nazio bat, tribu batzuk baizik*, nazio serio eta egiazkoek beren hizkuntza normalizaturik izaten dutelako. Gauza bera pentsarazten digu Iparraldeko garagardo-fabrikatzaile batek, Euskal Herri osoan saltzeko ekoizten duen produktuari hegoaldean sortu eta bultzaturiko *garagardo* berba ezagunaren ordez, izen hori aldatu eta botilen etiketan azken orduko *garagarno* moduko asmakeria ipiniz, hizkuntza zibilizatueta behintzat terminologia berria ez dela hitz dialektaletara birmoldatzen ahaztuta.

Bizkaian normalean *urten* esaten den arren, aspaldian ikasi dugu batasunerako aukeratu den hitza *irten* dela, eta beraz, *ez zaigu zailegi gertatu geure autobus, garaje, zinema zein eraikinetan sarrera*-ren ondoan *irteera* irakurtzean, zer esan nahi duen ondo ulertzea. Horiek dira, hain zuzen, aspaldiko 26 urteotan euskara ofiziala daukan hego Euskal Herri osoan estandar moduan finkatu eta hedaturiko formak, edozeinek dakienez. Horien lekuan, Baionako aparkalekuan, frantses batuko *entrée* eta *sortie*-ren ondoan *sartzea* eta *jalgitzea* bezalako itzulpenak jar(araz)i dituenak, on luke gogoratzea handik Irun eta Donostia hurbilago daudela Bizkaitik baino.

Arrazoi berberagatik, ez da batere ongi ulertzen, behin eta berriro aitortzen duguna, hau da, nazio bat garella sinesten badugu behintzat, auzo erdaretan beti era bakarrean ageri diren *Camino de Santiago / Chemin de Saint-Jacques* esateko, Euskaltzaindiak aspaldian *Donejakue* erabaki eta gero, oraindik *Santio-bidea* eta *Doni Jakobe* bidea bezalako kartel berriak jartzen segitzea, diziplina halako bertute txarren bat izan eta euskaldun jatorra izatearekin bat ez baletor bezala.

Txikitandiko euskaldunen alfabetatzeaz gainera, Imanolen beste kezka bat euskalduntzea zen, hau da, euskara ez zekitenak gure hizkuntza ikastera erakartzea, eta horretarako beharrezkoa zekusan gure irakasteko metodoak eguneratu eta erraztu behar zirela. Izan ere, ordura arte, euskara ikasteko liburu gehienak gramatikak ziren, hau da, hizkuntza zelakoa den erakusteko obrak, baina horiek, latin, greziera edo sanskritoaren barne-erregelak ikasteko balio bazuten ere, ez ziren egokiak gurea bezalako hizkuntza biziaz mintzatzen irakasteko.

Israelen juduek etorkinei hebreera irakasten egindako aurrerakada handiaren berri jakinda, hara joatea erabaki zuen, Israelgo metodologiatik zuzenki ikasteko. Hori dela eta, 1976.eko irailean Imanol Berriatuarekin Herrialde Santura bidaiatzeko zoria izan nuen, eta bertan elkarrekin hilabete eman genuen. Arie Shoval jaunagandik, orduko Hezkuntza Ministroaren idazkaria zenagandik, era guztietarako erraztasunak izan genituen, bai eskolak bisitatzeko, hebreera errazteko aldizkariak ezagutzeko, irrati-telebistetako zentroak ikusteko eta kultura eta politika giroko pertsona interesgarriekin hitz egiteko.

Bera bi hilabete gehiago gelditu zen Israelen, Ulpan batean hebreera hobeki ikasi nahi zuelako, hango gobernuak horretarako emandako beka bat eman zion eta. Egotaldi horretatik ondorio oso onak lortu ziren gure herriarentzat.

Alde batetik, berehala pentsatu zuen Israelgo Ulpanen modura, –hau da, pertsona nagusiei hebreera era trinko edo intentsiboan irakasteko eskolak– hemen ere antzeko zerbait egin behar genuela, erdaldun pertsona helduei euskara arin irakasteko: hortik sortu ziren, izenez eta izanaz gure euskaltegiak, orduetik Imanolek horretarako sorturiko berbaz bataiatuak.

Bestaldetik, Imanolek, juduek etorkinei irakasten zieten ‘ivrit kalah’ edo hebreera erraza hura oso mesedegarria zela ikusita, bertan ikasle erdaldunei begira oinarrizko euskara prestatzen jardun zuen. Alde batetik laguntza estimagarria eskaini zigun *Euskalduntzen* metodoa egiten ibili gineno, eta haren lana ezagutu eta aitortuz, bere argazkia liburuaren azalean jarri genuen. Gogoratu nahi nuke, nori berea baita zuzenbidea, liburu hartako marrazki guztiak Jon Juaristi idazlearen esku trebeari zor zaizkiola.

Geroago, Imanolek, bere aldetik, *Hitz egin* metodoa prestatu zuen, bai eta ikasleentzako irakurgai errazeko beste liburuxka batzuk ere, *Ikasle Israelen* adibidez. Berak pertsonalki eskola asko eman zituen, batez ere Iberdueroko langileentzat. Hortaz, benetan esan daiteke, nire ustez, Imanol Berriatuari zor zaizkiola, neurri handiz, gaurko pertsona nagusien euskal irakaskuntzaren oinarriak.

Imanolek ez zuen inoiz galdu Israelekiko harremana. Hara egini-ko lehen bidaiaren ondoren, Euskal Herriko ikasle eta pelegrin talde batzuekin beste bisita bat egin zuen 1980an. Hurrengo urtean azken

aldiz itzuli zen Kristoren jaioterrira, Ulpan batean hebreera hobetzeko hiru hilabete egiteko asmoz.

Arieh Shoval-ek eta bere emazte Shoshana-k Imanolen azken egunak nolakoak izan ziren kontatu zidaten. Iluntze batean, aldizka egin ohi zuenez, familia horren etxera joan zen, adiskidetasun handia zuten eta. Arrats horretan, bere ohiko umore onaren orde, ilun zetorren eta ez zela ongi sentitzen esan zien, buruko min izugarriaz omen zegoen eta: «Buruan aizkorakada bat eman balidate bezala» izan omen ziren haren hitzak. Aspirinak hartuak zituen baina ez omen zioten mina kentzen. Shovaldarrek ospitalera joatea gomendatu zioten.

Biharamunean Jerusalemeko frantziskotarren komentuko aita nagusiak dei egin zien, Imanol ospitalera jada konorterik gabe eramana zutela esateko. Han egon zen artean bisita egin zioten Shovaldarrek, baina beti korderik gabe aurkitu zuten. Bi egun geroago hil zen, 1981eko irailaren 15ean, burutik beherako odol-jarioaren eraginez. Arieh-k kontatu zidanez, komentuko fraideak alde batera utzita, emaztea eta bera izan ziren Imanolen hiletan izan ziren pertsona laiko bakarrak. Huraxe izan zen, bestalde, Arieh-k eta Shoshanak beren bizitzan ikusten zuten lehenbiziko kristau hileta.

Sion mendian frantziskotarrek duten hilerrian ehortzi zuten Elantxobeko semea, horma-hilobi batean. Horrela bete zuten Imanolen azken nahia, Israelen hiltzen bazen, gorpua Euskal Herrira ekarri barik, lurra bertan emateko agindua zuelako, harentzat pozgarria eta ohorea baitzen Jesu Kristoren sorterrian betiko etzanik gelditzea.

Handik urte batzuk geroago, 1993ko irailean, Eusko Jaurlaritzako Hezkuntza Sailak antolaturiko bidaia batean, euskaldun irakasle batzuekin Israelera itzuli nintzen, eta Imanolen hilobia bisitatu genuen. Neronek Elantxoben, Ogoño aldean, harturiko lurra eraman nuen, bere ondoan Euskal Herriko oroitzapena izan zezan. Bere hilobiaren aurreko zuhaitz baten inguruan utzi genuen, guztiok aita gurea kantatzen genion bitartean.

* * *

Hebreera modernoa ikastera Israelgo kostaldeko Natania de-
ritzon herriko Ulpan batera joan zen behin. Ikastegi horren izena:

Akiva, horrela deitzen zen judu baten omenez. Dirudienez, Akiva gizon zaharra zen eta ez zuen ordura arte eskolara joateko aukerarik izan. Zahartzaroan baina, ikasteko gogoia etorri omen zitzaion, baina jadanik beranduegi ez ote zen hasi zen pentsatzen. Egun batean, iturrira pitxerragaz ur bila zihoala, txorrotaren beheko harria zulaturik zegoela konturatu ei zen, iturriaren begitik tantaka jausten zen urak, denboraren poderioz beheko harria higatua zuen eta. Orduan Akivak erabaki bat hartu zuen: bera ere, uraren ekimen eta pazientzia berberaz, ikasten hasiko zen, falta zuen jakinduria eskuratu arte. Baita egin ere. Handik urte batzuetara Akiva jakintsu handia izatera heldu zen, eta gaur Nataniako Ulpanak haren izena darama, ikasteko inoiz ez dela beranduegi frogatu zuen zahar haren omenez.

Jerusalemeko hiriaren mendixka baten gainean Theodor Herzl (1860-1904) austriar kazetariaren hilobia dago. Imanol eta biok hor izan ginen elkarrekin 1976.eko bisitaldian. Berori izan zen XIX. mendean mundu guztiko juduek elkarrekin bizitzeko estatu propioa behar zutela aldarrikatu zuen lehenbizikoa (*Der Juden Staat* «Estatu judua» liburuarekin, 1896). Ez da harritzekoa gaurko israeldarrek hura beren nazioaren aitatzat edukitzea. Batzuek baina, bizi zenean, ameslaria eta burutik egina zela esaten zuten harengatik. Gauza bera aurpegiatzen zioten gurean haren garaikide zehatza izan zen gure Sabino Aranari ere (1865-1903). Baina Herzlek honela erantzuten zien alemanez judu ezkor haiei: *Wenn Ihr wollt, ist kein Märchen*, hau da, «Nahi baduzue, ez da ametsa izango». Hori orain ere errepikatzen dute Israeldarrek, baina, ametsaren ametsaz, hebreeraz: *im tirtzu, eyn zo aggadah*.

Era horretako pertsonen antzekoa zen Imanol Berriatua bera ere. Beti ikasten, beti lanean, inoiz nekatu gabe, gaurko eta geroko euskaldunak gogoan, haientzako euskal bideak prestatzen, bere etsenpluz euskarazko esaerak dioena baieztatuz: *ezina, ekinez, egina*.

Imanol, beti izango zaitugu gogoan. Har ezazu gaurko omenaldi hau zurekin dugun zor handiaren nolabaiteko ordain txikitzat.

Eskerrik asko guztioi, jaun-andreok.

HERRI MAILAKO HIZKUNTZA

Israeleko esperientzia

1977 - I - 28

I. Berriatua

Dakizuenez, Israelen izan naiz hiru hilabetetan. Joan den abenduan bihurtu naiz handik. Gauza asko ikusi eta ikasi dut lurralde hartan. Batez ere, hurre hurretik aztertu ahal izan dut hebraieraren egoera. Hizkuntza zahar-berri horri dagokion aldetik behinik behin, pozik nago neure esperientziaz. Mesedegarri izan dela uste dut.

Txosten hontan, neure esperientzia horren alderdi bat edo beste azalduko dizuet.

Baina, hori egin orduko, aspaldi luzeon Euskal Herrian bizi izan dudana beste esperientzia bat ere jakin erazi behar dizuet, bi esperientziok —Israelekoa eta hemengoak— elkarren osogarri dira eta.

Beharbada, nire azalpen bikoitz hontan agertzen den errealitatea, ez da guztiz egiazkoa. Beharbada, batzutan haunditu egiten ditut gauzak, eta beste batzutan txipitu. Baina azalpena bera egiazkoa da zeharo. Nik neure esperientzia diotsuet. Ikusi eta sentitu ditudan moduan azaltzen dizkizuet gauzak.

Hara! Beti uste izan dut, euskal idazleok gauza guztien gainetik kontutan hartu behar dugula, ea nori idazten diogun. Euskal Herrian, gaur egun, seihun mila edo dira, euskaraz hitz egiten dutenak. Horiatariko gehienak pertsona nagusiak dira; eta ez dira inoiz euskarazko eskolara joan eta beharbada ez dira inoiz joango, hizkuntza hobeto ezagutzeko, euskara lantzeko eta bere osotasunean menperatzeko. Horiek dakiten euskara, herri mailako euskara da. Bestelako euskara dakitenak, proportzioz oso gutxi dira. Pertsona nagusiez ari naiz;

eta pertsona nagusi horiek batez ere osotzen dute gaurko euskaldungoa.

Euskal idazleok egiten ditugun liburuak eta aldizkariak, horientzat idazten ditugu gehienbat. Baina zein euskara erabiltzen dugu, herri mailakoa ala maila hortaz goragokoa? Idazle gehienok, dudarik gabe, minoriaren euskara erabiltzen dugu, maioriarentzat idatzi nahi dugunean ere. Hortaz esperientzia luzea dut, urte askotan ANAITASUNA aldizkariko idazlan guztiak nire eskuetatik pasatu dira eta. Behin, berrogei ta hamar izarño ezarri nizkion idazlan bati, egileak erabiltzen zituen hitzek eta aditzek zer esan nahi zuten adierazteko, nik neuk ere nekez ulertzen bainuen. Eta idazle harek, ez dut uste, minoriarentzat bakarrik idatzi gure zuenik.

Bestalde, Euskal Herrian, gaur egun, bi milioi dira gutxi gorabehera, euskaraz ez dakitenak. Horien artean ere, pertsona nagusiak dira gehienak. Pertsona horik euskaldundu egin behar ditugu, baldin euskarak irautea eta Euskadi Euskal Herri izatea gura badugu. Pertsona nagusi horiek, nola edo hala, ikasi egin beharko dute euskara. Baina, segur nago hortaz, pertsona nagusi horietariko gehienek ikasiko duten euskara, nahi eta nahi ez, herri mailakoa izango da, bestelako euskara ikasteko ez baitute ez astirik ez dirurik ez gogorik ez gaitasunik ez beharrianik izango.

Nik neuk gero eta argiago ikusten eta sentitzen nuen, herri mailako euskara hori, bestea utzi gabe, serioškiago hartu behar genukeela, eta jaramon gehiago egin, maila hortan mugitzen den eta oraindik urte askotan mugituko den gaurko eta biharko euskal irakurleen maioriari.

Zer egin hortarako? Zer egin, pertsona nagusi horiek gure liburuak eta aldizkariak gustura irakurtzeko? Zer egin, Euskal Herrira milaka eta milaka etorri diren eta etorriko diren kanpotarrak hainbat arinen geure kultura idatzian integra eratzeko?

Nik ba nekien zerbait, juduek hebraiera birpizteko egin duten lan miragarriaz. Ba nekien, azken hogeit hamar urteotan mundu guztitik Israelera joan diren juduak, izugarriro asko izan direla, eta gaur egun denek edo ia denek hebraieraz hitz egiten dutela. Ba nekien, halaber, judu berriontzat aldizkari eta liburuetan herri mailako hebraiera erabiltzen zela. Baina, zehatz-mehatz, ez nekien ezer. Horre-

gatik, hara joatea erabaki nuen: herri mailako hebraiera hori zernolakoa den jakiteko, hizkuntza berezi hortan lan egiten duten kazetari eta idazleekin berba egiteko, zer teknika erabiltzen duten ikusteko, Israeleko Gobernu sozialistak eta hango Akademiak arazo hortan zer parte hartzen duten ezagutzeko, gero guk ere hemengoentzat —bereziki, eskolara joateko adinean ez dauden hiztunentzat eta euskara ikasten ari diren eta ari izango diren pertsona nagusientzat— holako zerbait egiteko.

“Guk ere holako zerbait” esan dut. Baina nor gara gu? Ni bakarrik ez behintzat. Ni zaharra naiz, idazle, kazetari eta euskaltzain kaxkarra, eta gainera apeza. Gutxienez beste lagun bat eraman behar nuen nirekin Israelera. Lagun gazte bat, idazle eta kazetari trebea, euskaltzain jakintsua, eta politikaren aldetik sozialista, herri xehe eta langilea haintzat hartzen duen alderdikoa, Euskal Herrian maioria den jende horren beharrezanean lehentasuna eman nahi dion partidukoa. Nire lagun hori denok ezagutzen duzue, eta beragaz joan nintzen Israelera.

Israelen, Gobernu sozialistaren babespean eta Akademiaren laguntzaz, lau erakunde berezi daude, judu berrien kultur integrazioa eta judu zaharren alfabetatzea xedetzat dituztenak: herri mailako kazetaritza, herri mailako irrati-telebista, *ulpan* eta *ulpanit* deitzen diren herri mailako ikastetxeak, eta herri mailako liburugintza.

Herri mailako kazetaritzan, hiru agerkari publikatzen dira: bata egunero, eta beste biak astero. Hiruretan “ivrit qalá” edo herri mailako hebraiera erabiltzen da. Bakoitzak bere arlo berezia du, alfabetatze eta kulturtze lan hontan. Hiruretarik irakurterrezona eta hizkuntza ondo menperatzen ez dutenentzako egokiena, “Lamathil” izeneko astekaria da. Izen honek “Hasten denarentzat” esan nahi du. Astekari honen zuzendariagaz izan ginen, eta beregandik interes handitako informazioa jaso genuen.

Agerkari honek, gaur egun, hogeita mila ale banatzen ditu astero. Ez da gutxi. Ez dugu ahanztu behar, beraren antzeko, berrogei mila aletako beste astekari bat ere eta hamar mila aletako egunkari bat ere argitaratzen direla. Bestalde, gaur egun, Israelen, hiru milioi judu bizi diren lurralde ttipi hortan, gero eta gehiago dira, geldituta geldituta hebraiera normalean

idatzitako egunkarietara pasatzen diren irakurleak, eta hizkuntza normal hortan beraientzat publikatzen den guztia ulertzeko gai direnak. Baina, hala ere, irakurle horietariko askok nahiago dute herri mailako hizkuntza; eta beste askori —batez ere Israelera etorri berriak diren juduei — beharbeharrezkoa zaie hizkuntz molde hori, orain eta urte askotan.

“Lamathil” astekariak zortzi horrialde haundi samar ditu. Fotografia asko. Letra haundia. Lerro arteko zuriune lasaiak. Artikulu laburrak: berrogei ta hamar, ehun, berrehun, hirurehun berbatakoak. Artikulu luzerik bat ere ez. Esaldi sinpleak. Esaldi konposaturik oso gutxi. Eguneroko bizitzan eta *ulpan* eta *ulpanit* deitzen diren ikastetxeetan erabiltzen diren berbak. Hitz ezezagunak gutxi. Holako hitzek izarño bat daramate, eta haien esannahia artikuluaeren azpian adierazten da. Hitz internazionalak asko, eta haien alboan noizean behin hebraierazko hitza parentesi artean. Kazetal teknika oso ongi pentsatua. Idazleek, hizkuntzaren aldetik, astekariaren arauak gorde behar dituzte. Zuzendariak eskubide osoa du, artikuluaek zuzentzeko eta aipatu arauok gorde erazteko. Jokabide hau onhartzan ez duen idazleak, utzi egin behar du bere lana. “Hobe da idazle bat galtzea —esan zigun zuzendariak— irakurle bat galtzea baino”. Astekaria oso merkea da, Gobernu sozialistak ordaintzen baitu gastu guztién erdia. *Ulpan* eta *ulpanit* deitu ikastetxeetara dohainik bidaltzen da, eta eskola horietako ikasleek irakur eta ikasgaitzat erabiltzen dute.

Orain zertxobait esango dizuet, herri mailako irrati-telebistaz. Israeleko irratiak egun guztiez ematen ditu “ivrit qalá” delako hortan eguneko berriak, hamabost minutuz goizean eta beste hamabost minutuz arratsean. Beharbada emanaldi luzeagoak ez dira hain beharrezkoak gaur egun, herriaren kultur integrazioa aspaldikoa baino askoz haundiagoa da eta. Hala ere, asko omen dira, emanaldi hedatuagoak pozik entzungo lituzketen entzuleak. Irratiko berriok, gero, magnetofonoz errepikatzen dira *ulpan* eta *ulpanit* deitu eskoletan, ikasleen artean hizkuntz ariketak egiteko.

Telebistan, judu berriek ordu erditako ikustaldi bi dituzte, bata goizean eta bestea —goizeko hera— arratsean, herri mailako hebraiera ikasteko. Telebistegileek inportantzia haundia ematen diote irakaspide honi. Ihaztik, hamabost telebistaldi

desberdin ematen hasi dira, hiru astero, errepika eta errepika urtean zehar. Ikuslea laguntzeko, hiru tomotako telegidaliburu bat argitaratu dute. Milaka dira, telebistaldiok beren etxeetan segitzen dituztenak. Eta *ulpan* eta *ulpanit* deitu eskoletan, irakasmolde hau urte osoko programan sartzen da.

Sarritan aipatu ditut hemen, *ulpan* eta *ulpanit* deitzen diren ikastetxeak. Zer dira? Nolakoak dira? Hara! Bai ulpanak eta bai ulpanitak, pertsona nagusiei hebraiera irakasteko eskola bereziak dira. Ulpanetan egun osoan irakasten da; ulpanitetan, berriz, arratsean eta gauean bakarrik, egunero, ordu pare batez gutxi gorabehera. Herritarrentzat, eskola hau oso merkeak dira, Gobernu sozialistak ordaintzen baitie irakasleei. Israeleko herri, herrirka eta hauzategi guztietan aurkitzen dira. Muga ondoko tokietan, badaezpada, soldaduak dira irakasle. Oso irakas metodo modernoak erabiltzen dira. Irakasleak guztiz ondo preparaturik daude. Han ez da ezer inprobisatzen. Irakasleei eguneroko hizkuntza irakasten zaie. Kalean, lantokian, kafetegian erabiltzen dena. Gizarteko bizitzan norbera polito konpontzeko behar dena. Herri mailako agerkariak eta liburuak irakurri ahal izateko aski dena. Hortik gorako hizkuntza ez zaie irakasten. Hebraiera normala, hebraiera landua eta aitzinatua, haurren eta gazteen eta unibertsitarien ikastetxeetan irakasten eta estudiatzen da. Eta sakonki gainera. Gero berauk izango dira, gurasoei eta etxekoei hebraiera normala irakatsiko dietenak. Sei aste egon nintzen holako ulpan batetan, hebraiera ikasten eta bide batez hango irakas moldeak estudiatzen. Zuzendariak esan zidanez, aski dira bost hilabete, herri mailako hebraiera hori polito menperatzeko. Egia da; eta hola konprenitzen da, kanpotarrez heteriko Israel osoa nola hain denbora laburretan judutu den.

Neure esperientzia honen azken puntua geratzen zait azaltzeko: herri mailako liburugintza. "Ivrit qalá" bakarrik dakitenek, maila hortan idatzitako liburuak behar dituzte, egunkari eta aldizkarietaz gainera, baldin analfabetuen antzera bizi nahi ez badute. Eta holako literatura ematen ez bazaie, atzerriko hizkuntzetan idatziriko liburu eta aldizkarietara joko dute, nahi eta nahi ez. Kontutan eduki, Israelera etorri berri diren askok, herbesteko hizkuntza bat baino gehiago dakitela, eta Israeleko edozein liburu dendatan munduko liburu eta aldizkaririk onenak erosi ahal dituztela.

Herriko hizkuntza alde batera uzteko arrisku hori zeharo galerazi da Israelen. Nola? Populuari herri mailako literatura oparo bat emanaz. Hebraiera normalean liburu inportante bat argitaratzen denean, haren edizio laburrago bat ere publikatzen da herri mailako hizkuntzan. Liburu asko argitaratzen dira "ivrit qalá" hortan. Gehienetan, azalean bertan agertzen da berba bikote hori: "Ivrit qalá".

Baina zer da "ivrit qalá" hori? Zertan datza herri mailako hebraiera hori? galdetuko didazue. Galde hori berori egin nien nik ere bertako askori. Egia esan, ez daukate hortarako idaztarau finkaturik. Gehienetan, senak berak esaten die nola idatzi behar duten herriarentzat. Ba dakite, hiztegi mugatu bat erabili behar dutela, esaldi laburrak egin eta adizkera zailak baztertu behar dituztela. Gauza konkretu konkreturik ez zidaten erantzun. Baina egia hauxe da: Herri mailako literatura oparo bat dutela, eta literatura hori, herbestetik etorri den jende uholdea Israeleko kulturari integratzeko bide egokienetarikoa izan dela.

Amaitu dut neure txostena. Beraren bidez, gauza bat adierazi gura izan dizuet: Hebraieraren birpizkundean herri mailako hizkuntzak izugarritzko inportantzia izan duela, eta guk ere hemen holako zerbaitekin egin behar genukeela, baldin euskara gure herri osoaren hizkuntza izatea nahi badugu. Gogoan eduki, Bizkaian bakarrik, euskaraz ez dakiten pertsona nagusiak, gutxienez zortziehun mila direla —Ibaizabalen alderdi bietako ia langileria osoa—, eta herri mailako hizkuntza horren bitartez bakarrik euskaldundu ahal izango ditugula. Euskara mota hau denon artean moldatu behar genuke. Euskara batua izango da, noski, eta jatorra. Hortaz ez dugu dudarik egiten. Ni neu euskara hortan idazten saiatu naiz, txosten hau egin dudanean. Beharbada ez zarete konturatu; baina idazlantxo hontan ez ditut behin ere *edin* eta *ezan* aditz laguntzaileak erabili, eta baztertu egin ditut erabat potentzialeko eta subjuntiboko adizkerak.

Herri mailako euskararen beharrian gorri hontaz denok behar genuke kontzientziatuak izan: euskaltzainok, idazleek, kazetariak, politikariak eta bestek. Hau ez da txantxetako gauza.

Akademia honen babespean, Alfabetatze Batzorde batek lan egiten du. Ez litzateke posible izango, erakunde horri

indar herri bat ematea, jokabide zabalago eta euskal errealtatean errotuago batetan abia eraztea? Ez litzateke posible izango, haren barruan nahiz alboan beste batzordeño bat eraztea, herri mailako euskararen arazo hau aztertzeko, estudiatzeko eta aurrera eramateko?

Hauxe da, adiskideok, Israeletik etorri eta gero, jakin erazi gura izan dizuedana.

Arantzazu-ren kantariak eta olerkariak

500 urteko literatur historiari begirada

PAULO AGIRREBALZATEGI

Idazlan honen zuzeneko asmo nagusia hauxe da, izan, Arantzazuri buruzko euskarazko olerkien antologia txikia baina adierazgarria eskaintzea. Azken urteotan prestatzen ari naizen euskal “literatura arantzazuarraren” baitan Arantzazu bera kantatu izan duten literatur pieza ugari eta genero ezberdinetakoen (balada, koplak, ber-tso, olerki eta abesti-testuen) bilduma handiaren edizioaren aurrekaria izan nahi du antologiatxoak, olerki aukeratu batzuenak bakarrik. Dena dela, eta sarreraren ondorengo lehen atalean, euskarazko “literatura arantzazuarra” deitu dudana horren panorama orokorra eskaini nahi diot irakurleari.

Bostehun eta berrogeitamar bat urte badira Arantzazu, paraje mortu eta basatia, bertan bizi ezinekoa izatetik (Esteban Garibai), historiara iratzarri zela. Barka, hori ez da guztizko egia, Arantzazuko mendietan ugariak baitira beraietan bizi izandako antzinako jendeen aztarna arkeologikoak, historiaurrekoak eta antzinatekoak. Arantzazuren historia kontatua eta kantatua, ordea, 1468tik aurrera hasten da, hortxe ipintzen baitu –“urte bat gora urte bat behera”– Garibaik hango lehen albistea, bere Kronika edo “Historia unibertsalean” jasoa: Errodrigo Baltzategikoak Andre Mariaren irudia aurkitu zutenekoa (ik. Garibai, E., *Compendio historial de las Crónicas y universal historia de todos los Reinos de España, donde se escriben las vidas de los Reyes de Castilla, y León*, II. t., Barcelona: Sebastián de Cornellas, 1628, XVII. lib., XXV. kap.). Berehala oñatiarrek ermita eraiki, eta aurrenik serorak eta gero fraideak bertako zaintzaile ipini

zituztenetik, eta arrasatearrek eta oñatiarrek elkarrekin harako bidea ireki eta erromesak bertaraten hasi zirenean hasten da Arantzazuko historia modernoa: erlijiozkoa, soziala, kulturala eta literarioa (ik. Azurmendi, J., “Arantzazu, gizartea eta kultura / Arantzazu, sociedad y cultura”, in: *Arantzazuko Santutegia / El Santuario de Arantzazu*, FMR eta Gipuzkoako Foru Aldundia, 2007, 40. or. eta ond.).

Ia 550 urteko historia, beraz.

I. ARANTZAZU: TESTUINGURU SOZIAL ETA LITERARIOA

1. Arantzazu sozial eta literarioaren eremua

“Arantzazuko fraide” izeneko frantziskotar zenbaitek bere lekua aurkitu izan du euskal literaturaren historian: Pedro Antonio Añibarro, Pedro Astarloa, Joan Antonio Ubillos, Jose Kruz Etxeberria eta Joan Mateo Zabala, Kristobal Linaza, Joan Jose Salazar, Joan Domingo Untzueta, Jose Antonio Uriarte, Daniel Baertel, Jose Antonio Ugarte, Jose Maria Azkue, Pedro Luis Zaloña idazle eta sermolariek, adibidez. Horiek denak prosistak izan ziren –Zabalak eta Uriartek badute olerkirik ere– eta gehienetan ez zuten zuzenenean helburu literariorik beren liburuak idaztean, erlijiozkoa eta kateketikoa baizik –salbuespena da seguruenik Uriarte–; baina beren hizkera dotore eta aberatseko idatziengatik merezitako aitortzea lortu dute euskal letra ederren eremuan. Horiekin batera, bereziki aipatzekoak dira hiru fraide poeta behintzat, hirurak XX. mendekoak, eta euskal poesiaren historian leku ondo aitortua daukatenak: Antonio Arruti, Salbatore Mitxelena eta Bitoriano Gandiaga.

Arantzazuk euskal literaturari egindako ekarpena horrelako fraideen izen batzuetara mugatzea, ordea, murrizketa handia egitea litzateke. Arantzazu mendiko komentu-santutegiaren barrutia baino askoz handiagoa da Arantzazuren eragin-eremua; Arantzazu gunea, poetek mendi artean maitasunez eraikitako harkaitz gaineko habia bezala irudikatu izan dutena, zirkulu sozial zabalen erdigunea besterik ez da. Zirkuluok eratu eta betetzen dituzten sektore sozialak, berriz, ugari eta irekiak dira: inguruko herrietara eta mundura zabalduta izan diren fraide misiolariak, hango ikastetxeetan eskolatutako ikasleak eta ikasle-ohiak, espiritualitate bila bertaraturako Euskal Herri osoko eta kanpoko erromesak, mendi eta lurralde harrigarriez gozatzeko

igo izan diren izadi-zaleak, santutegiko arte eta musikaren ederra mirestera hurbildu izan diren jendeak, hango bake-giroan bakezko gogojardun lasaiak egin edota soseguzko oporraldiak eman dituztenak, Euskal Herri eta mundu zabaleko Arantzazu-zale finak eta Arantzazu izeneko kofradiak, munduan zehar finkatuak. Horiek denek osatzen dute Arantzazu zabalaren eremu historiko-soziologikoa.

Arantzazu hedatu eta ireki horretan sorturiko literatura ez da izen handiko idazleena bakarrik; herri-literatura anonimoak eta hainbat idazle apalagok osatua ere bada. Beste inon baino gehiago agian Arantzazuko euskal literaturan dute garrantzi apartekoa herri-literatura deituriko generoek: baladek, koplek, bertso-sortek, herritarrek abesteko kanta-testuek. Egokia deritzot Jon Kortazarrek bere *Euskal literaturaren historia txikia* liburuan eskaintzen digun eskemari, “hezurdurari”: 1. Ahozko literatura: baladak, kantu lirikoa, koplak zaharrrak, kantagintza, erretratuak, pastoralak, maskaradak, xaribariak, bertsolaritza, etab.; 2. Literatura “jasoaren” ereduak eskema, garai historikoen arabera. XVI-XIX mendeetako literaturaz ari da bera; Arantzazuko literaturari begira, XX. menderako ere balio duela uste dut, neurri handi batez. Ildo biak, literatura “jaso” eta literatura herritarra, biak bateratsu doaz Arantzazuko literaturaren historian: batzuetan parez pare, sarritan bata bestearen gurutzatuz. Bigarrena ere literatura ederra da, nahiz eta biblioteketako liburuetatik edaten duen literaturaren historiari hainbesteko distirarik ez izan gehiengotan.

2. Arantzazu, euskal literaturgunea

Euskal literaturgunez hartzen dut, bada, Arantzazu. Hiru aldeetatik ikus daiteke Arantzazu literarioa: euskal literaturaren sorgune bezala, euskal literaturaren eragile bezala eta euskal literaturako gai-kantagai bezala. Hiru egitekoak bete ditu historian barna Arantzazuk: literaturaren sortzailea (subjektua) –literatur sorgunea eta eragilea–, nahiz literaturgaia (objektua), beraz. Literaturaren historiako izen handiekin batera beste izen apalago askotxok ere lekua du hor; herri-literaturak, berriz, garrantzi handia.

Arantzazu zabaleko euskal literatur sortzaileak dira, beraz, aurrenik aipatzekoak: edozein gai edo edonolako generotako literatura. Literatur eragile eta hedatzailearena, lehiaketan, aldizkarien eta argitaletxearen bidez bete izan du Arantzazuk. Bereziki nabarmendu nahi

dut, ordea, hemen, literaturako gaitzat Arantzazu: herri-kanta tradiziozkoek (baladek, etab.) aurrenik, eta hainbat poeta, bertsolari, saio-lari eta nobelistak ondoren aukeratu baitu kanta- nahiz kontagaitzat. Arantzazu euskal literaturgaitzat ulertuta, berriz, alde ezberdinetatik begiratu izan diote horri: Andre Maria eta santutegia, fraideak eta komentua, mendia eta lurra, bizitza eta artea, historia eta gertakari sozialak...

Hori dena adierazi nahi dut Arantzazu literaturgunetzat hartzean, bereziki euskal literaturgunetzat. Formula ezberdinez laburbil daiteke agian esaten ari naizena, beti ere J. M. Lasagabasterren “historia de la literatura” eta “historia literaria” kontzeptuen bereizketa kontuan izanik: a) Arantzazu euskal literaturan, b) Arantzazuko euskal literatura, c) Euskal literatura arantzazuarra –Arantzazun sortua nahiz Arantzazuk nolabait sorrarazia–. Hirurak zaizkigu baliozko eta erabilgarri.

II. LITERATURA ARANTZAZUARRAREN LUZEA ETA ZABALA

1. Arantzazuko baladak (edo kanta zaharrak): XV-XIX m.

Literatura arantzazuarraren historia bertako baladekin hasten da –“kanta zaharrak” edo erromantzeak ere izendatu izan dituzte horiek euskaraz–. Arrasto oso sakona eta luzea utzi izan dute horiek Arantzazuko literatur tradizio osoan eta bereziki Salvatore Mitxelena eta Bitoriano Gandiaga bertako bi olerkari handienengan.

Bihotzez gozatu, zehazki aztertu eta eurrez baliatu zituen Mitxelenak Arantzazuko baladak, beraren literatur sorkuntzan. Beraren obra poetiko handiena horietan inspiratuta dago; horrelakoen antologia dela esan daiteke *Arantzazu. Euskal poema* obra, autoreak berak dioenez, Arantzazuko Andre Mariari eskainiz (Ed. Arantzazu, Oñati, 1949, 5. or.): “Ez da nerea. Zure Erriarena baizik. Gizaldiz gizaldi zure babesean eta zuri kantari bizi izandako Euskalerrri zarrak abestu izan dizun poema dezu, nik orain andik eta emendik osatua, il zorian zeuden puxketatxoakin gorputz bat eginda”. Mitxelenaren beraren iritiz, “Arantzazuren sorrera-sorreratik asmatu ta abestu oi ziran, gero ainbeste zabaldutako kanta-zarrak, nere iritzirako euskal-literaturaren “romantze”rik ederrenak [dira]” (*Ama-Semeak Arantzazuko kondairan*, Edit. Arantzazu, Oñati, 1951, 170. or.). Horiei bu-

ruzko azterketa kritiko luzea idatzita utzi zuen berak: *Aboz abo. Arantzazuko kanta zarrak* (ik. Salvatore Mitxelena, *Idazlan guztiak*, II, 1984, 613-671 or.).

Mitxelenaren beraren eta herri-kantok aztertu izan dituzten beste adituen (Ignazio Omaetxebarria, Joxe Azurmendi, etab.en) iritziz, Arantzazuko baladen sorkuntza anonimoa XV. mendean hasten da –horietan zaharrena identifikatzean bat ez badatoz ere–, eta XIX. mendean ixten, 1834ko Arantzazuren erreketaren gertakaria kantatzen duen “Rodil-ek erre dotsu (dizu)” balada laburrarekin.

Hainbat eta hainbat aldaera eta puska solte eta gurutzatutan iritsi zaizkigu Arantzazuko baladak: errromesek eta herritarrek eurrez abestu izan zituzten seinale. Doinu xalo eta politik zituzten gehienetan; horrelakoen harmonizazioak, ezagutzen ditugun lehenak, 1880.eko urteetakoak dira. Joan Karlos Gerra eta Resurrección M. Azkue izan ziren Arantzazuko baladen eta koplak lehen biltzaileak, bestelako hainbatekin batera herritarren ahotatik jaso zituztenak –Azkuek berak 25 aldaera jaso zituen–. Jose Adrian Lizarralde fraide historialariak antolatu zuen Arantzazuko baladen bilketa sistematikoa, horretarako koaderno berezi bat irekiz santutegiko artxiboan: *Romances euskéricos de Aránzazu*. Lizarralderekin batera, Manuel Lekuona, Aita Donostia, Jose Arrue, Ignazio Omaetxebarria, Salvatore Mitxelena, Julian Alustiza, eta beste hainbaten landa-lanari esker joan zen osatuz Arantzazuko balada edo kanta zaharren bilduma, Lizarralderen izeneko koadernoarekin (JK/REA) batera bestelako sortek ere osatua. Horien datu-base digitalak 150 bat aldaera erakusten du gaur.

Arantzazuko baladen argitalpen banakako nahiz multzokakoak maiz egin izan dituzte, Gerra eta Azkuerengandik hasita –tartean Bitoriano Gandiagak ere bai–. Antonio Zabalak, bere *Euskal Erromantzeak/Romancero Vasco* obra mardulean (Sendoa arg., 1998) kapitulu aparteko luzea eskaini zien Arantzazukoei (671-722 or.). Azkenik, Igone Etxebarriak eman zigun Arantzazuko artxiboko koaderno nagusiko (JK/REAKo) baladen edizio kritiko berezi eta apaina, bakoitzaren doinu eta guzti, eta Joxe Azurmendiren epilogo historiko-kritiko mamitsuarekin (*Arantzazuko balada edo kanta zaharrak*, Arantzazu E. F., 2003).

Kritikari batzuren ustez Arantzazuko baladetan zaharrena izan daitekeena, ekarriko dut hona, beste guztien lekuko: Arantzazuko

irudiaren aurkikuntza egin zuen Errodrigo artzainari Andre Mariak berak egindako eskabidearena, ermita jasotzekoa.

Errodrigotxo Balzategiko
nere esan bat eidazu,
aita zurea harotza da-ta,
etortzeko esaiozu.

Ermitatxo bat egin dezadan
deritxona Arantzazu,
hiru latatxo, zazpi teilatxo,
hoietxek askoko ditu.

Ama onaren semerik asko(k)
han izango du ostatu,
han izango du ostatu eta
bai sarri kaliza altxatu.

Gai honek berak eranskin eta aldaera asko izan ditu herritarren ahotan. Mitxelenak Bizkaiko eta Nafarroako aldaerak nabarmentzen ditu, besteak beste. Horiek alderatu eta nolabait bateratuz, “Andre Maria agertu zeneko” balada bere osotasunera ekartzeko ahalaginean, honako olerkiaren nolabaiteko berreraiketa hau egin zuen –euskara batuko ortografiaz transkribatu dut hemen–.

Errodrigotxo joan zenean
ardiangana mendira,
hantxe zegoen Birjina arantzan
artzaintxoari begira.

–Errodrigotxo Baltzategiko:
nere esana egizu,
nere esana egizu eta
nerea izango zara zu.

Aita zurea harotza da ta,
etortzeko esaiozu;
egin deidala ermitatxo bat
deritzona Arantzazu.

Hiru latatxo zazpi teilatxo:
hasteko nabikoa ditu;
nere euskal seme on askok hemen
izango dute ostatu,
San Frantziskoren semeek ere
urre-kaliza goratu.

Denborarekin han izango da
ermita kuriooa,
ermita kuriooa eta
komentu poderoso.

Nere kontura utzi ardiak
abisu eman artean.
Nik zainduko itut zure ardiak
elorri honen aldean,
elorri honen aldean eta
belar onezko larrean.

Errodrigotxo laster joan zen
Oñatiko kalera,
agintariei, bertako denei
berri ona ematera.

Oñatiarrak laster joan ziren
prozesioan mendira.
Hantxe zegoen Birjina arantzan
bere herriari begira.
Ene herri maite, ene euskal herri:
ermitatxo bat eidazu,
ermitatxo bat eidazu eta
nerea izango zara zu.

Arantzazuko eliza honetan
izan dezazun ostatu,
izan dezazun ostatu eta
urre-kaliza goratu...

Azken bi ahapaldiek Mitxelenak bere aldetik erantsitakoak dirudite, baladetako hitzen oihartzun-doinurik baldin badute ere.

Arantzazuko baladen emana aberatsa eta baliotsua, bizia eta luzea, aipatu ondoren, harrigarria gertatzen zaigu bestelako literatur generorik (prosa nahiz poesiarik) ez agertzea Arantzazuko hiru mende luzetako euskarazko literatur tradizioan, Gabon-kanten eta bestelakoen testuren batzuk kenduta. Horrelakoak badakigu nola salbatu ziren 1834ko eliza-komentuen erreketeta eta suntsiketarik: kixkaldu gabe geratu zen dorrean zeudelako partiturak, Jon Baguesek argitua digunez. Koruan edo komentuko gelaren batean egon zitezkeen bestelako kantak, adibidez, denak erre ziren.

XVII. eta XVIII. mendeetako Arantzazuko fraideen musika-sorkuntza eta -kultura hain ugariak izanik, ez ote harritzekoa, literatur sorkuntza hutsala izatea edota kanten testu xumeetan agortu izana? Uste izatekoa da, komentuko artxiboan edota fraideen geletan euskarazko pieza literario baliotsurik, fraideek edo Arantzazu-zaleek idatzi eta argitara gabe geraturikorik bat baino gehiago desagertu zela 1834ko erreketan. Eta uste izatekoa baita, tartean euskarazkorik ere izan zitekeela, nahiz eta erdarazkoak nagusitu, kantetan gertatzen den bezalatsu. Euskal literaturaren historiara pasa diren frantziskotarren obretan badaude, autoreak hil eta geroago, batzuetan askoz geroago, argitaratu zituztenak, fraidearen gelan edo komentuko artxiboan zain egon ondoren.

Nagore Etxebarriak frantziskotarren –“Arantzazuko fraideen”– *Euskarazko sermoi eta antzeko eskuizkribuen Katalogoa* argitaratu zuen (Arantzazu E. F., Oñati, 2005), non XVIII-XIX mendeetako sermoi idatzien, Frantziskotarren artxiboetan gordetakoen, berri ematen baitigu. Adierazgarria da 1834ko erreketakoan Arantzazun bizi zen edo aurreko urteetan bertan hildako sermolaririk ia inor ez agertzea katalogoko sermoin autoreen artean. Jakina, erreketakoan Arantzazun zeuden sermoi-“kartapazioak” –horrela deitzen zuten predikari bakoitzak bere lanerako paratu ohi zuen sermoi-sorta– desagertu egin ziren sutean. Uste izatekoa da, beraz, horrelakoekin batera bestelako idatziak, Arantzazuko fraideenak nahiz kanpoko idazleenak eta Arantzazun jasota egon zitezkeenak –tartean literatur baliiodunak ere bai– desagertu egin zirela sugarren artean, eta errauts bihurtuta galdu.

2. Baladetatik bertsoaritzara (XIX-XX m.)

Autore batek baino gehiagok ohartarazi gaituzte nola gertatu zen baladetatik bertso-sortetara jauzia Arantzazuko literatur sorkuntzan. XIX. mendearen erdi aldetik aurrera gertatu zen hori, 1834an Arantzazu kixkalduta geratu ondoren eta 1846tik aurrera berriro suspertzen hasi zenetik, hain zuzen ere, Arantzazu modernoari hasiera emanez: suspertze espirituala, soziala, kulturala eta literarioa.

Bertsoek ez zuten ekarri, ordea, baladen baztertzea. Hauek bizi-jarraitu zuten beste mende batez behintzat Arantzazu-zaleen ahotan; areago, bertso-gintza bera elikatu zuten neurri batez. XX. mendean herritarrengandik jasotako kantetan behin baino gehiagotan nahastuta datoz antzinako baladetako eta bertso berri klasikoetako ahapaldiak.

Arantzazu bera (historia, Andre Maria, erromesak, eliza, fraideak, etab.) kantatu dituzten bertso-sortak nabarmendu behar ditugu aurrenik, azken mende t'erdiko literatur tradizio oso berezia osatu dutenak. 1834tik 2000. urtera 150etik gora bertso-sorta konta ditza-kegu horietakoetan. Baladen jarraipena dira nolabait, eta haietako gaiak errepikatzen dituzte sarritan. Pello Errotarengandik hasita –hiru bertso-sorta ditu Arantzazuri eskainiak–, beste bertsolari eza-gun askok abestu edo idatzi izan du bertso-sortaren bat (sarritan gehiago) Arantzazuri buruz –horietako asko eta asko *Arantzazu* aldiz-
karian argitaratuta aurki daitezke–; batzuk aipatuko ditut: Zahar-
netan, Balentin Enbeita, Manuel Olaizola “Uztapide”, Iñaki Eizmen-
di “Basarri”, Manuel Lasarte, Lazkao Txiki, Xalbador Aire; geroago-
koetan, Joan Basurko, Joxe Agirre, Jose Manuel Arriola, Txomin
Garmendia, Patxi Larrañaga, Joan Garmendia “Zeleta”, Jesus Lete
“Ibai-ertz”, Jose Luis Gorrotxategi, Imanol Lazkano, Axenxio Elus-
tondo, Jose Frantzisko Arsuaga, Nikolas Segurola, Jon Lopategi; be-
rriagoetan, Sebastian Lizaso, Mikel Mendizabal, Andoni Egaña, Xa-
bier Euskitze, Iñaki Murua, Jon Sarasua, Anjel Mari Peñagarikano,
Sustrai Kolina.

Arantzazuri buruzko bertso-sortetan seinatzekoak Arantza-
zuko historia oro har kontatzen dutenak dira, sarritan oso luzeak.
Horietan aurrena 1834-1846 tartekoa da, azken urte horretan Andre
Maria berriro Oñatitik Arantzazura prozesioan igo zutenean burutua.
Honetara hasten da 11 bertso-sorta:

Oraintxe diradela lareun bat urte
ditxa bat zitzaigula etorri det uste;
hau nola gertatu zan nik esan nahi nuke,
atentziuaz zuek entzun zadazute.

Urte batzuk geroagokoa (1854) da Telleriarteko Plazaola ize-
nekoaren bertso sorta famatua, “Gure Ama Birjina / Arantzazukoari”
hasten dena. Arrakasta oso handia izan zuten bertsook; maiz argita-
ratu zituzten bertso-paperetan, eta eurrez kantatu zituzten han eta
hemen herritarrek eta erromesek, osorik edo zatika, sarritan buruz
ikasita. Arantzazuko artxiboan bertso-sortaren 20 aldaera baino
gehiago aurki daiteke, bertso-paper inprimatuetan edo herrietan kan-
tarien ahotatik jasoak. Aldaera luzeenak 22 bertsoak dira. Hasiera-
ko seiak ekarriko ditut hona, Luis Villasantek Oñatiko Josefa Ignazia
Galdosengandik jasotako aldaerakoak:

1
Gure Ama Birjina
Arantzazukoari,
para behar nizkake
zenbait bertsoberri,
grazia emango balit
hartarako neri,
aditzera emateko
mundu guztiari,
nola presentatu zan
gugana berori.

2
Hirureun da laurogeita
bost urte badira.
Birjina hau zerutikan
gugana etorri da,
leku desiertora
Aloña mendira,
toki hau eskojitziaz
ikaratzen dira,
hau pentsa dezakegu
hala komeni da.

3

Rodrigo Balzategiko
pastoretxo bat zan,
zapatu egun batean
ahuntzen bila joan zan;
iruditu zitzaion
pertsone ote zan.
Pixkanaka bildurrez
arrimatu ere zan
hartxek bilatu zuan
Birjina arantzan.

4

Emakume eder bat
hautxoa besoan,
kanpanila txiki bat
albulan bazuan,
inork behartu gabe
soinu jotzen zuan,
belauniko jarrita
adoratu zuan,
Arantzazu izena
hartxek para zuan.

5

Ikusirik imajina
hain gauza polita,
aspertu ere ezin zan
begira jarrita;
milagrozkoa zala
zion igarrita,
bestek bila ez zezan
hara etorrita,
gordea laga zuan
ostroz estalita.

6
Aitari esan zion
joanda etxera,
nolako imajina
zitzaion atera.
Berehala joan ziran
biak ikustera.
Hango buelta eginda
Oñatira ostera,
nola ikusi zuten
parte ematera.

Arantzazuko kondaira kantatzeko helburu berarekin beste hainbat bertsoarik ere osatu izan du bere bertso-sorta, Telleriartekoaren imitazioz edo –gehienetan harena baino luzeagoak–; horietakoak dira: Felipe Arrese Beitia (1881), Patrizio Orkaiztegi (1881), Matias Balerdi (1886), Joan Jose Sarasola “Lexo” (1923), Graziano Anduaga “Gesaltzako aitona” (1946, 1956), Iñaxi Etxabe (1956). Horietako luzeen eta egituratuena da Joan Basurko bertsolariarena, 1956an Arantzazuk eratu zuen literatur lehiaketan irabazle atera zena bertso-gintzaren alorrean.

Bertsozaletasunak eta bertsolaritzak leku garrantzizkoa izan du literatura arantzuarrean. *Arantzazu* aldizkariak, 1921ean sortu zutetik, eta 2000. urte bitarteko 80 urteetan ia 500 bertso-sorta argitaratu zituen, Arantzazuri buruzkoek gain bestelakoak ere bai, batzuetan bertsoei buruzko azalpen- edo kritika-artikuluaren barruan. Azpimarratzekoa da Basarrik urtetan idatzi zuen “Nere Bordatxotik” saila; baita Luis Villasante eta Julian Alustiza fraideek idatzitako hainbat artikulu mamitsu, bertsolaritzari edo bertsolariei buruz. Bestalde, Villasantek berak argitaratu zituen hiru liburukitan Graziano Anduaga Arantzazu auzoko bertsolari oparoaren bertsoak ere. *Arantzazu* eta santutegiko beste aldizkarien bitartez ezezik, bestela ere euskal bertsolaritzaren sustatzaile seinalatua izan zen Arantzazu XX. mendean, bertan bertso-saioak eratuz eta bertso-jartzaileen lehiaketak antolatuz –horrelako bi 1956an–. Arantzazuko fraideen artean ere landu izan dute bertsolaritza XX. mendean, bertsoak jarri edo idaztea gehiago, jendaurrean eta zuzenean kantatzea baino; aipatzekoak dira honako izenok: Frantzisko Arsuaga, Bitoriano Gandiaga –150 bertso-sortatik

gora idatzi eta abestu zituen jendaurrean Gandiagak, oraindik inprimategian argitaratu gabe daudenak-, Nikolas Segurola, Enrike Arozena, Jesus Larrea “Mantxola”, Dionisio Arruti.

3. Arantzazu euskarazko nobelan eta saiakeran

Euskal literaturaren historian lekua izan duten, eta gorago aipatu ditudan “Arantzazuko fraide” idazleak, ia denak, prosistak izan ziren, saiakera eta oratoria generoetan sartzekoak gehienbat –XX. mendera arte itxaron behar dugu euskal fraide olerkariak etorri arte, Antonio Arruti aurrena-. Sermoiaren generoarena gerorako utziz, bereha esan beharra dago askok uste baino bertanago dagoela Arantzazu XX. mendeko euskarazko prosa literarioan (nobelan eta saiakeran bereziki): idazle, idazgai, nahiz eragile –Arantzazuk antolaturiko lehen hiru literatur-lehiaketetan (1886, 1954 eta 1956), euskarazko prosazko lanak ere saritu zituen, horietako batzuk oraindik argitaragabeak–.

Euskarazko saiakeran, antzerkian, narrazioan edota ipuingintzan lau fraide Arantzazuko behintzat aipatzekoak ditugu XX. mendean: Luis Villasante (1920-2000), Salvatore Mitxelena (1919-1965), Bitoriano Gandiaga (1928-2001) eta Felix Bilbao (1932-). Literatur helburu berezirik eduki ez bazuen ere bere saikaera-liburuetan Villasantek, garaiko bostgarren idazle hoberentzat aukeratu zuten euskal idazleek 1977an, Txillardegi, K. Mitxelena, J. Azurmendi eta Arestiren ondoren (ik. Torrealdai, Joan Mari, *Euskal idazleak gaur*, Jakin-Arantzazu, 1977, 338. or.). S. Mitxelena eta B. Gandiaga poetak geroago ekarriko ditut berariaz, baina bata nahiz bestea azpimarratzekoak dira prosista bezala ere: Antzerki- eta saiakera-idazle, aurrena (*Unamuno eta Abendats*), narrazio laburren autore batez ere, bigarrena (*Bitoriano Gandiaga, Hitz lauz idazten*, [Sutondoa sorta], Labayru Ikastegia, Bilbao, 2006). F. Bilbaoren *Ipuin-barreka* liburuak arrakasta handia izan du, eta 1959an lehenbizikoz argitaratu zutenetik bestelako edizio bat baino gehiago eduki du.

Euskal nobelagilerik ez dugu Arantzazuko fraidetan; hala ere, euskarazko nobela “modernoan” nahikoa presente dago Arantzazu, hasieratik bertatik. Txomin Agirrerren *Garoa* (1907tik aurrera *RIEV*-en atalka eta 1912an liburu moduan argitaratua) Arantzazuko santutegiaren inguruan dago girotuta neurri handi batez: Joanes protagonista Urbiako artzaina da, larunbatero bere Uribarriko baserrira jais ten eta igandean berriro mendira igotzen dena, bien tartean dagoen

Arantzazun meza entzun ondoren. Nobela kokatzen den baserriaren Zabaleta izenaren azpian Baltzategi izeneko baserria ikusi uste du L. Villasantek, Arantzazuko Andre Mariaren irudia aurkitu zuen Errodrigo mutilarena, hain zuzen ere. Arantzazuko Amaren irudia dute nobelako Zabaleta baserrian, eta berari egiten diote otoitz. Bere literatur ondareztat dauka *Garoa* Arantzazuk, eta horren hirugarren argitalpena (1956) eta laugarrena (1966) santutegiko argitaletxeak ditu eginak, K. Iturria eta L. Villasante bertako fraideen hitzaurre banarekin. Bestelakoa da Azkueren *Ardi galdua* nobela (1918); ez dago Arantzazu inguruan kokatua, baina azken hiru kapituluak Arantzazuko fraide misiolarien inguruan doaz, eta azken biak Gabriel Batiz fraide misiolariaren eta Leaburuko Olazarreta parrokoaren elkarrentzako gutun banak osatzen dute; Olazarretak bere lagunari Arantzazura bisitan joateko duen asmoaren berri emanez bukatzen da nobela, 137. salmoa Arantzazuri egokituz: “Zutaz ahaz-tu banendi...”.

XXI. mendean sartuta, hiru prosista aipatu nahi nituzke, gaurko euskal literaturaren punta-puntan daudenak, eta noizbait Arantzazu aukeratu nahi izan dutenak: a) kantagai –Bernardo Atxaga: “Francesco”¹, b) gogoetagai –Joxe Azurmendi: *Azken egunak Gandiagarekin*², c) edo nobelaren kokagune –Joan Mari Irigoien: *Orbetarrak*, 3. tomoa³. Mariano Errastiren *Arantzazu berria bidean gora* bidai kontakizun lirikoa ere horien artean jartzekoa iruditzen zait, zuzenean gaztelaniaz idatzia, baina euskarazko itzulpena lagun argitaratu zuena.⁴

4. Euskarazko oratoria

Oratoria edo erretorikaren literatur generoa errebindikatu nahi dut hemen, Arantzazuko literatur tradizioan horrek izan duen garrantzia eta pisua azpimarratuz. Euskal literaturaren historia-liburuen hutsuneetako bat nabarmentzera narama honek. Demostenesek lite-

[1] *Asisko Frantziskoren eta Lagunen Lovetxoak* edizio berriaren aurkezpen poetikoari Atxagak ipinitako titulua (Oñati: Arantzazu E.F., 2003, 13-15 or.).

[2] Azurmendi, Joxe, *Azken egunak Gandiagarekin*, Donostia: Elkar, 2009.

[3] Irigoien, Joan Mari, *Nor bere bidean* [Orbetarrak, III]. Donostia: Elkar, 2010.

[4] Gaztelaniazko jatorrizkoa: *Subida al nuevo Arantzazu*, Oñati: Arantzazu E. F., 2008. Patxi Ezkiagaren *Oteiza. Profetaren 14 hitz* poema-liburua ere (2011) ezin aipatu gabe utzi, Arantzazuko “apostoluen” erreferentzia zuzenekoa dakarkigunez.

ratura grekoaren eta Zizeronek literatura latinoaren historian leku seinalatua bete ohi dute; euskal literaturaren historialariek, alderantziz, ez diote lekurik eman izan euskarazko oratoriari, batez ere erlijiozko sermoietan landutakoari.

Arantzazuko fraideak, ordea, idazle baino lehenago edo idazle izatearekin batera, predikariak izan dira, Hego Euskal Herri osoko herrietan jardunak. P. A. Añibarrok, adibidez, bere liburuengatik du lekua euskal literaturaren historian; baina idazle baino areago predikaria izan zen; eta 700 inguru sermoi utzi zituen idatzia, Arantzazuko artxiboan ikus daitezkeenak, eta, denak batean jarrita, argitaraturiko liburuen testu-masa baino handiagoa osatuko luketenak seguruena.

Ukatu ezinezkoa da euskarazko oratoria erlijiozkoaren garrantzia euskararen eta euskal literaturaren historian, beraren bolumenagatik besterik ez bada ere. Aipatua dut Nagore Etxebarriaren *Euskarazko sermoi eta antzeko eskuizkribuen katalogoa* (1.060 orrialde)⁵. Katalogoko sermoi gehien-gehienak XIX. mendeak dira, baina askotxo dira XVIII. mendekoak ere⁶. Testuotako hainbaten originaltasuna eta balio literarioa eskasa edo eztabaidagarria izango bada ere, euskarazko genero oratorioak oro har leku eta azterketa duinagorik mereziko luke Euskal Literaturaren historietan. Añibarrori buruz gorago esandakoaren antzekorik esan daiteke XVIII-XIX mendeetako Euskal Literaturaren historian beren idatziengatik lekua irabazia duten beste frantziskotar idazle-sermolari zenbaiti buruz ere; hala nola: J. M. Zabala (1777-1840: 117 sermoi Etxebarriaren katalogoan), Joan Antonio Mogel (1745-1778: 56 sermoi katalogo berean), Frantzisko Palacios oñatiarra, Zarauzko Kolegioko misiolari ospetsua (1727-1804: 93 sermoi Etxebarriaren katalogoan), Jose Kerejazu oñatiarra, Zarauzko Kolegioan bizi eta jardun izana hori ere (1776-1837: 73 sermoi), Joan Ignazio Astigarraga basauritarra eta Zarauzko misiolaria bera ere (1783-1854: 90 bat sermoi katalogoan), Jose Olazaran oñatiarra eta Arantzazuko eta Zarauzko Kolegioko sermolari oparoa (1788-1854: 323 sermoi katalogoan). Kolegioa de-

[5] *Euskarazko sermoi eta antzeko eskuizkribuen katalogoa* (XVIII-XX), Oñati, Arantzazu E. F., 2005 [30 bat orrialde sermolarien biografiek, Zelestino Solagurenek idatziek, betetzen dituzte: “Biografiak”; Katalogoaren autorearen sarrera metodologiko eta estatistiko mamitsuak hartzen ditu beste 60 bat orrialde].

[6] Dena dela, uste izatekoa da, XIX. mendeko komentuen hustualdi nahasietan eta fraideen esklaustrazio behartuetan horien sermoi-bilduma hainbat galdu izango zela.

sagertu ondoren, Frantziskotar probintzia berreraikiko euskal sermolarri berri batzuek ere aipamena merezi dute, gehienak beren testuak idatzita utzi zituztenak: Jose Antonio Uriarte (1812-1869, idazle, itzultzaile eta olerki-biltzaile ere bai), Kristobal Linaza (1806-1866), Joan Jose Salazar (1807-1882), Frantzisko Arrillaga (1858-1925), Pedro Migel Balenzategi (1805-1875), Gabriel Naberan (1852-1893), Jose Maria Azkue (1969-1938); fraide predikari bereziki entzutetsua eta bilatua izan zen XIX-XX mendeen tartean Daniel Baertel durangarra (1854-1922): Euskal Lore-jokoetako bi sermoi ospetsu argitaratu zizkieten; beste batzuk argitaratu gabe utzi zituen.

Horien eta beste hainbaten sermoi-sorta katalogatuen literatur eta hizkuntza balioak aztergarri eta aztertzekotzat jotzen ditu Nagore Etxebarriak. Zorionez, horietako biren testuak behintzat argitaratuak dituzte, azken urteotan: Joan Mateo Zabalarenak (2 tomo), L. Villasantek edizio kritikoan emanak (1996), eta berrikiago Joan Ignazio Astigarragarenak, Nagore Etxebarria eta Ainara Apraizek emanak (2007)⁷; beste hainbaten azterketak asmotan edo proiektutan daude oraindik.

Etxebarriaren katalogoan ageri ez diren XX. mendeko beste euskal sermolarri ospetsu batzuk ere izendatu eta azpimarratzekoak dira Arantzazuko fraidetan, erretorika-artean goi-mailakoak, idazle finak izateaz gain: Demetrio Garmendia (1908-1999), Eujenio Agirretxe (1920-2005), Julian Alustiza (1913-2005), etab.

5. Arantzazuko “kanta berriak”

Arantzazu berreraiki ondorengo 1881etik 2000. urtera arteko santutegiko kantagintzari buruz ari naiz. “Arantzazuko kanta berriak” deitzen ditut antzinako bertako balada herritarren, “kanta zaharrak” deituen, aurrez aurre. Hauek anonimoak diren bezala, eta herritarrek ahoz aho transmitituak, kanta berriek autore-izen ezaguna dute gehienetan. Arantzazuko fraideen korua lagun, oso ugaria

[7] *Aita Juan Mateo Zabalaren sermoiak*, Bilbao: Euskaltzaindia, 1996; *Juan Ignazio Astigarraga (1783-1854). Sermoitegia. XVIII eta XIX. mendeetako euskal oratoria sakratua* [Jarein, 6], Labayru Ikastegia, Bilbao, 2007. Zabalaren sermoien literatur balioa ondo aitortua dute adituek. Horretarako “merituak ez ditu falta” Astigarragak ere, Adolfo Arejitak aipaturiko edizioaren aurkezpenan (14. or.) dioenez.

izan da hango kanta-sorkuntza –testu eta musika–, bertako fraideena nahiz kanpoko Arantzazu-zaleena.

Hemen berezikiago hari naiz Arantzazu bera (Andre Maria, erro-mesak, fraideak, artea, izadia) kantatzen duten abestiez. Bestalde, euskal literatura arantzuarrak dihardugunez, ez dagokigu hemen kanten musika (doinuak eta harmonizazioak) aztertzea eta musikarien berri ematea eta horien piezen balioa epaitzea; bai, ordea, euskarazko abesti-hitzen eta kantatzeko testuen (olerkien, bertsoen) berri ematea. Olerkari eta bertso-jartzaile askok hartu dute parte eginkizunean. Badira poeta-musikari izan diren fraideak (Jose Arrue, Salbatore Mitxelena, Ignazio Omaetxebarria), baina gehienetan olerkari eta musikari bikoteak elkartu izan dira Arantzazuko kantak osatzeko: Jose Ignazio Arana + Modesto Letamendia edo Felipe Gorriti, Felipe Arrese Beitia + Modesto Letamendia, + Polikarpo Iraizoz edo Jose Maria Sanz Aldaz + Aita Donostia, Nemesio Etxaniz + Aita Donostia, Ignazio Omaetxebarria + Leonardo Zelaia, Salvatore Mitxelena + Jose Natividad Garmendia, Bitoriano Gandiaga + Pello Zabala, Iñaki Beristain + Pello Zabala.

150etik gora kontatu ditut Arantzazuko “kanta berrien” testuak –pieza musikalak gehiago dira, jakina, testu beraren gainean sorturiko doinu eta harmonizazio ezberdinak kontuan hartuz gero–. Horietako batzuk literatur balio eskasekoak dira, baina asko dira poeta eta idazle seinalatuen eskutik irtenak; hona horrelakoen izenen batzuk, euskal literaturan oso ezagunak: Patrizio Orkaiztegi, Toribio Alzaga, Antonio Arruti, Txomin Agirre, Resurrección Maria Azkue, Manuel Lekuona, Luis Eleizalde, Raimundo Renteria, Pedro Migel Urruzono, Romualdo Galdos, Jean Diharce “Iratzeder”, Gabriel Aresti, Bitoriano Gandiaga, etab.

Arantzazuko abesti-testuen idazle-poetetan guttiz gailen Salbatore Mitxelena ageri zaigu. Beraren obra poetiko nagusia, *Arantzazu. Euskal Poema* (1949) abesteko idatzita dago ia osorik: sarritan iradoki zituen autoreak berak doinu herritarrak atal bakoitzerako; bertatik atera zituen geroago prestatu zuen *Ogei kanta Arantzazuko* liburuxkako kantak, testu eta doinu. Gainera hainbat musikari inspiratu zen Mitxelenak idatzitako olerkietan, kanta berriak sortzeko edota berak ipinitako doinuak harmonizatzen.

6. Arantzazu kantatzen duten olerkiak

Laurehun (400) bat euskarazko olerki argitarau zituen *Arantzazu* aldizkariak XX. mendeko bere 78 urteetan, 2000. urtera arte; horietako gehienak bigarren partean, mendearen bigarren erdian: 285. Urte horietan S. Mitxelenarenak eta B. Gandiagarenak argitaratu izan ditu bereziki eurrez: hurrenez hurren, 50 eta 60 bat aldiz ageri dira horien olerkiak, inoiz errepikatuta ere bai; horiekin batera, ordea, beste euskal poeta askoren izenak ere aurki ditzakegu mende erdi horretan: berrogei autoretik gora dira, beren olerkiren bat, sarritan bat baino gehiago, *Arantzazu* aldizkariaren orrietan argitaratuta “ikusi” dutenak –batzuk sinatu gabe edo ezizenez sinatuta daude–. Hona poeta-izen horietako batzuk, abizenen arabera alfabetoz ordenatuta: Agirre, Jose Maria “Lizardi” – Agirre, Domingo – Albizu, Balendin – Altzo, Diego – Alustiza, Julian – Andonegi, Ziriako – Aresti, Gabriel – Arrese, Emeterio – Arrue, Jose – Arruti, Antonio – Artola, Fernando “Bordari” – Artze, Joxean – Aurre-Apraiz, Balendin – Azkue, Eusebio – Azurmendi, Joxe – Azurmendi, Xabier – Balenziaga, Ramon – Berasaluze, Sabin – Beristain, Iñaki – Beronika, Sor Maria – Bilbao, Zesareo – Bustinza, Ebaristo “Kirikiño” – Camara, Helder – Diharce, Jean “Iratzeder” – Elustondo, Jose Agustin – Erdozaintzi, Manex – Esnaola, Anastasio – Etxaniz, Nemesio “Amillaitz” – Garmendia, Demetrio “Antzi” – Gezteluzar, Aita – Intxausti, Joseba – Irigoien, Alfonso – Iztueta – Jauregi, Luis “Jautarkol” – Lasa, Anaia Martin – Urkiaga, Esteban “Lauaxeta” – Lekuona, Manuel – Lertxundi, Gabriel – Manterola, Gabirel – Markue – Olaberria, Ildefonso – Omaetxebarria, Ignazio “Ariztondo” – Ormaetxea, Nikolas “Orixe” – Ormazabal Sagarzazu, Klaudio “Satarka” – Tauer, Norbert – Urruzolo, Estanislao – Urruzuno, Pedro – Zabala, Joan Mateo – Zabaleta, Pedro Martin – Garmendia, Joan “Zeleta” – Zugasti, Anizeto. 52 izenotatik 15 dira Arantzazuko fraideak. Olerkari horietako hainbatek Arantzazu bera hartu izan du kantagai (Andre Maria, santutegia, artea, lurraldea); 1945etik 2000 bitartean berrogeitik gora.

1881 hasitako Arantzazuko garai modernoan bada hainbat euskal olerkari, *Arantzazu* aldizkariko zerrendan nahiz Arantzazuko kanta berrien testugileen artean ageri ala ez, bere kantaren bat edo gehiago, bestelako aldizkari edo liburutan argitaratu duenik –edo Arantzazuko artxiboan argitaratu gabe daukanik–, Arantzazu bera gaitzat hartuta: Aipatuak ditudan J. I. Arana, F. Arrese Beitia, P.

Orkaiztegi eta bestez gain, hona orain arte agertu ez diren izenetako batzuk: Antonio Arzak, Pio Mortara, Rosario Artola, Viktor Garitaindia, Karmelo Etxegarai, Emeterio Arrese, Aingeru Madariaga, Jokin Zaitegi, Telesforo Monzon, Maria Paz Ziganda, Luis Mari Muxika, Lukas Dorronsoro, Etienne Salaverry “So egilea”, Pedro Anasagasti.

7. Arantzazu I. eta II. Euskal Pizkundeetan

Hirugarren atalean emango dudan olerkien antologiatxoa bi garaitan banatu dut: Euskal Pizkundera izendatu izan duten garaikoa (1876-1936) eta neure aldetik “Bigarren Euskal Pizkundera” deituko nukeen garaikoa (1949-1950tik aurrerakoa). Kontu handikoa da ezagutzea Arantzazuk eta literatura arantzazuarrak bi aldiotan izan duen lekua eta eragina nolakoa izan den ezagutzea. Horretaz, bada, datu historikoren eta lehen gogoetaren batzuk.

Aurretik, ordea, aipamen berezia merezi du hemen Jose Antonio Uriarte frantziskotarraren “Poesía bascongada” liburuak, non bizkaierazko testu poetikoen bilduma zabala eskaini baitzigu, Joan Antonio Mogeleen alegietatik hasi eta Eusebio Azkueren olerkietaraino; hamairu urtez (1856-1869) saiatu zen horrelako testuak biltzen. Euskal predikari eta itzultzaile trebea izateaz gain, bazen literaturzale fina ere. (Ik. *Poesía bascongada. Dialecto vizcaino* [Jon Kortazar eta Miren Billelabeitia, edit.], Bizkaiko Foru Aldundia, 1987).

1878tik aurrera hasi zen Arantzazuren aro modernoko benetako susperraldi espiritual, sozial eta kultural adierazgarria: musikala eta literarioa barne, Euskal Pizkundearekin bateratsu –1876an ipini ohi dute gehienek horren hasiera, beste batzuek nahiago badute ere 1851era aurreratu, Iparraldean lore-jokoak hasi zirenekora, alegia–. Aipamenik merezi du Arantzazuko fraideek Lore-joko haietan izandako partaidetzak, bereziki 1879tik aurrera Hegoaldean ere ospatzen hasi zirenetik; baina ikuspegi zabalagotik aztertu nahi dut hemen Arantzazuren partaidetza lehen Pizkunde horretan.

Esan daiteke, 1881-1886 bitarteko bosturtekoan Arantzazun gertaturiko mugimendu literario eta musikalak, Euskal Pizkundearen barruan erreferentziazko leku bihurtu zuela santutegia. Andre Mariaren koroazioaren kariaz (1886) antolatu zuen Arantzazuk bere lehen literatur eta musika-lehiaketa, ordurako aski klasikoak bihurtuak zi-

ren Lore-jokoetako lehiaketan antzera edo. F. Arrese Beitiak irabazi zuen lehen saria, eta Karmelo Etxegaraik aipamen berezia. Antonio Arzakek “Patxi ta Kontxexi” ipuina (=leyenda), Arantzazun kokatua, eta 1883ko Donostiako Lore-Jokoetan aipamen berezia merezi izan zuena argitaratua zuen 1884an. Egia da, hala ere, Pizkundearen lehen partean (1878-1900), eta garaiko euskal Lore-jokoetan, adibidez, ia ezereza dela fraideen beraien partaidetza literarioa; baina horietako protagonista zenbaitek harreman estua izan zuen Arantzazurekin: J. I. Arana, F. Arrese Beitia, Antonio Arzak idazleek, besteak beste. Gainera, literatur lehiaketetan fraide lehiakiderik ez, baina aipatzekoa da Daniel Baertel predikariaren sona Durangoko eta Zumaiako Lore-jokoetan, sermoilari ofizial eta euskararen apologista sutsu bezala.

Besterik da XX. mendean, non orduko mugimentu kultural (bereziki musikal eta literarioan) zuzenean parte bizia hartzen baitu Arantzazuko fraide ez gutxik, euskal literaturaren alorrean: Antonio Arruti poetarekin hasita –sari bat baino gehiago irabazi zuen Lore-jokoetan–, Jose Arrue poeta eta musikaria, Jose Adrian Lizarralde historialaria eta Arantzazuko kanta zaharren biltzailea, eta I. Euskal Pizkundearen amaierara iristean, Ignazio Omaetxebarria idazle polifazetikoa.

II. Euskal Pizkundearen lehen seinalea, bereziki literaturari dago-kiona, Frankismoak ezarritako agorraldia igaro ondorengoa, Arantzazun gertatzen da (1949), S. Mitxelenaren *Arantzazu. Euskal Poema* obrarekin –bi urte geroago etorriko zen autore beraren *Ama-Se-meak Arantzazuko kondairan*–. Arantzazuko eliza berriaren eraikuntzaren eta bertako arte-mugimenduaren hasierarekin batera dator, etorri ere. 1950. eneko lehen urteetako Arantzazu barruko, batez ere bertako ikasle gazteen arteko mugimendu literario-musikala, azterketa sakonagoaren zain dagoena, oso bizia eta ugaria izan zen. 1950. eko ondorengo urteetan, berriro ere errefentzia nagusi bihurtuko zen Arantzazu, euskararen eta euskal literaturaren susperrukidean: Euskal literatur sariketa (1954), Euskaltzaleen biltzarra, Euskaltzaindiak antolatua (1956), *Jakin* aldizkariaren sorrera (1956), musika- eta literatur lehiaketa (1956), urte bereko bertso-sorten sariketa berezia. Ondoren, 1961ean etorriko zen Luis Villasanteren *Historia de la Literatura Vasca*, Luis Mitxelenarenarekin bateratsu. Eta batez ere Bitoriano Gandiaga agertu zen bere *Elorri* poema-liburuarekin (1962): Orditik aurrera Arantzazu literarioaren testigu nagusi bihur-

tuko zen Gandiaga, 2001ean hil zen arte, haren emaitza poetikoa inguratzen duten beste fraide euskal idazleak (prosistak eta poetak), bertsolariak, musikariak eta predikariak ahaztu gabe: gorago aipatutakoak eta besterik.

III. EUSKAL OLERKARIAK, ARANTZAZUREN KANTARI

Esanda utzi dudanez, 1834an Arantzazu erre zuten aurreko euskal literaturaren arrastorik ez zaigu geratu, balada herritarrak kenduta. Santutegi eta komentua kixkalduak berreraiki ondorengo aro modernokoa da, beraz, Arantzazuri buruzko euskal olerkigintza osoa. 1881ean hasten da, hain zuzen, Arantzazuri buruzko poesiaren historia, askoz lehenago Ameriketatik etorri zaizkigun bi olerki elebidunak kenduta, oso interesgarriak, bestalde: Sor Juana Inés de la Cruz poetisa euskal-mexikarrarena, batetik, Jose Manterolak “Cántico a la Virgen de Aránzazu” izendatu zuena, eta Perutik bestea, Juan de Ayllón-ek Arantzazuko Andre Mariari buruz idatzitako gaztelaniazko bere liburuan sartu zuen olerki laburra –“quartetos”–, “Si munduan penaric, / ai pastor Aransazuco” hasten dena.

Hona, beraz, epez epe, eta bi Euskal Pizkundeetan sailkatuta, Aro modernoko zenbait euskal olerkariren testigutza, Arantzazu kantatzen duena.

A) Lehen Euskal Pizkundera

1. 1881-1900

Felipe Arrese Beitia. Otxandioko “santuginak” eta poetak atxiki-mendu handia izan zion Arantzazuri. San Frantzisko Asiskoaren irudia egin zuen bertarako, oraindik ere Arantzazuko patioan ikus daitekeena. Arantzazuko kondaira bertsotan kontatzeaz gain –*Ama Virginia Arantzazu-coaren condaira zortzico aundietan*, 47 bertso–, zazpi olerki edo bertso-sorta eskaini zizkion Arantzazuri –horietako zenbaiten jatorrizko eskuizkribuak santutegiko artxiboan daude–; guztietan ezagunena, *Agur, agur, agur, Maria*, Modesto Letamendiak musikatuta, Arantzazuko kanta klasiko bihurtua. 1886ko Arantzazuko literatur lehiaketan lehen saria irabazi zuen “Ganboa eta Oñez. Artzain koplak” eta “Kantabriako Larrosea” poemekin –Gurutzitza-

tuaren koadroa saritzat-. Bigarrena *Euskal-Erria* aldizkariak argitaratu zuen aurrenik; 1933an Jaungoiko-zale irarkolak Arrese-Beitiaren *Olerkiak* argitaratu zituen, eta tartean hau ere bai. 26 ahapaldikoa da poema; aurreneko zortziak ekarri ditut hona, jatorrizkotik zuzenean hartuta, eta ortografia eguneratuta.

Kantabriako larrosea (1886)

Arantzazuko Izar txit eder
errainutsua,
Zeru goietan Jaunaren urren
zagozana,
barkatu idazu lira motel hau
gaur azarturik
jasoten badot zure leku goi
horretara.

Bedeinkatua, oh Euskal Herri,
berdez jantzia,
zergaitik dozun Bitarteko bat
hain *ahaltsua*,
zein dan zeruko Erregin eder,
Ama maitati,
arantz artean larrosa gisan
agertua.
iOh loren lora! nire kantu hau
arren amorez
ontzat hartuizu abegi argi,
eta txeraz,
hobeagorik moldau, ipini,
ta atondurik,
dagotzun eran kantau daizudan
duin ezpanaz.

Euskal Herriak, zor jatzun legez,
jaso zaizala,
bera daukazu zeure oinetan
ahuspazturik,
berak zuregan lau gizalditan
ikusitako
handitasunak alabetako
ixoturik.

Berak kantau bei nire lekuan
Ama maitea,
berak hots begi, berak deihadar,
berak ulu,
berberak dei, ta gaur iragarri
alde denetan,
zelako dontsu hemen garean
zuregaz gu.

Berak jarriko deutsu izen bat
hain egokia,
deiturik zuri Kantabriako
Larrosea,
zeren zarean lora guztien
lora erregin,
zeren jartoki hautu zenduan
arantzea.

Anbotok pozez ikusten zaitu
Lora ederra,
Gorbeiak barrez hartuten deutsu
gaur usaina,
Aitzgorri dago harro burua
zarden dabela,
gerizpetuten Euskal Herriko
Erregina.

Alkarren lehian gure mendiak
jasoten dabez
euren buruak, zuri begiak
ezarteko,
bertako artzain bertsolariak
egun gozo hau
dauke kantuan Ama zeurorri
eskinteko

Jose Ignazio Arana. Azkoitiarra. Mutikotan Arantzazun ikasi zuen bertako Latinitate-eskolan. Jesuitetan sartu, apaiz-ikasketak egin eta apaiztu egin zen. 1881-1886 urteetako Arantzazuko gertakari eta mugimendu literario-musikaletan protagonista izan zen, hango nagusi zen Jose Epeldereren –azkoitiarra berau ere– adiskidea ere bazenez. Arana da “Arantzazuko Ama Birjina” kanta hain ezagunaren testuaren autorea –doinua M. Letamendiarena–, baita “Agur, Jesusen Ama” Arantzazuko erromesek abestu izan dutenaren kantarena ere –doinua Felipe Gorritirena–. Horiez gain beste bi kanta-testu bederen idatzi zituen Arantzazurako: “Agur Ama Dontzeila / Arantzazukoa” eta “iAgur, Arantzazuko / Arroza, Maria” hasten direnak.

Bestalde “Aloñapeko agerkera” bertso-sorta argitaratu zuen *Euskal-Erria* aldizkarian (1886-XV, 117-118 or.), non bere erara Andre Mariaren irudiaren “agertzearen” inguruko gorabeherak abesten baititu, kanta zaharretako gaiak bilduz. Hamar ahapaldiko kanta honetako batzuk ekarri ditut hona:

Aloñapeko agerkera (1886)

Badatorkizu; horra non dezun:
arantza baten gainian
lora guzien lora nausia
Zeruko Erregina aurrian.
Ahuspeztu zaite; agur eiozu:
ta Oñatira jaistian,
herritar danai esan zaiezu
igotzeko arin batian.

Esan zaiezu, etorri zaizten
neke, lehorre, gaizkiak,
errez kenduko dituela, bai,
Ama Birjina Mariak;
berok benetan bihotz-damutuz
ontzen badira guziak,
haren Seme Jaun Jaungoikoarekin
eginik oso bakiak.

* * *

Hitzaldi hoiek aitu orduko
bere bihotza suturik,
Baltzategiko artzain gaztea
abiatzen da pozturik;
Oñatirako bide-aldera,
ta asmo betean sarturik
mendiratzeko herri guztia,
bere ondoren goiturik.

Aloña atzeko gertakizun hau
oñatiarrak aitzean,
indartsuenak hasitzen dira
gogoz mendira nahiean;
Errodrigori jarraiturikan
basamortuko bidean,
alai dijoaz basorik baso
txara ta sasi artean.

“iHara, diote, harriturikan,
hara, elorri arantza!!
Hara gainean erdi-erdian
Birjin Amaren ekantza;
ezkila dago besangatikan
zintzilika ta balantza;
besoetako Jesusek ere,
Birjinarena du antza!!...”

Egiten dute estalpetxo bat,
kantarik salbe gozoak;
alkar aiturik, ustez ederki,
hartzen dituzte asmoak,
eramateko Ama Birjina
utzita harkaizte basoak;
baina bestera izandu ziran
Birjin beraren gogoak.

Han gelditzen da, mirari handiz
adirazirik danori,
eliz haundi bat jasorik hantxe
Jainko Jesusen Amari,
nahiko zuela kristau leialak
erregutzea berari,
graziak handik isuritzeko
Euskal Herrira ugari.

Hara ordutik harkaitz artean
agerkeraren lekua,
zeruko zelai baratza eta
lorategitzat sortua:
han altxaturik San Frantziskoren
Semedi eder santua,
ai [ari] da zabaltzen bertute danen
usai, lora ta frutua...

Antonio Arzak. *Euskal-Erria* aldizkariaren zuzendaritza hartu zuen, Jose Manterola hiltzean (1884); kultur eragile eraginkorra izan zen eta Donostiako udal liburutegiko zuzendaria. Olerki asko argitaratu zuen, batez ere *Euskal-Erria* aldizkarian. Beraren *Patxi eta Kontxes* “leiendak” ohorezko aipamena merezi izan zuen 1883ko Donostiako Euskal Lore-jokoetan; bi neska-mutilen arteko ezkontzaren eta bizitzaren idilioa kontatzen du bertan, gehienbat Arantzazura egindako erromesaldian gauzatua. Gainera honako olerki hau argitaratu zuen aipaturiko aldizkarian, Arantzazuko Andre Mariaren korazioaren kariaz (1886-XIV, 537. or.) –urte batzuk geroago gaztelaniara itzulita argitaratu zuen Pio Mortarak, aldizkari berean.

Arantzazuko Ama laztana (1886)

Eri dagoen baten gela tristean,
arrats luzean, han... ixiltasunean!
Argi txiki bat doi-doi dago pizturik,
bere errainuz zure itxura inguraturik.
Hala berean, Ama, nik, euskalduna,
ikusten det gaur zure Arantz kutuna,
mendi tartetik nere euskal lurrian
ilargia gauean ateratzean.
"Senda nazazu, arren! –dio eriak–.
Salba nazazu!". Eta... bere aurpegiak
bilatzen du zurea, Ama laztana!
Hau da nere esana, –o Erregina!
Ta ez bagera Zu koroitzeko dina.
barkaturikan igo, igo zugana!

Karmelo Etxegarai. 1886ko Arantzazuko literatur lehiaketan bigarren saria jaso zuen Karmelo Etxegarai euskarazko olerkian, hona ekarri dudan poema honexekin, hain zuzen –21 urte zituen orduan–. Arantzazuko artxiboan aurki daiteke horren jatorrizko eskuizkribua, autoreak komentuko nagusi Jose Ignazio Egiari idatzitako gutun eta guzti, non horren iradokizunari erantzunez nonbait, lehiaketan parte hartuko zuela baieztatzen baitzion Etxegaraik. Hogei ahapaldiko olerki luzea da; hemen lehen bederatzia bakarrik jaso ditut.

Ama Birjina Arantzazukoari (1886)

Ekaitz gogorra igarotzean
datorren haize gozoak,
sortitz guztian zabaltzen ditu
atsegin mirarizkoak:
jasotzen ditu lirain ta lerdan
arbol makurtutakoak,
eta kantatzen jartzen sasia
txori bildurri gaixoak.

Gaur ilunaren ondorendikan
datorren egunsentia,
argiz ta lorez apaindurikan
bere kopeta txuria,
¡Bai dala benaz zelaien eta
mendien edergarria!
¡Bai datorrela doaiz betea,
dena jarririk alai!

Ekaitz ondoko haize gozoa
baino txit gozoagoa,
egunsentia doai denakin
baino pozgarriagoa,
mendi horretan agertu zinan
Birjin Arantzazukoa,
izandu zedin Aloña aldea
beti zorionekoa.

¡Zer egun triste saminak ziran
euskaldunentzat orduan!
Gerra gogorra gizon guztiak
¡Ai! zerabiltzen buruan,
gorroto txarra bihotzean, ta
ezpat zorrotza eskuan:
Zirudien ¡ai! maitetasuna
hil zala bere barruan.

¡Triste zegoen Euskal Herria!
Anai-odolez bustirik
ikusten ziran mendi guztiak,
iturri denak gorririk:
gutxitan hemen ikusi izan da
ekaitz bat gogorragorik,
gutxitan gaurik euskal lurrean
hura zan bezin ilunik.

Lur lehortuak udan eskatzen
duen bezela euria,
Euskal Herriak eskatzen zuen
bake txit maitagarria:
eskatzen zuen gau ilun hartan
Eguzkiaren argia,
urraturikan aldendu zedin
hodei beltz izugarria.

Zu izan zinan ¡Zu! bakearen
ekarle bedeinkatua:
zu, gau iluna mendetu zuen
argi distizarizkua:
zu, Euskaldunen Ama gozoa,
bere laguntza osua,
berak zituzten nahigabe denak
atsegin bihurtakua [sic].

Nola zimeltzen doan lore bat
altxatutzen dan ederrik,
egunsentian eroritzen da
ibintz pozgarriak bustirik,
hala jaiki zan Euskal Herria
atsegin gozoz beterik,
zu ikustean bere lurrean
nahigabe denak harturik.

Gorroto txarrak bukatu ziran;
nagusitu zan bakea,
Zeruko doai aingeruzkoa,
onarentzako gordea;
bazter denetan pozaren pozez
kantuz zegola jendea:
“Bedeinkatua izan dedila
Arantzako ama maitea”.

Pio Maria Mortara (1851-1940). Bolonian jaio zen. Italiatik etorrita, euskara ondo ikasi eta euskaldun sutsu bihurtu zen. Agustindar laterandarra izanik, Oñatin bizi izan zen. Arantzazu maite zuen, eta Andre Mariaren koroazioko bederatziurrenean sermoietako bat egitea egokitu zitzaion. Bi olerki behintzat eskaini zizkion Arantzazuri; hemengo hau *Euskal-Erria* aldizkarian argitaratu zuen (1888-XIX, 178. or.).

Arantzazuko Ama Birjinari (1888)

Agur Arantzazuko
Ama Erregina,
euskaldunen Andrea
poz eta atsegina.

Euskaldunen artean
Maria jarririk,
euskaldun denak daude
zuri eskeindurik.

Euskaldunak dirade
zure jauregia,
zure koro ederra
ta euren fedia.

Euskaldunak badaude
zure inguruan,
haitz gogorak bezela
beti betekuan

Haitz gogorak bezela
dira Euskaldunak,
euren etsai guztiak
garaitu ezinak.

Betoz haize, euriak,
turmoiak orruka,
euskaldunak ez dira
izango beldurka.

¿Baina nola, Maria,
arantzan zaude Zu?...
¡A! zurekin, Andrea,
arantzan gaude gu...

Jaungoikoaren etsaiak
eleiza estuturik,
gure ariman dago
arantza josirik!

Arantzazun baziran
sugarrak piztutzen,
ta zure jauregia
oso erre zuten.

Gelditu zan bakarrik
¡Gauz miragarria!
Zure imajin ederra
ez irazekia.

Arantzazun, Maria,
zu maite izanik,
euskaldunak galduko
ez dute federik.

2. 1900-1936

Rosario Artola (1869-1950). Donostiako bertsolari eta poetisa honek hainbat sari irabazi zuen bere bertsoekin Euskal Lore-jokoetan. Hona dakargun bertso-sorta hau Oñatiko Lore-jokoetan aurkeztu zuen (1902), eta ohorezko aipamena merezi izan zuen. Urte berean argitaratu zituen *Euskal-Erria* (1992-XLVII, 310. or.) eta *Ibaizabal* (1902, 1 urtea, 44. zenb., 1-2 or.) aldizkarietan, gerora bertso-paperetan ere zabaldu zituen: 1903. urteko horietako bi ezberdin badaude Arantzazuko artxiboan. Hamar bertsoeko sorta laburturik dator hona. Azkenaurreko bertsoa bere horretan sartu zuen S. Mitxelena bere *Arantzazu. Euskal Poema* liburuan (1949, 192. or.).

Arantzazuko Ama Birjinari (1902)

Arantzazuko Ama
Maria Birjina,
zeruko aingerutxo
danen erregina;
zu goitutzen egingo
det nik *ahalegina*,
nahiz ez izan zuretzat
nere luma dina.

* * *

Artzai Rogrigotxori
arantza ganian,
azaldu izan zinan
txit zori onian;
iZeruko erregina
haur baten aurrian,
haren inozentzia
zer maite zenduan!

Oñate inguruan
hau baitzan gertatu,
zure semetxoakin
zinana agertu;
Euskal Herri maitia
zenduen onratu,
eta baketasuna
guzian banatu.

* * *

Arantzazu, Arantzazu
hitzik eztieta,
euskaldunak bihotzez
maite zaituena;
gure arreguetan
zu zera aurrena,
bedeinkatua izan
bedi zure izena.

Nola Euskal Herria
 dagon oso eri,
 begiratu bat eman
 zaiozu berari;
 Zerutikan laguntza
 zazu Zuk bidali,
 sendoturik gehiago
 ezteien erori.

Antonio Arruti (1882-1919). Oikia-Zarauzko frantziskotarra, Arantzazuko fraide euskal olerkarietan aurrena: gaztelaniaz idaztetik, euskarara aldatu zen bizitzako azken urteetan. Gazterik hil bazen ere, olerki-sorta polita eskaini zigun. Urte askotan sakabanaturik egon ondoren, Joseba Intxaustik bildu zituen eta liburu apainean argitaratu: *Olerki galduak. Recuperación de un poeta olvidado*, Elkarlanean, Donostia, 1998). Gaztelaniaz badu olerki bat, Arantzazuko Iturrigorri parajeari buruz; euskaraz, berriz, “Gorantz” izeneko idatzi zuen, Arantzazuko Andre Maria Gipuzkoako zaindari aldarrikatu zutenekoan argitaratu zuten *Arantzazu. Homenaje filial a Ntra. Señora de Aránzazu* libururako (Bilbao, 1918, 63-69 or.). Hogei ahapaldiko olerkia da, hemen laburturik irakur daitekeena. Batez ere azken ahapaldiak egin du famatua poema hau, S. Mitxelenak aurrenik eta gero beste zenbaitek kanta-testutzat aukeratu zutelako.

Gorantz (1918)

Gorantz dijoaz nere begiak,
 gorantz dijoazkit berez;
 nik berriz ondo zergatik hara
 dijoazkitan jakin ez...
 ¿Hantxen itxaron ditudan eder-
 -tasunen maitetasunez?
 ¿Hemen bihotza minberatutzen
 duten arantzen bildurrez?

iGorantz begiak! zorionean
gau t'egun gorantz bijoaz
era berean, bihotz iluna,
zeu alaitutzen bazoaz:
goitik datorren etetzen ez dan
euri gozoen tantoak
gozaten dizkit sarri ta garratz
ditudan negar malkoak.

Gorantz igo zan guztion Bide
dan gure Jesus maitea,
erakusteko nun dagon gure
zorioneko bidea,
irakasleak daukan lekura
igo dedin ikaslea,
arranuaren atzetik halan
dijoa arrano-kumea.

* * *

Arantzen ordeaz ugari lorak
alboan sortuko dira,
harritasunez dirala jartzen
guztiak honei begira;
Arantzazuren izena jaisten
danian herri-erdira,
igoko dira guztiak harkaitz-
arteko lorategira

* * *

Luze ta zabal Gipuzkoan nik
eukiko ditut gau t'egun
nere begiak eta gehiago
nere bihotza artegadun;
betoz nigana seme maiteak,
neu naiz beren Ama kutun,
euren artera jeitxi nintzana
izateko beti lagun.

* * *

Zure errukizko begiak, Ama,
arren itzuli izkidazu,
saminez dagon bihotz gaxoa
gozatutzen badakizu;
Ama zera-ta çsemeen alde
zuk zer egingo ez dezu?
iGure saminak gozatutzeko
zaude bai hor Arantzan Zu!

Gabirel Manterola (1890-1977). Olerki bi eskaini zizkion G. Manterolak Arantzazuri. Hemengo hau aurrenik *Jaungoiko-zale* al-dizkarian argitaratu zuen (1918, 106. zenb., 144-145 or.). Beraren *Goi-izpiak* liburuan (1921) argitaratu zuen gero, zerbait aldatuta. Hortik hartu dut: olerkiaren lehen partea bakarrik.

Arantzazuko lilia (1918)

Lora guztien edertasunak
ihesten dabe bertatik,
eguzki aitzin izarrak legez,
lili ederren ondotik.
Lilia da ba, loren artean
eder, garbi, txukunena,
bere jantzi ta usain ondoan,
zer da lorarik onena?

Goirantz begira lerdin dagola,
espanak zabal-zabalik;
ikusten daben oroi dinotse
hemen ez dala zorunik,
Zerua dala zoruntegia
ta bertarako bidea,
gure bihotza zuri ta garbi
bera dan legez zaintzea.

Lili eder bat agertu zan behin
Eusko-herrien erdian,
anaiak alkar galdu gurarik
gogor ebiltzen aldian,
arantzartean lilia legez
zuri, eder ta garbia,
Aloña mendin agertzen zala
Ama samur Orbangea.

Jose Martin Arrue (1884-1960). Poeta, kazetari, musikari eta musikologoa izan zen J. M. Arrue frantziskotarra. Arantzazuko koruaren zuzendari zenbait urtetan; *Arantzazu* aldizkariaren zuzendaria ere bai. Arruerena da “Arantzazura” (edo “Donostiatik gator”) abesti hain ezaguna Arantzazuko erromesentzat, 1918an konposatua, hitz eta doinu. Hona haren olerkietako bateko zenbait ahapaldi (*Aránzazu*, 1921: I, 4. zenb., 91. or.).

Arantzartean! (1921)

¿Zer dauka, Amatxo; nere bihotzak
hainbeste negar egiteko?
iZer ote daukat nere barruan
beti saminez bizitzeko!

Euzki ederrak alaitasunez
mundu guztia zoratzen du;
ta euzki horrek argi izpitxo bat
iai! neretzako ez ote du?

Zugaztietan, alkar maiteka,
jolasten dira txoritxoak;
ta itxasoan be alai ta pozik
murgil dagite arraintxoak.

Esan zadazu, Birjina amatxo,
nere maitea zeralako:
¿Zer dauka, baina, nere bihotzak
beti negarrez bizitzeko?

iEne maitetxo! darantzust Amak,
zer esaten dezun ez dakizu.
Arantza gabe larrosatxorik
inoiz ez inun ez daukazu.

Zuen Ama ni hementxe nago
arantzartean; begiraizu:
guztioak, maitez, dirastazute:
–¿Zergatik zaude arantzan Zu?

Arantzartetik maiteago nik
darantzudana entzun zazu:
–Adirazteko zuen bizi-tza,
saminez, dala Arantzatsu.

Julian Alustiza (1913-2005). Aztirian jaiotako frantziskotarra, predikari dotorea izateaz gain, olerkari izan zen, ez ugaria, baina bai fina. Horren olerkiak, jatorriz han eta hemen argitaratuak hainbat, *Bizinahiaren arnasa* liburuan daude bilduta (2004). Hemen jasotako hau *Argia* aldizkariak argitaratu zuen aurrenekoz (1935, 752. zenb., 3. or.).

Arantzazuko Ama (1935)

Mendi-hegalean etxe bat,
inguruz uso-hegara,
barruan zoion garra...
kea urdin zerura...
kantuak Arantzazura.

Hango etxe hartan erioak
gogor jo die atea,
teilatuan bela taldea...
otoitzak Arantzazura
bihotzak itxaro-sua.

Itsaso beltza orruka
ontzia irentsi nahiez,
zerua, berriz, beltz-beltz;
baina giza bihotzetan
Arantzazuko *izarra* argitan.

Itsasoz doa lainoa,
mendiak gora gandua,
kea boladan zerura.
Lehor-itsasotik giza-
-bihotzak Arantzazura.

B) Bigarren euskal pizkundea

3. 1945-1964

Aldi honetako Arantzazuko poetetan poetena Salvatore Mitxelena dugu, jakina. Leku apartekoa du berak atal honetan; baina beste hainbat olerkari ahaztu gabe, Gerra zibilaren ondorengo urte haietan Arantzazu kantatu izan zutenak.

Telesforo Monzon (1904-1945). *Euzko-Deya* aldizkarian argitaratu zuen Monzonek olerki hau 1946an: Mexikoko eta Parisko edizioetan (*Euzko Deya. La voz de los Vascos en México*, 1946, 74 zenb., 7. or; *Euzko Deya. La Voz de Euzkadi –La voix des Basques– Paris*, 1946, 249. zenb., 8. or.). Hona euskal gudariaren eskaintza Arantzazuko Andre Mariari.

Arantzazuko Amari (1946)

Euzkadiko mendietan
Artzaiekin naiz hizketan...
Arantzazun Andra Mari
Artzaien artzai dirudi.

Netorra, gaztaroen,
Aloña-behera iluntzean,
Zure albo, Ama kutun,
egonak egiten nitun.

Udaran, Urbi-belardi
artaldez bihurtzen txuri.
Artzai zaharraren eskergai,
goitik dakarzkite bi gaztai.
Zelaietan etzanda, ilargiz,
gaztaia nuen afariz.
Gaur, haren usai-oroitza
iruditzen zait otoitza.

Olerkari zoriontsu,
bakea bizi badezu...!
Hau, nere emaitza gaixoa,
da gudaldian iaioa...!
Zure seme da, Andra Mari,
anaia detan gudari!
Nahiz odol-ibaian iaio,
ez du maitasuna baino...

Gudari horren egintza,
bertsolariak eskeintza.
Nun arki *ahal*, Andre Mari,
berau bezain lora garbi?
Eskeintzarekin otoi bat:
iBatasun, euskaldunentzat...!
Nahi horrek bertsoetan gaur
ohartu gabe jarri nau.

Salbatore Mitxelena (1919-1965). Bost mendetan irabazitako “titulua” du Arantzazuk, Mitxelenaren ustez: “euskal literaturgune”. Goragoko mailatara jaso zuen berak titulua, Arantzazuko euskal poeta eta literaturgile handien garaia irekiz, Antonio Arruti atzean, bakarririk eta ahaztua, geratua zenetik. *Arantzazu. Euskal Poema* (Arantzazu, 1949) du Mitxelenak bere obra poetiko nagusia: barne-balioagatik ezezik, une erabakiorrean agertu zen, Gerra zibilaren ondorengo euskal literaturaren tunel ilunaren irteerako atea irekiz. Arantzazuko literatur tradizio sakabanatuaren eta bereziki bertako balada eta kanta zaharren sare ugariaren irakurketa egin nahi izan zuen Mitxelenak obra horretan, lau mende eta erdiko Arantzazuko poemagintza gorputz bateratura ekarri nahian.

Bi poema-zati aukeratu ditut honako: Erromesaren agurra, bata, *Poema*-ko “Agur Jesusen Ama” kantaren zatia (Mitxelena, S., *Idazlan guztiak*, EFA, 1984, 185-186 or.), eta Arantzazu eta Euskal Herriarena, bestea, “Bizi nahi” poematik jaso (ibid., 289-292 or.).

[Kantuak, pozaren hegaz] (1949)

Kantuak, pozaren hegaz,
hegatan goiza argituaz!
Arantzazutik etxerakoan
erromesak kantuz doaz.

Bi beso lez bi errezka,
–frantziskotarren besarka–
eliz atera bidelaguntzen
praileak, azken-agurka...
Ta erromesak han dijoaz
goizaren lau bidietaz!
Aupa ta eupa, etxerakoan
erromesak kantuz doaz...

auzora daramatela,
miragarritzko bezela,
Andra-Mariren iturri-ura
edo ogia, bestela.

iKantuak, pozaren hegaz,
hegatan goiza argituaz!
Jainko-grazian dijoazenak
poza apartzen dute kantaz.

Bizi nahi (1955)

Egokitu al zaizu
Aizkorri gainetik
eusko lurra ikustea
izarñoz estalirik;
lainoz lau probintzitan
errekalde guzik
baino mendi gailurrak
eguzkiz jantzirik,
salbo balira legez
ito-beharretik?

Behin egokitu neri.
Talde bat ginduzun.
Igo ginan orduko
artzai baten lagun,
begi-mina zorroz-tuz
galdegiten genun:
–Nun da gure Gasteiz?
Gure Tolosa nun?
Terralak galerazten;
ta ai!, ezin ezagun.
Hogei ta bat garrengo
gizaldi horretan
askok galdeko dute:
–Euskal Herri nun dan?
Bera mirestearren
gatoz urrundikan.
Ta guk erantzun behar:
–Bai, hemen izan zan.
Baina erdalkeriak
jan eta irentsi zuan.

* * *

Nun dan Euskal Herria
ez galdetu hemen.
Aizkorriko artzaiak
min du erantzuten.
Horra hor lanbropean
azkenean, hiltzen...!
Azken agur mintsu bat
bidali. Ta goazen,
goazen gerau lainoak
jo gaitzan baino *leben*.

...Ta artzai zaharrak, gidari,
Aizkorritik behera
Arantzazura jetxi
ginduan berela.
Erromes-talde beltza
zegoan, hain zuzen,
Andra Marin oinetan
arren baino arren.
Ta artzaiak haxe esanaz
han utzi ginduen:
–“Nun dan Euskal Herria
galdetzen zenuen?
Bizi dugun apurra
horra, begira hemen!”

Fernando Artola “Bordari” (1910-1983). 1956an Arantzazuk antolaturiko euskal olerki-lehiaketan bigarren saria irabazi zuen Bordarik, B. Gandiagaren ondoren, “Tori, Arantzazu” poema luzearekin. 1961ean lau olerki txiki argitaratu zituen *Arantzazu* aldizkarian, Arantzazuri eskainiak. Hemengo hau duzu horietako bat (*Arantzazu*, 1961, 396. zenb., maiatza, 160. or., kontrazala):

[Arantzazun udaberri] (1961)

Arantzazun udaberri
neguaren umerri
ezti-kabi txindarra
otoitz-lagun goitiarra
loretan dago elorri.
Arantzazun lekaideak
San Frantziskoren Semeak,
jaiki orduko oldarra
otoitz-lagun goitarra
zorioneko praileak!

Sabin Berasaluze (1935-). Arantzazun Teologiako ikasle zelarrik ezaguna egin zen hegada zabaleko olerkari bezala. 1957an “Zure oñetan, Ama” poema luzea argitaratu zuen *Arantzazu* aldizkarian,

zortzi emanalditan. Hona ekarri dudana olerki hau 1956ko literatur lehiaketara aurkeztuta, aipamen berezia merezi izan zuen. Luzea izanik, lehen partea bakarrik daukazu hemen (*Arantzazu*, 1957, 382. zenb., 6. fasz. (ekaina), 176. or.).

Eleiz berri hizketa (1956)

Arantzazuko Eleiz Berriak bihotzik badu.
senti arazi dit berak.
Eta bere ezpainetatik jaso nitun nik egun batean hitz hauek.
Bere erara mintzatu zan egin ere...

Itsasotik zetorren, Aitzgorri laztandu geroz, nere muxuari
muin ematera.
Ta alde egin zun neregandik, Aloña-malda igurtziz,
Gipuzkoako herriak agurtzera...
Oi, haize pelaren goxoa! ...

Arantzazuko Eleiz Berriaren ezpainetatik jaso nitun...
Arantzazuk bihotz-ezpainak baditu!

Gazte naiz eta zahar.
Dorre berriak bezain gazte.
ta inguruetako harkaitz jasoen
zahar-lurruna
nere bizkarrak daramate.

Zahar naiz izan, egitan.
Ta
gaurko aldien
zantzu ta irudi
darakust ñir-ñir
begitan.

Arranoak ez du behin ere
egiten kabia
zelai loretsu batean.
Harkaitz-tontorren gailur-ertzean
aukeratzen du tokia.

Nola nahi dezu
ni izatea?
Nere baitan babesten dut
arantz gaineko Paregabea.

Jean Diharce “Iratzeder” (1920-2008). Harreman handia izan zuen Iratzeder Belokeko monako idazle eta poetak Arantzazurekin. Santutegian antzestu zuten behin baino gehiagotan haren *Pasionea* drama erlijiozkoa. Hiru olerki ditu Arantzazuri buruzkoak; horietako bat duzu hemengo hau, 1956an santutegian fraideekin eman zituen egunetan idatzia, eta *Arantzazu* aldizkariak argitaratua (1957, 377. zenb., 1. fasz., urtarrila, 16-17 or.). 14 ahapaldikoa da; azken bos-tak dituzu hemen, Oteizaren apostoluen kanta.

Arantzazurat (1956)

Arantzazuko mendi mendian
hamalau saildu kantari,
itsas-ondoko leihar hezurren
hamalau harkaitz lazgarri.
Arantzazuko mendi mendian,
triphuts mamuak iduri,
hamalau saildu Jainkoaz gose,
Jainko-Biziaz egarri.

Goazen gainez gain, eskual fraideak,
goazen harrokaz-harroka,
lot gaiten oro zeru-min minez
hamalaueri besarka.
Heien egarri gose gaitzeri
gauden hurrupa-mupaka,
neholak Eskual Arima
ez dugun ahantz, ez uka.

Arantzazuko mendi mendian
nasaiki gazte kantari,
arantz-koroa dute buruan
bihotz barnean sei zauri.
Arantzazuko mendi mendian
hamalau arkaitz lazgarri,
Bai zeru-minez, bai eskual minez
bihotz guzieren pizgarri.

Zelaietako eskual jendeak
estekak oro gaur trenka,
utz odolkiak, utz debrukiak
igan hunaino trumilka;
hamalauuekin Amari beha
zeru-minez has... goitika,
eta barneko mundukeriak
igor erreka.

Arantzazuko mendi mendian
eskual semeen lokarri,
bihotz bat ezin zabalagoa:
hartan deus lano, deus neurri,
hartan Iduzki, hartan Itsaso,
goi-indar eta goi-irri,
zeru-zerua bezain nasaiak
hartan hamalau iturri.

4. 1964-2000

Bitoriano Gandiaga (1928-2001). 1950ean abiatutako “Arantzazu berriaren” mugimendu artistiko, kultural eta espiritualen barruan kokatu behar dugu B. Gandiaga. Bera izan zen bertako bizitzaren kantari eta interprete poetiko gailen-gailena, mendea bukatu arte.

Beraren lehen liburua *-Elorri*, 1964- Arantzazuren kanta da, sakon eta zabalean, autorearen bizi-esperientzia bihurturiko Arantzazurena, bertako zuhaitz enblematikotik zehar begiratuta. Ondorengo urte luzeetan ere behin eta berriro itzuliko da bizi-ingurua duen Arantzazuren irakurketa poetikora: eliza eta arte berriak, lurraldea

eta izadia, erromesak eta beraien bideak, santutegia eta fraideak, herria eta euskara... Joan Mari Lekuonarekin batera olerki-saio berezia egin nahi izan zuen 1998an Arantzazun bertan, eta bereziki horretarako hamabost pieza idatzi zituen.

Arantzazuren ikusmolde eta sentikera bere-bereak eskaini zizkigun Gandiagak bere poesian, Mitxelenak utzitakoen aldean oso ezberdinak batzuetan, eta Arantzazuko tradizio historiko eta literarioan oso berriak sarritan. “Arantzazu berriaren” lekuko eta interprete adierazgarrienetako bihurtua da Gandiaga. Beronen kanta ugariatetik bi bakarrik ekarri ditut hona, orain arte paperean argitaratu gabeak (ik. <http://www.gandiaga.com/>).

[Arantzazu ederra da] (1989)

Arantzazu ederra da
zein kanpotik zein barrutik;
Arantzazu ederra da.
Barrutik miresgarria,
zoragarria kanpotik.

Kanpotik zoragarria
Arantzazu; zer paisaia
gertutik zein asagotik:
orografia artega,
landareria zardaia!

Landareria zardaia,
harkaitz gabeko lurretan,
landareria zardaia!
Tartean haitz erraldoiak
kararren zilarretan.

Arantzazu zein kanpotik
zein barrutik, ederra da
edozein ikuspuntutik.
Kanpotik gustagarria,
barrutik gustu bera da:

Lehenengotik erakartzen
zaituen arkitektura
zaizu galanki azaltzen,
amaren etxe nasaiko
sukalde handi modura.

Sukalde handi modura,
barru hedatsu prestuan,
argiluna ta lilura;
eta giro atsegina,
bakezko xarma puntuan.

Ohol epela da nagusi
sapaiz, lurzoruz, absidez,
ohol epela da nagusi;
eta margoen mandatu
erlaxagarria airez.

Beirateek fin eralgia,
kolorezko musika da
argilunean argia,
gorteiatuz askotara
birjinaren irudia.

[Esperantza sortu zuena] (1995)

Esperantza sortu zuena
hilik ikusi zuten
zerraldo,

Haren Ama
galdera larri egin zen,
erantzun eske,
zerurantz,

Haren jarraitzaileek
asaldatu egin ziren
ezustekoak jota,

Fedea hemen hasten da,
irarri zuen Oteitzak
Arantzazuko frisoan
trintxaz eta mailuz.

Joxe Azurmendi (1941-). Irakasle, pentsalari eta filosofo bizkorra, eta euskal idazle oparoa eta zorrotza. Arantzazuko fraidea izan zen, Gandiagaren laguna eta editorea. Pentsamendu eta saiakera-liburu ugariengatik da batez ere ezaguna; baina badu olerki liburu bat ere, Arantzazun argitaratua, Gandiagaren sarrera eta guzti: *Hitz berdeak* (1971); horretatik hartua duzu hemengo hau (117. or.).

[Kantari jaisten zen iturria] (1971)

Kantari jaisten zen iturria,
artzainak, mandazaina,
enbata.
Denak doaz.
Hodeiak, neskatzak,
oroitzapen gozoak
arratsetan memoriaren apaletatik
astiro irakurberritzeko atereak,
hitzak.
Denak doaz.

Txikota askatzen zeuden marinelak
–oinutsik–, uhinka, airea,
kaioak.
Maitasuna ta gezurra ere, doaz.
Baina ni geldituko naiz.

Ametsak, beste bihotzen atsedean,
ahaztea bera, joango dira,
ta ni geldituko naiz.

Nigandik ihesean
–itzalak, antsia–
Itxaropena joan zen bezala,
ta ni geldituko naiz.

Ni, ni bakarrik.
Ta hesitzen nauen hutsaren barnean
zure –Arantzazu– harrizko imajina,
zure –Andra Mari– ixila,
eta harrizko elorria.

Jorje Oteiza (1908-2003). Jorje Oteizak bere obra eskultorikoa eskaintzeaz gain, bere testu ederrik ere zuzendu zion Arantzazuri. Horietakoa da bere *Androcanto y sigo* liburuko “A nuestra Andra Mari de Aránzazu”, gaztelaniaz idatzia. Hemen euskaraturik eman dut, Jose Luis Padrón eta Pello Zabaletak egindako itzulpenean (Jorge Oteiza, *Poesía*, [Gabriel Insausti, edit.], 2006, 226-230 or.). Rafael Albertik, Gabriel Celayak eta Blas de Oterok ere Arantzazuko lurraldeari eta arteari eskainitako erdarazko kanten lekuko izan daiteke Oteizaren hau.

Arantzazuko gure Andre Mariari (1954)

Badut
urtarrilaren hemeretzia
tristura kristau bat sutan
hainbeste sendotasun galduagatik estatua setati gose halakoa
banatua
azal bizia ihesi zakurren
haginetan
biluzik geratzen naiz dolu geldi iraunkor
logela giltzabakoan
jaurtikitzen dizut harriaren
aurpegian
hainbeste estatua iragarria eta hila
kondenatzen ote naute? nahi dut hemen jaso
nire isiltasun inausi berria
lurrera
hitz ipiniarekin
hainbesteko pisurik gabe noski

kontatuz konta ezin daitekeena
oraindik txistuka diharduten iratxoak
esku luzatua ehungarren eskua
ehungarren hutsarte irekia non bonbilaratzen dudan
estatuaratzen dudan sumendi gardenetako
nire ardo zalantzazkoa
gordailu bizi honaino bertaraino
lasterki tristea eta zigortua
sakonki
biziz loaren perimetro hautsi
oparoan izpirituaren
lekuari nagokio
xafla argala
formari
haren zalutasun itsastar betierekoari
haren azido hilkor
neutralei
gorputz sufritu egungoak
bizitzaren lekuari
nagokio banan-banan
73 minutu isiltasunezko debekuen
errealitate sasikoari
Maite dut Jainkoa eta gainerakoa apenas interesatzen zaidan
ez naiz apez handien morroi
ez dut sinesten
ez dakit ondo jokatzeko ote dudan baldin aztertzen badut mai-
tasuna
ohiko kontaduriarik gabe mihia erauzi zizkieten
zenbaketarik batere gabe
lorazainen marrazki mahairik gabe
eta larria deritzot maitatzen ez duenaren egoera
kalte handia egin baitezake
bihotza ipini dudan lekuan galdu egin dut horregatik
ari naiz idazten
Badira gauzak eskulturara eraman ezin daitezkeenak
gorrotoa adibidez

Gabriel Aresti (1933-1975). Bihotzean eraman zuen Arestik urte askotan Arantzazu, bertan zituen fraide lagunekin harremana landuz: Minez eta haserrez, Oteizaren apostolu-harriak bide bazterrean ikus-

tean; esker onez eta harrotasunez, Arantzazuren euskararekiko atxikimendua eta lana aitortzean; harriduraz eta mirespenez, Arantzazuko espiritualitate urrunekoa kantatzean. Gai nagusietako bat du Arantzazu bere *Harri eta Herri* gailurreko obran (1964); hortik atera dut hemengo kanta-zati hau (Hirugarren ataleko M olerkia).

[Atzo ezagutu nuen] (1964)

Atzo ezagutu nuen
nire laguna.
Zerura pagatu nuen
kotxea.
Oñatin bazkaldurik
Arantzazu gora,
bertan topatu nuen
fraile buru motza.
Atzo ezagutu nuen
nire laguna.
Arantzazura bidea
benetan luzea,
hori menderatutzen
badaki kotxeak.
Zozoak eta
bildotsak dira
Andre dona Mariaren
lagunak.
Arantzazu! Arantzazu!
Polilitoa.
Joxepe lagun maite:
Non da zeruko atea?
Kanta dezagun batea!
Apur dezagun katea!
Begira nola dagoen
harana
hodei beltzez estaldurik,
harantza
nire desoea haize hotzak
darama.
Hemen,

zozoen artean
bakea,
armatu da bakea,
desarmatu dute fedea.

Pello Zabaleta (1942-). Poeta legazpiarrak Arantzazun ikasi zuen, eta bertan izan zen teologi ikasleen irakasle. Orain Granadan bizi da. EHUk beraren olerkien antologia handia argitaratu zuen: *Bigarren bizia / La Vida paralela (1964-1992)*, 1995. *Arantzazu* aldizkariaren zuzendaria zelarik, bertan argitaratu zuen ondoren irakur daitekeen olerki hau, Arantzazuri eskainia (1977, 549. zenb., otsaila, 37 or., azala).

Gurean dago (1977)

Amaren malakoak loretan bezala
malda, oraino gorago nahiez
ezinez bezala, apal oinak
jartzerakoan lurrean, ama denez,
gure lurrean dago eserita
mendi gainetik begira
hain maite duen herrira
halako tamainan heldu nahi
bihotzaren barnean dagoen
gizonaren arantza sarturik zornetan.
Harkaitzetan gora, arantza dago
ta haren gainean Erregin
Arantzazu-ko Ama gure herrian
nola erortzen diran
–oraino, beti lez, begira–
gizonaren odol nahasian
alferrik galtzen doazen
aspaldi sortutako esperantzak.

Ai herri, nere herri,
gure herri,
Arantzarik ez zaizu falta zuri
ez eta Arantza gaineko Andre Mari.

Bitoriano Gandiaga berriro ere. Olerki antologia hau burutzeko, hona B. Gandiagaren beste bat, bere bizitzako azken urtean idatzi zuena, eta “Erromantze berria” deitu zuena, antzinako balada edo erromantzeetan hasitako Arantzazuko 500 urteko literaturaren zikloa itxi nahian edo (*Arantzazu*, 2000, 809. zenb., urria, 5. or.).

Erromantze berria (2000)

Andre Maria, elorria ta
kanpaitxo dulundaria,
zer hirukote agurgarria
eta zer ikuskaria!
Hirurak dira Arantzazuko
historia ta mamia.

Begi-bihotzen erakargarri
Erregina Andre Maria,
haren oinpeko apal ta xume
elorrarantza zuria,
ta, hartan zintzilik, herdoildutako
burdin txapazko kanpaia.

Zer hiru ikur beneragarri
zentzu ta zantzuz jantzia!
Bakoitza bada Arantzazuren
mintzoa ta mintzaria:
Andre Maria, elorria ta
kanpaitxo albistaria.

**IV. EUSKAL LITERATURA
ARANTZAZUARRAREN EZAUGARRIAK**

Literatura arantzazuarrak oro har baditu bere ezaugarriak, seinatlatzekoak direnak. Hemen ez naiz horien azalpen zabal eta arrazoike-ta handitan saiatuko; adierazi besterik ez ezaugarrietakoren batzuk.

a) **Ahozko literaturaren garrantzi apartekoa.** Jatorria baladetan edukitzeaz gain, hiru mendetako produkzio ezagun ia bakarra horie-

txena dugu; horien ahozko tradizioa XX. mendearen erdira arte luzatzearekin batera, pisu oso handia izan du bertso-gintzak XIX-XX mendeetan. Baina batez ere nabarmentzekoa da ahozko tradizio horrek izan duen eragina Arantzazuko kanta-testuen sorkuntzan eta olerkariengan, bereziki Mitxelena eta Gandiagarengan.

b) **Literatura herritarra.** Herritartasunaren kutsu apartekoa du literatura arantzazuarrak oro har, hiru aldetatik: ahozko literaturak duen berezko herritartasunagatik; Arantzazuren izaera kolektibo-herritarrari, erromesenari eta, erantzuten diolako neurri handi batean; eta, hirugarren, literatura epiko-heroikoari kontrajartzen badiogu herritarra, anti-epikoa eta anti-heroikoa delako Arantzazukoa.

c) **Erlijiozko literatura.** Utilitarioa edo fede-zabalkuntzaren zerbitzuko literatura dela esatea, gehiegizkoa eta “a priorizkoa” iruditzen zait, Arantzazuko euskal literatura guztiaz hitz egitean; hala ere, aire eta giro erlijiozkoa dario oro har literatura arantzazuarri. Bada erlijiozko literaturaren eremuan kabitu ezinezkorik ere.

d) **Euskal Herriari eta euskarari atxikia.** Literatura politiko-ideologikoa izan gabe, Euskal Herriari eta beraren euskara hizkuntzari atxikimendu berezia ageri du oro har euskarazko literatura arantzazuarrak, eta sarritan gaztelaniazkoak ere bai.

e) **Poesia eta musika, batean.** Euskarazko literatura arantzazuarra neurri handi-handian kantuz egindakoa da, edo kantatzeko sorturikoa edota kanta bihurturikoa. Bata besteari bereziki lotuta doaz testua eta kantua Arantzazuko sorkuntza poetikoan.

Oroimenak: R. Trebitsch eta Antxon Agirre Sorondo

J. M- ETXEBARRIA L.

1.- R. TREBITSCH EUSKALERRIAN 1913an

R. Trebitsch austriar antropologo bat izan zen herrialde berezi samarrak aztertzen ibili zena. Suberte txarra izan zuen bizitzan eta hilda gero ere ez zuen izan onarpen larregi. 1876-1918 urteen bitartean iraun zuen bere bizitzak. Bizirik zegola bere ikerketen emaitzak argitaratu zituen, batez ere 'Österreichischer Akademie der Wissenschaften' (Austriako Zientzien Akademia) erakundeak, eta beste aldizkari batzuk. 1956an Vienan bere omenez erakusketa bat antolatu zuen Leopold Schmidt jaunak, Austriako Etnografi Museoen zuzendaria izan zenak urte horretan eta geroago. Honek biografia labur bat prestatu zuen orrialde bateko luzeerakoa erakusketa horretarako. Antza danez ez zuen atera beste inon biografia hori. Hor gainetik kontatzen du R. Trebitsch-en bizitzaren ibilbidea. Batez ere dato bi eman zituen ezagutzera: bat ez zela hil gripe baten eraginez, egunkarrietan jarri zuten bezala 1918an. Eta bestea, Vienako eraikuntza ezagun baten Schönborn jauregian, sarrera horman, bere aurpegiaren brontzezko erliebe bat zegola, eta nazitarrek desagerrarazi zutela. Txatarra negozio batera eraman zutela esaten du oraingo biografia honek. Jakinik judutarra zela jatorriz eta arrazakeriaren kontra idatzi zituenak idatzita, nazitarren amorrua agirian geratzen da. Bere bidaiak herrialde desberdinetara ezagunak ziren, hango aldizkari zientifiko baten argitaratu zituelako bidaia horien emaitzak. Orainsuago beste biografia bat bilatu dut judutar erakunde batek atera duena eta internetan ere zabaldu dutena. Vienan jaio zen 1876ko urtarilaren 28an. Bere gurasoak hauek izan ziren: Leopold Trebitsch, Vienan

jaioa 1842ko maiatzaren 10an. Bertan hil zen 1906ko abenduaren 12an. Bere ama Malvine Singer zen, hau ere Vienan jaioa, 1846ko ekainaren 9an. Hiri horretan hil zen 1918ko agorrilaren 5an. Anai-orde bat izan zuen bere aita bigarren aldiz ezkondu zenean jaioa: Siegfried Trebitsch. Hau Suitzara joan eta han bizi eta hil zen. Idazle bezala ezaguna da bai Suitzan eta bai Austrian. Oroimen liburu bat idatzi zuen, 'Chronik eines Lebens' Suitzan bizi zela eta han argitaratu zuten 1951an. Antza ez zuen harreman gehiegirik bere anaiordearekin. Liburu horretan zerbait kontatzen du bere anaiari buruz 295-298 orrialdeetan. Jatorriz judutar familia batekoak ziren. Geroago emango duen pauso batengatik berak ere aitortuko du. 1894an matura deitzen duten azterketa gainditu zuen. Hemengo errebalidaren antzekoa da eta izen horrek dioen bezala, heldutasun azterketa zen, gero unibertsitatera sartzeko. Sendagile ikasketak egin zituen, gurasoen asmoa jarraituz, eta 1900. urtean amaitu. Gero sendagille lanean hasi zen medizina orokorrean eta dermatologo bezala klinika txikietan. Baina Antropologiaren zaletasuna errebalidako urtetaetik zuen, eta 1904an Islandiara lehenengo bidaia antolatu zuen. Bere atxikimendu hori indartzeko giro egokia zuen. 1899an Vienako artxibo fonetikoa sortu zuten hango aditu batzuk. Eta erakunde horretako irakasle bat Ozeaniara joan eta hango herri basati batzuen bizitza, hizkuntza eta ohiturak jaso zituen. Gainera argazki makina eta hizkuntza eta kontakizun batzuk grabatzeko, gramofono antzeko tresna bat eraman zuen. Horien denen berri izan zuen eta 1906an beste bidaia bat antolatzen du, hango irakasle batek Pöch izenekoak egin zuenaren antzera. Groenlandiara joaten da Stiasny batekin. Bidaia hau urte honetako udako hilabeteetan egiten du. Hor ibili zen Kitaa hirian bere egoitza nagusi bezala, eta hortik joan zen Egedesminde herrira lehenengo. Gero Upernivik herrira, eta Prövern herrira. Ibilaldi hori egin ondoren Vienara itzultzen da eta Schottenfeldgasse kalean bizitzen da. Bere sendagile lanean dihardu, horiek diralako burutu dituen ikasketak. 1907an beste bidaia bat antolatzen du. Oraingoan zelden hizkuntzaren esparrura joaten da. Galesera joan eta Llanflair, eta Anglesey hirietan ibiltzen da. Gero Llanover eta berriz Anglesey ikuskatzen ditu. Gero Irlandara igarotzen da, Cork-eko konterrira. Han Castleyons hiria bisitatzen du, eta gero Kerry konterrian Ballyferriter hirian egoten da. Hurrengo urtean, 1908an, Frantziako zeltiar esparrua ezagutzen du. Ile-et-Villain departamentuko Saint-Malon egoten da. Hortik Saint-Brieuc hirira joa-

ten da, Côtes-d'Armor departamentuan. Hortik Britainako Guingamp hirira joaten da, hortik Morlaix-era, eta berriz Vienara itzultzen da. Oraingoan Josefgasse kalean bizi da eta berriz sendagile lanean dihardu. Baina berriz bere zaletasuna jarraituz, Eskoziara joaten da 1909an. Roy Bridge hirira doa aurrenengo eta gero Mann uhartera igarotzen da. Hortik berriz Galesera itzuliko da eta hurrengo hiriak ikuskatuko ditu Aberdare, Llandyssil eta Machynlleith. Berriz Vienara itzultzen da eta urte honetan luterotarren bataio hartzen du 1910 urrian. Biografia hau osatu duen judutar taldeak aitortzen du erlijioz aldatzen dela. Ez dago zalantzarik jaiotzez judutar jatorrizkoa zela. 1912an Marokkanergasse kalean bizi da. Biografian ez dute esaten baina, seguruenik Antropologia erakunde lan egiten zuen bere maisu Pöch eta Haberlandt-en laguntzarekin. 1911an bere Etnografia ikasketak amaitzen ditu, tesia izango den lan batekin Vienako Unibertsitateko Geografia Institutoan. Izenburua hau da: *Fellboote und Felle als Schiffsfahrtzeuge*. Bitartean Schuchardt irakaslearekin harremanetan jartzen da Euskalerrira bidaia bat prestatzeko. Honen aholkuz lehenengo harremanak Telesforo de Aranzadi Bartzelonako unibertsitateko irakaslearekin hasi zituen. Eta gero *RIEB* aldizkariko zuzendari zen Julio de Urquijo, Georges Lacombe eta Pierre Broussain izan zituen gidari Iparraldean. Hegoaldean R. Mª Azkue eta Julio de Urquijo. Musika grabaketak egiteko Iparraldean Gabriel Roby margolariak lagundu zion. Hegoaldean Gregorio de Mugica idazle eta injineruak.

Eta horrela 1913ko uda bukaeran etorriko da hona, bere 7 kiloko grabagailua aldean duela, euskaldunen material etnografikoa jasotzera eta bide batez grabaketak egitera. Antza denez, Julio de Urquijok eraman zuen bere kotxean toki batetik bestera. Batez ere galtzear zeuden herrietako ohiturak, lantresnak, hizkuntza eta argazkiak jasotzen zituen. Eta horiekin batera, herri medizina, siniskera eta legendak ere jasotzen zituzten. Metodo hauek eta bilketa Vienako Antropología irakasle batzuegandik ikasiak ziren. Gainera Islandian eta Groenlandian hango biztanleek erabiltzen zituzten itxasontzi txikiak aztertu eta jaso zituen Vienako Etnografia museorako.

Vienan XX gizaldiaren hasieran Etnografia Museo bat eraikitzeko zereginen zebiltzan bere irakasle ziren Pöch eta Haberlandt. Trebitsch Etnografia bidean buru-belarri sartuta zegoen eta 1912an 15.000 koroa, bere dirutik luzatu zizkien bi irakasleei lan horretara-

ko. Kultura ministeritzak ematen zien diru kopurua baino handiago zen.

Seguruenik bere lagun horiek Trebitsch-en eskuzabaltasuna ikusita izendapen ofizial bat eskatu zioten gobernuari. Eta 'Franz-Josef-Orden' zelakoaren zaldun izendatu zuen enperadoreak.

Beste ibilaldi batzuk ere egin zituen. Bizitzako lorratzak jarraituz Errusiara joan zen, Balkanetara eta Italiara ere, eta 1913 eta 1915 bitartean etnografia lanari ekin zion Vienan.

Munduko 1. gerratean gudaren partaide izan zen tiroketetan parte hartu ez bazuen ere. Sendagile izanik, zeregin horretarako deitu zuten eta erreserbako gudarien ospitale batera joan beharra izan zuen. 1915aren hasieran Karansebes-ko ospitalera, Temesvar hiriaren ondoan zegoen tokira. Caras-Severin probintzian, Errumanian zegoen ospitale honetara joan beharra gertatu zitzaion. Urtarrilaren 22tik apirilaren 7ra arte han egon zen mediku lanean. Gero 1916ik 1918ra erreserbako gudarien ospitale baten mediku militarren lanean jardun zen, Vienako Simmering auzoan Hasenleiten-gasse kaleko ospitalean.

Inork ez daki nolako arrazoiak izan zituen bere burua hiltzeko 1918an Graz hiriko Judendorf auzoan zegoen osasun egoitza baten. Egoitza honetako lehio batetik bere burua bota eta hil zen. Garai haretako egunkariak gripe batek hil zuela kontatu zuten. Baina gertatua beste hau da. Osasun egoitza horretan hiru bat aste egin zituen gaixotasun baimen batekin. 1926an Haberlandt bere irakasle izan zenak, elkarrizketa ireki baten Eugenie Schwarzwald andreari esan zion: Zoritzarrez ez zen hil, mundu honetan bere burua hil zuen. Bere anaiordeak, idatzi zuen oroimen liburuan hitz leunagoak erabiltzen ditu. Gerrako zaurituen artean ikusitako saminak depresio gogor bat sortu ziola, eta horregatik gaixotasun baimena eman eta azkeneko hiru asteetan Judendorf-eko osasun egoitzara bidali zutela. Baina berriz lehengo lanera itzuli behar zuelako beldurrarekin, lehioetik bere burua bota zuela, kontatzen du.

Bere anaiordeak bete zituen bere azken gogoak eta 100.000 koroa eramane zizkion Antropologia museoari. Bere babesle eta kolaboratzaileek bere aurpegiaren brontzezko erliebe bat jarri zuten Schönborn jauregian, burutu zituen lan garrantzitsuen ezaugarri be-

zala. Baina jakina denez, 1938an Alemaniako naziek, austriar nazitarrek lagunduta, Austrian sartu ziren jabe bezala eta arrain txikia irentsi zuten. Anschluss izena eman zioten baina menperatze anker bat izan zen. Trebitsch konturatu zen 25 urte lehenago arrazismoa indartzen zijoala, eta hitz argiak idatzi zituen ‘Urania’ herritarrentzat Vienan ateratzen zuten astekari baten. 1913 inguruan honelako eritziak idatzi zituen: Irudikatzea, goi mailako eta behe mailako arrazak daudela ezin da inolaz ere ontzat eman zientziaren ikuspegitik. Konforme, gizaki batzuk euren gorpuzkeran urrutiago daude abereengandik, eta beste batzuk hurbilago; baina itxurak ez du inolaz ere baimenik eta arrazoirik ematen batzuk arrazoidunak eta besteakgabeak direnik pentsatzeko. Ordua izango litzateke gure politikak zientzian oinarritutako ondorioak aterako balituzke. Ai hartuko balukete Frantziako iraultzaren goiburua: “Askatasuna, berdintasuna eta anaitasuna”. Orduan bai sortuko litzatekela etorkizunerako pakea, hortik jakintzaren oinarri berdinak jarrita herri guztientzat, nazioen arteko lehiaketa lasai bat gidatzeko, garapena eta aurrerabidea ziurtatuta gera dadin. Horrela ez litzateke egongo nazio bat bera ere, beste bat bere menpean eta morrontzapean hartuko lukeenik ere. Horrelako hitzak, jakina, ez datoz bat, handik laisterrera gertatu zitzaion gerraren esperientzia latzarekin. Badago beste berri misteriotsu bat bere bizitzan. Vienan ikasi zuen beste emakume antropologo baten biografia baten agertzen da. Trebitsch bezala judutarra zen, Odessan jaioa 1884an, eta nazitarren konzentramendu itxidura baten hil zutena 1942an. Ez dakigu ziur Izbican izan zen ala Sobibor-en. Bere izena Eugénie Goldstern. Honek Frantziako Saboya lurraldean ikerketa asko eta balioudunak burutu zituen. Bere biografia baten dato hau agertzen da. «Le 15 octobre 1918, Eugénie apprend le décès du soldat Rudolf Trebitsch, “après de breves souffrances”». «Ce chercheur et médecin était un homme à la sensibilité exacerbée, il avait vécu au plus près les horreurs de la guerre moderne, assistant aux effets dévastateurs des armes nouvelles. Des groupes d’infirmiers avaient été pris sous le feu de la mitraille, des prisonniers et des blessés sauvagement mutilés. Ces expériences laissent dans le corps et le psychisme de Rudolf Trebitsch des blessures qu’il ne peut effacer, puis finissent par le plonger dans un état d’inquiétude chronique qui s’accompagne de violents maux de tête et d’un état dépressif qui le poussent à un ultime geste suicidaire. Eugénie en est bouleversée. La question reste posée de savoir si une relation qui aurait dépassé le

cadre des affinités scientifiques a existé entre eux». (*Eugénie Goldstern. La Mémoire et l'oubli*, 2007, 43 eta 363 orrial.)

Judutar erakunde batek Tirol-eko judutar sendien historiak bildu ditu, eta honi esker ezagutzen ditugu beste berri hauek R. Trebitschen bizitzari eta lanei buruz. Oroimena jaso eta gordetzeko adibide egoki bat da hau. Eta Euskalerriaz arduratu zen beste atzerritar ikerlari baten berri ematen digu. Honek eta Erteuropako beste ikerlari mordo batek Euskalerrria ezagutzu eta ezagutarazi zuten mundu zabalean. Gero naziek munduko bigarren gerratean ikerlari horien datoeikin, jakin zuten bazegola Añamendi inguruan herri berezi bat eta dokumentalen bat edo beste egin zuten. Eta batez ere jaietan Irun eta Donostiara etorri jaia ospatzeko. Nazien izpi eta Gestapoko polizia, janzkera eta guzti, hemengo kaleetan ibili ziren. Izpi pare batek engainatuta Jacob Gapp praile marianista Hendaia eraman zuten. Eta 'topotik' jetxi zenean Gestapoko polizia bik harrapatu eta Berlinera eraman zuten. Han Roland Freisler epaile odolzale eta ankerrak gilotinara bialdu zuen. Eta beste batzuen artean, Himmler berak ere Donostiara bisita egin zuen, baten behintzat. Trebitsch-ek grabatu zituen testo guztiak disko bitan argitaratu zituen Austriako Zientzien Akademiak 2003an. Lan hau austriar batzuk osatu zuten, euskaldun batek lagunduta, baina protokoloetan agertzen diren testo batzuk oker jasota daude argitalpen honetan. Grabaketa aurretik idatzi minutu biko zatitxo bat, eta grabagailuaren aurrean irakurtzen zuten lekukoek. Protokolo horiek denak eta transkribaketa fonetikoak ere 1990-1996 urteetan euskalkiz euskalki argitaratuta daude Deustuko unibertsitateko *Mundaiz* eta *Enseiukarreean* aldizkarietan, eta *Anuario de Eusko Foklore* aldizkarian. Baina Vienako argitaratzaileei ahaztu zitzaiezen nonbait hori dena eta disko hauen sarreran honelako ohar bat jarri zuten 56. orrialdean: «A partial transcript of protokolo has been published by Etxebarria» (1990, 1992). Disko hauek 7 urte beranduago argitaratuta daude. Gainera musika grabaketak zehatzasunik gabe atera zituzten disko horietan. Azkoz argiago eta zehatzago atera ditu Inaxio LOPEZ DE ARANA jaunak Sancho el Sabio eta Lapurdum aldizkarietan. Hauen berri liburu honetan azaltzen da: J. M. ETXEBARRIA L., *Euskarazko grabaketak 1913-1917 Grabaciones en euskara*, Erroteta, 2008. Diskoetan ez dute argitaratu baikoitzaren protokolo osoa, eta testuaren laburpen bat ingeleseraz bakarrik. Segurasko nik urte batzuk lehenago protokolak, testoak, eta

itzulpenak osorik argitaratu nituelako. Testoetan ere ez zuten jarri dena zuzen. Esaterako 2230. diskoan honelako zati bat jarri zuten: ...torteroa tupie zintzilika dula; gazte bat alprajatak zimizta bezelako zintaz josi lepoan, pañuelo gorri bat artu eta txilibitua joaz aurretik, Bienakoaren atzetik, upa mutillak! esanaz. Andra bat lotu, irtetzekm (sic) bideterdia:... (The collections of Rudolf Trebitsch. Basque Recording 1913, 46. orrialdea). Protokoloan idatzita dagona hau da: ‘...alprajatak zinta gorritz lotuta, pañuelo gorri bat lepoan eta txilibittua joaz aurretik badijoazte upa mutillak mendian gora. Andra bat ateratzen da txistu soñura esanaz: Amoñatue! Basa-gizonak bazi-jozten...’ Eta nik testo hau jasotzen dut protokoloen fotokopia bate-tik. UNESCO erakundearen laguntza jaso duen argitalpen honetan esaten dute parreengatik ez dela ondo entzuten. Horrelako grabaketa baten aurrean bide bi daude: edo testoa fonetikoki transkribatu eta horretarako alfabeo fonetiko erabiltzen da; edo protokoloan idatzita dagona, dagon dagonean kopiatu. Disko hauen argitalpenean ez dute erabiltzen inolako alfabeto fonetikorik. Nik kasetean entzun nituen lehenengoz *Mundaiz* aldizkarian 1993an argitaratzeko, eta nahiko entzuten da transkribaketa fonetiko bat egiteko. Geroago diskotik entzun nituen eta orduko bera entzuten da. Beste esaldi labur batzuk ere oker jasota daude sarrera honetan. Uste dut Trebitsch eta bere lanak errespeto gehiago eta hori baino erabilera zientifiko egokiagoa merezi dutela XXI gizaldian, bai hemen eta bai Austrian. Gainera euskal grabaketekin horrela jokatu baldin badute, zalantzak sortzen dira argitaratu dituzten beste grabaketen aurrean. Hauek dira: Series 3: Papua New Guinea (1904-1909): The Collections of Rudolf Pösch, Wilhelm Schmidt, and Joseph Winthuls. Series 5/1: The Collections of R. Trebitsch: Recordings from Greenland (Kalaalit Nunaat) (1906). Series 5/2: The Collections of R. Trebitsch: Celtic Recordings: Ireland, Walles, Brittany, Isle of Man, and Scotland (1907-09)..Series 7: Rudolf Pöchs Kalahari Recordings (1908).

ANTXON AGIRRE SORONDO

Antxon Agirre Donostian jaio zen 1946ko epailaren 4an. Ikasketa ertainak San Inazio josulagunen ikastetxean burutu zituen. Gero industri injenieritza tekniko ikasketak amaitu zituen 1968an Donostiako Perito Eskolan. Bere bizitza osoan empresa hauetan bete zuen bere langintza: Mayor Anaiak (Izengabeko Baltzua), Indexport (I. B.) eta Euskolan (Langile Baltzua) eta Izulan (L. B.). Baina 1964an genealogia gaietako zaletasuna piztu zitzaion eta aurrera joanez, buru belarri sartu zen Etnografia eta Antropologia gaietan. Morroskoa zen eta bere lana ere erraldoia izan zen. Bere bizitzako orriak 111 dira 43 urtetan burutu dituen bere lan idatziak, hitzaldiak, liburuak, irriti saioak, telebista gidoiak, eta lantxoak era desberdinetako aldizkarietarako bilduz.

Egin zituen gai guztien zerrendak sartu zituen 2-20 orrialdeetan Ikuskatu zituen museo guztien zerrenda bildu zuen 21-27. orrialdeetan. Argitaratu zituen liburuak 67 dira eta 28-31. orrialdeetan daude. Gero aldizkarietan argitaratu zituen monografia laburragoak bildu zituen 32-55 orrialdeetan. Aldizkari batzuk aipatzeko hurrengo hauek dira bere lanen bat atera dituztenak: *Anuario de Eusko Folklore*, *Cuadernos de Etnología y Etnografía de Navarra*, *Kobie*, *Eusko Ikaskuntzako Kongreso batzuetako aktak*, *Munibe*, *RIEB*, *Boletín de la R. S. de Amigos de País*, Frantziako eta Bretaina Handiko Etnografiako aldizkari zientifikoetan, Eusko Ikaskuntzako Etnografia saileko aldizkarian, eta beste Euskalerriko herri batzuetako aldizkarietan. Gaietara begiratu Etnografiaren alderdi guztiak, txiki eta handiak aztertu, eta iruzkinez bete zituen. Euskonews Eusko Ikaskuntzako aldizkari elektronikoan gai eta lanbide txiki asko eta asko azaldu zituen. Hiru gaitan lan bikainak egin zituen. Bat, erroten azterketa zabala eta sakona da. Beste bat Gipuzkoako ermiten zerrenda eta eliz txiki hauek duten eduki sozial eta kulturala. Eta hirugarrena, sagardoa eta bere ingurua zabal eta sakon bildu zituen. Hilarriak Euskalerrian ere aztertu zituen. Baina egia esan behar bada, bere lana erraldoia izan da. Gainera badu beste alderdi aberasgarri bat: bere hitzaldietan herritarrei aurkezten zizkien, erakutsiz eta interesa sortuz entzuleengan toki desberdinetan, euskaldunon eguneroko bizitzako tresna, bi-tarteko eta ohiturak azalduz. Batzuetan herri baten edo bestean. Beste batzuetan jubilatutako talde bati edo besteari. Edo ikastaro ez erre-

geladunak ematen zituenean. Badago beste alderdi bat bere leanean azpimarratzekoa: atzerriko museo etnografiko kopuru itzela ikuskatu zuen. Ondo zekien herrialde bakoitzak bere erara erantzun diela bizitzako beharriaz. Eta ia denetan ez museo bakar bat, dozenerdi edo gehiago bisitatu zituen. Ozeania kenduta, beste lau kontinenteetako museoetan egona dugu gizon hau. Nazio batzuen zerrenda jarriko dut, bere joan-etorrien hurbilketa bat aurkeztuz: Italia, Grezia, Turkia, Ekuador, Kolonbia, Mexiko, Smithsonian Institution EEBBtan, Paris, Japonia, Peru, Brasil, India, Tailandia, Ingalaterra, Eskozia eta Gales barruan direla, Kuba, Sri-Lanka, Bali, Java, Tunez, Belgika, Egipto, Jordania, Marokko, Etiopia, Algeria, Holanda, Indonesia, Singapur Malaysia, Guatemala, Jemen, Jordania, Bolibia, Pakistan, Birmania, Costa Rica, Panama, Libano, Mali, Burkina-Faso, Bolikosta, Iran, Uzbekistan, Turkmenistan, Txipre, Txina, Tibet, Nepal Alemania, Vietnam, Kanputxea, Senegal, Kreta, Txile, Tantzania, Kenia, Errumania, Libia, Polonia, Portugal, Israel, Etiopia, Irlanda, Laos, Txekia, Hungaria, Austria, Eslovenia, Kroazia, Errusia, Norvegia, Butan, Bulgaria, Argentina, Siria, Armenia, Albania, Suitza. Bidaia hauen emaitza bezala, turismorako liburu batzuk izan ziren, herri desberdinen etnografiaren ezagutza gehituz. Beste altxor bat Antxonon bildu zuena, ibili zen toki guztietako argazkien artxiboa da.

Bere irudia, morrosko handi batena zen, eta erantzun batzuetan zakar itxura ematen zuen, baina beti aurrez aurre zebilen gizona zen. Ez zuen jokatzeko itxurakerietan dabiltzan batzuen antzera, aurretik txerak egin eta gero azpi jokoa egiten dutenak, edo ez zen atzetik aitzokadak sartzen dituzten horietakoa. Hori gertatzen da gure Euskalerri honetan zorritzarekin kultura arloan dabiltzan artean, beste gure gizarte honetako arlo batzuetan bezala. Azken urteotan Euskalerriko kultura esparruari sakon begiratu, lan bikainen ondoan badira beste lan batzuk eta pertsona batzuk itxurakeriaren barruan jokatzeko dutenak. Hemendik urte batzuetara orbel gehiago agertuko da, orain uste duguna baino. Itxurakeriak ikustea ez da hain zaila, begiak irekita eta bizkor dituanarentzat.

Antxon ez zen inolaz ere itxurakerietan ibili. Eta baliteke portaeira horren erakusle bezala, batek baino gehiagok goitik behera begiratzea Antxonin. Unibertsitatean dabiltzan batzuk uste duten baino handiagozat edukitzen dute euren burua, eta bakoitzaren burua ba-

karrik erabiltzen denean neurtzeko, neurgailuak parametro okerrak ematen ditu, eta begiak lausotu. Seguruenik horregatik hil zenean, hutsune bat betetzeko, Euskalerrriaren Adiskideeen Elkarteak domina bat ematea familiari erabaki zuen. Hil da gero salda bero esaten da euskaraz, baina zerbait bada. Beste batzuk, zor handiagoa zutenek, ez dira konturatu ere zorrik zutenik Antxon Agirre Sorondorekin. Nik ez dut epairik eman nahi. Ez naiz inoren epaile, baina begiak eta belarriak baditut. Behar bada, Eusko Jaurlaritzako kultura sailak, Naparroako gobernuak, Diputazio batzuk, udaletxe mordo batek, Gipuzkoako elizak, eta Kultur erakunde batzuk, ingurura begiratu eta galdera hau egin behar lukete: Gure lurraldearen eta gure herriaren kultura (herria, adierazi bietan) aberasten lagundu ote du A. Agirreren lanak eta hortik bere merituaren ordainik jaso ote du? Erantzuna horietako bakoitzari dagokio, beste ekintza askorekin konparaketa erabiliz. Zer babesten den eta bultzatzen den, nolakoak diren susperketak, non, eta nori egiten zaizkion. Eta batez ere nolako den lan baten edo bestearen edukia.

Goian bego Antxon. Eta goiburu bezala hilarri batzuetako hitz hauek oroitu behar ditugu: otoi, oroi, jarrai.

OROIMENA:

Antonio Tovar Llorente (1911-2011)

J. M- ETXEBARRIA L.

A.TOVAR jaio zenetik ehun urte bete ziren 2011an. Aldizkari honen ama izan zen BRSVAPen ez nuen ikusi aipamenik urte horretan. Nik beste nonbaiten biografia labur bat ateran uen, Euskalerrriarekin eta euskalzaleekin izan zituen harremanak oroitzuz. Uste dut badugula zorren bat kitatzeko Tovar jaunari. Orain datoak osotuz, orrialde hauetara bere oroimena dakart.

IKASKETAK

1911ko maiatzaren 17an jaio zen Valladoliden. Bere aita notarioa zen eta umetan Medina de Pomar, Elorrio, Morella eta Villarcayon bizi izan zen. Aitak urte biko lan-etena eskatu zuen eta 1922an Villenara aldatu zuten. Antoniok batxilergoa Valladoliden hasi zuen eta Murtziako institutoan amaitu, Jorge Guillen epaimahaiko zela. Euskara Elorrion ikasi zuen. Badaude bere bizitzan gertakizun batzuk bere ibilbidean eragina izango dutenak, eta hauxe da bat nire iritziz. Geroago Orion egin zuen beste egotaldi bat. Bere familiak erabakita zuzenbidea ikasi zuen El Escorialen agustindarren “MariaKristina” fakultatean. Uda baten ikasi zuen latina ondo menperatzen, eta bere lagunek, liburu zaharren zaletasunagatik “Pergamino” ezizena jarri zioten. Gainera grekera eta alemaniera ikasteari ekin zion. 1930an lortu zuen lizentzia zuzenbide ikasketetan. Gero Valladolidera joan zen Historia ikastera, aitaren laguna zen Cayetano Mergelina katedradun zen unibertsitatera. Jaun honek susperraldia eman zion unibertstateari eta harremanak zituen Madrileko ‘Centro de Estudios

Históricos' erakundearekin. Tovar 'Inglaterra' hotelean bizi zen familiak ordainduta, eta pianoa jotzen zuen unibertsitateko orkestratxoan. 1933an García Morente irakasleak Mediterraneoan zehar itsasbidaia bat antolatu zuen, eta hor dijoaz Mergelina maisua eta Tovar ikaslea. "Durante mes y medio visitamos museos y ciudades y para muchos de nosotros fue aquello el despertar de la vocación. Leí a Sófocles y a Homero en su tierra, aprendí a hablar griego moderno, y ya no podía ser otra cosa que filólogo". 1934an lizentziatura lortu, eta udazkenean Madrileña joaten da Hizkuntza klasikoakik astera Mergelinaren aholkuz eta laguntzaz. "Centro de Estudios Históricos" erakundearen Ramón Menéndez Pidal ezagutzen du, eta hango beste irakasle batzuk: Amado Alonso, Tomás Navarro Tomás eta Américo Castro. "No había antesalas ni tertulias y las puertas de don Ramón como las de don Américo, estaban abiertas a cualquiera, sin más defensa que el respeto que todos les teníamos".

Hor ezagutuko du Giuliano Bonfante ere, Italiano fazistengandik ihes eginda etorria eta hizkuntza klasikoen saila atontzen zebilena. "Tuve la suerte de ser, creo, el primer estudiante que entró allí". Bonfanteren iradokizuna utzi grekerari buruz, eta Menéndez Pidalena jarraitu zuen, Virgilioren "Eglogak" poesiaren argitalpen kritikoa egiteko. Bitartean García Morente dekanok bazuen beste irakasle gazte bat, Xabier Zubiri, greziarren filosofía ondo ezagutzen zuena, eta Tovar entzutera joaten zen. "Para quienes quizá habíamos iniciado nuestra marcha a los griegos partiendo de Hölderlin o Nietzsche, Zubiri combinaba las referencias al "Parménides" sobre explicaciones sobre la "anakephaliosis" paulina y con citas de Baur. Desentrañaba los conceptos de "epistème", de "techné", de "empeiríe", y los hacía revivir entre oyentes, nuevos y cargados de contenido, como recién precisados por el Estagirita". 1934ko udan Greziara joango da berriz Mergelinarekin. "La revelacion de esta Grecia no clásica la tuve al desembarcar en Alejandría y hallarme solo, perdido en pleno barrio griego". Urte bitan lizentziatura burutu eta Filologia klasikoa ikastera Parisera joaten da Bonfante bultzatuta. Tovar jauna Madriletik Parisera joango da, "Junta de Ampliación de Estudios" erakundearen emandako beka batekin. Castillejo jauna zen erakundearen buru, eta beka honen bidez "Ecole des Hautes Études" erakundearen sartu zen. Hor hizkuntzalaritza indoeuropearra ikasiko du, paleografia grekoa, eta testoaren kritika. Irakasleen artean Benvenis-

te, Chantraine, J.Bloch, J.Baruzzi, Dain eta beste batzuk izango ditu. Alejandro Cioranescuren adiskidetzatza izango du, eta gero Europako bigarren gerran honi ere lagunduko dio. García Lorcaren iritiz, J.Bergamini greziar tragedia batzuen itzulpenak aurkeztuko dizkio, “Cruz y Raya” aldizkarian argitaratzeko.

Denbora labur honen ondoren beste beka bat ematen dio erakunde berdinak Berlinera joateko Menéndez Pidal eta Ortega y Gasset jaunen gomendioz. Han Werner Jäger irakaslearen eskoletara joaten da, eta Gerhard Radke ezagutzen du. Ordurako “Emerita” aldizkarian egina zuen Jäger-en liburu ezagun baten kontuematea: “Paideia, die Formung des griechischen Menschen”. Garai haietan guttiz berria zen zeregin honetan bera sartzan da, eta geroago ikasleari zerbait berria sortarazten irakasteko ahalmenaz jabetuko da. Bere bizitzan zehar jarraituko du jokabide hori, ez gauzak eta gaiak errepikatzen erakusteko bakarrik, gauza berriak bilatzera bultzatzeko baizik. Alemaniako biblioteken sistemak, seminarioek duten zehaztasun eta seriotasunak eta lan egiteko metodoek liluratuta uzten dute.

1936ko GERRA

Diruz estu zebilen, hilean orduko mila peseta edo lareun marko hartzen zituelarik. Baina Espainiako gobernuak Gazteen Olinpiada antolatu zuen Bartzelonan. Hori Hitler eta bere gobernuari ez zitzaion gustatu eta oztopoak jartzen zizkien espainiarrei, batez ere ikasleei. Uztailaren 19 edo izango zen, “Hitler Jugend” nazismoak eraikitako aisialeku bat bisitatzera joan zenean, Poloniaren gaurko muga ondoan, egunkarietan ikusi zueneko berria: Franko gobernuaren kontra matxinatu zen. “Me había sentido perdedor en el juego de los partidos republicanos, desilusionado por el resultado de las elecciones de 33, horrorizado por el ensayo general de revolución y represión de 1934, y así la guerra civil me sorprendió desconectado y escéptico”.

Berlinen badago espainiar ikasle talde bat, eta besteak beste Martín Almagro, eta hauek denak Eugenio Montes, ABC egunkariko kazetariaren inguruan biltzen dira. Espainako guda zibila hasita dago eta itsasontziz Lisboara jotzen du. Handik Salamankara joaten da, eta hainbat arinen Valladolidera, bere familiarengana.

Pedro Laín Entralgorekin batera Frankoren alderdian jartzen da, ez errepublikaren alderdian. Gudari bezala izena eman zuen, baina ez zuten onartu frontera joateko. Bere antxinako ezagun mordoa “camarada” bihurtuta aurkitzen ditu, eta ez beherengo mailetan. Gerra zegoen alde batetik, eta Valladolidko falangisten artean iskanbilak agintaritzaz lortzeko. Euren arteko iskanbila baten, Onésimo Redondo hil zuten, uztailearen 24an. Tovarrek lana irrati baten bilatu zuen, eta Ridruejo probintziako falangearen buru izan zenean, propagandako eta prentsako buru izendatu zuen. “No porque fuese el amigo más antiguo que tenía allí sino porque su estatura intelectual estaba a todas luces a cien codos por encima de la media”. Gauzak hausnartzetik zituena, baina egoera haretan halako baten Ridruejok eta biek, Primo de Riverak Gil Roblesen kontra eman zuen mitin hitzaldia auteskundeen aurretikoan, publikoaren aurrean irakurri zuten. Gainera falangeko jauntxoaren bat “Kurutzada” eta honen buruzagiak goraiatzeko hasi zen prentsan. Ridruejok Tovarri aipatu zion probintziako Falangeren buruzagitza ez zela holako arduradun eta hobeto zela goraiatzeko horiek ixiltzea. Tovarrek bidali zituen egunkarietara ofizioak hau iragarri. Baina behin kafe baten zegola han agertu zen loxintzen idazlea eta hurrengo hau gertatu zen. “Cuando sacó la pistola yo le sujeté los brazos fuertemente, y empezó a disparar mientras forcejamos, en todas direcciones, lo que provocó el pánico en el café”. Estamangan tiro batzuk hartu zituen eta bizitza arriskuan izan zuen. Tirokatzailea lasai joan zen Palentziara inolako arazorik gabe.

Sendakuntza prozesua luzea da eta irakurketekin, musika entzun eta irakurriz, eta lagun baten kontzertuak entzuten ematen du denbora. 1938an gaude eta anai gazteena seminariara joan eta Comillasen ikasten zegoena, frontera eraman zuten eta tifusak jota hil zen Zaragozako hospitale baten. Hilabete geroago aita hitzen zaio. Frontera joateko libre gelditu zen, baina “Radio Nacional” Burgosen zuzentzeko deitzen dute. Han dagola 1939an agorriean, arrera egingo dio R. Menéndez Pidal. Honek ere bazekien euskara pixka bat eta erabaki zuen “volver, dejándose llevar de su apego a España y también de su afán de ser útil a su patria en un momento difícil... En un momento crítico, cuando se veía inevitable la segunda guerra mundial, resolvió don Ramón, contra la opinión de amigos y colaboradores, volver a España a instalarse en casa de Chamartín”. Tovar “Insti-

tuto Nebrija” delakoan idazkari da, orain izen berria hartuta; CSIC. Eta gainera Ibáñez Martin, hezkuntza ministroak, Irakaskintza Tekniko eta Profesional saileko zuzendari izendatzen du. Tovarrek onspen pixka bat lortu nahi du Menéndez Pidalentzat, baina bazterrean uzten dute jakitun hau. Serrano Suñer Frankok ministro izendatzen duenean (cuñadísimo deitzen zioten), Prentsa eta Propagandako idazkari orde Tovar jartzen du. Menéndez Pidak salaketa anonimo bat izan zuen eta Tovarrek lagundu zion juez militarren aurrea. “El con su traje oscuro y sus pasos ágiles y a su izquierda yo, con el largo capote negro de botones dorados y la horrible boia roja que completaba el uniforme falangista”.

1937an hasten dira Lainen hitzetan “urte zalantzarriak”. Laín Entralgo bere lagun minak eta berarekin batera izena eman zuenak Frankoren alderdian, hitz hauekin kontaktzen du Tovarren egoera: “Yo, que ya entonces era próximo amigo suyo, que en los meses más arduos de nuestra guerra civil- bellum plus quam civile, la llamaba él con palabras de Lucano- le había visto trabajar como a hurtadillas en la preparación de su futura “Vida de Sócrates”, estoy bien seguro de que a lo largo de esos años más de una vez sintió en la intimidad el sordo grito de Michelet, cuando la vida en torno le sacaba de los suyos, de escribir historia: ¡Mi yo, que me arrebatan mi yo! (BRAE, 1985, 330). Bere bizitza osoan agertuko den kezka Espainiako gizartea zen, eta errepublikako ankerkeriak ikusita, pentsatu zuen seguraski gizartea berrizatzeko agintaritzza sendo bat behar zela eta gizarte hori kontrolpean zuen gobernu bat. Geroago ustelkeriak ikusita, eta barrutik gainera, jokabidea guztiz aldatu, eta bere narrutik ordaindu zuen aldaketa hori. Ciceronen hitzak adierazten dute Jaime Silesen aipamenean bere orduko egoera: “nec quid quisque sensisset, sed ubi fuisset, cogitandum ese dicebant” (J.SILES, Homenaje a A. Tovar, 16.orr). Edo Ortega y Gasseten beste hitz hauer: “que el hombre puede tener y sostener ideas contrarias a las creencias en que está” (Hor bertan, oharrean). Halan eta guztiz ere garai horretan bere liburu ezagun baten prestaketari ekin zion: “Vida de Sócrates”.

Urte horietan ezagutzen ditu, Luis Rosales, Leopoldo Panero, Luis Felipe Vivanco eta Torrente Ballester nobelagilea. Burgosko taldea ziren eta gerra bukatu zenean kontzientzia azterketa bat, edo gaur esaten den bezala, autokritika egin zuten, eta zirenak izanik, gauzak sakonetik aztertzeko aukera izan zuten. Eta ondorioz dikta-

dura hartatik urrundu ziren, batzuk arinago, beste batzuk geroago. Urte bi hauetan bidaia asko egin behar ditu politikarien elkarrizketetan itzultzaile bezala. Honako hauek ezagutu zituen: Hitler, von Ribbentropp, Himmler, Frick doktorea, Mussolini, Ciano kondea eta Petain mariskala. “Durante muchos años se mantuvo en mí, como en mucha gente de mi edad la mutilación de la guerra... tolerábamos los inconvenientes, y personas y modos que nos repugnaban, porque teníamos la vana esperanza de que los defectos fueran corregibles. Incluso trabajábamos a veces en puestos de gobierno y responsabilidad con la ilusión de corregir, mejorar, abrir”. Agintariak morroiak nahi dituenan, ez kolaboratzaile burutsuak, morroi bidetik ateratzen badira, bota egiten ditu horrelakoak, gainera saltzaile izena emanda. Eta are eta gehiago diktadoreak hurbilago euki dituenan, ondino eta saminago bihurtuz bazterketa. Horrela 1941ko maiatzean, 30 urte bete zituenan, BOE delakoak Tovar bere lanetik bota zuen eta gizon arrunta bihurtu zen gauetik goizera, bere etikaren printzipioak jarraitzeagatik, eta agintaritzaren ustelkerietara ez makurtzeagatik. Orduan idazten du beste liburu garrantzitsu bat: “Lingüística y Filología Clásica. Su situación actual “ 1944an argitaratuko dutena. Baina hor ez da amaitzen “saltzailearen” zigorra. 1942an Madrileko unibertsitatean grekerazko katedera hutsik dago eta lehiaketa antolatu behar da. Gobernuak bazekien Tovar orduan ere gai horretan maisua zela, eta katedera hori lortuko zuela. Bere sarrera debekatzeko, ez zuen antolatu lehiaketa hori. Baina Salamankan latinezko katederaren oposaketa iragarri zuten eta horra aukeztu zuen bere burua eta atera katedera hori.

Urte horretan Consuelo Larrucearekin ezkondu zen. Valladoliden jaioa, baina euskal jatorrikoa zen, Azkueren laguntzaile baten alaba.. Bere emaztea eta laguntzailea bikaina izan zen berarentzat eta bere ikasleentzat ere. Laín Entralgo, bere lagun minak esaten duen bezala, hiru ardatz izan zituen bere bizitzan: ikerketa, irakaskintza eta Espainia. Baina ez frankismoak gora eta behera erabiltzen zuen Espainian, beste adierazi eta eduki sakonagoa zuena baizik. Badaude hainbat eta hainbat idatzi eta ekintza hori erakusten dutenak. Horregatik nik uste dut Gorrochategui jaunak Tovarren euskalzaletasunari jartzen dizkion sustriak, urrutiago daudela. Hola dio: “Aunque de orígenes sociolingüísticos e ideológicos diferentes, este interés común por las “res Hispaniae antiquae” propició que el primero (Tovar)

ligado a estamentos del régimen franquista, se interesara grandemente por la lengua vasca y su cultura, mientras que el segundo (Mitxelena), inmerso en el ámbito nacionalista vasco, se preocupara por las demás lenguas hispánicas, trascendiendo los límites del vasco o del Iberico”. (Studia ingoermanica eta palaeohispanica in honorem A. Tovar et L. Michelena, 291). Euskararen mesederako, politikan abertzaleak ez zirenek lan bikainak egin dituzte euskararen alde, adibidez Julio Urquijo jaunak. Espainiako lau hiz-kuntzak ezagutzen zituen eta umetan Elorrión euskara ikasteak eta gaztetandik izan zuen zaletasuna latin aurreko hizkuntzak penintsulan ezagutzeko, nire iritziz, arrazoi indartsuago dira, hartu zuen bidea hartzeko. Gizakia eta gizabidea zituen seguruenik oinarri bezala. 1944an Castro Guisazolaren liburu baten kontuemate bat argitaratu zuen, eta 1945an euskararen etimo batzuei buruz beste lan bat “Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País” aldizkarian. Ez ziran garai samurrak euskara eta euskal gaiak aztertzeko. Hurrungo urteetan hainbat lan atera zituen aldizkari horretan euskal hitzei buruz. Urte bi geroago Caro Barojak atera zuen “Los Vascos”.

Bizitza osoan euskarari buruzko interesari eutsi zion. Umetako eta beranduagoko esperientziak Elorrión eta Orión seguraski sortu zuten hiz-kuntza berezi horren jakinmina, geroago Argentinako egotaldiak hango hizkuntza indiarren zaletasuna sortu zion bezala. Eta ez zituen bakarrik Argentinako “basa-hizkuntzak” aztertu. Kolonbian ere ibili zen indiar hizkuntzak aztertzen eta lan bikain bat atera zuen Hego Amerikako “basa-hizkuntzei” buruz. Salamankan filologia eskola bat sortuko du eta gai desberdinetarako adituak prestatuko ditu: Francisco R. Adrados eta Martín S. Ruipérez, helenistak; Lisardo Rubio, Virgilio Bejarano eta Mª Dulce Estefanía Álvarez latinlariak; Agustín García Calvo, grekeralaria eta latinlaria; Luis Cortés galizieralaria eta folklore zalea; Feliciano Pérez-Vargas, alemanieralaria; M^aLourdes Albertos Firmat, Manuel Palomar Lapesa eta J. Rubio Alija epigrafia eta latin aurreko onomastika aztertu dituztenak eta beste asko. Bere ikasleen artean idazleak ere sortu ziren: Carmen Martín Gaité, Emilio Salcebo eta Ignacio Aldekoa. Eta Charo López antzeslaria ere. Salamankan irakasle lanean 1942tik 1963ra arte egon zen, latinezko katederaduna izanik. Tartean 1948-49 ikasturtean Buenos Airesko unibertsitateak “fitxatu” zuen grekera irakasteko. Espainiako agintaritzaren gerizpetik ere urruntzen hasita zegoen.

Han atera zuen “Las lenguas primitivas hispánicas”. Seguraski han Amerika berri bat aur-kitu zuen, hizkuntzen Amerika, edo orain baten batek (jakituriz?) erabiltzen duen izena erabiliz, “basa-hizkuntzen”. Hizkuntzen azpian gizaki eta gizarte desberdinak aurkitu zituen Amerikan. Han idatziz jarri zuen zer den hizkuntza bakoitza. “Cada lengua brota de la boca más desdentada y tenebrosa como una riqueza. La mente más obnubilada o la más rutinaria combina sabiamente los elementos constitutivos, ahora sabemos que en combinaciones regidas por matemáticas espontáneas, de la fonética, la morfología y la sintaxis de la lengua. Los sabios nos han descubierto también que no hay lenguas ricas y pobres; todas son en potencia ricas, todas son aptas para que en ellas se diga lo que se quiera”. (Lo medieval en la conquista y otros ensayos americanos, 1981, 58).

Eta hurrengo urtean Donostian “La lengua vasca” atera zuen. 1951-1956 bitartean Salamankako errektore izan zen. Schulten jakitun zaharrak, berak hastiako lana amaitzeko eskatu zion. Eta horrela jarraitu zuen haren lana: Die Wölker und die Städte des antiken Hispanien (Antxinako Espainiako berri eta hiriak). 1944an Caro Barojaren “Materiales para una historia de la lengua vasca en su relación con la latina” argitaratzen du Salamankako unibertsitatean. Hor bertan, “Lazarillo” aldizkaria sortu zuen, bere ikaskide Rafael Santos Torroella frankotarrek preso euki zutenaren laguntzarekin, eta José Núñez Larraz argazkilariarekin. Hau gerran galtzaileetakoa zen eta Frantzian konzentrazio barrutietan egona. Garai horretan iberiera, euskara, zeltiberiera, gotikeraren egiturak eta grekerako idazleak aztertzeari ekiten dio. Zeltiberiera aztertzeko erabili zituen “unas buenas gramáticas que tenía allí la fortuna de poseer. Mi guía fue Julius Pokorny, a quien Hitler dejó cesante en Berlín en 1933 y terminó por establecerse en Suiza. Allí lo conocí en 1951 y tuve mucha correspondencia e intercambio con él”.

Urte hauetan, 1953-54an, “Larramendi katedera” ireki zuen Salamankan. Hara eramán zituen J.Caró Baroja, J.Miguel de Azaola, L.Mitxelena, kartzelan bi aldiz egona, eta J.Migel de Barandiaran, besteak beste. Hau Saran bizi zen, ihes eginda poliziak jarri zion fitxa batengatik gerra hasi baino lehenago. Itzultzeko eskatu zion eta gainera fitxa hori ezabatzea lortu zuen. Gipuzkoako beste jaun batzuk ere bultzatu zuten Barandiaran itzultzeko. Mitxelenari ere babesa eman eta ate batzuk zabaldu zizkion, vaina inolako azpijoko egin

Gabe.. Tovarrek Salamancan Zientzia eta Medikuntza fakultateak ere suspertu zituen. 1953an hitzaldi baten agirian uzten zituen frankismoaren gehiegikeriak eta azpijokoak, sistemaren barrutik ezagutu-ta. “Lo que a la Falange debe el Estado” zuen izenburua. 1960 inguruan hitzaldi hori izenik gabe bildu zuen orduko Turismo eta Berrien ministeritzak, frankismoaren kontra zeuden beste batzuen txostenekin batera. Aipatuak D.Ridruejo, P.Laín Entralgo, S. Montero Diaz, J.Luis López Aranguren eta J.Antonio Maravall. Ministeritzak izenburu hau jarri zion: “Los nuevos liberales. Florilegio de un ideario político”.

Lau urte hauetan unibertsitatean gauzak higitzen hasten dira. Tovarrek A. Listaren ikerketa baten, ez du gaitzesten frantziar iraultzaren kutsua hartu zuelako, eta agirian jartzen ditu honi sortzen zaizkion arazoak, pertsona bezala, kultur gizona bezala eta espainiar bezala. J. Vigón jeneralak iraindu egiten du hitzaldi agiri baten. Espainia arazo lez eta Espainia arazorik gabe dira orduan dauden bi joera nagusiak. Lehenengoa Lainen bidea da, eta bigarrena, Opusko R.Calvo Sererrek hartzen duena. Azken baten frankismoak ez du onartzen inolako aldaketarik ez berrikuntzarik garai hartan. Hezkuntza ministroak J. Rubio García-Minak errektore bezala jarraitzeko eskatzen dio, baina Tovarrek ezetza ematen dio. Moztu egiten ditu “los últimos hilos de un pasado político de veinte años, desvanecidas las ilusas esperanzas de que en la política española pudieran pesar de otro modo que como consecuencias fatales e impuestos los nuevos hechos de la segunda mitad del siglo”, eta “intenté buscar para el trabajo personal un clima que no podía hallar en las aulas españolas”. Deserriratuta bizi izan da bere emaitzak Espainiako gizaritari eskaintzeko, eta 1958 inguruan, barruko deserriratzetik atzerri joango da.

ATZERRIAN

1958-59 ikasturtean Tucumángo unibertsitatean Hizkuntzalari-tza irakatsi zuen. Eta bidaia hauekin Hego Amerikako hizkuntzen mundura hurbiltzen hasi zen. Madrileko unibertsitatean latinezko katedera eskuratu zuela 1965 an esaten dute. Baina berak “fallido intento” izan zela dio. Hitz hauekin laburbiltzen du bere ibilbidea 1985an: “Escribo este artículo como testigo atento de algunos de los

sucesos de la época de Franco. Como falangista viví en contacto con Dionisio Ridruejo y Serrano Suñer, la política de los primeros años, hasta 1941. Pertencí al Consejo Nacional y a las Cortes hasta 1958, y fui rector de la universidad de Salamanca en la etapa de Ruiz Giménez a (1951-1956). En enero de 1958 me encontraba ya en exilio voluntario en la universidad de Tucumán (Argentina). De los sucesos políticos posteriores no tengo conocimiento directo. En los años que siguieron no volví a España salvo por motivos de la vida familiar. Excepto un paréntesis obligado en Salamanca (1961-1963) y un fallido intento de volver a la universidad de Madrid (1965), no residí en España hasta después de la muerte de Franco”. (Historia 16, 1985, 115.zbka.27orrial.)

Tucumango unibertsitatearen deia Genevan (Suitzan) ospatu ziren topaketa batzuetatik sortu zen. Eta geroagoko Illinoisera deia ere. Tucumango unibertsitatean zegola, alde batetik W.Giese eta F. Krüger alemaniarrek, Argentinako unibertsitateetan irakasle zirenak ezagutu zituen. Biek munduko 2.gerraren aurretik, gaur etnolinguistika deituko genukeen motako lanak eginak ziren, hizkuntza erromanioken esparruan. Giesek euskararen inguruan ere lantxo batzuk egin zituen. Bestalde han Gran Chaco izeneko lurraldeak eta matako herria ezagutzeko aukera izan zituen. Salamankan zegon tarte labur horretan Buenos Airesen argitaratzen du 1.aldiz 1961an “Catalogo de las lenguas de América del Sur”.

1961an ikasturte bat emateko Illinoisetik deitu zuten. Baina “en 1961 no nos pudimos quedar en Estados Unidos por cuestiones de permiso de residencia”.

Hor irakaskintza lanak hauek izan ziren: Miller visiting Professor, eta “Professor of the Classics”, Illinoisko unibertsitatean 1960-1961 eta 1963-1967an. 1965an Madrileko latin katederaren historia “fallido intento” izan zela aitorzen du, baina familia Madrilearra aldatu zen.

Urte horretan ikasleen eta irakasle batzuen egonezina eta arrenkurak kalera ateratzen dituzte ikasleek Madrileko unibertsitatean eta manifestazio horren aurreko lerroan Tierno Galván, Aranguren, García Calvo eta Montero Díaz dijoaz. Garaiko diktaduraren gobernauak katedera kentzen die aurrengo hirurei eta laugarrena kalean uzten dute, baina epe baterako. Orduan Tovarrek dimisioa aurkezten du

hauekin solidaritza agertuz, “cuando pedí la excedencia que me dejaba el último del escalafón” Une horretan Illinoisen urte beteko lana eskaintzen diote sodata barik, egoitza paperak EEBBtan lortzeko, eta joaten da. “La llamada de Tübinga, inesperada fue el 66 y me trasladé allá en junio del 67. J.Mª Valverdek ere Bartzelonan urrats hori eman zuen, esaldi argi harekin: “Sin ética no hay estética”.

Tovarren lanak ezagunak ziren European eta EEBBtan. Eta Tübingan Hizkuntza konparatuen irakasle bat behar zuten. Alemaniar batzuk eta Tovarrek aurkeztu zuten euren burua. Unibertsitateen gobernuko arduradunek aztertu zituzten aukeragaien titulo eta lanak, baina ez zuten argi ikusten. Orduan artekari bati iritzia eskatu zioten. Artekari hori suitzarra zen, eta teologian katederaduna. Bere izena Hans Küng eta 39 urte inguru zituen. Zalantzarik gabe Tovar jauna zela egokiena erabaki zuen. Eta horrela izendatu zuten Tübingen hiriko unibertsitatean “Ordentlicher Professor der Vergleichenden Sprachwissenschaft”, (Hizkuntzalaritza konparatuko ohizko irakaslea.) Eta non eta Alemanian, konparatismoa sortu zen lurraldean, Tovar izan zen gai horien irakasle 1967-1979 bitartean. 1985ko abenduan hil zen Madrilan.

Erakunde zientifiko hauetan partaide izan zen: Euskaltzaindiren urgazlea egin zuten 1947an; “Korrespondierendes Mitglied des Deutschen Archäologischen Institut”, urgazlea Alemaniako Arkeologia institutoan (1950) “doctor honoris causa” izendatu zuen Münchengo filosofia fakultateak 1953an; Buenos Airesko unibertsitateak berdina eman zion 1954an; Academia delle Scienze delakoak, Bolognian, bazkide urgazle izendatu zuen 1956an; Puerto Ricoko “Academia de Artes y Ciencias” erakundeak, bazkide urgazlea 1971an “Real Academia Española de la Lengua” erakundea, osoko bazkide izendatu zuen 1968an. 1980an Goethe saria eman zioten Alemanian. Eta 1984an “Castilla y León de Ciencias Sociales y Comunicación” saria.

LANDU ZITUEN ALORRAK

Bere bibliografiarik osoena “Studia indogermanica et palaeohispanica in honorem. A.Tovar et L.Michelena” liburuan agertzen dira, 17.orrialdetik 158.ra. Salamankako eta EHUak argitaratu zuten 1990an, F.Villar-en ardurapean. Bera bizi zala 1985 lan argitaratu zituen. Artikuloak, liburuak, kontuemateak eta itzulpenak izan ziren.

1986-2003 bitartean argitaratzeko prestatuta utzi zituen beste 17 liburu argitaratu zituzten bere emaztea Consuelo Larricea, eta ikasle izan zuen J.Bustamanteren artean. Gizon handi baten ondoan emakume handi bat egoten dala esan ohi da. Larrucea andrearen kasuan, hurbiletik bikote hau ezagutu zuten denek azpimarratzen dute ikuspegi hori. Liburu hauetan argitaratu gabeko lanen batzuk eta aurreko lan batzuk osotu eta zuzenduta utzi zituen. Bizi zala argitalpen arduradun izan zen 9 lan garrantzitsutan: berak sortutako aldizkariren bat, beste aldizkari batzuk eta elkar laneko libururen batzuk. Denera 2034 lan dira aipatutako liburuan T.Santander bere ikasleak jaso zituen fitxak. Nik zerrenda horretako lagin batzuen zenbakia aipatuko ditut hemen. 21 tesi zuzendu zituen Espainiako eta Tübingengo unibertsitateetan.

1.- Filologia Klasikoa

Salamankako unibertsitatean Europako erdi aldean gizaldi baten baino epe luzeagoan landu zituzten metodoak ezarri zituen. Eta hortik Espainako beste unibertsitateetara zabaldu zen, batez ere bere ikasleen bitartez. Bere argitaratutako lanek argi uzten dute nola landu behar den alor hori gaurko ikerketaren bideak jarraitu nahi badira. Virgilio: Eglogak eta Horazio: 202, 203-205, 219, 268, 290, 321, 395, 463, 618. Eta Eurípides: Alestis, Las Bacantes, El Cíclope, 619.

2.- Historia eta Artea: 32-78, 507-508, 647-648, 985, 1443.

3.- Hizkuntza indoeuropearrak eta aurretikoak eta Iberiar penintsulako hizkuntza zaharrak: 93, 225, 266-267, 269, 328 Iberiera, 356, 505-506, 538, 556, 563-564, 603, 623.

4.- Hego Amerikako Hizkuntzalaritza: 294, 536, 604, 627, 1690, 1827, 1962.

1948an joan zen lehenengoz Argentinara. Hitz hauetan bildu zuen bere esperientzia. “Cuando uno se va acercando a la cuarentena, y más si la ocupación normal empuja a la rutina y método fijado, es raro alcanzar de repente un panorama nuevo... Y sin embargo, en la modesta esfera profesoral, sin salir de ella, sin un deslumbramiento ni una revelación grandiosa, en América, a lo largo de una permanencia de muchos meses en Buenos Aires -mejor dicho, en los alrede-

dores, idílicos para un europeo, de Buenos Aires- he ido adquiriendo poco a poco conciencia de varios hechos. Primero había sido la revelación de la inmensidad americana... Mas para esto basta con un rápido viaje... Fue otra cosa... América fue para mí el descubrimiento del hombre. Los sabios llaman a todo esto etnología, antropología cultural, prehistoria, sociología. De muchas de estas cosas en muchas universidades europeas las nuestras, por ejemplo se estudia demasiado poco. Ello equivale a seguir dentro de una concepción vieja de la historia. Necesitaba la experiencia de vivir en América y de iniciar en ella un contacto profundo con este modo de entender la historia que me parece en nuestras ciencias lo más importante de este siglo". (A.Tovar, "Lo medieval en la conquista y otros ensayos americanos", p.131-132). Hau 1960 inguruan idatzi zuen. Baina aurreragotik bazuen zentzu berezi bat hizkuntzetarako eta hizkuntzen euskarri den gizakiarentzat. Hortik sortzen dira beste bere hitz hauek. Gaur ere berriz irakurri eta hausnartu behar ditugu hurrengo esaldi hauek: "Cada lengua brota de la boca más desdentada y tenebrosa como una riqueza. La mente más obnubilada o la más rutinaria combina sabiamente los elementos constitutivos, ahora sabemos que en combinaciones regidas por las matemáticas espontáneas, de la fonética, la morfología y la sintaxis de la lengua. Los sabios nos han descubierto también que no hay lenguas ricas y pobres; todas son en potencia ricas, todas son aptas para que en ellas se diga lo que se quiere". ("Lo medieval en la conquista y otros ensayos", p.58). Alor honetan bere lanik bikainena "Catálogo de las lenguas de América del Sur" da; Madrid, 1984, 2. argitalpena.

Ikus Tovarren bibliografiako beste lan hauek: 294, 323, 536, 543, 604, 627, 1258, 1638, 1690, 1705, 1827, 1840, 1844, 1962.

5.- Euskaralogia: Lagin batzuk aipatzen ditut: 196, 207, 211

Berak bultzatu zuen lan bat 1951tik "Diccionario etimológico vasco" izan zen. M.Agud, L. Mitxelena eta A.Tovarrek hainbat hitz aztertu zituzten eta "Anuario del Seminario Julio de Urquijo" aldizkarian aterata daude, bizirik gelditu zen M. Agud jaunaren ardura-pean. Hau hilda gero aldizkari horretan atera diotuzte prestatuta zeudenak. Zazpi liburuxka dira eta bakoitzak 160 orrialdetik gora ditu.

Itzulpenak, 249, 288, 305-306, 355, 358, 474, 557, 610, 1699, 1759.

**6.-Gaztelarazko literatura Espainian eta Hego Amerikan,
Katalunian eta Galiziako literatura:
287, 641, 987, 1257, 1826, 1940.**

Batzuk “Gaceta ilustrada” aldizkarian ia astero ateratzen zituen eta iruzkin horiek bildu eta liburu bat osatzen zuen geroago.

Aberria maite izan zuen, aberria osatzen duten gizakiak maite zituelako. Eta maitasun hori ez zuen erabili bere probetxurako, askotan gertatzen den bezala, bere garaiko gizarteari bideak irekitzeko baizik 1979ra arte, erretiroa hartu arte irakaskintza lanari ekin zion Tübingengo unibertsitatean. Handik itzuli zenean dohan eskola batzuk ematen zituen Madrileko unibertsitatean. Baina bere ezagunek diotenez, hotz hartu zuen erakunde honek. Zoritxarrez Tovarrek bere bizitzako ardatz bat izan zuen etika, nahiko ahaztua zegoen Espainako gizartean eta unibertsitatean ere. Eta inbiria ere erraz garatzen den esparrua da. 40 urte frankismoaren dotrina entzuten komunikabideetan eta gizarteko askok eta askok jarraitzen zutela ikustea, ez da alperreko gauza. Horrek sustraiak uzten ditu gizartean, eta orudko haziaren landarak gaur ikustea, ez da zaila.. Horrek sustraiak uzten ditu gizartean, eta orduko haziaren landarak gaur ere irauten dute. Horregatik azkeneko urteetan ere etika gizarteko ardatz bat lez jartzen dutenek ez dute jarraitzaile asko. Politikari batzuk eta komunikabide handi batzuk erakusten dutena omen da zuzena. Tübingengo unibertsitateak 1925an sortu zuten katedera hau. Lehenengo irakaslea Ernst Siting izan zen, Kretako hizkuntza eta kultura aztertu zuen aurrenengoa. Hurrengoa Hans Krahe Iliriako kultura eta hizkuntzaren aztertzaile bikaina. Eta honen atzetik Tovar aukeratu zuten. Amaitzeko berak agurra egin ziotenean Alemanian idatzi zituen bertso batzuk aipatuko ditut, bere bizitzaren laburpen gisa: “Lengua vasca”, lengua ibera, giro por la antigüedad, “La constitución de Atenas”, clásicos, su estado actual, el euskera y sus parientes de Penélope el telar, Grecia y antiogio Oriente, Fernán Núñez de Guzmán, Lenguas góticas y eslava, el Bruto de Cicerón, el burro de Samosata, chute et sonorisation, Keltiberisch, Botorrita, Peñalba de Villastar, zum Mykenischen, matabo, scripsit Antonius Tovar.

Lan honen iturriak

- AGUD M.BRSVAP.1986, BUSTAMANTE J., RevistaEspañola de Antropología Americana, Cuadernos Hispanoamericanos, 1987,
- LAGO CARBALLO, A, CuadernosHispanoamericanos 1987. LAIN ENTRALGO, P., Boletín de la Real Academia Española, eta Más de cien españoles, 1981. SALCEDO, E., Vallisoletanos. Antonio Tovar, 1984. SILES RUIZ J., Homenaje a Antonio Rovar, Valladolid, 1987
- G.NUÑEZ, Antonio Tovar. Valladolid 17-05-11, Madrid 14-12-1985 Erytheia, 7-1-1986, 5-10
- Juan GIL, “Antonio Tovar”, Erytheia, 20, 1999, 9-18

Sorkuntza

Izar gidari

IÑAKI AZKUNE MENDIA

IZAR GIDARI

Izar gidari,
bide alaian
arintzen duzu nire zama,

goiko deiari
erantzun nahian,
gogo-begiak zuregana.

Zinez maitatzen denean,
erruz, mugarik gabe,
bihotzaren barrenean,
biok loturik gaude.
Zu zara nire jabe.

USO ZURIA URRUMAKA

Uso zuria urrumaka,
negu gorria urrun da-ta,
uso zuria urrumaka,
negu gorria joan da-ta.

Gauero, diotenez,
masailak bustita zebilen,
loak hartu ezinez,
edariak mendean zuen,
sentimena zen lege,
maitea burutik ezin ken,
zerua bera ere
oihuek ikaratzen zuten.

Usoa,
eroa,
gaixoa,
zure ondora noa.

Uso zuriak beti
goizean goiz zion kantatzen,
hura joan zenetik
zenbat neke, zenbat hasperen!
zaindu zion lekua,
arrosak zeuden han loratzen,
haren izpiritua,
haren arima berbera zen.

Urrumaka,
joan da-ta,
itzali denak ez dezake,
harriek hitz egin bezate!

Usoa,
hegalda zaitetz!

ARGITASUN BETEAN

Ur gainean,
argitasun betean,
urrezko ontzia,
kaian ainguratu da
babesean,
gerturatu da muga,
agur maite,
dohatsu izan zaitez.

Arratsean
azken musua duzu,
hodei artean,
urrun izango nauzu,
bihotzean
estu gorde nazazu,
agur maite,
dohatsu izan zaitez,
agur maite,
egun handira arte.

ATZERRIKO BIDEAN

*Nora zoaz, atzerriko bidean,
enara beltz, oso bizi hegan?
Aterpe bila naiz,
elur-ihesi,
soinean baitut hainbat min eta gezi.*

*Nire altzoan duzu egina habia,
berotasuna eta janaria.
Ezin naiz geratu,
zoriak halaxe nahi du,
pausalekua non den ez dakigu.*

Beti nabil deserrian galdurik,
erromesen antz eta irudi,
goiz utziak gara
jaioterria,
etxe maitea eta aberria.

Egunen batean, Jaunari nahi dakiola,
itzultzen banaiz sortetxe ondora,
azken txioa zuri eskainiko dizut,
zuk badakizu,
oso maite zaitut.

BEHAR DUT ILARGIA

Behar dut ilargia
gaua heltzen denean,
begirada garbia
inguratzen zaidanean,
beti adi zaude zu,
goian goren-gorenean.

Behar ditut izarrak,
hondartza eta labarrak,
etzandako uhinen hotsa,
kresala eta aparrak.
Zergatik ibili iheskor,
izar uxoen pare,
iparrizarrrik gabe
eta sentimenduz elkor?

Behar dut ilbetea,
amets-kulunkaria,
irudimenaren kea,
zure esker eta saria,
zure urrezko haria,
zure soroko garia.

Zu gabe, ai, kuttuna,
dena baitago iluna.

ZUREGANA JOAN NADIN

Zuregana joan nadin deika,
erregu eta eske zabiltzanean,
alferrik da, ez errepika,
ura joan dadila bakean.

Ez, ez naiz inoiz itzuliko,
kimu guztiak ihartu dira,
ez nauzu berriz ikusiko,
zuretzat agortu da gupida.

Ez, inoiz ez,
zin dagizut Jaungoikoagatik,
kirioak asaldatzen zaizkit,
sentimenez.

Ez, inoiz ez,
urek sua itzalia dute,
ahantzuraz bidea eginez,
izarrek gidatuko naute.

Beti hotz eta bakardade,
beti hodei, ekaitz eta laino,
iruzur, gezur eta nahigabe,
oinazetan ia erotzeraino.

Hainbat asmo, hainbat nahikari,
amets maltzur bihurtu dituzu,
utzi isurtzen ur garbiari,
orain arima askea nauzu.

2013 urteko segida

KOLDO ZUBELDIA

DENBORA

Denbora dena joan da
Udaberrian berriz enarak etorriko dira
Utzi az berriz atxikia mina
Urteak joan etorrian bezala maitemina.

Goiz eresi erreka ren laino
Dirurik ez dugu baino
Haizea hartzeko eta dastatzeko ahoa eta birikak baino
Joateko haratago
Gakoa hortxe dago
Bihotza maiteago burua baino haratago
Gakoa poeta izateko hortxe dago
Beti ere izatea eraginkorrago.

Egin dut bizitza erdia gaizki
Eta hori nahi dut adierazi
Lehen hezkuntza zegoelako erderaz
Lehendabizi ezin nintzen euskeraz adierazi
Gero egin dut asko ikasi
Eta euskeraz bizi, hitzegin eta idatzi
Beguiratuaz tartean behin ortziaren ortzi
Goizalbare n argitan sentitzen dudana adierazi.

Sentitzen dudana idatzi
Atziaren atzi
urak itxasoan dira gazi
eta hantxe nafar pirineotan dago Santa Engrazi
hurrutiago Garazi
Fede eta grazi.

Sentitzen dudana idatzi
fedea ta grazi
hori da nik daukadan gauza berezi
ezin dudala erderaz idatzi
hizkuntza honetan ez berriz adierazi
fedea ta grazi
Kanposantua da Santa Engrazi
Itxasoaren uraren grazi.

Artano mutil jatorra
Horratx hona
Mendiko atorra
Bizi poz eta mendiko altxorra
Gora ta gora
Orain dago ilgora.

Itsasoak uhinak dakartza
Uhinak gaur bare-bare daude
Zoriona dator berehalaxe
Gizon zorionsua da gure Jose
Beti jan eta beti gose.

Atzo arratsean
Lainoak ziren grisak
Gaur euria ari du
Eta ez dut hartu guardasolik
Koldo Mitxelena sartu naiz
Eta hemen aritzen naiz orduterdi
Liburua erosiko didan norbait aurkituko dut agian
Ez dut besterik espero.

Dirurik ez dugu
Hizkuntza bat dugu
Herri bat
Izaera garbia trinkotzeko
Ditugu
Euskerari hatsa eman behar diogu
Neke hori hartu behar dugu.

Orri,hosto,orbel
kultura baten gibel
Oraindik nago gazte eta ergel

Maite dut herria
Maite dut baserria
Maitasun aberria
Itzela harria
Antsietatezko errukizko egarria.

Orbel,hosto,herria
Maite zaitudan ñañarria
Egiatzko maitasun egarria
Atzo arte sei
Askatasunaren semeei
Gaur zortzi begiratu izarrez betea dago
Ortzi-mugetan Ortzi.
Oria errearen hegian
Maitasunaren begian
Ortzi mugen artean
Gorderik zaitut herrian
Aralar mendian gudu-zelai
Ihintzak blaitzen du goizalbaren soslaia
Eta oraindik izan nahi mutil alaia
Maisunezko laia
Bada eta hori lantzeko garaia

Maisunezko herrian
Aralarko harrian
Goiz-zentzu ertsian
Zaitut zu gorderik begien fiñian
Goi mendian
Ñañarriren ñañarrian maitasunezko herrian
Goizalbaren erdian
Bihotza blaitzen duen garaiean
Maitasunezko herri langilea oso eta iñaurri.

Goiz behe lainotan
Zentzurik asko
Nahi dut adierazi
Eta bost hitz idatzi
Egin dezagun euskeraz bizi
Eta gauzak garbi adiarazi
Doluei eutsi eta ez etsi
Eta eutsi

Zerbaiteren bila nabil ni
Antsiz eta egarri
Noiz iritsiko den askatasuna herriz herri
Izateko libre euskadi
Eta harrizko
Herri
Gure arimaren abegi
Gutzizko egi
Antsi eta egarri
Aske izateko eukal herri
Hasetzeko gure askatasun egarri.

Itzulpenak

Landako apaiz baten egunkaria (I)

GEORGES BERNANOS
Luis Mari Mujikak frantsesetik itzulia

Nire parrokia besteen tankerakoa da. Denek elkarren antza dute. Gaurko parrokiez ari naiz, noski. Atzo bertan Norefontès-eko apaiz jaunari esaten nion ongia eta gaizkia orekan egon behar dutela, ala hobe esanda, bien artean gainezarririk -halabaina, euren artean nahasketa berezirik gabe-. Eta hori dentsitate desberdineko bi likido gisakoa da. Nire hizpideak entzutean Norefontès-eko apaiza barrezka hasi da. Apaiz ona da, oso onbera eta aitakoia, naiz artxapepikute-gikoak izpiritu sendo -eta apur bat arriskugarriztat- daukan. Bere ateraldiek barregura sortzen dute beste apaizengan, halako begirada biziaz laguntzen dituela bere barreak. Sakonean, so zimel eta nekatua du, eta, bera ikusteak negargura damait.

Baina, nire parrokia asperrak joa dago; hori da, noski, bera adierazteko hitz zehatzena. Beste hainbat parrokia bezalakoa da. Asperrak irensten du oro gure begien aitzinean, eta ezer egiteko ere ez gara gauza. Ausaz, egun batean kutsaturik geratuko gara, eta minbizia ere aurki dezakegu baitan. Bai, daitekeena da guk gaitza barruan ezkutaturik ukaitea.

Idea hori atzo autobidean bururatu zitzaidan. Euri langarra zerrion; bera arnasartzean sabeleraino erortzen dela zirudien horietakoa zen. Saint Vast aldetik, herriska bat azaldu zitzaidan, bildua eta pobrea, azaroko ortze uzkuraren azpian zegoena. Euri-langarpean, herri txiroak etzana zirudien, eta belarretan zetzan oro blai, animale akitu baten antzera. A, zein kaxkarra den herri bat! Halakoa zen, hain zuzen, nire parrokia. Nirea zen, eta ezin nuen deus egin bere alde, eta itun ikusten nuen bera nire aitzinean gauean ondoratzen, hots, gutziz desagertzen... Une batzuen ostean, ordea, bera ikusteari

utziko nion. Inoiz ez nuen sentitu hain ankerki bere eta nire bakarda-dea. Zergatik jakin gabe, marru egiten ari zen -eta laborepean zegoen- abere batengan pentsatu nuen; behizain txikiak, eskolatik itzultzean, kartapazioa oraindik besapean zuen; behitaldea berak, landa guztian zehar, ukuilu bero eta usaintsura zeraman... Une hartan, herriak ere zain zegoela ematen zuen, eta haiek ere ziruditen -berragertzeko uste handirik gabe, eta lokatzetan igarotako hainbat gauen ostean- norbait espero zuela ostatu ezprobable eta irudipentsu bateranzko bide hartan.

Bai, badakit ideia guztiok uste eroskak baino ez direla, nik ere benetan hartzen ez ditudanak, hau da, amets eroak... Herriskak ez dira jaikitzen edozein behizain txikiren ahotsera, aberekin agitzen den bezala. Ez dio axolarik! Ah, bart halako santuren batek deitu balio...

Maiz errepikatzen diot ene buruari mundua asperrak akitzen duela. Noski, gogoeta egin behar da apur bat hartaz jabe izateko, zeren ez da gertatzen ulergarri lehen kolpean. Asperra hautsaren gisakoa da. Hautsaren egitatez jabetu gabe goaz eta goaz, hau da, bera arnasten, jaten eta, orobat, edaten. Bera hain xehe eta samurra delarik, ez dirudi mastekatzean ere korrosk egiten duenik. Halere, aski da une batzuetan eten egitea hautsak aurpegia, soina eta eskuak estalita utzi ahal izateko. Higitu egin behar da etengabe, errautsezko euriska hori astintzeko, eta, agian, hori da mundu hau hain mugitua ikustearen zergaitia.

Bai, erantzun daiteke mundua asperraz hain antzekoa izatearen arrazoia giza-izaeraren parte delako dela. Agian, hasiera batean hazia edonon sakabanaturik zegoen, han eta hemen ernetzen zelarik, bertan aurkitzen ez zuelarik toki egokirik. Gizonek ongi ezagutzen dute asperraren kutsadura hori, legendar hori. Bera etsipen abortatua da, itxaroezaren eite zitala, kristautasun desegin baten altxagarria.

Halako gogoetak baitan gordetzen saiatzen naiz. Halere, ez naiz lotsatzen beraietaz. Uste dut on litzaidakeela horiek denak norbaiti guztiz ulerteraztea; bai, onura eta atsedeen handikoa litzateke. Niretzat litzateke, noski, Goitikoen optimismoa guztiz hila baitatza. Oraindik baikor direnak ohituraz erakusten dute, hain zuzen, berarengan sinetsi gabe. Oztopo txikienera, eskale diren irribarreak ugaltzen dituzte, errukia eskatuz. Baina, apaiz zaharrak ez dira engainatzen uzten. Itxurak itxura -eta esamolde bati zintzo jarraiturik (nahiz alda-

gaitzak izan)- hitzetorri ofizialaren temak ez dira berdinak. Lehen, adibidez, tradizio zahar batek eskatzen zuen gotzain-hitzaldi bat ez zela inoiz amaitzen -harik eta martirien oldarpen eta odol-isurketa- ren aipu zuhur, baina komentzituak, bat egin egiten zuten arte-. Halako predizioak gaur egun bitxiagoak dira. Eta, probableki, bere mehatxuak ere ez-ziurragoak gertatzen dira.

Ah, apaiz-taldeetan esaldi bat hedatzen ari da, hots, “gudarien” esaldi horietako bat, alegai, ez dakidala nola -eta zergatik- ziren gure asabentzat “bitxiak” egun gure adineko mutilek hain zatar eta triste kausitzen dituztenak. Harritzekoa da, gainera, lubakietako *argot*-ak hainbat ideia zikin irudi ilunetan adierazten lortzea... Baina, benaz, hura lubakietako *argot*-a ote zen? Gogor errepikatzen da “gauzak ulerzea ez dela egokia”. Ene Jainkoa! Horretarako gaude hemen, hain zuzen! Baina, soilik, nork informatzen ditu hauek? Guk gerok, noski. Horregatik, monjeen obediencia eta sotiltasuna gorensten de- nean, atsegin dut esatea argudioak ez nauela samurtzen gehiegi.

Denok gara patatak zuritzeko edo eta zerriak zaintzeko gauza, beti ere nobizioen nagusiak agintzen badigu. Baina, parrokia batean ez da hain erosoak ekintza birtutetsuak egitea erlijiosoek elkarrekin baten baitan. Ekintza horiek, noski, eurek ignoratzen dituzten heinean ez dituzte ulertzen.

Bailloeil-go artxipretea, erretiratu zenetik, maizago doa Verchocq-eko kartusiar Aita Agurgarriak ikustera. Bere hitzaldien izen- burutako bat *Verchocq-en ikusia* izan zen, ze dean jaunak denok agindu ginuztan bera entzutera. Gauza interesgarriak entzun geni- tuen, kasik txundigarriak -doinu egokiz oguziak, gaitera, ze agure xarmantak letretako irakasle baten irrika tipi eta eragabeak aduzca -eta bere esakunak eskuak bezainbat zaintzen ditu-. Esan liteke apaiz- zak, aldi berean, itxaropena eta izua dituela -bere sotanadun entzu- leen artean, Anatole France jauna, agian, dagoelarik-, eta humanis- moaren izenean Jainkoa behatzea ere eskatzen diola, eta, hori guztia, begirada fin, irribarre konplize eta behatz-txikiaren bihurtetaz. Hala- ko eliz-koketeriazko jarrera modan zegoen 1900 urte aldean. (Ni, probableki, mikatza eta zakar-itxurazkoa izanen naiz, baina aitortu behar dut elizgizon hain jakitunak izutzen nauela. “Espirituzko gizo- nekin” maiz elkartzea, laburki esanda, etxetik at jatea bezalakoa da..., eta ez da ohikoa gosez hiltzen diren etxetara, prezeski, jatera joatea).

Artxipreste jaunak, hain zuzen, kontakizun anitz esan zigun, hots, berak, hain zuzen, gaurko erara, *ñabardurak* deituak. Uste dut ulertu nizkiola denak. Zoritxarrez, ez ninduen ukitu berak nik opa izaneko heinean, behintzat. Monjeak barne bizitzaren maisu paregabeak dira, inork ez duelarik horretaz duda, baina *ñabardura* famatu haietako gehienak norberaren lureko mahastiak bezalakoak dira, toki berean esatekoak izaki. Ez dute etsitzen aldaraztea.

Posible da, agian... (esan al dezaket?), gerta daiteke elkarturiko gizon horiek, gau eta egunez batera bizi direlarik, konturatu gabe sortuz halako giro egokia. Nik ere ezagutzen ditut, apur bat, monasterioak. Adibidez, ikusiak ditut monjeak, aurpegia makur eta isil, nagusiaren errieta injustua, norberaren harrokeriaren umilagarri bezala, apalki onartzen. Baina kanpoko oihartzunen molestagarririk ez den etxe horietan, isiluneak bere kalitatea du, hots, perfekzio txit harrigarria; dardararik txipiena ere sentsibilitate bereziko belarriez jaso delarik... Eta bilera-aretoen txaloa merezi duten isiluneak ere ematen dira.

(Halabaina, ez da gauza bera agitzen apezpikuaren arbuio-ka-suan!).

Nire egunkariaren lehen orriak atseginik gabe berrirakurtzen ditut. Asko gogoetatu dut, noski, idazten jarri aitzinetik. Baina, halako gogoetak ez nau lasaitzen zipitzik ere. Otoitz egiteko ohitura duenak, gogoeta ez du, sarritan, koartada bat baino, hots, asmoa gotortzeko gezurrezko modua baino. Arrazoiketak, erosoki, itzalean uzten du ezkutuan eutsi nahi dena. Gogoeta egin duen munduko gizonak bere aukerak kalkulaten ditu. Baina, zer dira aukera horiek guztiak guretzat gogoan jainkotasunaren presentzia ikaragarria behin onartuta bizitza txi-roan? Baldin eta fedea galtzen ez bada -eta zer gertatzen zaio ezin badu galdu bera ukatuaz baino?- apaiz batek ez du bere interesen ikuskizun garbia edukiko (hain inozo eta txukuna esan nahi dut) baldin mundu honetako semeena bezainbatekoa ez bada, gutxienez. Hori gure aukerak kalkulaztea al da? Zertarako? Ez, hori ez da Jainkoaren aurka jokatzeta.

* * *

Nire izeba Filomenaren erantzuna jaso nuen, ehun frankozko diru-txartel bat zuela lagun, eta, justu, hori falta zitzaidalarik nire

beharretarako. Dirua nire hatzetan ore xehea bailitzan irristatzen da. Izugarria da!

Aitortu behar dut nahiko zozoa naizela. Horren argigarri da, adibidez, Heuchin-go dendariarekin, hots, Pamyre jaunarekin, gertatua, zeina gizaseme ondradua den (bere bi semeak apaiz direlarik); berak adiskidetasun handiz hartu nau. Gainera, hura da nire lagunen hornitzaile izendatua. Dendaostean ez nau inoiz uzten ardo mikatza eta pasta iharrak eskaini gabe. Une batzutan elkarrekin solas egiteko ohitura dugu. Garai latza da berarentzat; bere alabetako batek ez baitu doterik oraindik, eta beste bi semeen hezkuntza, fakultate katolikoan, garestia da. Egun batez, eta arestian, nire enkargua hartzean, emeki esnatu ninduen: “Ardo kinatuzko hiru botila erantsiko dizkizut. Ziur, zure masailak gorrituko ditu”. Zoroki uste izan nuen opari bezala eskaintzen zizkidala. Egia da hamabi urteko mutiko batek etxe txiro batetik apaizgaitegira pasatzean ez duela ulertuko inoiz diruaren balioa zein den. Harago, uste dut zaila zaigula zintzo mantentzea negozio-arazoetan. Hobe da jokuan ez arriskatzea, nahiz modu errugabea izan, ze eurek uste dute eginbeharra ez dela sekula arazoa, ez dela bitartekoa, helmuga baizik...

Heuchin-go nire adiskidea, pertsona zuhurrena ez delarik, txanxtetan bezala uste izan zuen halako okerraren aipua egitea Pamyre jaun propioaren aitzinean. Hark benaz ukitua zegoela bide zuen.

-Apaiz jauna -esan zuen dendariak- etor dadila nahi duen guztietan. Beti izanen dut atsegin brindis egitea berarekin. Jainkoari esker, botila bat, gehiago ala gutxiago, ez du garrantzirik. Baina negozioak negozio dira, eta ezin ditut doan egin salmentak.

Pamyre andreak erantsi zuen:

-Guk ere baditugu betebeharrak bereziak gure lanbidean.

* * *

Gaur goizean ene esperientzia datozen hamabi hilabetetatik harantz ez luzatzea erabaki dut. Azaroaren 25.ean orriok sutara botako ditut, eta haiek ahazten ahaleginduko naiz. Erabakiak, meza ostean nik hartuak, une batzutarako lasaitu nau.

Hori ez da eskrupulua, hitzaren esanahi zehatzenean, beintzat. Ez dut uste hemen nik inori kalte dagiodanik, eta hori egunez-egun apuntatuz, leialtasun osoz nire bizitzako sekretu tipienak adieraziz

(misteriorik ez dutelarik ere). Paperean irauarazi nahi dudanak ez dio ezer berezirik adierazi oraindik barrua erakusten diodan adiskide bakarrari; bestalde, goiz bakoitzean Jainkoari desestaltzen diot, lots zipitzik gabe. Ez dira eskrupuluak, halako beldur irrazionala baino, senaren oharraren antzekoa. Lehen aldiz, koaderno aitzinean esertzean, nire asmoa finkatzen ahalegindu naiz, barne azterketarako kontzentratzen bezala. Baina ez da nire kontzientzia barne begirada honetaz ikusi dudana, ohikotan hain lasai eta sarkorra dena, eta, orobat, edozein zehaztaperen mespretxatuz ere muinera doana. Ez, berak beste kontzientzia baten azalean irristatzen zela zirudien orduarte, niretzat ez-ezaguna zena, ze ispilu zikinean aurpegi azalduaren beldurra sortzen baitzidan. Zein aurpegi ote zen? Agian, neurea?

Norberak bere buruaz zorrotzasun malguezinaz mintzatu behar luke. Baina lehen ahaleginaren aurrean ulergarri egiteko, nondik datoz halako pietatea, halako biguntasuna eta arimaren zuntzak lasaitzea, eta, orobat, negargurazko desira hauek?

Atzo Trocy-ko apaiza ikustera joan nintzen. Apaiz ona da, oso puntuala, nahiz apur bat zatarra. Bera baserritar aberatsen semea da, diruaren balioa ezaguna duena, eta bere mundutar esperientziaz atentzioa damaidana. Nire adiskideek bera Heuchin-go dekanatutzarako hatagai daukate... Bere portaera nirekiko, nolabait, bihotzerdiragarria den arren (ze isilmandatuak ez zaikio atsegin) bere burutik at uztea asmatzen du -halako barre onberaz, nahiz itxura baino sotilagoa den, funsean-. Ah, ene Jainkoa, zenbatean nahiko nuke beraren hainbateko osasuna, ausardia eta oreka edukitzea! Uste dudanez, nahiz barkamenduz behatzen duen nire sentiberatasuna ohartuki ukituz, berak badaki ez dudala harrokeriarik tipiena ere ezartzen. Horretaz ezer ez dut! Denbora anitz da nik ez dudala nahasten santuen benetako jainera -bortitza eta gozoa, hain zuzen- besteenganako sufrimenaz sentitzen dudana haur-beldur horretaz.

Aurpegi txarra duzu, txikito!

Oraindik, esan behar dut hondatua eta nahasia aurkitzen nintze-la ordu batzuk lehenago Dumonchel-go agureak sakristian egin zidanaz. Jainkoak daki deusetan ukango nituela (nire denbora eta ahaleginaz batera) sitsak jandako gortinak eta gantzazko kandelak -sutan dagoen zartaginaren antzera txinpartetan desegiten eta Apezpikuaren hornitzaileari hain garesti ordainduak izan zirenak-. Baina, tarifak tarifa dira. Zer egin dezaket?

-Agure hori berehala bota behar zenuen -esan zidan Torcy-ko apaizak.

Eta nik protestatzean, berak jarraitu zuen:

-Bai, zakarki bota behar zenuen bera, hots, modu txarrean! Ezaguna dut Dumonchel hori, eta agureak badu nahiko zera... Emazte ohia bera baino bi aldiz aberatsagoa zen. Itxurazko da, bada, behar den bezala bera ehorztea. Zuek, apaiz gazteok, ordea...

Goitik behera behatu zidan, aurpegia erabat sutan zuela...

-Zainetan zer duzuen galdetzen diot ene buruari... Nire garaian Elizaren benetako gizonak ezitzen ziren; ez, ez ezazu bekozkoa zimurtu, ze atximur handi bat egiteko gura dut; noski, eliz-gizonak esan nahi duzu...; har ezazu hitza nahi duzun bezala (hots, parrokieta buruzagi eta zuzendari zorrotzen modura, denak aginterako gizonak bailiran). Pertsona haiek bere okotzeko keinu batez toki bat gidatzeko gauza ere ziren. Badakit, noski, kontrako arrazoiak jarriko dizkidazula...! Alegia, ongi jaten zutela, eta, orobat, edaten, nahiz dena ezkutatu. Ados! Hain zuzen, lan egitean, dena egin ohi da, eta oraindik denborapasarako astia geratu ohi da... Hori hobe da denontzat. Orain apaizgaitegiko koruko haurrak bidaltzen dizkigute, alkandora gabeko mukizuak, inork baino lan gaitzagoa dagitela uste dutenak, eta hori denaarrakastarik ez dutelako da. Batzuek, agindu orde, negar dagite. Beste batzuek, berriz, liburu-piloa irakurtzen dute, eta beste batzuk ez dira ezer ulerzeko -edo eta konprenitzeko-gauza (entzuten al didazu?). Eta gero senarra eta emaztearen parabola dator... Zer ote da emaztea, mutiko maitia, zer benetako emakumea, gizasemeak bereganatzearen San Paboren aholkua ez jarraitzeko hain zozoa gerta ez dadin? Ez erantzun, arren ... Bai, zozokeriak esango lituzke. Bera neskamotza da, gogorra lanean, gauzetan parte hartzen duenean ahalegin guztiz, behin eta berriz, berregitera beharturik dagoela dakiena. Eliza Santak ontzat dauka honetan arduratzea, baina mundu pobre hau ez da Corpus eguneko Aldare garbia. Hori arestian gertatu zitzaidan; eta nire lehendiko parrokiak mintzaten ari natzaizu, hots, sakristau-andere harrigarri batez, 1908 urteko Brujas-eko moja sekularizatu batez, alegai, andere on batez. Lehen zortzi egunetan, jo eta ke, Jainkoaren etxea komentatu bateko lokutorioa bezainbat distirant bilakatzea lortu zuen, nik neuk ere tokia ezagutzen ez nuelarik... Benetakoa da! Uztaroan geunden, inor ez zen sartzen, eta atso deabrusa hark zapatilak kentzea eskatzen

zidan. Eta nik izua diet zapatilei! Gainera, uste dut halako oineta-koak bere soldata propioaz erosi zituela. Goizetan eserlekuetan hauts-izpiak topatzen saiatzen zen, baita bi edo hiru lizun-onddo ere koruko alfonbran -eta armaiarma-sareak- zoko guztietan (ah, nire txikito!, emaztegai baten etxeko horniduren artean egoteko duinak ziren armaiarma-sare haiek).

“Nirekiko nioen: ”Garbitu, leundu nahi duzun guztia... Ikusiko duzu zer agituko den igandean”. Azkenean, heldu zen egun hura. Ez, ez ezazu uste, beste edozein bezalako igandea izan zen ... Ohiko elizeria zegoen, soilik. Bi mutikote ziren bi aita errentoristek zuzenduriko mixio-eguna iritsi zen, eta andere hark kandelen argitara garbitzen eta distira ateratzen ziharduen. Aste batzuk beranduago, Santu Guztien egunean, bi mutikote ziren aita erredentoristek zuzenduriko mixio-eguna iritsi zen. Zorigaiztoko emakumeak gauak esnai igarotzen zituen ontzia eta gamuza ondoan zituela, ura, berriz, lehiaz isuriz goroldioak zikindu eta habeak eta belarra adreilu-zirrikietan hazteraino. Ezin zen makurrarazi moja gajoa. Bera entzunez, jende guztia elizatik uxatzen zuen Jainko ona toki garbian egon zedin. “Hondatuko nazu hainbesteko edariz” esan nion egun batean, ze bere ezula oso bortitza zen. Baina atso gajoak ez ninduen entzun nahi izan, eta, azkenean, ohean sartu zen giltzaduretako erreumaz jota. Bihotzak huts egin zion, eta, paf!, gure arreba ez zen berandutu san Pedroren aitzinean aurkezterakoan. Nolabaiteko martiria agitu zen; ez daiteke kontrakorik esan. Bere errua ez zen zikinkeriarren aurka ekitea, hura ezeztatzea baino, halakorik egitea posible bailitzan. Parrokia bat, nola ez, zikina da. Eta kristautaldea oraindik satsuagoa. Zain dezagun, bada, azken eguneko Epaiketa, eta ikusiko dugu, noski, aingeruen palakadaz monasterio santuenetatik ere ze kuxidadea aterako den... Ah, komunen nolako husketa! Horrek adierazten du, ene txikito, Elizak etxekoandre ona izan behar duela, etxekoandre arrazoizkoa. Eta halakoa ez zen, noski, nire sakristau ona. Etxekoandre on batek ongi daki ezin duela bere etxea erlikitegi bilakatu. Bai, gisa hartako gauzak ez dira poeta baten ideia eta gogoetak baizik.

Ni ezinegonez egon nintzen puntu hartara iristeko. Berak pipa betetzen zuen bitartean, adibide hura ez zela ongi hautatua adierazten ahalegindu nintzen, hots, “agindu orde, negar-muxinka ziharduten” haur alkandoragabeko haiekin.

-Desengaina zaitze -apaizak gozotasun-izpirik gabe esan zuen-. Ilusioa berdina da. Hori bai, alkandoragabekoek ez dute moja onaren iraupen bera onartzen. Lehen entseguak, eta ministeritzaren esperientziak, gezurtatzen du haren sen eskaxaren aitzakia; dena alhora uzten dute. Bere aho-sabaiak fineziak, soilik, onartzen ditu. Baina kristautaldea ez da elikatzen mokadu goxoekin. Jainkoak ez zuen esan lurreko ezta izan behar genuela, gatza baizik. Egia da gure mundu errukarria simaurtegian etzaniko Job aita pobrearen antzekoa dela, dena zauriz eta ultzeraz josia. Gatzak haragia bizia erre egiten du. Baina ustelkeria oztopatzen du. Deabrua uxatzeagatik zuen beste mania maitatuak izatea da, zuengatik maitatua, noski. Baina buruan ukan ezazu benako apaiza ez dela inoiz maitatua izanen. Gehiago oraindik: Eliza bera beldur da ahalegin horretaz. Lehenik errespetatuak eta bedeinkatuak izan behar zarete. Elizak ordena behar du. Zuek agindua ordena-ezak menderatuko du oro hurrengo egunean, ze, hain zuzen, munduaren ordenan sartzen da, ai!, gauak pikutara botatzea zuen bezperako lana... Gaua deabruarena da.

-Gaua, ausaz (eta nik banekien hartaz erneatuko zela), klerigo erregularren eginkizuna al da?

-Noski -erantzun zidan berak hotz-. Ez dute musika zerutarrak jotzea baino egiten.

Eskandalizaturik nengoela erakusten ahalegindu nintzaion.

-Nik ez dut ezer kontenplarien aurka; bakoitzari bere eginbeharra dagokio eta. Gainera, beste esames guztiak aparte, lorezale direnak ere badira...

-Lorezale direnak?

-Horixe

-Horixe. Etxea konpondu, baxeerak garbitu, patatak zuritu eta mahaia jarri denean, pitxarran lore freskoak lekutzen dira... Naturala da hori. Nire konparazio txikiak ezin ditu eskandalora eraman zozoak baino, horretan halako *ñabardura* zehatza baitago... Zitori mistikoa ez da landako zitoria. Eta, bestalde, gizonak nahiago du idi-xerra bat loretxo urdinak baino, asto eta tripazale baita. Laburki esanda, zeuok kontenplariok, ongi hornituak zaudete berezko diren lore ederrak emateko. Zoritzarrez, Klaustroetan, edozeinetan bezala, engainuak ematen dira, eta maiz izurtzen dira paperezko loreak ere.

Soslaiz behatzen zidan (disimuloz bezala), eta une hartan bere soaren barnean halako biguntasuna ohartzen nuen, -nola esanen nuke?- kezka eta larridura moduko zerbait ere bai. Nik nire ardurak ditut, eta hark bereak. Neri, ordea, isilik egotea zail agitzen zait. Eta, oraindik, gehiago, hitz egiten ez badut gutxiago da heroismoagatik, eta ez medikuek ere ezaguna duten lotsagatik -ze horixe da esan didatena euren erara eta eure diren kezken arabera-. Hark, ordea, norberarenak isilduko ditu, edozein gauza gertaturik ere -bere naturaltasun jatorraz-, baina Z-ren hormartetan gurutzatu nintzen katusiar monje haiena baino sarrezinago batean...

Zakarki hartu zidan berak eskua, eta une batzutan bere artean ukan zuen helduta; bai, diabetekak haziriko eskuak ziren haiek, hau da, berehala zalantzarik gabe -eta gogor eta agintezale- heltzen zutenak.

Agian, esanen didazu ez dituzula ulertzen mistikoak. Ez, ez iozu zorakeriarik erantsi nik pentsatu dudanari! Apaizgaitegi nagusian nire garaian Eskubide Kanonikoa erakusten zuen irakasle bat zegoen, bere burua poetatzat zeukana. Poesia-saldo gaitza sortua zuen, beharrezko poesi-oin eta puntu guztiez hornitua, eta, orobat, egoki ziren silabez eginak. Gizagaisoa! Ziur nago halako gizona gauza izanen zela Eskubide Kanoniko osoa ere bertsoan ezartzeko. Baina, soilik, gauza bat falta zitzaion, edozein modura deituta ere... Alegia, inposizioa, jenioa, *ingenium* delakoa... Ze dakit nik horretaz? Nik ere ez dut juniorik. Demagun Espiritu Santuak, egun batean, bere adierazpenak egiten dizkidala; utziko ditut, bada, nire erratza eta zapi zaharrrak (zer uste ote du?), eta bidaia serafinen artean egitera joanen naiz musika ikasteko, haseran irrintzi bat botatzeko ere asmoa dudala. Baina, utziko al didazu bere aurrean barre egiten, pertsona horiek Jainkoak bere makila jaso baino lehenago ahots batera kantatzen dutelarik.

Une batez gogoetatsu jarri zen, eta bere aurpegia ,nahiz lehiora izulita egon- une batez ilunasunean itotzen zela uste izan nuen. Bere aurpegi-ñabardurak gogortu ziren niregan -ala, jakizu, beregandik, bere kontzientziatik objezio bat espero bailuan-, hots, gezurtatze bat, edo eta ez dakit beste zerbait halakoa... Berehala baretu zen.

-Ze nahi duzu? Dabid-en harpari buruz gogoeta gehiago dut egiteko. Talentuzko mutila zen bera, noski, baina bere musikak ez zion babestu bekatu egitetik. Badakit badirela esportatzeko diren

Santuen bizitzak osatzen dituzten borondate oneko idazle gaisoak, bestalde, salatzeoak direnak; uste dute gizon bat eroso dagoela estasian, sendo eta ziur dagoela Abraham-en galtzarbean bezala. Noski, ez da ezer errazagoa bertara ailegatzea baino. Jainkoak berak garamatza. Aski da eustea, soilik, eta, bere kasuan, jaisten ere asmatzea. Ohartu al zara Santuek, benetakoek ere, itzuleran oztupo asko azaltzen zutela. Baina, behin bere orekan, sorpresaz hartuta, sekretua gordetzeko eskatuz hasten ziren, “ez esan inori ikusi duzun hau...” delakoa, alegia. Nolabaiteko lotsa sentitzen zuten (ulertzen al duzu?), hau da, Aitaren ume kuttunak zirelakoaren lotsa zorientasunaren edalonzitik edan zutenek, inork baino lehenago. Eta zergatik hori? Ezergatik ez. Mesedez. Ah, graziazko mota horiek! Arimaren lehen mugida horiek baztertzea izaten da. Era askotara interpreta daitezke liburuko hitzak: “Ikaragarria da Jainkoaren eskuetan bizirik erortzea (zer diot?), hau da, bere besoetan erortzea, Jesusen bihotzean erortzea!. Hori kontzertu batean leku desegokiaz hartua bailegoan da, hau da, triangelu-tresna edo eta zinbaloak jotzen aritzea, bat-batean, estradura igo eta Stradivarius bat emanen baliote bezala, ”aurrera, mutil” esanez. “Entzule zaitugu”. Br! Nire otoiztegia ikus dezagun, baina lehendik oinak garbituz alfonbran, zikindua gerta ez dadin.

Haltzarietaz ez dakit gauza handirik, baina bere logela ederra iruditu zitzaidan: bertan kaoba sendozko ohea zegoen, hiru atedun armairu oso landua, tertziopeloz estaliriko eserlekuak, eta, tximini gainean Arkuko Joanaren brontzezko irudi galanta. Baina ez zen logela Torcy-ko apaizak erakutsi nahi zidana. Beste gela batera eramanez ninduen, erabat biluts zegoen batera, hots, soilik mahai eta besaulki batez horniturikora. Horman kromo itsusi bat ikusten zen. Ospitaletako aretoen antzekoa zen, Jesus Haur potolo eta arrosa-kolorekoaren irudia, hain zuzen, astoa eta idiaren artean kokatua.

Ikusten al duzu margo hau? -esan zidan-. Nire ama pontekoaren erregalia izan zen. Aspaldi batean beste ba erosi ahal izanen nuen, zertxobait artistikoagoa, baina nahiago dut honako haur hau. Txit zatarra kausitzen dut bera, eta, orobat, zozo samarra, baina horrek lasaitzen nau. Gu, ene txiki hori, Flandriakoak gara, hots, jale eta edale handien lurraldekoak... (eta, gainera, aberatsak)... Zuek, Bou-lonais-eko oliba-kolorekook, peso-zko txoko txaboletakook, ez zarate Flandriako aberastasunen- ez eta lur ilunen- jakitun... Ez eskatu dama elizkoiak txunditzen dituzten hitz ederrik, baina, hala eta guz-

tiz, ez zaizkigu falta mistikoak ere, ene seme. Eta ez ditugu behar, noski, mistiko gaisoak. Ez diogu beldurrik bizitzari, zeren odol gorri eta lodia dugu, gure lokietan bor-bor ginebra bapo edana duguna, edo eta, haserreak itzurtzen ditugunean (hots, flandriar haserrea kasu) idi bat ere suntsitzeko gauza dena...; odol gorria da bera, beraz, norbakoitza pizteko ere aski den odol urdina bezalakoa, espainiarren tantaz nahasia. Laburki, zuk zeure kezka dituzu, eta nik neureak, biak, seguraski, antzekoak ez direla. Ah, nik gauza guztiak esanen banizkizu! Bai, beste egun batean arituko natzaizu beraietaz; oraingoz aurpegi txarra duzula dakust, eta itxura hori okerragotzeko arriskua dut. Halabaina, Jesus Haurraren auzira itzuliz, ba al dakizu Poperingre -nire herriko apaiz burugogorra den- bikario nagusia-rekin ados jarrita, ni San Sulpiziora bidaltzekotan egon zela. Euren iritzian, San Sulpizio klerigo goiztoen Saint-Cyr zen, Saumur edo Gerrako Eskola deiturikoa. Eta, ondoren, ene aita jauna (parentesi artean diotsut), hasera batean berriketa bat zela uste izan nuen, baina, gerora, ohartu nintzen Torcy-ko apaizak ere ez ziola deitzen beste modura bere aitari. Beste garaietako deitura zela diozu? Bai, baina nire apaiz jaunak bizkarra ongi zaindua zeukan, eta bere elizbarrrutiari ohorea eskaini nahi izan zion. Dena den, legenardunen salda koipetsuzko usaina zuen kuartel zahar hura ikusi nuenean... Eta brr nik! Gainera, mutil guzti haiek, hain meharrak ziren deabru errukarri haiek, aurrez-aurre behatuta ere zeharka zeudela ziruditen...! Azkenean, hiru edo lau adiskide baino ez zirenen lagun bihurtu nintzen, eta, denok batean, irakasleak burubelarri molestatzen genituen. Gu, adibidez, lehenak ginen lanean eta jatean, baina hartatik kanpo benetakako deabrutxoak ere bai. Gau batean, denak oheratuta zeudenean, teilatura igota, ozenki miauka hasi ginen. Bai, miauka eta miauka, hazo osoa esnatzeraino... Gure haurtzainak gurutze santuaren zegien, etengabe, ohe ondoan, inguruko katu guztiak ikaragarriak jalgitzearren Etxe Santuan bildu zirela sinetsiz. Bai, fartsa zozoa zen hura, ezta? Hiruhilabetekoa amaitzean, jaun haiek etxera bidali ninduten, ohar batzuk ezarriz nire besapean: “ez da baboa”, “mutil ona da”, “eite bikainekoa da”..., eta antzekoak erantsiz. Hitz batean, adierazten zen ez nintzela ona behiak zaintzeko baino... Halabaina, nire ametsa ez zen apaiz egitea baizik. Alajaina, apaiz egitea ala hiltzea zen nire asmoa! Nire bihotzak odola zerion, biziki, ze Jainko onak ontzat hartu zuen oro desegiteko tentaldia... Bai, nire aita jauna gizon zuzena zen. Monsiñorearen etxera eraman ninduen bere kalesan -Namur-ko Dama Bisitarien ama nagusia zen amona-izebaren

eskutitza eskuan nuela-. Monsiñorea ere gizon zuzena gertatu zitzaidan. Berehala, pasarazi ninduen despatxura, eta behin haren aitzinean, bere oinetara bota nuen ene soina, eta nik edukiriko tentaldia aitortu nion. Hurrengo astean bere seminario handira bidali ninduen, eraikin ez hain eroso, baina bai sendora, hain zuzen. Ez dio axola! Esan dezaket heriotza behingoz hurbil ikusi nuela ene bizitzan... Eta zelako heriotza! Une hartatik gerora tentuak hartu nituen zozokeriarik ez egitearren gehiago. Hain zuzen, militarrek diotenez, zerbitzutik kanpo konplikazio gutxi ukan behar da... Nire Jesus Haurra gaztetxoegia da (musikaz edo literaturaz oraindik hareago interesatzeko). Eta, agian, barre eginen luke komentario nahasiak osatzen dituztenei buruz, ze bere idiari lasto fresko eta ugaria -ala astoari almohazara- eraman ordez dabilta.

Gelatik kanpora bultzatu ninduen bizkargainetik helduta, eta bere esku zabalez adiskide-zartako hartaz, ia lurrera erortzeko, kolpea luzatu zidan. Ondoren, ginebra-kopa bat edan genuen. Bat-batean, begietara behatu zidan zehatz -halako ziurtasun eta agintezko jas batez-. Beste gizasemea zirudien, inori kontuak ematen ez dizkion benetako jaun horietakoa, hain zuzen.

-Monjeak monje dira -eratntsi zuen-. Ni ez naiz monjea. Ez naiz zuen gaindikoa. Artaldea dut, benetako artaldea. Bera idi, asto eta gurdi eta lan-aberez osatzen da. Nire artaldea ez da hain ona, baina ezta ere hain txarra... Gainera, aker batzuk ere baditut. Zer egin beraiekin? Ezin ditut akabatu, ezta ere saldu. Mitradun abate batek ez dezake egin atezain-anahiari aginduak ematea baino. Huts egitekotan akerra akerretaz desegiten da, instant batean. Nik, oster, ezin dut. Denekin konpondu behar gara, eta akerrekin ere bai. Akerrek izan ala ardiak izan, jabeak abereak tenore onean itzultzea nahi izaten du. Ez du bilatu behar akerrak kiratsik ez botatzea -baldin eta denbora galdu eta desesperoan erortzea arriskatzetik nahi ez badu-. Adiskide zaharrek optimista nasaitzat naukate, eta bere gisako gazteek, berriz, koko edo mamutzat -eta, orobat, nire jendearekin zurrunegia naizela, hots, militarregia eta azal-gogorrekoa, hau da, militar-azala duen bat naizela-. Batak eta besetak arbuioa didate, ze jende guztiak bezala berrikuntzak egiteko plangintzarik ez dudalako -ala berrikarien aurka azaldu ez naizelako-. Hori traizioa da! hots egiten dute zaharrek. Ez, eboluzioa da! abesten dute, berriz, gazteek. Nik, ordea, gizona dela uste dut, eta, funtsean, bere balioa ez dela

paganoen arokoa baino handiagoa. Nahiz eta, bestalde, arazoa ez izan balio duena zer den jakitea, nork zuzentzen duen oro baino.

“Ah, Eliz-gizonei askatasuna ematen balitzaie!”. Beha, ez dut Er-taroko garaietara itzultzea iragartzen! XIII mendeko jendea ez zen, benetan, santua, eta monjeak ez baziren hain inozoak ere, egungoek baino gehiago edaten zuten, eta ez da egia horren kontrakoa. Baina guk inperio bat eraikiko genuen, hots, inperio oso bat, seme nirea, beraiekin elkarturik erromatarren lohia baino izanen ez zena... Bakea izanen zen, orobat, Erromatarren-Bakea, bai, bake benetakoa. Eta denok batera gero kristau herri berria lortuko genuen. Kristau-herria, hain zuzen, ez da jainkojaleen herria. Elizak nerbioak sendo dauzka, eta ez da bekatuaren beldur, alderantziz baino. Berak aurrez-aurre behatzen du, trankil, eta Gure Jaunaren eredia jarraituz oro bere gain hartzen du. Astearen sei egunetan langile batek egoki dihardanean, barka dakioke parranda bat larunbat-gauean egitea. Kristau den herri bat zertu nahi nuke, bere aurkakoa ere aurreikusiz. Kristau herri baten aurkakoa herri ituna, agure-herria da. Agian, definizio horrek teologia urri duela erantzungo didazu. Bai, ados, baina aski zaie hori igandetako mezan arrausika egon ohi diren zaldunei. Bai, arrausika egoten dira!. Eta ez duzu nahi izanen asteroko ordu erdi mixerable batean Elizak alaitasuna zer den eurei erakustea... Trentoko katekismo osoa haiek buruz balekitez ere, seguraski, ez leudeke alaiago...

Zergatik azaltzen zaigu haurtzarora hain gozo eta argitsu? Mutiko batek bere saminak ditu jende orok bezala, eta, gainera, oinazea eta eritasunaren aurka indargabeturik kausitzen da. Haurtzarora eta agurrealdi zaharrena gizonaren bi proba handienak izan behar lukete. Baina, haurrak umilki alaitasun printzipioa bere ezaren sentimendutik dakar. Amarengan fidatzen da. Ulertzen al duzu? Oraina, iragana, geroa eta bere bizitza osoa so batean biltzen dira, eta begirada hori irribarrea da. Nire semea, beraz, guk eragin bagenu aske, Elizak gizonei emanen zien bere ziurtasun nagusiaren modua. Norberak, orobat, aurkako oldeak ukanen zituen. Gosea, egarria, pobrezia, jeloskortasunak ziren... Inoiz ez genuen sendotasun nahikoa pilatuko deabrua sakelari sartzeko. Baina, gizona Jainkoaren seme sentituko litzateke... Hori izanen zen berarentzat miraria! Buruan eta barnean ideia hori ukanez biziko eta hilko zen. Halabaina, ez litzateke liburuetan, soilik, ikasiriko ideia..., ez horixe. Guri esker sortuko zituen ohiturak, denborapasak, atseginak -eta beharkizun umilenak ere-

harekin laborariari lurra umotzea eragozteko, jakitunari dagokion logaritmoen taulari itzuliak ematea, eta injeniariari ere helduentzako jostailuak eraikitzea eragotzi gabe. Guk, soilik, kenduko genituen haiek, eta, orobat, Adanen bihotzetik erazuriko bakardadezko sentimendua! Bere jainko-ilaraz Jentilak ez ziren hain inozoak, eta, hala eta guztiz, lortu zuten mundu gaisoari batasunaren ilusioa (nahiz baldarra) ematea ikusten ez zenarekin. Baina, orain gezur horrek ez luke balioko ezer ere. Elizatik kanpo, herri bat beti sasikumeen, kaxako umeen herria litzateke. Eta, noski, Satanas-en aldetik onarpena edukitzea geratzen zaie. Eginkizun ezeza, beraz! Eguberri beltz bat itxaroten gera daitezke... Ezar ditzakete bere oinetakoak tximinian. Deabrua ere, dagoeneko, hainbat mekanismo uztea nekatzen ari da, hain azkar asmatu eta zahartzat etsiak, egun ez du kafeina, heroina ala morfinazko pakete tipia baino ezartzen, hau da, asko kostatzen ez zaion hautsezko edozein zikinkeria. Jendilaje mixerableak! Bekatuan ere zimeltzen dira... Ez, ez dabil jostetan nahi duena soilik! Lau urteko panpin tipiak ahurtxo baten atsegina izanen da denboraldi batean, eta gizon heldua, aldiz, aharrausika hasiko da bostehun frankoko jostailu baten aitzinean. Zergatik? Bere haurtzaroko espiritua galdu duelako. Ongi! Eliza, beraz, Jainkoak bidalia izan da haur-espiritu hori, inozotasun hori munduan eusteko. Paganismoa ez zen naturaren etsaia, baina kristautasunak handitzen eta goresten du bera gizonaren neurrira (giza ametsaren neurrira) daramalarik. Oskurantizatzen neukan sasi-jakitun horietako batekin aurkitu nahi nuke. Hau esanen nieke: “Ez da nire errua hil-lurperatzailearen jantzia badaramat ere. Azken finean, Aita Santua ere zuriz jazten da, eta kardinalak gorriz. Baina eskubidea nuke Sabako Erreginaren antzera jazteko, ze niregan daramat alaitasuna. Elizak mundu txiro honi emaniko zorion eta bozkario oro ere berea du. Bere aurka jokatzu alaitasunaren kontra jarduten da. Agian, nik eragozten ote dizuet ekinozioen prezisioa kalkulatzeko, ala atomoak desintegratzeko? Baina zertarako norberaren bizia sortu bizitzaren senarik ez baduzue. Burumuinaren estalkia saltatzeko baino ez litzaizukete geldituko -halako ikuskizun ergelen aitzinean-. Bizia landu zuek nahi duzuen erara! Heriotzaz emaniko irudiak, astiro-astiro, errukarrien pentsaera pozitzen du, eta, orobat, leuntzen eta desmargotzen geldiro azken bozkarioak. Denak hala jarraituko du, eta aitzinera doake zuen industriak eta dirutzak mundua feria bilakatzen uzten duen heinean (eta oro, abiadura azkartzen badu, mekanismoei esker kobreen astinketa eta artifiziozko su batzuen leherketen artean). Baina, itxaron,

itxaron zuek isilunezko lehen ordulaurden batean. Orduan hitza entzunen duzue, zuek arbuaiatua -astiro-, eta, hain zuzen, ez hurrengo, hots, "Ni naiz Bidea, Egia eta Bizia" zioena, baizik eta lezetik gora datorrena, "Ni naiz ate itxia, eta irteerarik gabeko bidea, gezurra eta galera" dioen hura.

Azken hitzok ni zurbiltzerainoko -edo eta horiztatzerainoko- ahots itzaltsuz esan zituen, ze, aih!, hilabete batzuk honantz zurizta bilakatzen ari naiz; berak ondoren, ordea, ginebrazko edalontzia hustu zidan, eta gero solasaz aldatu genuen biok. Bere alaitasuna ez zitzaidan faltsua, ezta ere afektatua, agitu, ze bere naturatik zetorren, antza, eta bere arima propioa zen beti alai zegoena. Halabaina, bere begiradak ez zuen beti asmatzen nirekin ados etortzea. Agur egiteko-rakoan, makurtu nintzen, eta bekokian, aldiberean, hatz tipiz gurutze bat egin zidan, bitartean, sakelera ehun frankozko biletea irristarazten zidala.

-Ziur nago ez duzula diru-txintik. Lehen uneak gogorak izaten dira... Ahal duzunean itzuliko dizkidazu frankoak. Ospa egizu orain, eta ez iezaiezu guretzat deus esan astakaiku horiei.

* * *

"Ekarri lasto freskoa idiarentzat, eta almohazara astoarentzat". Hitzok goiz honetan ene burura itzuli dira, bazkarirako patatak zurrizten nituelarik. Agoazila isilik hurbiltzen zen gibeletik, eta eserleku-tik astoki jaikiarazten ninduen patata-azalak astintzeko astirik ere ez nuelarik; barregarri sentitu nintzen. Hala ere, albiste on bat eman nahi zidan, alegia, udaletxeak ur-putzua eraikitzea onartu didala; horrela, iturrira ura ekartzeagatik, monagiloari astero ematen nizkion hoguei txakur handiak aurreztu ahal izanen ditut. Bere tarber-naz hitz egin nahi izanen du, noski, hark, ze ostegunero eta igandero dantzaldi bat emateko asmoa du, jardunaldiari "familiako dantza" deitzen diolarik; horrela, lantegiko neskatilak erakarri ahal izanen ditu (zeinei ere mutilek edanarazten saiatzen diren).

Ez nintzen ausartu. Dena den, begiratzeko era berri bat du hala-koa mintzatzera mugitzen nauen iribarre onbera batez hornitua, nik esanen nioenak garrantzirik ez bailuan. Hala ere, bera ikustearren etxera joatea ongarri iruditu zitzaidan. Haren emaztea, larriki eri dagoelarik -eta ohea aste batzuk geroz uzten ez duelarik-, badut

aitzakirik aski ikustaldirako. Emaztea ez da pertsona gaiztoa; arestian, esan didanez, maiz joaten da elizkizunetara.

“... Ekarri lasto freskoa idiarentzat, eta almahazara astoarentzat”. Hala izan bedi. Baina lan soilak ez dira erasoen direnak, guztiz alderantzizkoak baino. Abereek eginbehar urriak dituzte, beti berdinak. Gizakiek ez, ordea! Ongi dakit laborarien xalotasunaz mintzo dela. Nik, ordea, landan jaioa naizelarik, uste dut baserritarrak izugarri konplexuak direla. Bethune-n, lehen erretoretzaldian, gure nagusiaren langileek aztoratzen ninduten bere aitorenekin izotza urtzerakoan; hala, etengabeki, definitu nahi izaten zuten haiekiko sinpatiaz beterik. Laborari batek, aldiz, maite du bere burua, eta halako indiferentzia gogoan erakusten dio maitasun orori. Eta hura, ez zalantza duelako, mesfidantza baizik. Benaz, ez du deus egiten bera zuzentzeko. Baina, gutxiago, oraindik, bere bizitza osoko akats eta grinatxarrez, ilusioa ukaiteko; haiek denak, aurrez, erreforma- ezintzat dauzka, eta guraria du munstrokeria alfer eta garesti guztiak urrunen uzteko, beti ere gasturik urrienarekin elikatzeke direnak. Eta agitzen denez, laborari-bizitza beti ezkutukoan isilgunean munstro horien gosea handitzen da, ze gizonak, behin aguretuta, ez du bere buruaren eramanpenik ahalegin handiz baino hartzen, eta sinpatiaak garrazten du oro barneko etsaiaren halako konplizitatea duelako, ze dena bere indarrak, lana eta ondasunak irensteko baino ez da. Zer esan, orduan, gizaseme errukarri horiei? Batzuetan, ez da harritzekoa heriotzaren ohean aurkitetze agure zabar zenbait, zeinean diruzalekeria ez den mendeku mikatza baino, hots, urtetan zurruntasunez jasadako zigor bolonndresa baino. Eta hilzoriaren hurbiltasunean ere, eman ohi da fede-larriminetik erauziriko hitzen bat -nolabait, norberarenganako amorru alferretik sortua-

* * *

Nire ustez, oso gaizki interpretatu dute, orain hamabost egun, nik neskame baten zerbitzuak uzteko harturiko erabakia. Auzia gehien gaiztotzen duena, neskamearen Pégriot senarra arestian gazteluan zinpeko goarda bezala sartzea da. Atzo bertan zin egin zuen Saint-Vaast-en. Nik uste nuen dena konpondu nuela ardo-upel txikia erostean! Izeba Filomenak nik emaniko berrehun frankoak probetxurik gabe xautu ditut, ze Pégrioto ez dabil gehiago Bordeleko etxearen kontura, nahiz hartarako enkargurik baduen. Bere ordezkooak nire eskuzabaltasun tipiaren profitea izanen duela uste dut. Ze zorakeria!

* * *

Bai, ze zorakeria! Espero nuen egunkari honek nire pentsamena hertsatzen lagunduko ninduela, ze gogoeta egiten dudan une urrietan desegiten da. Nire aburuan, dena Jainkoa eta nire buruaren arteko solasaren gisakoa behar luke izan, hau da, otoitzaren luzapena, otoitzaren gakoak gainditzeko era direnak, nire ustez, oraindik zakarregiak direnak, eta, agian, nire urdailaren kontrakzio mingarrien kariaz. Eta horren orde, bizitza tipia duten toki gaitz eta neurrigabekoen artean uzten duela adierazten didate eguneroko gertakari horiek (nahiz eta, batzuetan, haietaz libre nengoela pentsatu nik). Ulertzen dut Gure Jaunak parte hartzen duela nire saminetan, nahiz hurbilenak izan, hots, deus mespretxatzen ez dutenak. Baina, zergatik finkatu nik paperean, aldiz, ahanzten ahalegindu beharko nintzakeen zerbait? Gaitzena, ordea, konfidentzia hauetan gozotasun beraldikoa sentitzen dudala da, zeinaz, aldiz, zaindu beharko nintzatekeen. Lanpararen argitara inoiz inork irakurriko ez dituen orri hauek zirriborratzen ditudan bitartean, presentzia ikustezin baten susmoa dut, seguraski, Jainkoarengandikoa ez dena, zinez, nire antzera egini-ko adiskide batena baino, nahiz nitaz desberdina ala izate besteko izan... Atzo gauean, presentzia hori, une batez, sentibera eta harrigarri gertatu zitzaidan modu hartra ene burua entzuleriaren idurizkora luzatzen nuela -eta, bitartean, lotsatzen ninduen negar-gura azkarra ere banuela-.

Bestalde, hobe da esperientzia azkenera eramatea..., gutxienez, aste batzuetan. Ahaleginduko naiz, aurretiko aukerarik gabe, burutik pasaturiko Maidana idazten (ze batzuetan, agitzen zait, epiteto bat aukeratzeko zalantza dudala, behin eta berriz zuntzeari ekinez...); gerora, kaxa baten zuloan sartuko ditut paperak -eta beranduago irakurriko haiek, behin, ene buruak atsedean hobe duenean-.

Haur eta gazte literatura

Alaitz Olaizola

Umeentzat eta gazteentzat antzerkia idazten duen emakumea

IÑAKI ZUBELDIA

Biografia

Nire gurasoek diote azkar ikasi nuela hitz egiten. Beharbada hortik dator betirako geratu zaidan “berritsu” ospea... Agian horregatik izan naiz beti horren “saltsera”... Orain ez hainbeste, baina inguruan sortzen ziren proiektuetan nahasteko gogorik ez zitzaidan falta garai batean.

“Eztenai” ezizena jarri zidaten familiakoek txikitan. Itxura denez, guztiari esaten omen nion “eztet nahi”. Batek daki zergatik! Geroztik ordea, “badet nahi” esaten ere ikasi dut, noski.

Futboleant jokatzea, kaniketan, kromotan... Txabolak egitea auzoko lagunekin, xibota... nituen gogoko garai hartan. Baita Olentzerok oparitzen zizkigun play movil-ekin ere istorioak asmatzen jardutea ere.

Musika ikasketak ere egin nituen: Solfeoa, korua, eskusoinua... Musika zalea nintzen lehen eta orain. Ezingo nintzateke musikaririk gabe bizi... Idatzi ditudan antzerki lan guztietan oso garrantzitsua izan da musika, inspirazio iturri batez ere. Agian horregatik, herriko Kaka Flash irrati librean, lau urtez jarraian, neure irratsaio propioa egiten aritu nintzen igandero. Igande eguerditan ez nuen beste ilusiorik: disko pila besapean hartu eta irratira.

Handitan zer izan nahi nuen galdetzen bazidaten idazlea izan nuela erantzuten nien nik. Idazlearen mundua magikoa iruditzen

zitzaidan. Beti istorioak asmatzen jardute horrek ikaragarri erakartzen ninduen.

Gerora, etorkizunean kazetari izateko grina sartu zitzaidan berri. Idaztea, musika, antzerkia... Kazetaritzak hortik bazuela zerbait iruditzen zitzaidan...

Izugarri gustatzen zitzaidan irakurtzea, eta gerora, baita idaztea ere. Zaletasun horrek eraman ninduen seguruenik antzerkira. Ondo gogoan dut gaztelerazko liburu bat hartu eta euskaraz antzezteko egin genuen moldaketa hura, orduantxe hasi bainintzen antzerkira hurbiltzen. Jendaurrean lan hura eskaintzea sekulako esperientzia izan zen niretzako... Barruan sentitu nuena ezin deskriba dezaket... Baina bazen zerbait, zerbait handia, eta zin egin nion neure buruari, berriro aukerarik banuen, oholtza gainera igoko nintzela.

Eta halaxe, hamahiru-hamalau urteko neska-mutil koadrila batek, antzerki taldea sortu genuen ikastolan: "Hamar gehi bat leotardo". Izen berezia, badakit. Izan ere, hamar ginen taldean, eta bat irakaslea. Antzeztu genuen aurreneko lan hartan leotardo mordo bat erabiltzen genituenez, hortik izena...

Garai berean, Azpeitiko Antxieta antzerki taldearekin lanean hasteko sekulako suertea izan nuen. Han ezagutu nituen benetako "artistak", beraiekin ikasi nuen antzerki talde amateur bateko partaide izateak zer esan nahi zuen. Langileak ziren egunez, bakoitza bere ofizioan, eta aktoreak gaez, Urrestillako lokal hartan entseguetarako elkartzen ginenean.

Ama izan nintzen gazterik, eta bolada batez "saltsa" guztiak bazterrean utzi eta gero, berriro heldu nion zaletasunari. Amets alaba pixka bat koskortu zenean, Azpeitiko ikastolako Lakrikun antzerki taldean sartu nintzen, eta sartzearekin batera nire lehenengo antzerki obra eraman nuen besapean: "Ez dira berdinak, antzekoak baizik". Kasualitatez idatzi nuen lan hura egia esan. Artean taldeko partaide ez nintzela, taldekide bat ezagutzen nuen, Gurutze, eta hark komentatu zidan antzerki lan baten bila zebiltzala. Ibili ginen han eta hemen bila, baina ezer ez zitzaizela egokitzen ikustean, idazten saia nintekeela aipatu nion... Aipatzea nahikoa izan zen atzera bueltarik gabeko bideari ekiteko. Egingo nuela eta egingo nuela zioen berak... Nik ezetz, ez nekiela zer aterako zen, eta ez aurreratzeko ezer... Eta berak baietz... eta hala, egin egin behar! Zorionekoa egun hura...

Geroztik etorri dira gainontzeko denak...

Aitor Arana idazle estimatua ezagutzeko suertea izan nuen garai hartan. Idatzita nituen pare bat antzerki lan erakutsi eta Euskaltzaindiak antolatzen zuen antzerki testuen lehiaketan parte hartzera animatu ninduen. Erokeria bat iruditu zitzaidan egia esan, baina galtzeko ezer ez nuela, eta halaxe, ausartu egin nintzen. Ez nago ados sariiek ezertarako ez dutela balio esaten dutenekin... Jasotako lehenengo sari hari esker jarraitu nuen idazten. Eskerrik asko, Aitor!

Saria garrantzitsua izan zen une horretan nire bizitzan, baina baita Lakrikun antzerki taldea ere. Talderako idazten nituen obrak, eta banekien idatzitako hura ez zela gordeta geratuko. Sari handiagorik ba ote antzerki idazle batentzat?

Azpeitiko emakumeei antzerki tailerra ematen hasi nintzen gero... pasa dira hamar urte... Herriko umeekin eta gazteekin gero, haurrentzako antzerkiak idazten hasi nintzen garaian. Erein argitaletxekoek Antzoki Txikia saila sortu nahi zutela eta idazteko... Haurrentzat? Baina nola demontre egiten da hori? Ekinda, ez dago besterik. Haurrekin lan egitea bezalakorik ez dago zer nahi edo gustuko duten jakiteko... Zorionekoa ni! Ereingo adiskideei, besarkadak!

Kontuak kontu, urtero idazten dut antzerki lanen bat talde bakoitzarentzako. Hauek ez dira inon argitaratzen, baina bai antzeztan. Azkenean, helburua betetzen dute lan horiek: taularatuak izatearena.

Ez zait gehiegi gustatzen “zuzendari” bezala definitzen nauteanean. Taldeko zuzendari, irakasle... Zirikatzailea bezala ikusten dut nire burua. Han eta hemen zirikatuta ez dakizue zer nolako altxorrek topatu ditudan urte hauetan guztietan!

Eskoletara joaten naizenean nire liburuei buruz hitz egitera umeekin, mota guztietako galderak egin izan dizkidate. Diru asko irabazten al nuen galdetu zidan batek behin. Hertzainak taldearen “rock and roll-ak eztu dirurik ematen...” hura etorri zitzaidan gogorra!

Zorionsua al naizen ere galdetu zidan duela gutxi batek... Ondo bizi al naizen... Eta baietz esan nion. Nire bizitza ez zela batere aspergarria, beti nituela egiteko gauza edo lan desberdinak... Horrek batzuetan nekutzen badu ere.

Orain arte bizitakoaren errepaso labur hau egiten ari naizen honetan, nire buruarekiko nituen iritzi batzuk hankaz gora jarri zai-

zkit jada. Koldar samarra nintzenaren ustea nuen, baina bata eta bestea oroitu, puenting-a egiteko prest hurrengoan!

“Saltsera” nintzela esanez hasi dut idatzia... Nintzela? Antzerkiarena gutxi ez, eta Azpeitiko Uztarría komunikazio taldeko lehen-dakaria naiz, EHAZEko (Euskal Herriko antzerki zaleen elkarte) idazkaria, Azpeitiko emakumeen mahaiko partaidea, nire hogeí urteko alabaren ama... Bizikletan ibiltzen naiz herrian zehar hara eta hona, baita Lakrikun antzerki taldekoekin herriz herri antzetzten ere... Ostiraletan lagunekin poteak hartzea gustatzen zait, Bilbora joan-etorriak egitea, Aratz iloba besarkatzea, amarekin olibak jatea, zientzia fikzioko filmak ikustea, play stationean jolastea, lo egitea, lo asko egitea... Eta baditut nire maniak ere.... Baina horiek beste baterako, funtzioa hastera doa eta!

Bibliografia

- Ez dira berdinak, antzekoak baizik*, 1998, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Lakrikun taldearentzat).
- Zereko zera zertzen delako zereko zerarekin*, BBK Fundazioa, 2002, helduentzako antzerkia (1999an idatzia Lakrikun taldearentzat).
- Garalderen requiem-a*, 2001, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Lakrikun taldearentzat).
- Agoragofobiatuta*, 2003, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Lakrikun taldearentzat).
- Sateliteatzen*, 2004, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Azpeitiko Emakume antzerki tailerrekoentzat).
- Greban gaude* (beste egileekin), 2004, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Lakrikun taldearentzat).
- Kontuz, garbitu berria*, 2005, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Azpeitiko Emakume antzerki tailerrekoentzat).
- Maritxu nora zoaz eder galant hori, Azpeitira Bartolo nahi badezu etorri*, 2005, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Lakrikun taldearentzat).
- Zintzilik*, 2005, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Lakrikun taldearentzat).
- Clitemnestraren itzulera*, Kutxa Fundazioa, 2005, helduentzako antzerkia.
- Non biziko gara*, Erein, 2005, 7 - 10 urte bitatekoentzat antzerkia.
- Txiukue*, Erein, 2005, 10 - 12 urte bitatekoentzat antzerkia.

- Autobusaren zain*, Erein, 2005, 10 - 12 urte bitatekoentzat antzerkia.
- Tuning clash*, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia.
- Golden proiektua*, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia.
- Bai, nor da?*, 2006, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Azpeitiko Emakume antzerki tailerrekoentzat).
- Denboraren makina*, Erein, 2006, 10 - 12 urte bitatekoentzat antzerkia.
- Ziega mentala*, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia.
- Joanes (itxaropenaren semea)*, BBK Fundazioa, 2007, helduentzako antzerkia.
- Iraultza azokan*, 2007, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Azpeitiko Emakume antzerki tailerrekoentzat).
- Habemus Zirkus*, 2008, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Azpeitiko Emakume antzerki tailerrekoentzat).
- Galtzagorriei to, Ñaxito!* (beste egileekin), 2008, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Trikuharri taldearentzat).
- Autobusaren zain II*, 2009, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Azpeitiko Emakume antzerki tailerrekoentzat).
- Torrepeko zaldunak*, Erein, 2009, 8 - 10 urte bitatekoentzat antzerkia.
- Prest gaude* (beste egileekin), 2009, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Lakrikun taldearentzat).
- Loturak*, 2010, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Azpeitiko Emakume antzerki tailerrekoentzat).
- Mikel eta Mikaela*, Erein, 2010, txikientzako narrazioa.
- Azpeitiko kontuk eta komerik* (beste egileekin), Azpeitiko udala, 2010, ipuin bilduma.
- Lost and found*, 2011, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Azpeitiko Emakume antzerki tailerrekoentzat).
- Sekretuen lapurrak*, Erein, 2011, 10 urtetik gorakoentzat antzerkia.
- Royal Blue*, 2011, argitaratu gabe, gazteentzako antzerkia.
- Aitorren seme-alabak*, 2011, argitaratu gabe, 9 - 10 urte bitatekoentzat antzerkia.
- Bai nahi dut*, 2012, argitaratu gabe, gazteentzako antzerkia (Azpeitiko Emakume antzerki tailerrekoentzat).
- Mariano Piano*, 2012, argitaratu gabe, 13 - 17 urte bitatekoentzat antzerkia.
- Dena berriz bueltatzen da*, 2013, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Azpeitiko Emakume antzerki tailerrekoentzat).

Eremu askea, 2013, argitaratu gabe, 12 - 17 urte bitatekoentzat antzerkia.

Orekaren desoreka, 2014, argitaratu gabe, helduentzako antzerkia (Azpeitiko Emakume antzerki tailerrekoentzat).

Sariak

Toribio Altzaga Saria, 2002, *Zereko zera zertzen delako zereko zerarekin*. BBK Fundazioa.

Donostia Hiria Saria, 2005, *Clitemnestraren itzulera*. Kutxa Fundazioa.

Esnatu Ipuin Lehiaketan Akzesita, 2005, *Tuning clash* ipuinarekin.

Kimetz Ipuin Lehiaketan Saria, 2006, *Golden proiektua* ipuinarekin. Ordizia.

Esnatu Ipuin Lehiaketan Saria, 2007, *Ziega mentala* ipuinarekin.

Toribio Altzaga Saria, 2007, *Joanes (itxaropenaren semea)*. BBK Fundazioa.

Sarrera

Askotan konturatu izan naiz gure herri txiki honetan oraindik aurkitu gabeko altxor baliotsuak dauzkagula. Eta horixe gertatu zait Alaitz Olaizola antzerkigilearengana joandakoan. Ez nuen ezagutzen aurrez aurre. Antzerki idazle bezala ezaguna nuen, baina inongo sailkapenetan edo zerrendetan ez nuen bere goraipamenik irakurtzen. Sari batzuk irabaziak zituela ere banekien. Baina olerkia haur literaturako ahizpa pobrea dela esaten duenak, zer esan behar ote du haurrentzako idazten den antzerkiaz? Hori dela eta, pentsatu nuen artikulu hau haur antzerkia idazten duen emakume honi eskaintzea.

Behar bezala baloratu gabeko diamante bat daukagun sentsazioa jaso dut. Zenbat lan, zenbat antzerki ume eta gaztetxoentzat sortu eta gero taularatuta. Azken honek, taularatzeak daukan lan zail, nekoso eta pazientzia handikoarekin. Antzerkia idazteak bere lana du, gero obra horrek antzezteko aproposa izan behar du, pertsonaia egokiak bilatu behar dituzu, atrezzoak, jantziak, musika, eszenifikazioa, pertsonaiei dena buruz ikasarazi, eszenatoki batean antzeztu, lotsak, inhibizioak, aurreiritziak, etabar, etabar kenduta gazteei.

Euskal haur eta gazteentzako antzerkiaren historia egiten ez naiz hasiko, lan honen helburua ez baita hori, eta ikerketa lan sakonagoa egin beharko bainuke. Hemen Alaitz Olaizolaren haur eta gazte

antzerkia aztertuko dugu. Baina begirada xume eta global bat botako diogu azken berrogei urte hauetako haur antzerkiari, sakon aztertzeko inolako asmorik gabe. Horregatik egileren batzuk eskapo egin-goto didate nire aipamen hauetan eta aurrez barkamena eskatu nahi diet, asmo txarrik gabe egindako lapsusa izango baita.

Hasiera haietan, Lourdes Iriondo ageri zaigu ikasleentzako pare bat antzerki lanekin: *Martin arotza eta Jaun Deabrua*, 1973, Gero, eta *Buruntza azpian*, 1975, Gero. Ondoren, Xabier Gereño aipatu beharra dago hemeretzi antzerki liburu argitaratu baitzituen ikasleentzat. Horien artean: *Zeledonio sastrea, hori bai desastrea*, 1986, egilea editore; *7 teatro lan*, 1979, egilea editore eta *8 teatro lan*, 1982, egilea editore, eta beste 16 obra. Ezin aipatu gabe utzi Enkarni Genua *Txotxongilo* taldearekin aspalditik obrak idatzi eta oraindik ere eskoletan eta herrietan eskaintzen ari dena. Aurreko EGAN batean aztertu genuen Enkarniren lana eta hemen ez gara hasiko berri-ro hura errepikatzen. Inguru hauetan dira baita ere Bernardo Atxagaren *Jimmy Pottolo eta zapataria*, 1982?, eta *Logalea zeukan ekilibristaren kasua*, 1982?, Maskarada antzerki taldeak taularatuak, ez banago oker. Kukulbiltxo taldeak ere antzeztu ditu Josu Kamararen obra hauek: *Ekidazu*, *Kukubel* eta *Txirrikiz*. Iñaki Aldaik ere antzerki mordoa idatzi ditu Eskola Antzerkia sailean: *Erregeen frog*a, *Hollywoodeko izarra*, *ikasle berria*, *Irakasle gaiztoa...* Guztira 16 obra. Jokin de Pedrok badu obra bat *Haddock* izenekoa, Tintinen komikietako pertsonaietan oinarritua. Juan Luis Zaballena ez dakit garbi gazteentzako den: *Herri bat gaztetxe bat* antzezlan. Yolanda Arrietak ere idatzi zuen *Badago ala ez dago...?*, 2000, Aizkorri. Eta Aitzpea Goenagak *Antzezten... tekete-ten!*, 2006, Erein. Eusko Jaur-laritzak hainbat egileren lanak argitaratu ditu *Eskola Antzerkia* izeneko zortzi liburutan. Xabier Lopez Askasibar gazteak ere baditu bi obra gazteentzat: *Greentown*, 2003, Iruñeko Udala eta *Dena da gezurra*, 2011, argitaratu gabea. Eta Jasone Turumbay-k ere bai obra bat, *Oz-eko aztia*, 2007, Ereinen argitaratua.

Egia da antzerki talde ugari direla umeentzat saioak prestatzen eta eskaintzen dituztenak. Eta pailazo ezagun askoak ere bai umeentzako lan izugarri egin dutenak: Txirri, Mirri eta Txiribiton; Pirritx, Porrotx eta Marimotots; Poxpolo eta Mokolo; Kiki, Koko eta Moko; Korri, Xalto eta Brinko; Kriki eta Kroki; Niko eta Periko...

Obraren analisi xumea

Egia esan behar baldin badut, Alaitzen obraren lagin txiki bat baino ez dut eskuratu eta aztertu: hamaika obra nahiko esanguratsu. Hauek irakurri eta aztertu ditut, eta lan hauetatik atera ditut nire ondorioak, obra bakoitzaren erreseina eta balorazio labur bat eginez

- *Non biziko gara?* Erein, 2005, 7 -10 urte

Zer gertatuko litzateke gure Lur planeta kutsatuko balitz? Ezingo ginateteke bertan bizi. Bada hipotesi hau abiapuntu hartuta ehundu du istorio polit hau Alaitzek. Beti bezala, umeak dira antzezle, eta oso nekatuta, gaixorik eta etsita daude, ezin direlako Lur planetan osasuntsu bizi. Denak erdi gaixorik eta indarrik gabe daude. Horregatik, erabakitzen dute beste planetak arakatzea banan-banan, bizi-modu duin bat eramateko moduko baldintza egokiak dituen planetarik ba ote dagoen ikusteko. Bi taldetan banatuta joango dira: bi Merkurio, Artizarra, Marte eta Jupiter-era; eta beste bi Saturno, Urano, Neptuno eta Plutonera. Eta konturatzen dira inon ez dagoela modu duin batean bizitzeko moduko baldintzarik: batzuk beroegiak dira, beste batzuk hotzegiak, besteetan haizea... Berrito Lur planetara itzultzen dira beste planeta guztiak lagun dituztela. Lur planeta, beren senidea, bisitatu nahi dute. Lurra asko pozten da planeta anaiak bisitan etorri zaizkiolako bere gaixoaldian. Planeta hauek adierazten diete umeei Lurra zikina dagoela, kutsatuta eta horrek eragin diola gaixotasuna. Ondo zainduz gero eta garbi mantenduz gero, berrito ere sendatuko dela eta planeta horixe bakarrik dutela beren bizitokitza eta zaindu egin beharko dutela.

Eta halaxe erabakitzen dute. Handik aurrera Ama Lurra zaindu egingo dute eta sendatutakoan ederki bizi ahal izango dira Ama Lurraren altzo gozoan.

Oso antzerki ekologista da, baina aldi berean errealista. Umeek interakzioan dagoen unibertso batean bizi gareneko kontzientzia hartuko dute, baina baita ere ikasiko dute Lurra ezin dugula edozein eratan erabili. Modu naturalak eta garbiak zaindu behar ditugula, kutsadurak denok gaixotzen gaituelako, Ama Lurra beragandik hasita.

Konzientzia ekologiko hau sortzeko eta txertatzeko istorio polita eta xumea da, eta oso eraginkorra, umeak konturatuko baitira

gaur-gaurkoz ez daukagula beste lurralderik bizi ahal izateko; eta horregatik, gure Ama Lurra zaindu egin behar dugula berarekin batera guk denok ez badugu hil nahi.

- *Txiukue* Erein, 2005, 7 -10 urte

Txinan gertatzen dira obra honetako gertakizunak. Hango alkate ahaltzu baten alabaren maitasun istorioa da ardatza. Aitak 20 urteko alaba ezkondu nahi du eta horretarako Xiao Ping zerbitzari fidelari eta Lao Txan herriko zahar jakintsuari eskatzen die aholkua. Xiao Pingek bi zaldun ospetsu proposatzen dizkio alkateari ezkongai gisa eta alkateak berak beste bi proposatzen ditu. Lao Txan zahar jakintsuak erregutzen dio bere alabarekin hitz egin dezala, jakiteko norekin ezkondu nahi duen. Esan behar da alaba Peifen neskamearekin maiteminduta dagoela eta ez duela beste inor nahi.

Aukeratzeko eguna heldutakoan, etortzen dira proposatutako lau ezkongaiak (gizonezkoak denak) eta banan-banan beren proposamena egiten dute eta ekarri duten esku-erakutsia uzten. Banan-banan atzera botatzen dituzte eta une horretan agertuko da Peifen Txiukue emaztegaitzat nahi duela esanez. Xiao Ping eta ezkongai izateko asmoarekin etorritako lau gizonek hori ezinezkoa dela oihu egingo dute. Lao Txanek proposatzen du neskari hitz egiteko aukera emateko. Alkateak isiltzeko agindu eta Txiukue bere alabari ematen dio hitza, hark ere entzuna izateko eskubidea duela eta. Eta hark argi eta garbi esaten du Peifenekin maiteminduta dagoela eta harekin ezkondu nahi duela. Txiukueri esku-erakutsi gisa zer ekarri duen galdetzen diote eta egurra, arroza, olioia, gatza, soja, ozpina eta tea ekarri dituela adierazten du. “Ètxe txinatar guztietan beharrezkoa den guztia ekarri duzu!”, esaten diote. Eta azkenean aitak eta amak onartu egiten dute alabaren borondatea. Ospakizuna.

Gai delikatua landu du oraingoan Alaitzek, maitasun lesbikoa, non eta Txina imperialeko alkate jauntxo baten etxean. Gaia nahiko esku leunez tratatua dago, istorioak poliki-poliki, estridentziarik gabe, aurrera egiten duelarik, bukaeran klimax indartsu bat harrapatuz.

Uste dut umeek inongo traumarik eta zalapartarik gabe jasoko dutela istorio honetako mezua. Helduen aldetik, agian, aurreiritzi gehiago egon daitekeela iruditzen zait.

- *Torrepeko zaldunak*, Erein, 2009, 8 - 10 urte

Bi herri Torreondo eta Torregertu, Torrepe mendiaren magalean. Bi herrietako biztanleak elkarren etsai ziren eta ez ziren ondo konpontzen. Herri bakoitzak uste du mendia berea dela. Negurako egurra biltzea dela-eta, etsaigo gogorra sortuko da bi herritako biztanleen artean.

Herri bakoitzera zaldun bat helduko da: Galiziako zaldun gorria Torreondora eta Katalunyako zaldun berdea Torregertura, beren zaldi, ezpata eta guzti.

Herri bakoitzak bere zaldunaz baliatu nahi du beste herria beraien mende hartzeko. Zaldunek bakea nahiago dute eta proposatzen diete bi herrixkekin bat egitea, Torrepe izenarekin. Eta azkenean, halaxe egingo dute eta bakea itzuliko da bi herrietako jendearen artera, orain herri bakar bat baitira denak.

Bi zaldunak oso urruti joan omen ziren handik.

Elkarrekin mokoka aritzea baino elkarrekin ulertzea eta elkarren arteko elkar-lana eta kolaborazioa hobe direla agerian utzi nahi du kontakizunak. Mezu positiboa bilatzen du eta aldi berean pertsonen arteko txikikeriak, inbidiak, ezin ikusiak eta ezin ulertuak agerian uzten ditu.

- *Autobusaren zain*, Erein, 2010, 10 - 12 urte

Udako arratsalde ekaiztsu batean, autobus geltokian, jende multzoa elkartzen joango da, zein baino zein xelebregoa: dena ahazten zaion amona, musika entzuten ari den gaztea, egunkari saltzailea, itsua, ihesi dabilen lapurra, bi emakume haserre, bat poltsaz betea eta bestea esku hutsik, agure bat dotore jantzita, traje, korbata eta guzti... Umorezko gertaerak gertatuko dira, batzuk ia sinestezinak eta egoera harrigarriei bide emango dietenak: amonak biloba galdu egingo du hondartzan (badaki zerbait galdu duela, baina ez da gogoratzen); lapurrak denei zerbait lapurtuko die eta poltsikoak, kolkoak eta maleta bete-bete eginda, gainezka dauzka, baina inor ez da konturatzen nonbait (mutil gaztea bakarrik, baina kaskoak jarrita bere munduan dagoenez musika entzuten... ez du ezer esaten); itsuak badirudi dena ikusten duela edo gauza guztiez jabetzen dela behintzat...; bi emakumeak haserre daude bat punta batean eta bestea bestean, marmarka; azkenean, batak besteari erositako genero

guztia saltzen dio ehun euroren truke; galduta zegoen neskatila ere azalduko da, baina ordurako amona zerbaiten bila joanda norabait eta ez da ageri; agurea etorri eta eserlekuan eseriko da emakume gazte horietako baten ondoan...

Euren arteko elkarrizketak umoretsuak eta batzuetan inkoheren-teak dira, barregarriak, esperpento hutsa; egoerak ere ia ezinezkoak dira, oso xebebreak. Pertsonaia bakoitza nahiko ondo karkterizatuta dago.

Esan behar da antzerki honetan ez dela tesi moralik edo sozialik planteatzen eta dibertitzea eta umorezko une bat pasatzea duela hel-buru.

- *Denboraren makina*, Erein, 2010, 10 - 12 urte

Istorio bikaina da, berezia, agian umeen mundutik hain gertu ez dagoena, ematen ez zaielako horrelako istoriorik, baina umeek erraz hartuko dutena azalpen gutxi batzuekin. Aitona erretxin, petral bat da protagonista. Beti umore txarrez eta petralduta dago zahartu egin delako eta orain gaztetako sasoi ez daukalako. Bere lau bilobak saiatzen dira aitona tristeziatik eta genio txar horretatik ateratzen, baina umeak ere purrustadaka bidaltzen ditu bere ingurutik. Hauek zerbait pentsatu behar dela aitonari alaitasun pixka bat itzultzeko eta buruari bueltak ematen hasten dira. Azkenean batek kartoiz eta oiha-lez egindako denboraren makina bat asmatzen du eta iratzargailu batean markatuz gero, nahi duzun garaiko pertsonaiak ekartzen diz-kizu gaurko mundura eta tramankulu horretatik bertatik itzultzen dira beren garaira. Lortuko ote dute aitona erretxindua alaitzea pertsonaia horiekin? Egoera histrionikoak gertatuko dira, hasieran aitona ezagutzen ez dituen pertsonaiak agertzerakoan. Egoera kari-katurizatuak ageri dira batzuetan, ironikoak, satirikoak, burlatiak, umore sarkastikoz beterikoak... Pertsonaia hauek agertuko dira hurrenez hurren denboraren makina horretatik barrena: Kleopatra (aitonak Kleoprata deituko dio), Galileo, Xabierko San Frantzisko, Poca-hontas, Mozart, Mary Shelley (Frankenstein pertsonaiaren idazlea) eta, azkenik, Charlie Chaplin. Aitona hasieran ez da oso gustura sentitzen baina bestalde, elkarrizketa kafkiarrak izaten ditu horietako pertsonaia batzuekin, eta konturatzen da jokoa ez dela hain aspergari eta gogaikarria. Gero, berak ezagutzen duen pertsonaia azalduko da, Mary Shelley Frankensteinen liburua idatzi zuena. Aitona liburua

hori bere kuttuna izan du eta hainbat aldiz irakurrita dauka. Bilobek ezin dute sinetsi eta harrirituta daude aitonak agertzen duen interesarekin. Eta onena azkenean dator aitona Charles Chaplinekin batera dantzan hasten denean, bastoia hark bezala mugituz. Aitona gaztetu egin da eta alaitu. Broma bat ere egiten die bere bilobei. Tramankuluan barrena sartzen da eta umeak kezkatuta daudenean aitona ez dutelako ikusten, kartoizko tubo zilindrikotik ateratzen da esanez: “Hona hemen hogeigarren mendeko gizon handi bat! Aitona Pello!” Eta hortik aurrera aitonaren aldartea aldatu egiten da, alaiago eta gozoago bihurtuz. Bilobak pozik daude aitona zoriontsu ikusita.

Bizitzaren metafora bezala da. Gure izaera eta gure egoera ez baditugu onartzen, triste eta umore txarreko biziko gara, erretxinduta, petralduta, bizitzari pozik eta alde positiborik ikusi ezinik. Aldiz, ume bihurtzen bagara, hau da, bizitzan zorionaren eta ondo pasatzearen bila bagabiltza, zorion hori aurkituko dugu, azken batean zoriontsu izatea norberaren barneko jarreraren eta erabakiaren baitan baitago. Zoriontsu izatea eta bizitzea erabakitzen badugu, zoriontsu izango gara. Triste eta kopetilun bizitzea erabakitzen badugu, erretxin eta petral gogaikarri eta aspergarri batzuk izango gara.

Uste dut ikasgai bikaina ematen duela antzerkiak istorio polit baten barruan ezkutatuta.

- *Mikel eta Mikaela*, Erein, 2010.

Obra hau narrazio labur bat da. Mikel mutil berezia da eta baserri batean bizi da. Larunbatetan Milka txakurrarekin erreka bazterrera jaisten da. Txakurra igelei segika ibiltzen da eta Mikelek erreka inguruan pago handi baten aldameneko harritzar baten azpian zulo sekretu bat dauka non gordetzen baitu bere kutxa eta harekin jolasean ibiltzen da. Kutxa zahar-zaharra da (ehun urte) eta arropaz beteta dago: tartean amonaren bi soineko, bata berdea, bestea urdina, lore gorritz apaindutako soineko urdin zoragarria. Azken hau mutilak hartu zuen baserritik. Bestea amonak eman zion. Amonak jakin du eta beretzat gordetzeko esan dio, gustuko badu. Kutxan, bi soinekoz gain, izeba Mariaren zapata gorriak, arrebaren kristalez eta botoitxoz jositako kamiseta zuria, eta amaren urre koloreko poltsa dauka. Tximeleta irudiz apaindutako lastozko kapela ere bai.

Mikelek ama bezalakoa izan nahi du, ez du aita izan nahi. Erreka bazterrera joaten den batean, arrebaren kamiseta txuria jantzi

zuen. Primeran zetorkion. Gero amaren urre koloreko poltsa zintzilikatu zuen bizkarretik. Distira bat ikusi eta norbaitek argazkia atera ziola iruditu zitzaion (flash bat), baina eguzkia zen urre kolorean diz-diz egiten. Tximeleten irudiz apaindutako kapela ere jantzi zuen eta, azkenik, Mariaren zapata gorri takoidunak jantzi zituen. Belarrezko bolatxoak sartu zapatetan (handiegiak zirelako) eta hala ere ezin ibili. Errekako ispiluan bere burua ikusi eta, ... asko gustatu!

Geroxeago, erreka bazterrean amona azaldu zen:

Aizu, neskato, nire biloba Mikel ikusi al duzu?

Bai ikusi dut. Hemen egon da lehen, baina gero joan egin da.

Esan bila nabilela oiloei jaten emateko...

Esango diot...

Azkenean, ... amona konturatzen joan da Mikelek nortasun arazo bat duela, hau da, nahiago duela Mikaela izan eta errespetoz eta goxotasun handiz hartzen du Mikelen iritzia. Eta amonaren bitartez, gurasoek ere onartzen dute Mikelen izaera berezia.

Hau ez da antzerkia, narrazioa baizik. Narrazio interesgarria batez ere gaiaren aldetik, fintasun eta sentimendu handiz erabilia baitago kontakizunaren barruan.

Mutila bere izaera deskubritzen doa poliki-poliki (nesken jantziekin bere burua dotoreago ikusten du; ez du aita bezalakoa izan nahi, ama bezalakoa izan nahi du, feminitatez betetako pertsona...) Amona konturatzen joan da aldatzen ari dela mutikoa eta onartu egiten du mutilaren izaera.

- *Sekretuen lapurrak*, Erein, 2011, 10 urtetik aurrera

Bada Euskal Herrian zuhaitz bat enborrharen erdi-erdian zuloa duena: "sekretuen zuloa".

Asmo txarreko hiru ikertzailek jendearen sekretuen jabe egiteko erabili nahi dute zuloa, eta zuhaitzaren ondotik igarotzen diren guztiak tentatzen dituzte beren sekretua zuloari kontatzera.

Baina badira zuhaitza milaka urtez zaindu duten basoko gizaki batzuk...

Antzerki irudimentsua, jostalaria, originala... da.

Mendian sekretuen arbola dago, adar urdin bat eta zulo bat duena: jendeak sekretuak esan eta zuhaitzak gero errepikatu egiten ditu...

Pertsonaia desberdinak iritsiko dira zuhaitz horretara:

Lehenengo: 3 ikertzaile, besteen sekretuak jakin nahi dituztenak. Estalki bat jarriko dute zulo parean, sekretuek ez ihes egiteko. Paper bat: SEKRETUEN ZULOA jartzen duena eta belarri bat margotuta jendeak bere sekretuak zuloari esan diezazkion. Ikertzaile batek bere sekretua esango du:

“Porron pon pon! Esan zure sekretua zuloari, bestela hor konpon!”

Gero, hiru japoniar etorriko dira gida turistiko eta guzti: harrituta adar urdina duen zuhaitzarekin. Klik, klik, klik, argazkiak atera eta atera. Turisten gidak bere sekretua esaten dio zuhaitzari: *“Klik eta klik! Ba ote japoniar hauek baino inozoagorik?”*

Ondoren, artzaina ete bere semea joaten dira ardiekin. Lo egin nahi, ardiak beee, beee. Semeak aita engainatu eta traktorea konpontzera bidaltzen du. Zuhaitzean zuloa eta sekretuen kontua ikusi, eta aurreko sekretua entzun du. Berak ere berea esaten du: *“Be, be, be! Ardiek kokoteraino naukate!”*

Eta hurrena, hippyak datoz, goseak akabatzen. Oso eszena politak. Bat, Ommmm (meditaziorako ahotsa) ahoskatzen; beste bat zerbait jan nahian, goseak dagoelako, bestea sekretua kontatu nahian. Musika jartzen dute eta batek sekretua kontatzen dio zuloari: *“La, lara, lara, janaria behar dugu barra-barra.”*

Hauen atzetik, Anbotoko Dama eta hiru galtzagorri etorriko dira. Anbotoko Dama konturatu da zuhaitz preziatura jende dezente etorri dela eta batzuk intentzio txarrarekin gainera. Damak hainbat jenderi on egin ondoren, sekretuak entzungo ditu eta asmo txarrekoek sekretuen berri izan ez dezaten amarru bat egiten du: Sekretuen hasiera bakarrik entzungo dute, bata bestearen jarraian, hitz multzo xelebrea osatuz.

Anbotoko Dama eta galtzagorriak joan egingo dira eta ilunabarean etorriko dira ikertzaileak. Batek entzungo ditu sekretuak eta txundituta geratuko da. Norbaitek adarra jo die. Hauxe entzuten da:

*“Porron, pon, pon!
Klik eta klik!
Bee, bee, bee!
La, lara, lara!
Magia, gia, gia!”*

Gero, azken sekretua entzuten dute eta honela dio: *“Magia, gia, gia, hurrengoak sekretuen hasierak bakarrik entzun ditzala.”*

Eta horrela gure ikertzaile harro, asmo txarrekoek umorez hartu behar izaten dute adar jotze hura. Azkenean honela diote:

Aizu, polita da! Abesti bat egin genezake! (letra horiekin).

Irudimen handiko antzerki alaia, jostalaria eta umeen munduko fantasiatik gertu dagoena da. Eta umorea modu askotan eta ederki txertatuta ageri da obraren barruan: batzuetan ironia bezala, bestee-tan satira, parodia edo adar jotzea bezala... Gaztetxoentzat entzuteko dibertigarria eta polita da eta antzezteko ere erakargarria izango dela iruditzen zait.

- *Royal Blue*, 2011, argitaratu gabe, gazteentzat.

Misterioz beteriko antzerkia. Luxuzko kuzeroak egiteko itsasontzi handi bikaina da *Royal Blue*. Handia eta handiustekoa. Pertsonaia oso bereziak ageri dira bertan, berezienak Sir Walter aberatsa, Pablo detektibea eta Eneritz, beronen alaba, baina laguntzaile gisa aurkeztu duena, Martin kapitaina eta haren emazte Marta...

Pablok handizki itxurak egiten ditu, dirudun gisa aurkeztuz bere burua, baina sosik ere ez dauka eta alabak ordaindu dio bidaia hau. Eta laster heriotzak hasiko dira. Sir Walter-ek detektibeari dirua agintzen dio heriotz horiek argitzearen truke. Eta heriotza gehiago etorriko dira ondoren. Misterioa ederki gordetzen du istorioak bukaerara arte eta denak hor ibiliko dira susmagarri ez susmagarri... Eta azkenean, argituko dute Pablo detektibea bera izan dela hiltzailea, han ezkutuan zihoazen diruak eskuratu (lapurtu) nahi zituelako.

Kuriosoa da obra, zeren umore klabean idatzita dago eta detektibearen parodia oso ondo logratuta dago. Genero beltza umorearekin nahasten du eta irribarrea sarritan azaltzen zaizu ezpainetan ageri diren kontraesan eta xelebrekeriekin. Distantziak gordeta,

antzerkiaren gidoiak badu antz pixka bat “Aupa, Etxebeste” barregarri harekin.

- *Aitorren seme-alabak*, 2011, argitaratu gabea, 9 - 12 urte

Aitor euskaldun guztion aita eta bere zazpi semeak dira obra honetako gai nagusia: Nafarroa, Araba, Bizkaia, Gipuzkoa, Lapurdi, Behenafarroa eta Zuberoa.

Aitor Nafarroari bisitan joango zaio eta erregutuko dio zazpi senideak elkartuta manten daitezela eta noizean behin elkarri bisita egin diezaiotela. Eta horrela Nafarroak Gipuzkoari egingo dio bisita, honek beste senide bati eta horrela hurrenez hurren, senide guztiek anai baten bisita jaso bitarte. Leit motiv hau erabiltzen du egileak probintzia bakoitzeko ezaugarri batzuk eskaintzeko antzerkiaren barruan. Horrela, Euskal Herriko gazteek zazpi probintzien gutxieneko ezagutza xume bat edukiko dute.

Antzerki bezala ez dauka beste antzerkiek duten indarririk eta kutsu pedagogiko txiki bat ere badauka, baina, aldi berean, antzerki honetan lan egiten duten gazteek eta berau ikusten dutenek Euskal Herriko zazpi probintzien erreferentziaren bat edukiko dute gutxienez. Eta agian probintzia horiek gehixeago ezagutzeko eta horiekin buruzko lanen bat egiteko gogoia ere piztuko zaie.

Alde horretatik begiratura interesagarria da antzerkia, eta gure kulturako hainbat ezaugarri ezagutzeko ere bai.

- *Mariano Piano*, 2012, argitaratu gabea, 13 - 17 urte

Oso lan originala. Elementuak, pertsonaiak, egoerak... egunero-koak izan badaitezke ere, tratamendua oso berezia, originala da. Pertsonaia desberdinen izaera oso ondo islatuta dago obran. Gaizki dihoan taberna bat: nagusia Mariano eta haren lagun mina, pianojolea, Pello; Marina, abeslari kaxkarra; tabernariaren bi alabak, bata ikasle on eta fina, bestea “viva la virgen” bat; Pelloren semea ere azken honen antzekoa; eta Manuel, tabernariaren anaia, gaizto pape-
ra egiten duena.

Obra oso entretenigarria da. Hasieratik tabernaren egoera larria agerian jartzen du egileak eta pixkana-pixkana argi uzten joango da negozio horrek ez daukala erremediorik. Pertsonaiak etsita daude, baina azkenean, txoriburu eta arinenak diruditenak izango dira ideia

genial horietakoren bat izango dutenak, eta azken momentura arte tabernak itxi egin beharko duela dirudien arren, zordunak etortzen direlako edaririk gehiago ez dutela zerbituko esanez eta argindararren etxeak ere argia berehala etengo diola mehatxu egiten dion arren, azken unean, denen elkarlanarekin eta borondate onarekin salbatuko dute taberna bizirik. Baina Manuelek bere gaiztakerietan pentsatzen jarraituko du, anaia nondik izorratuko eta beretzako probetxua nola aterako.

Obra interesgarria, dibertitua, modernoa (batez ere gazteen jerga eta hizkuntza berezi hori), eta ikaspen batzuk ateratzeko ere egokia.

- *Eremu askea*, 2013, argitaratu gabea, 13 - 17

“EREMU ASKEA” izeneko obra oso ona iruditu zait. Pertsonaiak oso bariatuak eta bizitza bera bezalakoxeak dira, bakoitza bere “rareza” edo berezitasunarekin. Etxepe bateko lonja batean biltzen dira eta hura da beste gazteek baztertzan dituzten pertsonaia bakarti eta bakan hauen biltoki komuna. Eta kuriooa da poliki-poliki nola joaten diren elkarren arteko konbibentzia onartzen. Nahiko gertaera interesgarriak suertatzen zaizkie eta irtenbideak ere nahiko egokiak eta euren adinari dagozkienak dira.

Bukaerako hiru mila euro misterioitsu horien arazoa ere ederki konpontzen dute. Askok gustatu zait obra bera.

Gero, ikusi nuen obra hori CD batean gazteek antzeztuta, eta haiek egina izateko eta hain baliabide tekniko urriekin egina izateko ez dago gaizki. Egia da, profesional on batzuek eta baliabide tekniko egokiarekin eginda, obrak asko irabaziko lukeela. Baina gazteek ere ez dute gaizki egiten. Arazoa batzuetan ahoskeran dago, besteetan megafoniako aparatoetan, edo jendearen isiltasun ezan... Batzuetan ez da ondo entzuten, edo ondo ulertzen, edo azkarregi ahoskatzen dute... Baina kontuan hartu behar dugu gazteak direla, bereziak, lan mota hauetan aritu gabekoak, ez direla profesionalak, beste gauza asko egiteko edukiko dituztela, eta hau... bueno, beraien obra da, baina, oraindik ez dute gutziz interiorizatu. Gehiena andaluzarena egiten duena sartu da bere pertsonaian. Oso sinpatikoa egiten da pertsonaia hori eta ikusten da dohaiak ere badituela antzerkirako.

Dena dela, lortutako emaitza, zein baldintzatan eginda dagoen ikusita, ez dago gaizki. Gustatu zait. Baina errealizazioa baino gehiago gustatu zait obra bera, idatzian. Agian, beste nonbaiten egiteko

prestatuko balute gazte horiek eta buruan sartuko balitzaie entzuleak ondo harrapatu behar duela mezua osorik, orduan agian hobeto egingo lukete. Baina hori lortzea ere ez da makala.

Eta hau dena esan ondoren, Cd-an ageri den antzeztutako obrari buruz egileak egindako zehaztasuna ezin aipatu gabe utzi, nik neukan ikuspegia guztiz aldatzen baitu, ikuspegi praktikoa eta errealista bat eskainiz: «Lan hau (antzeztutako Eredu askea, noski) antzerki taillerreko nerabeentzat idatzi nuen, bakoitzaren izaerari ondo zegokion papera sortuz. Baliteke, zuk diozun moduan, profesionalen eskuetan eroriz gero, antzezteko orduan bestelako emaitza bat lortzea, baina beraientzat idatzita dago, gazte horiek antzezteko. Esan nahi dut ez dela helduek gazteentzat antzezteko idatzitako lana, gazteek eurek antzezteko pentsatutakoa baizik. Adin horretako profesionalik ez den neurrian, zaletuen eskutik jaso dezakegun emaitza izango litzateke beti.»

Gustatu zait zehaztasun hau, guk, ezjakinok eta zeozer dakigula uste dugunok ez baitugu antzerkiaren barne mundu hori ezagutzen eta dakien batek hori gogoraraztea oso argigarria izan zait ulertzeko gazteek zer nolako ahalegina egin behar izan duten emaitza hori lortzeko.

Eta hemendik aurrera zer esango dizuet Alaitz Olaiolari buruz? Niretzat aurkikuntza oso interesgarria izan dela euskal antzerkia, eta haurrentzako eta gazteentzako euskal antzerkia bizi-bizirik daudela ziurtatzeko. Poza ematen du ikusteak Euskal Herrian, kulturaren esparru desberdinetan, nolako baloreak dauzkagun, zenbat lan egiten duten eta nolako ahalegina eta gogoia jartzen duten euren esparru konkretuan. Baten batek esango dit: "... eta kalitatea?" Garen herri txikia izateko eta gatozen katankunbetatik etortzeko kalitatea ona da eta hobetzen ari da urtez urte. Badakit gorantz egin behar dugula eta beti hobetzen joan behar dugula, baina gogoan izan behar da herri zapaldu bat izan garela, unibertsitaterik ez dugula eduki duela oso gutxi arte, euskara hizkuntza baztertua izan dela atzo arte, etabar, etabar... Horregatik, nik gogo onez ikusten ditut ahalegin guztiak eta benetan eskertzen ditut lan isila egiten duten pertsonak, inoren aipamenik edo goraiipamenik itxaron gabe.

Eta Alaitzen lana hobeto ezagutzeko hemen duzue jarraian EREMU ASKEA izeneko bere gazteentzako antzerkia, orain arte inon argitaratu gabe egon dena.

EREMU ASKEA
Gazteen antzerki tailerra 2013 (12-17 urte)

Alaitz Olaizola

Sinopsia

“Eremu askea” bezala bataiatu dute lan honetako protagonistek beren lokala. Herrian solte geratu diren gazteak dira, koadrilarik gabekoak. Bereziak dira, bereziak banaka, bereziak gainontze-koentzat ere.

Etxepekoekin arazoak izateaz gain, beraien arteko harremana ere ez da oso ona. Hori gutxi ez, eta bestelako sorpresak topatuko dituzte beren eremu askean...

Lortuko al dute benetako “eremu aske” bat eraikitzea?

Pertsonaiak

JON.- Alex

IGNACIO ARAKISTAIN.- Josu

JUNE.- Xuxu

AINHIZE.- Ixa

MIREIA.- Lorea

OIHANA.- Mertxe

EKAIN.- Alvaro

IBAI.- Errasti

XANTI.- Zigor

IGNACIO AZKUE.- Txiki

1. AGERRALDIA

Lokalean ALEX sartzen da. Musika aparatura joan eta musika (bakallaua) jartzen du, tope. Zuzenean telebistara hurbildu eta piztu egiten du. Sofan eseri eta play stationean jolasten hasten da.

Laster, JOSU sartzen da. Musika ozen dago, eta belarriak estaltzen ditu. Aparatura joan eta kendu egiten du.

ALEXek JOSUri begiratu zorrotz eta, sofatik altxatu ondoren, musika jartzen du berriro ere.

JOSUk berriro itzali eta...

JOSU (Serio) Alex, mesedez...

ALEXek, telebistara begira, jolasean jarraitzen du.

ALEX Horrek ere molestatu egin al dik?

JOSU “Horrek ere” ez, horrek...

ALEX Hiri denak molestatzen dik, Josu... Zarata bazagok, zarata dagoelako, eta ez bazagok, eztagoelako... (*Jolasari dago-kionez*) Hori duk eta! Eman egurra!

JOSU Hilabete lokala hartu dugula, eta begira nola dagoen dena!

ALEX Hemen bakoitzak nahi duena egiten dik, Josu...

JOSU Nahi duena? Horri anarkia deitzen zaio, eta ni enaiz anarkista!

ALEX Anar ze?

JOSU Anarkia, Alex, anarkia... (*Pentsakor*) Biltegian badago entziklopedia zahar bat...

JOSU biltegira joaten da.

ALEX (*Ahorean, jolasari*) E! baina... Nondik atera duk hori?

XUXU sartzen da lokalean. Futboleko baloi batekin dator besapean, eta motxilarekin.

- XUXU Iepa, Alex!
ALEX *(Kasurik ez. Jolasari)* Hor, hor!
XUXU Bakarrik al hago?
ALEX Ez... Josu biltegiara joan dun aterki baten bila.
XUXU *(Harrituta)* Aterkia? Euririk ezтик ari eta!
ALEX Eguzkiarengandik babesteko beharko din...
XUXU Josu ezagututa enaik batere harritzen! Fijatu bahaiz beti itzal bila ibiltzen duk... Emakume txinatarrak bezala...

JOSU dator biltegitik entziklopedia irakurtzen ozen.

- JOSU Anarkia
“Aginpiderik ezak sortzen duen egoera nahastua. Antolaketarik eza, nahasmendua”.
XUXU *(Ironiaz, irribarrez)* Bilatu al duk aterkia?
JOSU Ze aterki?
ALEX Bila joan haizena!
JOSU Aterkia? Anarkiaren bila joan naiz, ez aterkia!
XUXU Anarkia? Nork duk hori?

JOSU, hasperenka, sofán esertzen da.

- ALEX Ze ordu da?
XUXU eta JOSU batera Ordu biak.
ALEX Zer? *(Kolpera altxatuz)* Ingeleseko klasea dut ordu bitan!

*Mandoa utzi eta telebista itzaltzen du.
Koadernoak hartu eta badoa korrika.*

- ALEX Esan denei jokia ez ukitzeko, amaitzear nago eta!

Joan egiten da.

- XUXU *(Kiroletako aldizkari edo egunkari bat hartu eta sofán eseriz)* Hau obsesionatuta zagok, e?
JOSU Ni kokoteraino nago joko horretaz. Eztu besterik egin aste osoan. Begiratuta bakarrik urduri jartzen naiz.

Isilunea. Bat egunkariarekin eta bestea entziklopediarekin.

*XUXU*ri wasap bat iristen zaio. Telefonoa hartu eta begiratu egiten du. Zerbait idazten du. Irribarre egiten du. *JOSU* begira dauka. *XUXU* konturatu egiten da.

XUXU Hik eztaukak?

JOSU Zer?

XUXU Wasapik.

JOSU. Ez...

XUXU Ya... Hik beharrik ere ez... (*Ironiaz*) Entziklopediarekin nahikoa...

TXIKI sartzen da haserre. Liburuekin dator. Atzeko mabaitxoaren gainean uzten ditu. *XUXU*rengana eta *JOSU*rengana zuzentzen da.

TXIKI (*Norbait imitatuz*) Ikasi, e? Baina ikasi, e?

XUXU Zer duk, Txiki?

TXIKI Irakasleek, besterik ez diotela. “Ikasi, e? Selektibitatea gogorra da gero, oso gogorra eta ondo prestatu behar duzue”. Klasera joatea nahiko aldapa gora ez, eta gainetik betiko jarduna!

JOSU Hasi baino eztira egin... Abenduan gaude, ba maiatzerako, eztuzu jasango.

XUXU Hori duk eta! Hik animatu!

TXIKI Hik zer jakingo ote duk! Hik ez huen asko sufrituko, ez!

JOSU Ba egia esan, ez. Batxiler bia etxetik irten gabe pasa nuen...

XUXU A ze rolloa!

JOSU Batere ez. Gustura egon nintzen.

XUXU A ze rolloa hire gurasoentzat urte osoa hi etxean edukitzea!

JOSU Zureentzat zer zara ba zu, zoragarria? Ez ahaztu, duela bi hilabete, zure amak zure baloietako batekin estropuz egin eta, hanka hautsi zuela...

TXIKI Zenbat ditunala esan hunan?

XUXU Hamalau... Teniseko eta pin-poneko pilotak kontatu gabe.

JOSU Zure etxeak txikipark-a emango du...

XUXU Eta hireak komentua!

TXIKI barre egiten du.

MERTXE sartzen da, urduri, kezkatuta.

MERTXE Errasti ezta etorri?

TXIKI Ez ba... Hire maitea eztun oraindik etorri...

XUXU Asegururen bat saltzea lortuko zinan, eta ospatzen ariko dun...

MERTXE Enagon txantxetarako... berarekin hitz egin nahi dinat.

JOSU Errastik asegururen bat saltzea lortzen badu, ezta txantxetako kontua izango.

MERTXE Eztizuet iritzia eskatu... Errastirekin hitz egin nahi dut, besterik ez.

TXIKI Deitu iezaion telefonoz...

MERTXE Saldorik gabe geratu nauk...

Inork ez dio berea uzten, beste aldera begira bezala geratzen dira.

MERTXE Etortzen bada esaiozue bere bila nabilela...

MERTXE joan egiten da.

XUXU, kolpera jaiki eta, bere trasteak hartuta bere atzetik abiatzen da. Aldizkaria lurrera botatzen du.

XUXU Mertxe! Hago! (*Mutilei*) Futboleko entrenamendura noa. Gero arte!

XUXU desagertu.

JOSU, bere liburuak hartu eta, XUXU zegoen tokian esertzen da. Aldizkaria lurrean ikusten du, baina ez du jasotzen.

JOSU Txiki... Askok kostatzen zaizu hankapean duzun aldizkari hori jasotzea?

TXIKI Eztuk nirea...

JOSU Hemen ezer ezta inorena, eta dena da denona! (*Aldizkaria jaso eta mahai gainean txukun jarrita*)

TXIKI Lifosofoa ematen duk!

JOSU Lifo ze? Filosofoa, motel, filosofoa! (*Entziklopedia irekiz*)
“Filosofia Unibertsoaren eta errealitatearen azken funtsaz eta gizakiak bertan duen tokiaz diharduen jakintza; delako arazoei buruzko gogoeta eta pentsamoldeen multzoa.”

TXIKI Ba hori unibertsoan eztuk egongo hi baino tipo astunagorik!

JOSU Zerbait berria irakatsi nahi nizun...

TXIKI Nik nahikoa lan badiat honekin. (*Liburua erakutsiz*) Ikusten al duk hau? Ekonomia. Kaka galanta!

JOSU (*Liburua hartu nahita*) Utzi! Utzi! Oraindik buruz dakizkit liburu honetako orri gehienak!

TXIKI (*Ez dio liburua uzte*) Hori duk hori burua alferrik bete!

JOSU *Uri telefonoz deitzen diote. Hartu eta...*

JOSU Bai, ama? ... Bale, oraintxe noa. (TXIKIri) Nire ama... Erosketak egin dituela eta etxera igotzen laguntzeko...

TXIKI Oooo! Eta hik, besterik gabe, bale?

JOSU Zer egin behar dut ba? Nire ama da...

Hori esan eta JOSU joan egiten da.

TXIKI, bakarrik geratzean, han dagoela iruditzen zaion bati hitz egiten hasten zaio.

TXIKI Ba ez, ni ez nintzatekeen joango... Zeba? Aba! (*Zutituz*) Nor zara zu niri kargu hartzeko? Utzi bakean, bale?

Azken esaldiarekin batera LOREA eta ALVARO sartzen dira.

LOREA (*Haserre moduan*) Sartzerako bidali nahian? Utzi bakean hik, bale? Hire etxean hagoela uste al duk, edo zer?

TXIKI Zer esaten ari haiz? Ez nindunan hirekin ari...

ALVARO (*LOREAr* *ukalondokoa eman eta*) Ez, zure lagunarekin ari zinen, baietz?

LOREA (*Erabat harrituta*) Ze lagun? Hemen etzagok inor!

TXIKI Ezetz? Hemen daukan, begien aurrean!

LOREA *flipatzen dago, ez baitu inor ikusten.*

ALVAROk *jokoa jarraitzen dio.*

ALVARO Loreak ez du oso ondo ikusten eta... (*Ustezko lagunari*) Zer moduz, aspaldiko? (*LOREAr*) Ez la duzu Txikiren laguna agurtu behar?

LOREA (*Haluzinatuta*) A... Iepa...

TXIKI Hemen geratzen duk zuekin, ni banoa eskolara.

ALVARO Selektibitatea prestatzen hasita egongo zarete... Mordo bat ikasi beharra dago...

TXIKI (*Zorrotz begiratu eta*) Hi, guapo, bale, e?

ALVARO (*Pozik*) Guapo? Aspaldian esan didaten gauzarik politena oraintxe esan didazuna! *Que majo!*

TXIKI A, Mertxe Errastiren bila dabil... Ikusten baduzue esan deitzeko...

TXIKI *joan egiten da. LOREA sofán esertzen da.*

ALVAROk *poltsa bat du eskuetan. Zutik geratzen da.*

LOREA Nola bere laguna hemen geratzen dela?

ALVARO Hara, *yo no se...* Baina norbaitekin hitz egiten egoten da askotan. Gu ohitu gara jada, eta rolloa jarraitzea izaten da onena...

LOREA Ba bere lagun hori hemen geratu dela pentsatzeak, yuyu pixka bat ematen zidak...

ALVARO (*Poltsatik alkandora bat ateraz*) Gustatzen?

LOREA Eskandaloso samarra, baina tira...

ALVARO (*Jantzi eta*) Ai, *cariño...* Ikusiko bazaituzte, atentzinoa deitu behar! (*Modelo pase bat eginez*)

Honetan ari dela, ZIGOR sartzen da.

ZIGOR (ALVAROri barrez) Hi, karnabaletako asko falta duk, e?

ALVARO (Kantuan, ZIGORren gainera joanda) *Carnaval, carnaval, te quiero!*

ZIGOR Aldeizak hemendik emekeriekin, Alvaro!

LOREA (Zutituz) Emekeria esan al duk? Zer daukak hik emeen kontra?

ZIGOR Lasai, e, tia? *Punks not died!*

ALVAROk ZIGOR imitatzen du.

ZIGOR Hi, bazilatu gabe, e? Petauta natorrek, eta lo pixka bat egin nahiko nizek... Sofa uzten badidazue...

ALVARO Eztuzu arratsaldean klasera joan behar?

ZIGOR Modulo hori egiteaz potrotaraino nagok... Ixari kenduko zizkioat apunteak...

LOREA Maskulinitatearen gorena! Potroak! Ixa hire neskamea delakoan, edo zer?

ZIGOR Hi, tia... Ixa eta nire artekoa gure kontua dun, hi ez sartu.

IXA sartuko da.

IXA (ZIGORri) Banekian hemen egongo hintzela... Goazen, ordua duk...

ZIGOR Egidan mesede bat, guapa... Hoa hi, oso nekatuta nagon eta, eta gero pasako dizkidan apunteak... Esan irakasleari gaixo nagoela...

IXA (Serio) Hi, guapo... Titietaraino nagok hire pireez, aitu?

ALVARO Ai ba! Femeninitatearen gorena titiak!

LOREA atzeko kaxara joan da, dirua gordetzen dutenera.

LOREA Hilabeteko dirua sartu duzue?

Denak isilik.

LOREA Hiru egun barru lokala ordaindu behar dugu, bestela, kalera.

- IXA Kostatu behar zaidan hiru egunean diru hori lortzea...
Nire gurasoek etzekiten hona etortzen naizenik...
- ZIGOR Ahi, ahi... errebelde a tope! Gotika ez, punkya izan behar
huke!
- LOREA Nahi duena izango duk, ez hik esandakoa.
- ALVARO Uste dut Josuk bakarrik ordaindu duela oraingoz... *Mas
fino que el hilo...*
- IXA Eta beruna baino astunagoa...
- ZIGOR Hi bezela eguzkiarengandik ihesi ibiltzen dun.
- ALVARO Moreno egotea bezalakorik eztago ba!
- IXA *(ZIGORri)* Ni baniaik... Bahator?
- ZIGOR Hoa... Laster joango naun.
- LOREA Ixa, hirekin joango naun, liburutegira nian eta.

IXA eta LOREA desagertu.

*ZIGOR sofán etzan. ALVAROk ZIGORren hankak altxa eta bertan
eseri.*

*ZIGOR erdi lotan eta ALVARO zerbait kantatzen.
ALVARO altxatu eta bere musika jarri.*

ZIGOR Alvaro, joder!

ALVAROk musika jaitsi eta...

ALVARO Zerbait esan al didazu?

ZIGOR Kentzeko musika kutre hori!

ALVARO Oye! Hau hobea al da? *(Zerbait punkya imitatuz)*

ZIGOR *(Sofán eseri eta)* Hi zergatik haiz... Nola esan minik eman
gabe... Hain, hain...emea?

ALVAROk kolpera imintzio maskulinoak egingo ditu.

ALVARO Ni? Zer esaten ari zara? Ni zu bezalakoxea naiz...

ZIGOR *(Barrez)* Bai, begiko zurian! Nongoa hintzela esan huen?

ALVARO Jerez de la frontera...

ZIGOR Hango estiloa izango duk orduan...

ALVARO (*Minduta*) Eta zurea zer da, infernuko estiloa?

ZIGOR (*Zutituz*) igual bai, hi! Tipo gogorra nauk, ez ahaztu hori sekula.

MERTXE *sartzen da, erabat kezkatuta.*

MERTXE Errasti ikusi al duzue?

ZIGOR Guaperas hori?

MERTXE Bai ala ez?

ALVARO *No, mi niña...*

MERTXE Ikusten baduzue...

ALVARO esango diogu bere bila zabiltzala...

MERTXE *joan egiten da.*

ZIGOR Hauek zenbat denbora zabiltzak elkarrekin?

ALVARO Lau hilabete edo?

ZIGOR Nahikotxo... Errasti ezagututa, askotxo...

ALVARO Azkenaldian, aseguruak saltzeko lana dela eta, nahiko zen-tratuta dabil Errasti... Mertxerekin hasi denetik eztut uste beste inorekin ibili denik...

ZIGOR Ezetz? Seguru baietz! Ederra duk ba! Bueno hi, klasera joan beharko diat, beste bi sorgin horiek akabatuko naitek bestela!

ZIGOR joan egiten da. ALVAROk, bakarrik geratzean, bere musika jarri eta dantzan eta kantuan hasten da. Honetan ari dela, ERRASTI sartzen da, nahiko buru makur. Musikara joan eta itzali egiten du. ALVAROk ez du ikusten eta garrasi egiten du.

ALVARO Aaaa!

ERRASTI Lasai, motel!

ALVARO Errasti! A ze sustoa! Madre mia!

ERRASTI (*Bere maletatxoa sofán bota eta hasperenka*) Pufff...

ALVARO Eztuzu batere segururorik saldu...

ERRASTI Bat bera ere ez...

ALVARO Sentitzen dut ba...

ERRASTI Nik ere bai...

ALVARO A! Mertxe zure bila dabil...

ERRASTI Badakit... Txikik esan dit...

ALVARO Nahiko agobiatuta zegoela ematen zuen... Deitzeko esan du...

ERRASTI Gero... (*Sofan eseriz*)

ALVARO bere ondoan esertzen da. Eskua hartzen dio.

ERRASTIk kendu egiten du.

ERRASTI Neska ona duk... Eta maite diat...

ALVARO Baina...

ERRASTI Baina... Etzakiat, Alvaro...

ALVAROk berriro eskua hartzen dio.

Elkarri begira geratzen dira, maitasunez.

BELTZA Musika

2. AGERRALDIA

XUXU eta LOREA sartzen dira berriketan.

LOREA Zuen entrenamenduari begira egon naun, eta hi, gogor entrenatzen duzue, e?

XUXU Ze uste dun ba? Guk serio hartzen dinagu kirola.

LOREA Behin egiten hasita, hala beharko din!

XUXU Hala ere, mutilen ondoan bigarren mailakoak izaten jarraitzen dinagu.

LOREA Hori aldatu beharra zagon...

MERTXE sartzen da.

XUXU Mertxe, bilatu al dun Errasti?

MERTXE Keba!

LOREA Non sartu ote dun ba?

ALVARO *eta ERRASTI ateratzen dira barrutik.*

ERRASTI Arratsalde on, neskak!

ALVARO Buenas, buenas...

MERTXE (*Serio*) Errasti, hire bila ibili nauk han eta hemen...

ERRASTI (*Disimulatu nahian*) Esan zidaten, bai...

MERTXE Zer egiten zenuten Alvarok eta hik biltegian? Horra sartzerik ez huela nahi ulertu nian.

ERRASTI (*Zer esan ez dakiela*) Ez... Ez... Etzaidan gustatzen. Dena hankaz gora zagon, armiarmaz josita... Eta hik badakin armiarmekin ezin dudala...

ALVARO (*Lagunduz*) Baina zarata bat entzun dugu, eta ni izutu egin naiz. Nik eskatu diot laguntzeko...

XUXU *bitartean beroketan egiten.*

MERTXE Hirekin hitz egin nahi diat. Goazen kanpora...

MERTXE *eta ERRASTI kanpora.*

XUXU Hi, Alvaro, biltegian saski baloiko baloi zahar bat baze goan, ez?

ALVARO No se mi niña...

XUXU Saskiko entrenamendua zaukaat orain, eta nirea etxean ahaztu dudanez...

LOREA Saskira ere joaten haiz?

XUXU Eta pilotara, arraunera eta karatera.

ALVARO Total, pelotas!

XUXU *biltegian ezkutatu.*

LOREA ALVARO *Ori begira geratzen da.*

ALVARO Zer?

LOREA Heuk esan... pelotas...(Pikara) Zer gertatu duk hor barruan?

ALVARO *(Aho txikiarekin)* Ezer ez...

LOREA Alvaro, ni enauk engainatuko... Zarata bat?

ALVARO Baietz ba!

LOREA Ezetz ba! Errasti eta hi...? *(Bukatu gabe)*

ALVARO Zuk badakizu mutil hori gustatzen zaidala, beste inori esan ez badiot ere...

LOREA Bai, bazekiat.... Baina hi berari... Gainera, Mertxeren mutila duk...

ALVARO Dudaz beteta dago gizajoa...

LOREA Eta hik lagundu behar diok argitzen?

Une horretan berriro XUXU ateratzen da biltegitik.

XUXU Joe! Baloï bat bazegoela uste nuen, baina eztago... Etxeraino joan beharko dut bila. Bueno, korrikan joango naiz, eta pixka bat berotzeko aprobetxatuko dut. Oraintxe arte!

XUXU desagertu.

MERTXE eta ERRASTI sartzten dira, oso serio.

ALVAROk eta LOREAK, hori ikustean, elkarri begiratu eta...

LOREA Alvaro, hik ez huen fotokopia batzuk ateratzera joan behar?

ALVARO *(Ulertu ezinda)* Ez...

LOREA *(Ozen)* Bai!

ALVARO A si, mi niña... Fotokopiak...

LOREA eta ALVARO joan.

MERTXE eta ERRASTI sofán eserita daude. Isilik.

MERTXE Etzirudik konponduko direnik... Eztabaida gogorra izan ditek eta...

ERRASTI Jo... Askó sentitzen dinat... Aita etxetik joango dun?

MERTXE Baietz uste diat... Hamazazpi urterekin hire gurasoak banatzen ikustea, gogorra duk. Umezurtz geratzen naizena-ren sensazioa zaukaat... Eskerrak hi hagoen...

ERRASTI (*Agobiatu samar*) Ya... Neska berezia haiz, badakin... Eztinat hi bezalakorik sekula ezagutu... Edozein mutilek nahiko hinduke ondoan...

MERTXE (Harrituta) Baina? Zerbait gertatzen al duk?

ERRASTI Etzekinat... Hori dun arazoa...

MERTXE Arazoa? Ez hago gustura nirekin?

ERRASTI Esan dinat baietz... Arazoa ez hain hi, ni baizik.

MERTXE Zer esan nahi duk?

ERRASTI Neure buruarekin dudan zeuzkanat... Eztinat minik eman nahi, benetan, eta orain gutxiago... Hire gurasoak banatu egingo direla-eta nahiko sufrimendu badaukan...

MERTXE Hik ere abandonatu egin behar nauk?

MERTXE negarrez hasten da, zaratarik gabe.

ERRASTIk besarkatu egiten du, maitekiro.

Une horretan ZIGOR sartzen da.

ZIGOR Teruelgo maitaleak akzioan! Sofan lekutxo bat egingo didazue, ezta?

MERTXE zutitu eta desagertu korrika.

Atzetik korrika ERRASTI.

ERRASTI Mertxe! Hago, Mertxe!

ZIGOR (*Sofan etzanez, bere buruari*) Erromantiko hutsak, bigunegiak...

Isilune laburra eta..

ZIGOR (*Kolpera altxatuz*) Orain bakarrik nagoela aprobeztatuz...

CD bat atera beroki azpitik eta musikara joan eta jarri.

TRIKITIXA dantzatzen hasi, sofaren aurrean.

Gero, ALEX sartzen da, eta ikusi egiten du.

ZIGOR berehala konturatu eta musika kendu.

Tokiz kanpo gelditu da. ALEX irribarrez.

ALEX Punkia berezia haiz gero...

ZIGOR *(Zer esan ez dakiela)* Hi... Ez deskuidatu... Bat-batean musika hasi duk, eta bazilatzten ari ninduan...

ALEX *(Ironiaz)* Bazilatzten, bai... Hemen musika bakarrik hasten al duk martxan?

IXA sartzen da, haserre.

IXA *(ZIGORri)* Hi! Horrela portatzeko klasera batere ez joan da hobe duk, aitu?

ALEX berrriro play stationa hartuta.

ALEX Ze egin din oraingoan?

ZIGOR Ezer ez! Zea egingo nian!

IXA Hire marroi guztietan sartzen nauk, eta kokoteraino nagok!

ZIGOR Irakasle horrek ez tin besterik merezi!

IXA Arrazoa zian! Ezin duk ordu osoa lerdoarena egiten pasa!!

ZIGOR Eta zeba ez ba? Bera ere lerdo galanta dun!

IXA Hire pare... Niri bota zidak bronka hire txorakeriengatik!

ZIGOR *(Ironiaz)* Bai... Bista etzeukan oso ondo... Hi Alex, zergatik eztuk makina zikin hori uzten behingoz? Deskantsatu egin nahi diat...

ALEX Ya... Trikiti saioa eta gero, neka-neka eginda egongo haiz...

IXA Zigorrek trikitixa egiten al du?

ZIGOR Ez hion kasurik egin, hau flipatuta zagon!

IOSU sartzen da bere entziklopedia eskuan hartuta. Kezkatuta, urduri.

IOSU Larrialdiko bilera bat konbokatu nahiko nuke!!

ZIGOR Ooooo! Hemen gure exekutiboa! Larrialdiko bilera...

ALEX Nik paso!

IXA Nik ere bai...

IOSU Hemen eztago paso egiterik! Anarkia egoeratik demokratizaziora pasa behar dugu.

Inork ez dio kasurik egiten. ALEX eta ZIGOR sofan eta IXA atzealdean cdak eta ikusten ari da.

TXIKI sartzen da.

TXIKI Aizue, etzenuten nire latineko liburua ikusiko?

ALEX Eztaukagus latinum! (*Barrez*)

TXIKI Hi, adarra beste bati jo, e?

ZIGOR Hire beste lagun horrek hartuko zian!

TXIKI Igual bai! Galdetu egin beharko diot!

IOSU Latineko liburua galduta, eztuzu selektibitatea aprobaturako...

TXIKI Hi, Iosu, begiratu ezak hire liburu horretan “txirriporro” hitzaren definizioa! (*Joaten*) Liburu hori bilatu behar dut sin falta...

IOSU Nora zoaz? Larrialdiko bilera egin behar dugu!

TXIKI Bilera? Horretarakoxe denbora zaukaat ba!

TXIKI joan egiten da.

IXA Inork apusturik egin nahi honek selektibitatea gaintzen duen edo ez?

IOSU Txirriporro? (*Liburuan begiratu*)

ZIGOR Eztik zaila ematen... Txirri, porro... (*Barrez*)

IOSU (*Irakurriz*) 1.-Nahaspila; istilua. 2. Hitzontzia. 3. Pedantea” Zer esan nahi zuen, hitzontzia, berritxua naizela?

ZIGOR Berritxua? Ez, motel, PEDANTEA!

ZIGORrek eta IXAk barre egiten dute.

IOSU (*Minduta*) Ni pedantea?

IXA Bai, eta kristona!

ALVARO eta LOREA sartu.

ALVARO Txikik esan digu “txirriporro”k bilera konbokatuta duela...

LOREA Baina ezta kiguna da nor den “txirriporro”...

ALEX (*IOSU seinalatuz*) Hau!

ALVARO A ze mote polita!

ZIGOR Eztakik zer esan nahi duen eta... Pedantea!!

Denek barre.

IOSU (*Serio*) Besteak non daude? Bilera baten premia dugu.

ZIGOR Esan beharrekoa esantzak, eta kitto, hi!

IOSU Ea... Arazoaren aurreak begiak irekitzeko premian zaude-tela uste dut... Zerritegi bat egina dago dena, eta ni zikin-keriari alergikoa naiz. Nik baino ez tuta sartu potoan lokalaren jabeari ordaindu beharrekoa. Zorrei alergikoa naiz. Eta etxepekoek, gorroto gaituzte, eta gorrotoari ere alergi-koa naiz.

DENAK Txirriporroa!

ALVARO Ui, bai! Alergia nabari zaizu! Granoz beteta zaude!

Denek barre.

XUXU sartzen da baloiarekin eskuan.

XUXU Epa!! Kontatu niri ere txistea!

IOSU Txisterik eztago. Ea, arauak jarri behar ditugu, bestela pikutara goaz.

XUXU (*Baloiarekin bote eginez*) Arauak? Hemen ere bai? Bazter guztietan arauak jartzen zizkigutek!

IXA Fijo! Hau gure eremua da.

IOSU Bat Txukun mantendu lokala. Bi Garaiz sartu dirua.

ALEX Eduki egin behar horretarako! Eta uste dut, denok ere...

Denak baietz buruaz.

IOSU Hiru Atarian eskandalurik ez.

TXIKI sartzen da.

- TXIKI Benetan eztagoela hemen nire latineko liburua?
LOREA Ez al zeukak hire lagunak?
TXIKI Keba! Eta derrigor behar dinat!
IOSU Ixo! Bileran gaude!
TXIKI Orain ere txirriporrokerietan ari al haiz? Hik daukak rolloa! Nik paso!

Kanpora joaten da.

- XUXU Hago, hi! Nik ere atarian baloiarekin aritzea nahiago hemen rollo hau agoantatzea baino!

XUXU desagertu.

- IOSU Baina... Bileran gaudela ba!
ALVARO Badakizu? Moises gogorarazten didazu...
ZIGOR Moises?
ALVARO *Si, claro... El de los diez mandamientos...*
IXA Aizue, biltegian zarata bat entzun dut... Banoa begiratze-ra...
ZIGOR Bakarrik?
LOREA Ze, emakumea delako ez ote duk ba ausartuko?
ZIGOR Bale, bale! Ni hirekin nian, txirriporroren rolloa baino abentura zirrargarriagoa izango dun...

IXA eta ZIGOR desagertu.

- IOSU (*Hasperen egin eta*) Lau Etxepekoak errespetatu.

XUXU sartzen da une horretan erabat asaldatuta.

- XUXU Joder, joder! Oraintxe bai egin dugula!
ALEX Zer gertatu dun?
XUXU Zea... Txiki eta biok baloiarekin jolasten ari gintuan... Goregi bota diat, eta goiko bizilagunaren balkoian jo eta loreontzia erori duk... Txikiren gainera!
DENAK Ze???

LOREA (*IOSUri*) Bekatu egin diagu. Laugarren mandamendua ez-tuk bete. Bizilaguna goxoa egongo duk...

ALEX Goazen!

IOSU Hau desastrea! Abokatu bati deitu beharko diogu...

XUXU Abokatuari ez, anbulantziari!

Denak korrika atera.

ALVARO Ni hemen geratzen naiz... *Lo mismo me mareo...*

ALVARO, abaniko bat atera eta, bere buruari haizea ematen geratzen da.

3. AGERRALDIA

MERTXE sartzen da, triste. Sofan eseri eta ez daki zer egin. Jolasa hartzen du eta jolasten hasten da. Ez daki ordea nola den eta galdu egiten du, jokia bukatuz. (Zerbait entzungo da edo aktoreak esango du game over)

Une horretan ALEX sartzen da.

ALEX Iepa...

MERTXEK ez dio ezer erantzuten. ALEX eseri egiten da jokoarekin hasteko pronto, eta gertatu dena ikustean...

ALEX Baina... Nola da posible! Norbaitek partida galdu du aurrrerapenak jaso gabe!!

MERTXE isilik.

ALEX Hi izan al haiz?

MERTXE isilik.

ALEX (*Haserre*) Hi izan al haiz?

MERTXE Bai...

ALEX Joder, mertxe! Zergatik ukitu dun? Hilabete oso bateko lana pikutara bidali dun!

MERTXE (*Haserre, arrapaladan*) Alex, bale, e? Joko txatxu bat baino eztuk! Arazo larriagoak badizkiat, badakik? Gurasoak banatzekoak dituk, eta lur jota nagok, aitu? Enauk goizetik etxera joan, han gertatzen ari denetik ihesi eta goseak amorratzen nagok! Eta hori gutxi ez, eta Errastik nirekin moztu dik!

ALEX asaldatuta hainbeste informazio berrirekin.

ALEX Gurasoak banatu? Enekinan ezer... Nireak ere bananduta zeuden...

MERTXE A bai? Enekian ezer...

ALEX Hasieran zaila dun, baina eztun mundua akabatzen... Biak maite ditun?

MERTXE Asko...

ALEX Ba egon seguru hi ere biek maite hautela...

LOREA sartzan da.

LOREA Gabon... Txikiren berririk bai?

Beste biak isilik.

LOREA Alex, Mertxerekin hitz egin nahiko nitek... Bakarka...

ALEX (*Kexuka*) Joe... Atarira noan. Bi minutu, e?

ALEX joan.

LOREA Enteratu naun...

MERTXE Ikusten dun... Desastre hutsa... Nire bizitzako gizonek ihes egin diton! Aita batetik eta Errasti bestetik!

LOREA Bai... Gurasoena eztun makala... Sentitzen dinat... Errastirena berriz... Gauza berriak esperimentatzen ari dun... Asko maite hau, baina etzagon seguru...

MERTXE Zer egin zionat nik?

LOREA Hik ezer ez... Alvarorekin bide berriak ezagutzeko gogoia piztu zaion... Ez iezaion esan ezer berari, mesedez... Konfiantzan komentatzen dinat...

MERTXE (*Erabat harrituta*) Errasti eta Alvaro...? Zer esaten ari haiz, Errastiri mutila gustatzen zaizkiola?

LOREA Ez, ez... Hori dun kontua, berak ere eztakiela.

MERTXE Baina, Alvarorekin zebilen?

LOREA Ez... Ibili-ibili ez... Hurbilketa bat edo izan diten, baina etzauden batera.

MERTXE Baina, zergatik etzidan berak esan?

LOREA Eztelako erraza, Mertxe.

MERTXE Ez, Lorea, baina neure burua zalantzan jartzen hasita nengonan zertan hanka sartu ote dudan pentsatzen... Uler zezakenat Errastiri gertatzen zaiona... Gazteagoa nintzela nik ere izan nizkinan nire dudak, ez pentsa...

LOREA A bai?

MERTXE Bai... Ia denok izaten dinagu noizbait duda hori, baldin eta aukeretara irekita bahago...

LOREA Hi, inork esan al din emakume argia haizela?

LOREAK MERTXE besarkatu.

ERRASTI sartu.

MERTXE han ikustean apur bat moztuta geratzen da.

LOREA Hator hona, Errasti... Eseri hemen gurekin.

ERRASTI bien erdian eseri.

MERTXE Errasti...

ERRASTI (*Moztuz*) Barkaidan, Mertxe... Hire ondoan egongo naun gurasoen banaketaren aurrean laguntzeko, benetan...

MERTXE Bazakiat baietz... Tipo jatorra haiz, benetan... Etzaidak berehalakoan pasako hirekiko maitasuna, baina hi, egin-tzak hire bidea... Eta asmatuko duk...

ERRASTI (*Harrituta*) Zer esan nahi dun?

LOREA Ezer ez. Horixe baino ez, egiteko hire bidea.

XUXU sartzen da.

ERRASTI Xuxu, Txikiren berririk bai?

XUXU Oraintxe hitz egin diat bere amarekin telefonoz, eta alta emango diotela ilundu baino lehen.

MERTXE Ondo zagon orduan...

XUXU Bueno... Hamabi puntu buruan, baina tira...

IOSU sartzen da erabat asaldatuta.

IOSU Akabo! Gureak egin du, gureak egin du! Lokalaren jabeak deitu dit, etxepeko administratzaileak deitu diola!

LOREA Mobida...

IXA eta ZIGOR sartu patatak jaten.

BIEK Iepa...

ZIGOR Ze, arratsaldeko bilera ez al da bukatu, edo zer?

ALEX sartu.

ALEX Inork ez al dauka etxerik, edo zer?

IXA A, Mertxe! Hire gurasoekin topo egin dinagu kalean.

ZIGOR Bai... Kezkatuta zeudenan... Ez omen naiz goizetik etxera joan, eta joateko, hura dela hire etxea, eta hire familia. Ez kezkatzeko... Batzuetan, maitasuna bukatu egiten omen dun, baina ez omen dun hire errua inondik inora ere.

MERTXE (*Hunkituta*) Bai, argi dago maitasuna bukatu egiten dela...

ERRASTIk masailean musu ematen dio MERTXeri.

IOSU (*ZIGORri*) Zu ez al zara ba punkia? Maitasuna al diozu?

ZIGOR Punkiek ez ote ditek maitatzen ba?

ALVARO sartzen da, kantuan.

ALVARO *La vida es una tombola, ton ton tombola...*

IOSU (*Hasperenka*) Hara bestea! Inork esan al dizu kalentura baino arraragoa zarela?

- ZIGOR Hi esaten al duk, txirriporro halakoa?
IXA (ZIGORri) Eta hi potrosoa galanta!
ZIGOR Horregatik maite naun hainbeste!
IXA Ba igual bai!
ALVARO A ver, a ver... Esan, zuetako nork zeukan koadrila lokal honetan sartu aurretik?

Denak isilik.

- ALVARO Etzarete konturatu bakartiak ginelako sartu ginela hemen, koadrila bat osatze aldera? Etzarete konturatu inork ez gintuela beraiekin nahi?
MERTXE Arrazoi osoa duk, Alvaro.
XUXU Bai, egia... Bakarrik nengoan zuek ezagutu arte, orain berriz...
IOSU Laster egongo gara berriro bakarrik dugun arazoa konpontzen ez badugu! Etxepetik bota nahi gaituzte. Txikirena gertatu eta gero ez dute gutaz ezer jakin nahi.
LOREA Horretara ohituta gaudek.
IOSU Hori gutxi ez eta dirurik ez nagusiari ordaintzeko!
ERRASTI Ea, ideia bat bururatzen zait... Zergatik eztiogu bakoitzak zerbait eskaintzen etxepeari?
ALEX Zer esan nahi duk?
ERRASTI Auzo lana... Adibidez, aseguruia eskainiko diet nik erdi prezioan.
XUXU Futboleko eskolak emango dizkiet etxepeko neska-mutilei.
ALEX Play saturationerako trukuak nik...
IOSU Zer?
ALEX Bueno, ingeleseko klaseak orduan...
IXA Elektrizitate lanak egin ditzaket nik...
ZIGOR Hik?
LOREA Hasi al haiz berriro? Emakume batek ezingo ote dik ba jakin?

ZIGOR Hara neska! Eninan horregatik esaten! Eninan uste bazekienik!

MERTXE Errasti, kriston ideia izan duk... Bihotzaz aparte irudimena ere badaukak.

ALVARO *Un encanto de niño...*

ERRASTI eta ALVAROk elkarri begiratu, maitasunez.

IOSU Bale, bale. Bakoitzak zerbait eginda, etxepekoekin konpontzera iritsi gaitezke... Baina lokalaren ordainketa zer?

IXA (*Poltsa bat aterata*) Sorpresa!! Akordatzen, arratsaldean, Zigor eta biok biltegian izan garela zarata bat entzun dugulako?

ZIGOR Sagu galanta topatu dugu!

ALVARO sofara igota, garrasika.

IXA Hau topatu dugu. (*Poltsa erakutsiz*)

IOSU Hau zer da?

ZIGOR Hiru mila euro!

DENAK Aiba!

IOSU Nagusiarenak izango direnak, beraz, itzuli egin behar...

LOREA Ez, et, et... Eztakigu norenak diren... Berak ere ilegalki lortu badu diru hori?

ALEX Gure artean bana dezakegu...

XUXU Edo, jaso. Alegia, ea zer diozuen
Nagusiarena bada, nagusiari itzuliko diogu, pixkanaka. Hileroko alokairua ordaintzeko erabiliko dugu. Horrela, berari mesede eta guri mesede.

ERRASTI Eztakit nik hori oso legala ote den...

ALVARO Legal legala. Gure etxea da orain hau, eta hemen dagoena gurea da. Beraz, zintzoak izanda, nagusiari itzuliko diogu, baina alokairua ordainduz.

MERTXE Xuxu, zorionak! A ze burutazioa! Hain ona bahaiz baloia-ekin...

- XUXU E! Bihar arratsaldean partidua daukat... Gustatuko litzaidake zuek etortzea...
- ALVARO *Pues claro, mi niña!* Bonboa hartuta joango naiz ni! Xuxu, Xuxu!!!
- LOREA Egia... Lokalekoak ez gaitun sekula joan hire partidu bat ikustera...
- ZIGOR Zer diok, Txirriporro?
- IOSU Partiduarena, bale... Diruarena... (*Une batez pentsatu eta*) Konforme! Ze demontre!

Denak txalo eta txistu.

- MERTXE (*Hunkituta*) Zuekin enaiz bakarrik sentitzen...
- XUXU Eremu askean inoiz ez haiz bakarrik sentituko.

TXIKI sartzen da une horretan burua bendatuta.

- TXIKI Gabon, koadrila!
- DENAK Kaixo, zer moduz, iepa...

Hurbilen daudenak hurbildu, besarkatuz.

- TXIKI Ikusten ze guapo jarri nauten?
- LOREA Ondo al hago?
- TXIKI Hainbestean...
- XUXU Barkaidak, Txiki...
- TXIKI Zer dion? Badakin? Txikia nintzela inork etzinan nahi nirekin futbolean jolastea, eta hik onartu egin dun... Nahiz eta burua ireki!

Denek barre.

- ALEX Latineko liburua topatu al duk?
- TXIKI Bai... Amaren kotxean zegoan...
- ZIGOR Eta hire laguna ondo?
- TXIKI Ze lagun?
- ALVARO Pues ese... (*Ondoan seinalatuz*)

TXIKI Jada etzagok... Zuekin geratzea erabaki diat!

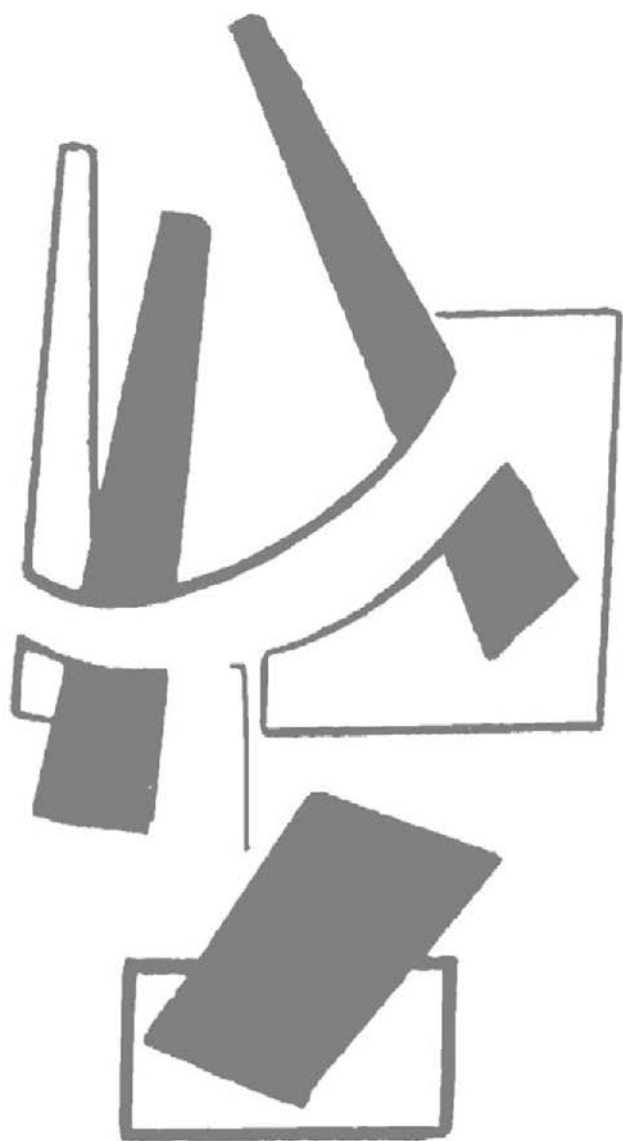
MERTXE Kolpearekin mutila dena mejoratu!

Denek barre.

ALVARO Honek ospatzea mereziko du ba, ez?

*Musika hasten da. Alvaro show. Besteak atzean. Une batean
ERRASTI eta MERTXErengana hurbildu, eta elkarrekin jarri
dantzan, musu bana eman ez masailean edo.*

AMAIERA

Adabakiak

Euskal literatur sorkuntza: 2013an argitaratutako liburuen zerrenda

JUAN LUIS ZABALA

Oharrak:

- 1.- Parentesi artean ageri den data *Berria*-n liburuaren berri eman zenekoa da. Ezer aipatzen ez denean, *Plaza* sailean eman zen liburuaren berri; gainerakoetan, zehaztuta dago zein sail edo gehigarritan eman zen berria. *Mantangorri* gehigarriko aipamenei berri ez da ematen.
- 2.- Zerrenda honetan ez dira aipatzen aurretik beste edozein hizkuntzatan argitara emandako liburuen itzulpenak. Horien katalogoa Euskal Itzultzaile, Zuzentzaile eta Interpretarien Elkarteko (EIZIE) webgunean kontsulta daiteke, www.ezie.org helbidean; baita behean, 7. oharrean, aipatzen diren Joan Mari Torrealdaireren lanetan ere; eta *Armiarma* atariko *Euskarari ekarriak* gunean (ekarriak.armiarma.com).
- 3.- Testu zahar, berrargitalpen, bilduma eta antologiaren sailean ez da liburuaren aurreko argitalpenaren agortzearen ondoriozko berrargitalpen arrunten berri ematen.
- 4.- Litekeena da aipatutako liburuetakoz batzuk, *Saiakera*, *kazetaritza eta beste* sailean aipatuak batik bat, ez izatea berez, *stricto sensu*, literatur sorkuntzakotzat jotzeko modukoak, eta litekeena da, halaber, literatur sorkuntzatik hemen aipatutako batzuk baino gertuago dauden liburuak kanpoan geratu izana. Mugak ez baitira beti oso garbi ageri.
- 5.- Zerrenda hau ez da oso-oso, literatur sorkuntzako hainbat libururen aipamenak falta dira: hainbat lehiaketatako lan saridunak

- biltzen dituzten liburu kolektiboak, saiakeratzat jotzeko moduko doktorego tesi batzuk, herri edo eskualde jakin batean baino zabaldu ez diren liburuak, zabalkunde eta promozio eskasekoak...
- 6.- Nahiz eta kasu askotan liburuaren ko-egile diren, ez da aipatzen zerrendan ilustrazigileen izenik, idazleenak bakarrik baizik.
 - 7.- XX. mende osoko liburu guztien zerrenda egina eta argitaratua du Joan Mari Torrealdaik, *Jakin* aldizkariaren eta Gipuzkoako Foru Aldundiaren eskutik, *XX. mendeko euskal liburuaren katalogoa*-n. Katalogo horretako bost liburuki eman ditu argitara Torrealdaik, eta bosgarrenean 1999an eta 2000n argitara emandako liburu guztien zerrenda egin du. 2001eko euskarazko liburu guztien zerrenda, berriz, *Jakin* aldizkariaren 134. zenbakian eman zuen argitara; 2002koena 140.ean; 2003koena 146.ean; 2004koena 152.ean; 2005ekoena 158.ean; 2006koena 164.ean; 2007koena 170.ean; 2008koena 176.ean; 2009koena 182.ean; 2010ekoena 188.ean; 2011koena 192.ean; eta 2012koena 198.ean. 2013ra bitarteko XX eta XXI. mendeetako euskal liburu guztien katalogoa, Joan Mari Torrealdaik egina, Internet sarean kontsulta daiteke, *Jakin* aldizkariaren webgunean (www.jakingunea.com).
 - 8.- Zerrenda hau liburuska moduan ere argitaratuko da, *Euskal Liburuak 2010* izenburuarekin, Olerti Etxearen eskutik. Gisa berean argitaratuta daude 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011 eta 2012ko liburuaren zerrendak ere.
 - 9.- Zerrendaren lehen eranskinean aipatutako kritika guztiak, haur eta gazte literaturako liburuak salbu, *Armiarma* atariko *Kritiken hemeroteca* gunean (kritikak.armiarma.com) daude bilduta eta irakurgai, beste egunkari eta aldizkari askotan argitaratutakoekin batera.
 - 10.- Zerrenda hau osatu eta hobetzeko asmoz, egile, argitaratzaile, banatzaile, saltzaile, bibliotekari eta irakurleei eskertuko genieke informazioa Juan Luis Zabalarari bidaltzea. Helbidea: Aintzieta Pasealekua, 16, 1-D. 20140 Donostia (Gipuzkoa). Telefonoa: 943-471072. Posta elektronikoa: jaulis62@berria.info.

1. Eleberria

- AGIRRE, Joxean: *Adiskide bat nuen*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-X-02).
- AIZPURUA, Eneko: *Herensuge gorriaren urtea*. Donostia, Erein, 2013 (2013-XII-10).
- AMURIZA, Xabier: *4x4 operazioa*. Donostia, Lanku, 2013 (2013-XI-7).
- ARANA, Aitor: *Uxue eta Urtzi*. Donostia, Hiria, 2013.
- ARMAND, Izahuri: *Mezua*. Madril, Entreescritores, 2013; [Soilik Internet bidez zabaldua].
- ARRETXE, Jon: *612 euro*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-V-24).
- ATXAGA, Bernardo: *Nevadako egunak*. Iruñea, Pamiela, 2013 (2013-XII-05; 2013-XI-21).
- AURREKOETXEA, Benjamin: *1812. Isilpeko mezua*. Bilbo, Ediciones Beta, 2013.
- AURREKOETXEA, Benjamin: *Arrats gorri ostein*. Bilbo, Beta, 2013.
- BARBANCHO GALDOS, Iñigo: *Milwaukeeen*. Donostia, Hiria, 2013.
- EPALTZA, Aingeru: *Gure Jerusalem galdua (Eresuma eta Fedea III)*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-XI-27; 2014-03-11).
- ETXEGOIEN, Fermin: *Zinegotzia*. Donostia, Erein, 2013 (2013-VI-7; 2013-VII-6).
- GOIA, Garazi: *Txartel bat (des)herrira*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-III-9).
- IBARGUREN, Iñigo: *Triangelu irristakorra*. Irun, Gaumin, 2013 (2013-VI-22).
- IRASIZABAL, Iñaki: *Bizkartzainaren lehentasunak*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-III-15).
- IRIGOIEN, Joan Mari: *Arma, tiro, bamm!*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-VIII-6).
- LEGORBURU, Mailuix: *Maitatua izandu banintz*. Baiona, Maiatz, 2013 (2013-III-29).
- LINAZASORO, Karlos: *Versus*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-IV-18).
- MAGDALENA, Peru: *Egia esan*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-V-22).
- MEABE, Miren Agur: *Kristalezko begi bat*. Zarautz, Susa, 2013 (2013-III-8; 2013-V-26).
- MESTROT, Pierre: *Arimen ohoina*. Baiona, Maiatz, 2013 (2013-III-29).
- MONTOIA, Xabier: *Azken afaria*. Zarautz, Susa, 2013 (2013-XI-29; 2014-02-08).

- MORILLO, Fernando: *Pasio krimena*. Irun, Gaumin, 2013 (2013-VI-22).
- OÑEDERRA, Lourdes: *Intemperies*. Donostia, Erein, 2013 (2013-IV-16; 2013-VI-26).
- SARDUI, Alex: *Esan eta egin*. Mungia, Baga Biga, 2013 (2013-XII-04).
- TABERNA, Mikel: *Alkasoroko benta*. Zarautz, Susa, 2013 (2013-III-22; 2013-V-2).
- UBEDA, Garbiñe: *Hobe isilik*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-X-31).

2. Ipuina

- ALBERDI, Uxue: *Euli-giro*. Zarautz, Susa, 2013 (2013-X-04; 2013-X-29).
- ASKOREN ARTEAN: *Gabriel Aresti - Bilboko Hiria Ipuin Lehiaketa 2010-2011*. Bilbo, Bilboko Udala, 2013.
- EGIGUREN, Ekhiñe: *Pashmina gorria*. Bilbo, Mezulari, 2013.
- ELORZA MUJIKA, Jose Luis: *Gorputzarekin gozatzeko iradokizun eroti-koak*. Alegia, Hiria, 2013.
- ETXAGUE, Gonzalo: *Literatura merkea*. -, Gonzalo Etxague (egile editore), 2013; [Soilik Internet bidez zabaldua] (2013-XI-21).
- ETXANIZ ROJO, Xabier: *Sirena-hotsak*. Donostia, Erein, 2013 (2013-X-31).
- EXTREMERA, Esther: *669. logela eta beste kontakizun batzuk*. Bilbo, Ediciones Beta, 2013 (2013-XII-27).
- ITURBIDE, Amaia: *Kartografien eta mikrobio narratiboen artean*. Baiona, Maiatz, 2013 (2013-XI-01).
- LABANDIBAR, Goiatz: *Geltokiak edo helduta entzuteko abestiak*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-III-21).
- LANDA, Mariasun: *Inurrien Hiztegia*. Iruñea, Pamiela, 2013 (2013-IV-23).
- MARDARAS, Arrate: *Pendrive*. Zarautz, Susa, 2013 (2013-XI-28).
- SEGUROLA, Jose Mari: *Egonerako egunak*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2013.
- ZABALETA, Patxi: *Absurdoko kontuak edo zoroen herriko kronikak*. Iruñea, Pamiela, 2013 (2013-VI-19).
- ZUBIAUR LARRAURI, Pello: *Kayomi: Oihaneko jendea*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2013 (2013-XI-12).

3. Poesia

- ALDALUR, Arantxa: *Ilunetik... Argira*. Zarautz, Arantxa Aldalur (egile editore), 2013.
- ALDAMIZETXE BARRIA, Joan: *Uraren aroak*. Bilbo, Ediciones Beta, 2013.
- ARGINZONIZ CEBREIRO, Beñat: *Jai alai*. Donostia, Hiria, 2013.
- ARTZE, Joxan: *Bizitzaren atea dukegu heriotza*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-09-05; 2014-01-18).
- ARTZE, Joxan: *heriotzaren ataria dugu bizitza*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-09-05; 2014-01-18).
- ASKOREN ARTEAN: *Hatsaren Poesia Olerki Bilduma 2013*. Sempere, Halsa Elkarte, 2013; apailatzailea: Auxtin Zamora (2013-IV-6).
- ESTEBAN, Mari Luz: *Amaren heriotzak libreago egin ninduen*. Iruñea, Pamiela, 2013 (2013-VI-27).
- ETXEBERRIA CASQUEIRO, Gorka: *60 ordu Zoologikoan*. Erreterria, Gorka Etxeberria Casqueiro (egile editore), 2013 (2013-XII-03).
- EZKIAGA, Patxi: *Ez izan beldur. Erbesteko kantak*. Oñati, Arantzazu, 2013.
- GALDOS, Josu: *Lurretik Lurrera*. Donostia, Hiria, 2013.
- GARDE, Luis: *Maizter arrotza*. Donostia, Erein, 2013 (2013-XII-21).
- GARDE, Luis: *Trenen abiadura*. Iruñea, Pamiela, 2013 (2014-01-23).
- GUILLAN, Oier: *Elkartasun basatia*. Zarautz, Susa, 2013 (2013-IV-26; 2013-VII-30).
- IBARGUREN, Mikel: *Bide batez esanda*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2013 (2016-VII-6).
- IZAGIRRE, Koldo: *Parisen bizi naiz*. Zarautz, Susa, 2013 (2013-XI-01; 2013-XI-13).
- JIMENEZ MAIA, Josu: *Orbel azpiko haikuak*. Iruñea, Cénlit, 2013 (2013-XII-03).
- KORTA, Gabriel: *Diot*. Zarautz, Gabriel Korta (egile editore), 2013 (2013-XI-28).
- MUTIOZABAL, Aritz: *Gorren dantzalekua*. Baiona, Maiatz, 2013 (2013-X-16).
- PÉREZ ZURUTUZA, Kristian: *Argiaren leizean zehar*. Bilbo, Ediciones Beta, 2013.
- RODRÍGUEZ-MIÑAMBRES, Paloma: *Desoseguaren gorazarrea*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2013 (2013-XI-12).
- SANTA CRUZ, Jabi: *Baso ilun itoan*. Donostia, Erein, 2013 (2013-VII-18).

TIJERO OSORIO, David: *Garaituen musika isila*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2013 (2013-VI-2).

TOLEDO, Maite: *Hemen*. Bilbo, Ediciones Beta, 2013 (2013-V-3 *Agenda sailean*).

UGALDE, Joseba Mikel: *Urertzeko mamarrua*. *Collagekera*. Bermeo, Josba Mikel Ugalde (egile editore), 2013.

ZUBELDIA, Koldo: *Antologia II. Txirotasun material baten zentzuen antzaldatzeak eta sentimenduen erresuma*. Zornotza, Erroteta, 2013 (2013-V-12).

4. Saiakera, kazetaritza eta beste

4.1. Biografiak eta autobiografiak

ALBIZU, Eneritz: *Maria Jesus Arregi*. Azpeitia, Uztartaria Komunikazio Taldea, 2013.

AZKUE, Imanol: *Jose Manuelen ibilerak edo begirada bat 1910-1920ko Zumaiari*. Zumaia, Baleike Kultur Elkarte, 2013.

LANDART, Daniel: *Enbataren zirimolan*. Baiona, Elkar, 2013 (2013-III-26; 2013-III-27).

PEREZ GAZTELU, Elixabete: *Joxepa Antoni Aranberri Petriarena (1865-1943)*. Errenteria, Errenteriako Udala, 2013; [Soilik Internet bidez zabaldua] (2013-V-28).

SALABERRIA, Nagore: *Dina.Bizitza eta kirol-ibilbidea*. Ondarroa, Ondarroako Udaletxea / Ondarroako Historia Zaleak, 2013 (2014-01-30 azken orrialdean).

4.2. Saiakerak

APALATEGI, Jokin: *Euskal Herriaren emantzipazioaz*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2013.

ARRIETA URTIZBEREA, Agustin: *Arimak eta balioak*. Donostia, Jakin, 2013 (2014-03-18).

ARRIETA, Joxe Austin: *Berriro eta behin. Euskara dela eta (Txillardegi goan)*. Tafalla, Txalaparta, 2013.

ARRIETA, Joxe Austin: *Berriro eta behin. Euskara dela eta (Txillardegi goan)*. Tafalla, Txalaparta, 2013 (2013-XII-19).

- GABILONDO, Joseba: *Martutene-New York. Euskal postnazionalismoaren utopiaz eta globalizazio neoliberalaren krisiaz*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2013 (2013-III-24).
- INSAUSTI, Xabier / OLIDEN, Irati: *Konpromisorik gabeko filosofia. Alain Badiou*. Donostia, Jakin, 2013 (2013-IV-19).
- ODRIOZOLA, Joxe Manuel: *Hizkuntzaren altzokoak gara*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2013.
- RODRIGUEZ, Fito: *Justizia Interditaren Poetika*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2013 (2013-VI-1).
- SARASUA, Jon: *Hiztunpolisa*. Iruñea, Pamiela, 2013 (2013-X-12 *Euskal Herria* sailean).
- SASTRE, Pablo: *Batzarra, gure gobernu*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-VI-28).
- SUDUPE, Pako: *Eusebio Osa. Belaunaldi baten lekuko*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2013 (2013-XII-11).
- URANGA, Mitxelko: *Euskomunitatea. Manifestu euskaltzalea*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2013 (2013-X-23).
- URANGA, Mitxelko: *Euskomunitatea. Manifestu euskaltzalea*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2013.

4.3. *Lekukotasunak, ikerlanak, zientzia eta dibulgazioa*

- APALAUZA OLLO, Amaia: *Nafarroako ipar-mendebaleko hizkeren egitura geolinguistikoa*. Bilbo / Iruñea, Euskaltzaindia / Euskarabidea, 2013 (2013-IV-11).
- ANAUT, David: *Euskararen kate hautsiak*. Andoain, Euskal Memoria Fundazioa, 2013 (2013-XI-26 *Erdiz erdi* sailean; 2013-XI-27 *Erdiz erdi* sailean; 2013-XI-28 *Euskal Herri* sailean; 2103-XI-29 *Harian* sailean).
- ARIN, Usoa: *Baratze bat nahi dizut egin... Nola sortu eta landu baratze bat etxean*. Donostia, Txertoa, 2013 (2013-IV-24).
- ARTETXE, Karmele: *Einstein 'Euzkadi'n. Gerraurreko zientzia eta goi mailako kultura euskaraz*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2013 (2014-02-06).
- ASKOREN ARTEAN: *Begirada... atzera begira. Baztango uholdea. Erratzu, Elizondo*. Erratzu / Elizondo, Erratzuko Herria / Foto Mena, 2013 (2013-VI-1).
- ASKOREN ARTEAN: *Beldurrak gurekin jai! Ekin autodefentsa feministari*. Donostia, Bilgune Feminista / Emagin, 2013 (2011-XI-22).

- ASKOREN ARTEAN: *Eguno euskal saiakeraren historia*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2013; koordinatzailea: Javier Rojo (2014-03-26).
- ASKOREN ARTEAN: *Elkarrekin bakean bizi gaur-hemen. Elkarrekiko etika*. Donostia, Etikarte Fundazioa, 2013.
- ASKOREN ARTEAN: *Euskal prosa aztertuz. Kritiko berrien ahotsa II*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2013; koordinatzailea: Jon Kortazar.
- ASKOREN ARTEAN: *Euskararen berreskuratzea IV: hezkuntza*. Eskoriatza, Garabide Elkarte, 2013; koordinatzailea: Alberto Barandiaran.
- ASKOREN ARTEAN: *GAL 30 urte*. Donostia / Andoain, Elkar / Berria, 2013; koordinatzailea: Eider Goenaga (2013-XII-05 *Euskal Herria* sailean; 2013-XII-07).
- ASKOREN ARTEAN: *Genero-eraketak. Feminismoaren subjektuak*. Donostia, Edo!, 2013; apailatzaileak: Isa Castillo Etxano eta Iratxe Retolaza (2013-XI-02).
- ASKOREN ARTEAN: *Hala bazan*. Gasteiz, Hala Bazan, 2013 (2013-XII-24).
- ASKOREN ARTEAN: *Hala bazan*. Gasteiz, Hala Bazan, 2013 (2013-XII-24).
- ASKOREN ARTEAN: *Hitzen artean*. Gasteiz, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2013.
- ASKOREN ARTEAN: *Karlos Santamaria gaiez gai*. Donostia / Bilbo, Jakin Taldea / Euskal Herriko Unibertsitatea, 2013; Apailatzailea: Jakin Taldea (2103-VI-13).
- ASKOREN ARTEAN: *Su haietatik hitz hauek*. Donostia, Donostiako Udala / Euskal Idazleen Elkarte, 2013 (2013-XI-01).
- ASKOREN ARTEAN (Akaitze Kamiruaga, Igone Etxebarria, Adolfo Arejita): *Aratustek Bizkaian*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2013 (2013-XII-29; 2014-02-15).
- ASKOREN ARTEAN (Ainhoa Etxezarra, Igone Etxebarria, Akaitze Kamiruaga): *Bedia, bizimodua eta obiturak*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2013 (2013-XII-29).
- ASKOREN ARTEAN (Alazne Aiestaran Yarza, Jose Inazio Basterretxea Polo, Jose Mari Pastor Gonzalez): *Kazeta-idazkera: arauak eta estiloa hitzen jokoan*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea / Euskal Herriko Unibertsitatea, 2013.
- ASKOREN ARTEAN (Laxaro Azkune, Imanol Lazkano, Juan Jose Eizmendi 'Loidisaletxe'): *Errezildarren ateraldiak*. Azpeitia, Uztartria Komunikazio Taldea, 2013 (2013-IV-24).

- ASKOREN ARTEAN (Mikel Gorrotxategi Nieto, Jon Ander Ramos Martinez, Ana Isabel Ugalde Gorostiza): *Berrizko baserriak*. Berriz, Berrizko Udala, 2013.
- ASKOREN ARTEAN (Patxi Gale, Mikel Gorrotxategi eta Felix Muguruza): *Aiarako topnimia nagusia*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2013.
- AZPARREN, Patxi: *Batzarrak, jatorrizko antolaketa. Lurraldetasuna, parte hartzea eta ekonomia soziala*. Gasteiz, Pedro Mari Olaeta, 2013 (2014-01-29).
- AZURMENDI, Joxe: *Karlos Santamariaren pentsamendua*. Donostia / Bilbo, Jakin Taldea / Euskal Herriko Unibertsitatea, 2013 (2103-VI-13).
- BELTRAN, Juan Mari: *Alboka. Inguru folklorikotik eskolara*. Oiartzun, Soinuenea, 2013.
- DIAZ EGURBIDE, Jon: *Jokin Zaitegiren ekarpenak euskal curriculumean. Eginak eta asmoak*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2013 (2013-X-08).
- DIRASSAR, Janbattitt: *Bele Xuriak*. Baiona, Elkar, 2013 (2013-III-27; 2013-III-29).
- EGAÑA, Iñaki: *Donostia 1813. Txikizio baten kronika laburra*. Donostia, Erein, 2013 (2013-VII-25).
- ETCHAMENDY, Mattin: *Urruneko Mendebalean artzain*. Baiona, Maiatz, 2013 (2013-III-27; 2013-III-29).
- ETXART, Allande / BORDA, Alain: *Xiberoako sagarretaz*. Mitikile-Larriori-Mendibile, Astobelarra. Le Grand Chardon, 2013 (2014-I-08).
- ETXEBESTE ADURIZ, Egoitz: *Lunatikoak*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2013 (2013-XII-19).
- FERNANDEZ, Estitxu: *Gure erditzearen jabe. Erditze kontzientearen garrantzia: Informatuta egotea eta gure egoeraz jabetzea*. Donostia, Erein, 2013 (2013-XI-26).
- GARIKANO, Asun: *Kaliforniakoak (1533-1848)*. Iruñea, Pamiela, 2013 (2013-XI-20).
- GOJENOLA, Manu: *Mariorenak*. Alegia, Hiria, 2013 (2013-VI-21).
- GURRUTXAGA URANGA, Amagoia: *Zarauzko postalak. 36ko gerra*. Zarautz, Zarauzko Udala, 2013 (2013-V-29 *Euskal Herria* sailean).
- IRIONDO, Joxemari: *Xalbadorren itzalean. Hamar urte*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2013 (2013-XI-21).
- LÓPEZ DE TEJADA, Patxi: *Hirugarrengotza pilitikoak / Tercerías políticas*. Madril, Círculo Rojo, 2013.

- MARAÑÓN, Manu: *Jendaurrean hitz egitea. Traketsetik abilera*. Madril, Anaya, 2013 (2014-01-23).
- MARTINEZ DE LUNA, Iñaki: *Euskara EAEn: gaitasuna, erabilera eta iritzia. Azterketa eta gogoetak*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 2013 (2013-VII-30 *Euskal Herria* sailean).
- MARTÍNEZ DE MADINA, Elena: *Gasteizko Toponimia IV. Langraiz*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2013.
- MARTINEZ LIZARDUIKOA, Ekain / STÜRTZE, Alizia: *Gure mundua ulertzeko oinarritzko fitxak*. Donostia, Gaiak, 2013.
- MAXIXATZEN EUSKALDUNON ELKARTEA: *Euskararen hautematea Azkoitia XXI. mendean*. Azkoitia, Maxixatzen Euskaldunon Elkarte, 2013.
- MUJIKA, Amagoia: *Sentitu, pentsatu, ekin!*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-XII-03).
- ONANDIA GARATE, Mikel: *Artea Durangaldean Gaur*. Durango, Astarloa Kulturgintza / Durangoko Udala, 2013 (2013-XI-16; 2013-XI-19).
- PAIA, Fredi: *Uribe Kostako bertsoaritzza (1900-1980)*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2013.
- PEREZ ALDASORO, Pio: *Joxe Zapirainen bertso-malkoak. Edo nola arindu arimaren sufrimenduak bertsoen bidez*. Bilbo / Zornotza, Labayru Ikastegia / Zornotzako Udala, 2013 (2013-V-22; 2013-VII-16).
- SARASUA, Joxemari / RUIZ DE GAUNA, Josu Gotzon / GARCIA, Jesus: *Arrazoibide matematikoa eta problemagintza*. Donostia, Erein, 2013.
- URAIN, Jokin: *Agurra eta ohorea, euskal militanteen heriotzaren kronika*. Bilbo, Ataramiñe, 2013 (2013-XI-29).
- URTASUN ANTZANO, Erlantz: *Iruñsheme-iruinabak*. Iruñea, Erlantz Urtasun Antzano (egile editore), 2013.
- VALVERDE, Jaime: *Ander Lipusen antzerkigintza: errituala, kultura eta ikuskizuna*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2013 (2013-XI-12).
- ZUAZO, Koldo: *Mailopeko euskara*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2013.

4.4. Artikulu eta hitzaldi bildumak

- ASKOREN ARTEAN: *Begia amodioaren ebiztari*. Azkoitia, Matadeixe Zinematogram, 2013 (2013-XII-21).
- ASKOREN ARTEAN: *Gogoia kirolean. XVII. Jardunaldiak*. Bilbo, Mendable Euskal Kultur Alkartea, 2013; apailatzailea: Kaxildo Alkorta.

ZURUTUZA, Joxe Luis: *Euskal Heriaren sugarra*. Oñati, Arantzazu, 2013; Apailatzailea: Paulo Agirrebaltzategi.

4.5. *Elkarrizketak eta erreportajeak*

IZAGIRRE, Koldo: *Voz y vida obrera: Luzuriaga, hogeita bost lekukotasun*. Pasaia, Pasaiaiko Udala, 2013 (2013-IV-28).

4.6. *Kantu liburuak*

ASKOREN ARTEAN: *Euskal Herria kantuz. 101 abesti kantatuenak*. Donostia, Gara, 2013.

URRUTIA, Gerard: *Askatasunaren egarriz*. Baiona, Maiatz, 2013 (2013-III-29).

4.7. *Hiztegiak eta gramatikak*

ASKOREN ARTEAN: *Berbategitxo*. Arratiako berbetearen gutxieneko hiztegia. Bilbo, Ediciones Beta, 2013.

4.8. *Gidaliburuak eta eskuliburuak*

LARRAÑAGA ALTUNA, Haritz / TROITIÑO BERASATEGI, Mikel: *Euskal Herriko Surf Gida*. Donostia, Gara, 2013.

4.9. *Argazki eta pintura liburuak*

ZUMETA, Jose Luis: *Xume. Laboa Zumetarenean*. Donostia, Elkar / Mikel Laboa Katedra, 2013 (2013-XII-03).

5. *Disko-liburuak eta liburu-zintak*

ASKOREN ARTEAN: *Gabrielen lekua*. Bilbo, Gabriel Aresti Elkartea, 2013 (2013-XI-26).

ASKOREN ARTEAN: *Jainko txiki eta jostalari hura*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-XI-28).

LERTXUNDI, Anjel / VALVERDE, Antton: *3 L. Lauaxeta, Lizardi, Lete*. Iruñea, Pamiela, 2013 (2013-XII-18).

6. *Euskalduntzerako fikziozko liburuak*

LARTATEGI, Josu: *Geminiko nebulosa*. Donostia, Elkar, 2013.

LARTATEGI, Josu: *Siberiako lorea*. Donostia, Elkar, 2013.

- MEABE, Miren Agur: *Zisnea eta uhartea*. Donostia, Elkar, 2013.
RABELLI, Alvaro: *Naia India gorrietan*. Donostia, Elkar, 2013.
RABELLI, Alvaro: *Naia, Chinatown inguruan*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-VI-27).

7. Nobela grafikoak eta komiki liburuak

- CANO, Harkaitz / HOLGADO, Iñaki G.: *Zebra efektua*. Donostia, Ikastolen Elkartea, 2013 (2013-XI-05).
DEJABU PANPIN LABORATEGIA / GURRUTXAGA, Maite: *Habiak*. Tafalla, Txalaparta, 2013 (2013-XI-20).
MATTIN (Iñaki Martiarena): *Sua itzali, hiria piztu. 1813-2013*. Donostia, Donostia Sutan 1813-2013 Elkartea, 2013 (2013-XII-05).
ORBEGOZO, Mikel: *Preso nago 2*. Bilbo, Ataramiñe, 2013 (2013-V-3).
RAMOS; Rafael: *Amaia. Euskaldunak VIII. mendean*. Iruñea, Cénlit, 2013 (2013-XII-21).
UGARTE, Yurre / JOSEBISKY (Joseba Larratxe): *Katu hegoduna*. Legutio, Sauré, 2013; [Soilik Internet bidez zabaldua] (2014-01-02).
ZALDIEROA (Patxi Huarte): *De Rerum Natura 5*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-X-09).

8. Antzerkia

- ANTZA, Mikel: *Z2*. Bilbo, Ataramiñe, 2013 (2013-XI-29).
ARANA, Aitor: *Lagun mina*. Donostia / Andoain, Hiria, 2013.

9. Haur eta gazte literatura

9.1. Narratiba

- AGIRRE, Alaine: *Nire potxolina maitea*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-XI-08).
ALBERDI, Uxue: *Zure denboraren truke*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-V-22).
ALBERDI, Uxue / AKERRETA, Aitziber: *Txikitzen zaretenean*. Iruñea / Pontevedra, Pamiela / Kalandraka, 2013 (2013-III-24).
ANDUEZA, John: *Kankaleko misterioa*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-IV-19).

- ANDUEZA, Libe: *Maitagari txikiak: Sorgintxo lagun berria*. Legazpi, Libe Andueza (egile editore), 2013.
- AÑORGA, Pello: *Augustoren botila*. Bilbo, Giltza, 2013.
- AÑORGA, Pello: *Mux munstroa*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-XI-08).
- AÑORGA, Pello: *Zapatagorri*. Iruñea, Cénlit, 2013.
- ARANA, Aitor: *Aitaren sekretua (Alvis eta Alba 3)*. Zornotza, Ibaizabal, 2013 (2013-XII-24).
- ARANA, Aitor: *Buztantxoren larrialdiak*. Donostia, Hiria, 2013.
- ARANA, Aitor: *Espaziotik etorria (Alvis eta Alba 2)*. Zornotza, Ibaizabal, 2013 (2013-XII-24).
- ARANA, Aitor: *Hildakoen eremuan (Alvis eta Alba 1)*. Zornotza, Ibaizabal, 2013 (2013-XII-24).
- ARANA, Aitor: *Maitasun sua*. Zornotza, Ibaizabal, 2013.
- ARREGI, Garikoitz Arregi / ALZIBAR Idoia: *Katorze / Fernando Amezketa-koa*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2013 (2013-XII-29).
- ASKOREN ARTEAN: *Armix sukaldean*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2013.
- ASKOREN ARTEAN: *Hodei baten bidaia*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2013 (2014-01-28; 2014-03-14 azken orrialdean).
- ASKOREN ARTEAN: *Lucius Dumben berebiziko bidaia*. Zornotza, Ibaizabal, 2013.
- BEDIAGA, Irati: *Beldarren hegaldia*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-V-24).
- BILBAO, Leire: *Euli bat dut bihotzean*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-X-24).
- BILBAO, Leire / MUTUBERRIA, Maite: *Gerrak ez du izenik*. Iruñea, Pamie-la, 2013 (2013-VI-27; 2013-X-31).
- BOURGOIN, Paxkal: *Dogomuso neska tiki*. Baiona, Gatuzain, 2013.
- BOURGOIN, Paxkal: *Hiru bidaiariak*. Uztaritze, Ikas Euskal Pedagogia Zerbitzua, 2013.
- BOURGOIN, Paxkal: *Katilua*. Uztaritze, Ikas Euskal Pedagogia Zerbitzua, 2013.
- BRAVO, Olatz: *Hiru dragoi*. Donostia, Erein, 2013 (2013-XI-15).
- BRAVO, Olatz: *Izotz zuloa*. Donostia, Erein, 2013 (2013-XI-15).
- BUENO, Rai: *Hamar! Aitonak oparia dakar!*. Zornotza, Ibaizabal, 2013.
- CANO, Harkaitz: *Orkestra lurtarra*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-V-22).
- CHARTE FERNANDEZ, Yolanda: *Gontzal Aldatulandian*. Madril, Entrescritores, 2013; [Soilik Internet bidez zabaldua].
- DE PEDRO, Jokin : *Etsai gordea*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-IV-19).

- EGAÑA, Arrate: *Simon ipuinen munduan*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-X-24).
- FERNANDEZ, Oihane: *Labarreko itsasargia*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-V-22).
- ITZAINA, Xalbat: *Behruz*. Uztaritze, Ikas Euskal Pedagogia Zerbitzua, 2013.
- KAZABON, Antton: *Argazki albuma*. Donostia, Elkar, 2013.
- KAZABON, Antton: *Parke bakartia*. Donostia, Elkar, 2013.
- KAZABON, Antton: *Sorgin maitagarriak*. Bilbo, Aizkorri, 2013 (2013-III-27).
- LINAZASORO, Karlos: *Tripoli doktorea*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-X-24).
- MAIA URROZ, Ainara: *Igandeak*. Madril, Entreescritores, 2013; [Soilik Internet bidez zabaldua].
- MENDIZABAL, Antxiñe: *Nire alabak ez dauka erremediorik*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-V-22).
- MORILLO, Fernando: *Hiru istripu eta bi amodio*. Donostia, Gaumin, 2013.
- OLASO, Xabier: *Mikel eta Sara. Lehenengo-lehenengoa, mugikortasun segurua*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritzza, 2013.
- OLASO, Xabier: *Mikelatsen helburua: mugikortasun segurua*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritzza, 2013.
- OLASO, Xabier: *Txuntxurrun berdeko animalien kontakizunak*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritzza, 2013.
- PEÑA, Yoseba: *Kilimanjaroko diamantea*. Zornotza, Ibaizabal, 2013 (2013-XI-30).
- RODRIGUEZ, Txani: *Artzaina izan nahi dut, eta zer?* Donostia, Elkar, 2013 (2013-XI-08).
- SUAREZ, Castillo: *Erikaren ttilikak*. Bilbo, Aizkorri, 2013 (2013-III-27).
- SUSPERREGI, Xabier: *Sahara eta Palestinako ipuinak*. Oiartzun, Oiartzungo Udala, 2013.
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola): *Oihaneko epailea*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-V-22).
- UGARTE, Yurre: *Itsasoa maleta batean*. Iruñea, Cénlit, 2013 (2013-VIII-28).
- UNZUETA, Lourdes: *Kaiuko bat elurretan*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-V-22).
- ZUBELDIA, Iñaki : *Eskola sorgindua*. Zornotza, Ibaizabal, 2013.

9.2. Poesia

LINAZASORO, Karlos: *A zer lau elementu!*. Iruñea, Pamiela, 2013 (2014-01-23).

9.3. Bertsoak eta koplak

LE XO (Xanti Zabala): *Udaberriz*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2013; prestatzaileak: Nikolas Aldai eta Pello Esnal (2013-V-2).

9.4. Kantuak

INTXAURRAGA, Gorane: *25 kanta eder (Dantza-kantuak)*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2013 (2013-XII-29).

10. Bestelakoak

ARANGUREN, Olatz: *Nondik gatoz? Nola sortu ginen? Azpeitia ezagutzen*. Azpeitia, Azpeitiko Udala, 2013.

ARRANZ, Iñaki: *Hizkimilikiliklik!*. Zornotza, Ibaizabal, 2013.

11. Literatur aldizkariak

Ataramiñe, 12. zenbakia. Bilbo, Ataramiñe, 2013 (2013-XI-29).

Behinola, 27. zenbakia. Donostia, Galtzagorri, 2013.

Egan, 2013ko 3 eta 4. zenbakiak. Donostia, Euskal Heriaren Adiskideen Elkarte, 2013.

Egan, 2013ko 1-2. zenbakiak. Donostia, Euskal Heriaren Adiskideen Elkarte, 2013.

Erlea, 7. zenbakia. Bilbo, Euskaltzaindia, 2013 (2013-XII-20).

Hegats, 51. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2013.

Hegats, 50. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2013 (2013-VIII-14).

Idatz & Mintz, 54. zenbakia. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2013.

Idatz & Mintz, 55. zenbakia. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2013.

Itu, 1. zenbakia ITU banda, 2013 (2013-VIII-14).

Jakin, 199. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2013.

Jakin, 198. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2013 (2013-XII-27).

Jakin, 196 zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2013 (2013-VI-25).

- Jakin*, 197. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2013 (2013-X-26).
- Jakin*, 194-195 zenbakiak. Donostia, Jakinzaleak, 2013 (2013-II-20 Agenda sailean).
- Karmel*, 282. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2013.
- Karmel*, 284. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2013.
- Karmel*, 283. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2013.
- Karmel*, 284. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2013.
- Karmel*, 281. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2013.
- Maiatz*, 56. zenbakia. Baiona, Maiatz, 2013 (2013-V-17).
- Maiatz*, 57. zenbakia. Baiona, Maiatz, 2013.

12. Testu zahar, berrargitalpen, bilduma, edizio kritikoak eta antologiak

- AGIRRE, Domingo: *Garoa*. Zornotza, Ibaizabal, 2013; apailatzaileak: Miren Atutxa eta Adolfo Arejita (2013-XI-28).
- AGIRRE, Txomin: *Kresala*. Bilbo, Erroa, 2013; apailatzailea: Xabier Monasterio (2013-XI-28).
- ARANA, Aitor: *Ipuin hautatuak*. Donostia / Andoain, Hiria, 2013; apailatzailea: Cyril Taffin de Tilques.
- ARANA, Aitor: *Narrazio hautatuak*. Donostia / Andoain, Hiria, 2013; apailatzailea: Cyril Taffin de Tilques.
- ARKOTXA, Aurelia: *Bidaide. Lau aspaldiko bide-istorio errekontatuak*. Baiona, Gatzuzain, 2013 (2014-02-13).
- ASKOREN ARTEAN: *Estilo liburua*. Andoain, Berria, 2013; koordinatzailea: Irene Arrarats (2012-XII-06).
- ASKOREN ARTEAN: *Orotariko Euskal Hiztegia*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2013 (2013-VI-29 *Euskal Herria* sailean).
- ATXAGA, Bernardo: *Obabakoak*. Donostia, Erein, 2013 (2013-VI-19).
- BERIAIN, Joan: *Nola entzun behar den meza*. Donostia, Hiria, 2013; apailatzailea: Aitor Arana.

- COYOS, Jean-Baptiste: *Zubererazko istorio, alegia eta ipuin irri-egingarri*. Bilbo, Euskaltzaindia, 2013 (2014-02-16).
- EGUZKITZA MEABE, Juan Bautista: *Neure entzule maiteak*. Zornotza, Labayru Ikastegia, 2013; apailatzailea: Andres Urrutia (2013-XI-28).
- ETXAHUN (Pierre Topet): *Koplak*. Donostia, Hiria, 2013.
- GOENAGA, Aizpea: *Arrainontzia / Acvariul*. Madril, Centro de Lingüística Aplicada Atenea, 2013 (2013-VI-15).
- GORROTO, Mikelats: *Higuinaren istorioak*. Donostia, Hiria, 2013.
- GORROTO, Mikelats: *Love is blue*. Donostia, Hiria, 2013.
- HIDALGO, Txema: *Nafar aire zaharretan*. Iruñea, 2013 (2013-XII-17).
- HIRIART, J.: *Poema bakikoak*. Donostia, Hiria, 2013.
- HIRIART, J.: *Aberriaren poemak*. Donostia, Hiria, 2013.
- HIRIART, J.: *Amodiozko poemak*. Donostia, Hiria, 2013.
- HIRIART, J.: *Poema ederrenak*. Donostia, Hiria, 2013.
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Haur korapiloak / Trabaletas*. Madril, Centro de Lingüística Aplicada Atenea, 2013 (2013-VI-15).
- IRIONDO, Joxemari: *Basarri. Zarauzko berriak, 1931-1936*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2013 (2013-XII-27).
- OLASO, Xabier: *Auskalo! Igarkizun eta aho-korapiloak*. Iruñea, Pamiela, 2013 (2013-XII-03).
- ONAINDIA, Mario: *Saioak 2*. Donostia, Hiria, 2013 (2013-VI-21).
- OTANO, Pedro Maria: *Eskuizkribuak*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2013; apailatzailea: Pello Esnal.
- PAYA, Xabier: *Abozko Euskal Literaturaren Antologia*. Donostia, Etxepare Euskal Institutua, 2013 (2014-02-13).
- PEILLEN, Txomin: *Aldjezairia askatuta*. Tafalla, Txalaparta, 2013 (2013-VI-8).
- SANTAMARIA, Karlos: *Euskarazko idazlanak*. Donostia / Bilbo, Jakin Taldea / Euskal Herriko Unibertsitatea, 2013; Apailatzailea: Jakin Taldea (2013-VI-13).
- SARRIONANDIA, Joseba: *Hnuy illa nyha majah yahoo*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-XII-04).

Lehen eranskina: kritikak

- AGIRRE, Joxean: *Adiskide bat nuen*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-XI-17, Alex Gurrutxaga).
- ALBERDI, Uxue: *Euli-giro*. Zarautz, Susa, 2013 (2013-X-27, Hasier Rekon- do).
- ALBERDI, Uxue / AKERRETA, Aitziber: *Txikitzen zaretenean*. Iruñea / Pon- tevedra, Pamiela / Kalandraka, 2013 (2013-V-26, Imanol Mercero).
- ALMAGRO, Inés / MARDONES, Mikel: *Txanogorritxoren eskularruak*. Ta- falla / Pontevedra, Txalaparta / OQO, 2102 (2013-II-3, Imanol Merce- ro).
- ALONSO, Jon: *Zintzoen saldoan*. Tafalla, Txalaparta, 2012 (2013-II-10, Mikel Asurmendi).
- ANTZA, Mikel: *Atzerri*. Zarautz, Susa, 2012 (2013-III-10, Mikel Asurmendi).
- APALATEGI, Jokin: *Euskal Herriaren emantzipazioaz*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2013 (2013-VII-14, Mikel Asurmendi).
- ARANA, Aitor: *Hildakoen eremuan (Avis eta Alba 1)*. Bilbo, Ibaizabal, 2013 (2013-XII-29, Imanol Mercero).
- ARAQUE, Itxaso: *Damutzen ez direnak*. Donostia, Elkar, 2012 (2013-I-6, Alex Gurrutxaga).
- ARRANZ, Iñaki: *Hizkimilikiliklik!*. Zornotza, Ibaizabal, 2013 (2013-XI-30, Imanol Mercero).
- ARRETXE, Jon: *612 euro*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-VII-28, Iratxe Es- naola).
- ARRIETA, Yolanda / CABALLERO, Maite: *Basajaun eta Martin*. Donostia, Erein, 2012 (2013-IV-28, Imanol Mercero).
- ARTZE, Joxan: *Bizitzaren atea dukegu heriotza*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-XII-08, Hasier Rekondo).
- ARTZE, Joxan: *Heriotzaren ataria dugu bizitza*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-XII-8, Hasier Rekondo).
- ASKOREN ARTEAN: *Aiztoa eta arkatza*. Tafalla, Txalaparta, 2013; apai- latzailea: Irati Jimenez (2013-XII-08, Mikel Asurmendi).
- ASKOREN ARTEAN: *Antzinako Greziako ipuintxo bat gauero*. Bilbo, Aiz- korri, 2013; Apailatzailea eta itzultzailea: Juan Kruz Igerabide (2013- VI-9, Imanol Mercero).
- ASKOREN ARTEAN: *Gatazkaren lorratzak. Euskal arazozen isla narratiban 1936tik gaurdaino*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2012; koordinatzai-

- leak: Amaia Serrano Mariezkurrena eta Jon Kortazar (2013-IV-21, Mikel Asurmendi).*
- ASKOREN ARTEAN: *Genero-ariketak. Feminismoaren subjektuak*. Donostia, Edo!, 2013 (2013-XI-03, Alex Gurrutxaga).
- ASKOREN ARTEAN: *Hitza bide, bizia xede*. Iruñea, Pamiela, 2012 (2013-II-17, Alex Gurrutxaga).
- AZURMENDI, Joxe: *Barkamena, kondena, tortura*. Donostia, Elkar, 2012 (2013-I-27, Mikel Asurmendi).
- BARRENETXEA, Iban: *Zurginaren ipuina*. Tafalla, Txalaparta, 2013; itzultzailea: Arkaitz Goikoetxea (2013-XI-30, Imanol Mercero).
- BEDIAGA, Irati: *Beldarren begaldia*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-XII-17, Imanol Mercero).
- BORDA, Itxaro: *Medearen iratzartzea eta beste poemak*. Baiona, Maiatz, 2012 (2013-V-19, Mikel Asurmendi).
- BOUILLIER, Grégoire: *Txostena niri buruz*. Donostia, Pasazaite, 2012; itzultzailea: Angel Erro (2013-III-24, Iratxe Esnaola).
- BROWNE, Anthony: *Osteratxo bat parkean*. Iruñea / Pontevedra, Pamiela / Kalandraka, 2013; Itzultzailea: Manu Lopez Gaseni (2013-X-20, Imanol Mercero).
- CANO, Harkaitz: *Orkestra lurtarra*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-VII-7, Imanol Mercero).
- CELLI, Rose: *Ilurre kixkur*. Uztaritze, Ikas Euskal Pedagogia Zerbitzua, 2012; itzultzailea: Jean-Louis Davant (2013-V-12, Imanol Mercero).
- DAVIES, Kate: *Tximeletak*. Donostia, Tarttalo, 2013; Itzultzailea: Ihintza Elsenaar (2013-XI-03, Imanol Mercero).
- ESTEBAN, Mari Luz: *Amaren heriotzak libreago egin ninduen*. Iruñea, Pamiela, 2013 (2013-X-13, Hasier Rekondo).
- ETXANIZ ROJO, Xabier: *Sirena-hotsak*. Donostia, Erein, 2013 (2013-XI-24, Hasier Rekondo).
- ETXEGOIEN, Fermin: *Zinegotzia*. Donostia, Erein, 2013 (2103-VI-23, Alex Gurrutxaga).
- FONDACCI, Elodie: *Basoko loti ederra*. Zoronotza, Ibaizabal, 2013 (2013-III-31, Imanol Mercero).
- FOURNIER, Alain: *Meaulnes handia*. Irun / Donostia / Iruñea, Alberdania / Erein / Igela, 2012 (2013-IV-21, Iratxe Esnaola).
- GAGNON, Alain-G.: *Ziurgabetasunen aroa*. Irun, Alberdania / Erein / Igela, 2013 (2013-VII-7, Alex Gurrutxaga).

- GALEANO, Eduardo: *Ispiluak*. Tafalla, Txalaparta, 2013; itzultzailea: Xabier Alegria (2013-X-06, Alex Gurrutxaga).
- GISASOLA, Carmen: *Gaur zortzi*. Irun, Alberdania, 2012 (2013-III-3, Alex Gurrutxaga).
- GOIA, Garazi: *Txartel bat (des)herrira*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-V-19, Iratxe Esnaola).
- GRIMM, Jacob / GRIMM, Wilhelm: *Elur-Xuri*. Uztaritze, Ikas Euskal Pedagogia Zerbitzua, 2013 (2013-III-31, Imanol Mercero).
- GUILLAN, Oier: *Elkartasun basatia*. Zarautz, Susa, 2013 (2013-VI-16, Mikel Asurmendi).
- IBARGUREN, Mikel: *Bide batez esanda*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2013 (2013-X-27, Mikel Asurmendi).
- IBARRA BASAÑEZ, Arantxa: *Lehen amodioa*. Alegia, Hiria, 2012 (2013-III-24, Mikel Asurmendi).
- IBARROLA, Begoña : *Lata baten gorabeherak*. Donostia, Elkar, 2013; itzultzailea: Miren Agur Meabe (2013-V-12, Imanol Mercero).
- IRASIZABAL, Iñaki: *Bizkartzainaren lehentasunak*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-VI-9, Alex Gurrutxaga).
- IRIGOIEN, Joan Mari: *Sasiak mendia jan*. Donostia, Elkar, 2012 (2013-III-3, Imanol Mercero).
- IRIGOIEN, Joan Mari: *Urruneko motorrak mila zaldi*. Donostia, Elkar, 2012 (2013-II-17, Imanol Mercero).
- ITURRALDE, Joxemari: *Ilargi horia*. Iruñea, Pamiela, 2012 (2013-III-14, Alex Gurrutxaga).
- ITURRALDE, Joxemari: *Rasputin eta San Petersburgoko gauak*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-VI-30, Iratxe Esnaola).
- IZAGIRRE, Koldo: *Parisen bizi naiz*. Zarautz, Susa, 2013 (2013-XI-24, Mikel Asurmendi).
- JADOUL, Emile: *Plisti-plasta!*. Zornotza, Ibaizabal, 2013; itzultzailea: Saretik (2013-X-06, Imanol Mercero).
- JADOUL, Emile: *Sua, subiltzaileak!*. Zornotza, Ibaizabal, 2013 (2013-IV-28, Imanol Mercero).
- JAIO, Karmele: *Ez naiz ni*. Donostia, Elkar, 2012 (2013-III-10, Iratxe Esnaola).
- JANOSCH: *Altxor bat aurkituko dugu*. Iruñea / Pontevedra, Pamiela / Kalandrika, 2013; itzultzailea: Ainhoa Irazustabarrena (2013-VII-21, Imanol Mercero).

- KERET, Etxar: *Jainkoa izan nahi zuen autobus-gidariaren istorioa eta beste batzuk*. Donostia, Pasazaite, 2013; itzultzailea: Itziar Otegi (2013-XI-10, Mikel Asurmendi).
- KINCAID, Jamaica: *Nire amaren autobiografia*. Donostia, Erein, 2012; itzultzailea: Alberto Martinez de la Cuadra (2013-I-13, Iratxe Esnaola).
- KOECHLIN, Sophie: *Hamabi printzesa dantzariak*. Zornotza, Ibaizabal, 2013 (2013-VI-23, Imanol Mercero).
- LABANDIBAR, Goiatz: *Geltokiak edo helduta entzuteko abestiak*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-V-26, Alex Gurrutxaga).
- LANDA, Mariasun: *Inurrien Hiztegia*. Iruñea, Pamiela, 2013 (2013-VII-21, Alex Gurrutxaga).
- LANDA, Mariasun: *Marikanta eta inurriak*. Donostia, Erein, 2013 (2013-I-20, Imanol Mercero).
- LERTXUNDI, Anjel: *Paper-festa. Minimalia*. Irun, Alberdania, 2012 (2013-II-3, Alex Gurrutxaga).
- LINAZASORO, Karlos: *Tripoli doktorea*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-XII-15, Imanol Mercero).
- LINAZASORO, Karlos: *Versus*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-VI-16, Iratxe Esnaola).
- LIONNI, Leo: *Matiasen ametsa*. Iruñea / Pontevedra, Pamiela / Kalandraka, 2013 (2013-III-17, Imanol Mercero).
- LIONNI, Leo: *Urdin Txiki eta Hori Txiki*. Iruñea / Pontevedra, Pamiela / Kalandraka, 2013; itzultzailea: Manu Lopez Gaseni (2013-III-14, Imanol Mercero).
- LIVAN, Paco / OLMOS, Roger: *Ez da munduan min handiagoa ematen duenik*. Tafalla / Pontevedra, Txalaparta / OQO, 2013; itzultzailea: Arkaitz Goikoetxea (2013-XII-15, Imanol Mercero).
- LOBO ANTUNES, António: *Gauzen ordena naturala*. Donostia, Erein, 2013; itzultzailea: Iñigo Roque Eguskitza (2013-XI-10, Hasier Rekon-do).
- MAGDALENA, Peru: *Egia esan*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-VII-14, Iratxe Esnaola).
- MALZIEU, Mathias: *Bihotzaren mekanika*. Iruñea, Cénlit, 2012; itzultzailea: Alberto Barandiaran (2013-II-24, Iratxe Esnaola).
- MARDARAS, Arrate: *Pendrive*. Zarautz, Susa, 2013 (2013-XI-29, Alex Gurrutxaga).
- MEABE, Miren Agur: *Kristalezko begi bat*. Zarautz, Susa, 2013 (2013-V-12, Alex Gurrutxaga).

- MONTOIA, Xabier: *Azken afaria*. Zarautz, Susa, 2013 (2013-XII-22, Hasier Rekondo).
- MUNRO, Alice: *Zorion handiegia*. Donostia, Meettok, 2012; itzultzaileak: Nagore Tolosa, Naroa Zubillaga, Aiora Jaka eta Itziar Otegi (2013-II-10, Iratxe Esnaola).
- NAGATA, Tatsu: *Tatsu Nagataren piztia handiak*. Donostia, Ttarttalo / Berria, 2013 (2013-VI-9, Imanol Mercero).
- NIN, Anaïs: *Venusen delta*. Tafalla, Txalaparta, 2013; itzultzailea: Garazi Arrula Ruiz (2013-V-5, Iratxe Esnaola).
- OLASO, Xabi: *Tximeletrak*. Iruñea, Pamiela, 2013 (2013-VI-23, Imanol Mercero).
- OÑEDERRA, Lourdes: *Intemperies (babes bila)*. Donostia, Erein, 2013 (2013-VI-2, Mikel Asurmendi).
- PEILLEN, Txomin: *Aldjezairia askatuta*. Tafalla, Txalaparta, 2013 (2013-VII-28, Mikel Asurmendi).
- PEILLEN, Txomin: *Jan Dabrowski*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2013 (2013-III-31, Alex Gurrutxaga).
- PERKINS GILMAN, Charlotte: *Hormako paper horia*. Donostia, Edo!, 2012 (2013-I-27, Iratxe Esnaola).
- RAMOS, Mario: *Kili txikia*. Donostia / Andoain, Ttarttalo / Berria, 2013 (2013-III-17, Imanol Mercero).
- RODOREDA, Mercé: *Ispilu hautsia*. Irun / Donostia / Iruñea, Aberdania, Erein / Igela, 2013 (2013-XII-15, Alex Gurrutxaga).
- RUIZ, Ruben / EIBAR, Eider: *Gure etxea*. Donostia, Erein, 2012 (2013-I-6, Imanol Mercero).
- SANTA CRUZ, Jabi: *Baso ilun itoan*. Donostia, Erein, 2013 (2013-XI-30, Alex Gurrutxaga).
- SASTRE, Pablo: *Batzarra, gure gobernua*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-VI-30, Mikel Asurmendi).
- SEGUROLA, Iñaki: *Arrazoia ez dago edukitzerik*. Irun, Alberdania, 2012 (2013-II-24, Mikel Asurmendi).
- SENDE, Sechu: *Made in Galiza*. Tafalla, Txalaparta, 2013; itzultzailea: Txerra Rodriguez (2013-VI-2, Iratxe Esnaola).
- SUAREZ, Castillo: *Erikaren ttilikak*. Bilbo, Aizkorri, 2013 (2013-III-14, Imanol Mercero).
- SUAREZ, Castillo: *Urtebetetze festa*. Donostia, Elkar, 2012 (2013-I-20, Alex Gurrutxaga).

- TABERNA, Mikel: *Alkasoroko benta*. Zarautz, Susa, 2013 (2013-V-5, Mikel Asurmendi).
- TOLSTOI, Lev: *Zer da artea?* Donostia, Meettok, 2013 (2013-IV-28, Alex Gurrutxaga).
- TURIN, Adela / BOSNIA, Nella: *Arrosa eta leuna*. Iruñea / Pontevedra, Pamiela / Kalandraka, 2013; itzultzailea: Fernando Rey (2013-X-06, Imanol Mercero).
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola): *Piztarioak*. Donostia, Elkar, 2012 (2013-IV-7, Iratxe Esnaola).
- UBEDA, Garbiñe: *Hobe isilik*. Donostia, Elkar, 2013 (2013-XII-22, Mikel Asurmendi).
- URIBE, Kirmen: *Mussche*. Zarautz, Susa, 2012 (2013-I-13, Mikel Asurmendi).
- VANDERBEKE, Birgit: *Muskuiluak afaltzeko*. Donostia, Pasazaite, 2012; itzultzailea: Ainhoa Irazustabarrena (2003-III-17, Alex Gurrutxaga).
- WOOLF, Virginia: *Gela bat norberarena*. Bilbo, Consonni, 2013; Itzultzailea: Maria Colera Intxausti (2013-X-20, Alex Gurrutxaga).
- ZABALETA, Patxi: *Absurdoko kontuak edo zoroen herriko kronikak*. Iruñea, Pamiela, 2013 (2013-X-13, Mikel Asurmendi).
- ZALDUA, Iban: *Idazten ari dela idazten duen idazlea*. Donostia, Elkar, 2012 (2013, IV-7, Mikel Asurmendi).

Bigarren eranskina: erreseina laburrak

- Bertsolari*, aldizkaria, 88. zenbakia. Donostia, Ikastolen Elkarte, 2012 (2013-I-6).
- Beterriko Liburua*, aldizkaria, 56. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2012 (2013-I-6).
- Egan*, aldizkaria, 2013ko 1-2. zenbakiak. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte, 2013 (2013-VI-16).
- Egan*, aldizkaria, 2013ko 3-4. zenbakiak. Donostia, Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte, 2013 (2013-XII-15).
- hAUSnART*, aldizkaria, 2. zenbakia Lapiko Kritikoa, 2012 (2013-I-20).
- hAUSnART*, aldizkaria, 3. zenbakia Lapiko Kritikoa, 2013 (2013-VII-7).
- Hegats*, 51. zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkarte, 2013 (2013-XII-29).

- Hemen*, aldizkaria, 38.zenbakia. Donostia, Euskal Herriko Erlijioso Bizitzaren Teologia Institutua, 2013.
- Hemen*, aldizkaria, 39. zenbakia. Donostia, Frontera, 2013 (2013-X-20).
- Idatz & Mintz*, aldizkaria, 54. zenbakia Labayru Ikastegia, 2013 (2014-III-14).
- Karmel*, aldizkaria, 280.zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2012 (2013-I-6).
- Karmel*, aldizkaria, 281. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2013 (2013-III-17).
- Karmel*, aldizkaria, 282. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2013 (2013-VI-2).
- Karmel*, aldizkaria, 284. zenbakia. Markina-Xemein, Euskal Herriko Karmeldarrak, 2013 (2013-XII-15).
- Maiatz*, aldizkaria 57. zenbakia. Baiona, Maiatz, 2013 (2013-XII-25).
- Senetz*, 44. zenbakia. Donostia, Euskal Itzultzaile, Zuzentzaile eta Interpretuen Elkarte, 2013 (2013-XI-10).
- AIZPURU, Mikel: *Amets baten oinordeko gara: Euskal Unibertsitatea*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012 (2013-III-10).
- ALDAMIZETXEBARRIA, Joan: *Uraren aroak*. Bilbo, Ediciones Beta, 2013 (2013-III-24).
- ALONSO, Adel: *Zoritxarreko ipuinak*. Madril, Círculo Rojo, 2013; itzultzailea: Irati Urkulo. (2013-IV-28).
- ALZIBAR, Idoia: *Astoa, txakurra, katua eta oilarra / Askotxo*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2012 (2013-II-10).
- AMURIZA, Xabier: *4x4 operazioa*. Donostia, Lanku, 2013 (2013-XII-17).
- ANAUT PEÑA, Dabid: *Hizkuntzaren barrurako atea*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea / Udako Euskal Unibertsitatea, 2012 (2013-III-10).
- ARANA, Aitor: *Maitasun sua*. Zornotza, Ibaizabal, 2013 (2013-XII-17).
- ARGINZONIZ CEBREIRO, Beñat: *Jai alai*. Donostia, Hiria, 2013 (2013-X-06).
- ARRANZ, Iñaki: *Hizkimilikiliklik!*. Zornotza, Ibaizabal, 2013 (2013-XI-24).
- ASKOREN ARTEAN: *2012ko Resureccion Maria Azkue sariak*. Bilbo, BBK / Euskaltzaindia, 2013 (2013-VII-21).
- ASKOREN ARTEAN: *Aiztoa eta arkatza*. Tafalla, Txalaparta, 2013; Hautatzailea eta Itzultzailea: Irati Jimenez (2013-X-20).
- ASKOREN ARTEAN: *Emakumeak. Hitza eta bizitza*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea / Bizkaiko Foru Aldundia, 2012; koordinatzaileak: Bego-

- ña Bilbao, Gurutze Ezkurdia, Karmle Perez eta Josu Chueca (2013-III-10).
- ASKOREN ARTEAN: *Gabriel Aresti - Bilboko Hiria Ipuin Lehiaketa 2010-2011*. Bilbo, Bilboko Udala, 2013 (2013-V-26).
- ASKOREN ARTEAN: *Gorputza eta generoa Euskal kulturaren eta literaturan*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012; koordinatzaileak: Amaia Alvarez Uria eta Gema Lasarte Leonet (2013-II-24).
- ASKOREN ARTEAN: *Idazleei galdezka*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012; koordinatzailea: Patxi Salaberri Muñoa (2013-II-3).
- ASKOREN ARTEAN: *Iraunkortasuna Unibertsitatetik abiatuta. Disziplina arteko hausnarketa*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012; Koordinatzailea: Iñaki Lasagabaster Herrarte (2013-VII-7).
- ASKOREN ARTEAN: *Lucius Dumben berebiziko bidaia*. Zornotza, Ibaizabal, 2013 (2013-XI-24).
- ASKOREN ARTEAN: *Munduko Poesia Kaierak*. Zarautz, Susa, 2013; itzultzaileak: asko (2013-XII-29).
- ASKOREN ARTEAN (Alazne Aiestaran Yarza, Jose Inazio Basterretxea Polo, Jose Mari Pastor Gonzalez): *Kazeta-idazkera: arauak eta estiloa hitzen jokoan*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea / Euskal Herriko Unibertsitatea, 2013 (2013-VII-28).
- ASKOREN ARTEAN (Laxaro Azkune, Imanol Lazkano, Juan Jose Eizmendi 'Loidisaletxe'): *Errezildarren ateraldiak*. Azpeitia, Uztarría Komunikazio Taldea, 2013 (2013-V-19).
- AURREKOETXEA, Benjamin: *1812. Isilpeko mezua*. Bilbo, Ediciones Beta, 2013 (2013-IV-7).
- BREWER Marilyn B. / HEWSTONE, Miles: *Gizarte-kognizioa*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012; itzultzaileak: Itsaso Leache, Irati Bereau eta Idoia Santamaria (2014-VII-14).
- CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro: *Bizitza amets*. Irun / Donostia / Iruñea, Alberdania / Erein / Igela, 2012; itzultzailea: Xabier Paya (2013-IV-7).
- CARBONELL, Francesc: *Harrera. Iritsi berriak diren ikasleei laguntzea*. Donostia, Gakoa, 2012; Itzultzaileak: Antton Elosegi eta Itzulnet (2013-VI-30).
- CARBONELL, Francesc: *Harrera. Iritsi berriak diren ikasleei laguntzea*. Donostia, Gakoa, 2012; Itzultzaileak: Antton Elosegi eta Itzulnet (2013-VI-30).
- DEL OLMO, Karlos: *Bi komedia eta erdi*. Alegia, Hiria, 2012 (2013-I-27).
- DEL OLMO, Karlos: *Tragedia emeak*. Alegia, Hiria, 2012 (2013-I-13).

- DIAZ EGURBIDE, Jon: *Jokin Zaitegiren ekarpenak euskal curriculumean. Eginak eta asmoak*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2013 (2013-X-13).
- DIRASSAR, Janbattitt: *Bele Xuriak*. Baiona, Elkar, 2013 (2013-III-31).
- EGAÑA, Iñaki: *Euskal Herriaren historia laburra*. Donostia, Txertoa, 2013; itzultzailea: Xabier Aranburu Zinkunegi (2013-XI-30, Imanol Merce-ro).
- EGIGUREN, Ekhiñe: *Pashmina gorria*. Bilbo, Mezulari, 2013 (2013-X-27).
- ELORZA, Jose Luis: *Gorputzarekin gozatzeko iradokizun erotikoak*. Donostia, Hiria, 2013 (2014-VII-14).
- ETCHAMENDY, Mattin: *Urruneko Mendebalean artzain*. Baiona, Maiatz, 2013 (2013-III-31).
- ETXANIZ ROJO, Xabier: *Akelarreak*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2013 (2013-IV-21).
- ETXART, Allande / BORDA, Alain : *Xiberoako sagarretaz*. Mitikile-Larrori-Mendibile, Astobelarra. Le Grand Chardon, 2013 (2013-XI-10).
- ETXE BARRIA, Igone: *Belartzetik ihartzera. Udaberri eta udako jai-ohiturak*. Gasteiz, Eusko Jaurlaritz, 2012 (2013-II-17).
- ETXE BERRIA CASQUEIRO, Gorka: *60 ordu zoologikoan*. Errenteria, Gorka Etxeberria Casqueiro (egile editore), 2013 (2013-XII-08).
- ETXE BESTE ADURIZ, Egoitz: *Lunatikoak*. Usurbil, Elhuyar Fundazioa, 2013 (2013-X-20).
- ETXEGORRI, Philippe: *Biarnoko euskaldunak historiaren eta euskararen bidegurutzearan*. Legazpi, Zingizango Euskara Elkarte, 2012 (2013-II-24).
- EZKIAGA, Patxi: *Ez izan beldur. Erbesteko kantak*. Oñati, Arantzazu, 2013 (2013-XII-17).
- FERNANDES, Jose Carlos: *Munduko bandarik txarrena*. Tafalla, Txalaparta, 2013; Itzultzailea: Bego Montorio (2013-VI-9).
- FERNANDEZ, Estitxu: *Gure erditzearen jabe. Erditze kontzientearen garrantzia: Informatuta egotea eta gure egoeraz jabetzea*. Donostia, Erein, 2013 (2013-XII-08).
- FOURNIER, Alain: *Meaulnes handia*. Irun / Donostia / Iruñea, Alberdania / Erein / Igela, 2012 (2013-III-17).
- FRAI JOXE: *Hamabi birjina*. Frai Joxe (egile editore), 2012 (2013-I-20).
- GALEANO, Eduardo: *Ispiluak*. Tafalla, Txalaparta, 2013; itzultzailea: Xabier Alegria (2014-VII-21).

- Behinola*, aldizkaria, 26. zenbakia. Donostia, Galtzagorri, 2013 (2013-III-24).
- Behinola*, aldizkaria, 27. zenbakia. Donostia, Galtzagorri, 2013 (2013-X-06).
- GOIKOETXEA, Pedro Mari: *Iribar, irudia eta eredia*. Irun, Alberdania, 2012 (2013-II-10).
- GOITIA, Oier: *Fakin Xokona*. Bilbo, Ataramiñe, 2012 (2013-II-17).
- GOJENOLA, Manu: *Mariorenak*. Donostia, Hiria, 2013 (2013-VI-23).
- GOJENOLA, Manu: *Mariorenak*. Donostia, Hiria, 2013 (2013-VII-28).
- GORROTO, Mikelats: *Higuinaren istorioak*. Donostia, Hiria, 2013 (2013-X-06).
- GORROTO, Mikelats: *Love is blue*. Donostia, Hiria, 2013 (2013-XI-03).
- GURRUTXAGA URANGA, Amagoia: *Zarauzko postalak. 36ko gerra*. Zarautz, Zarauzko Udala, 2013 (2013-VI-23).
- HÖLDERLIN, Friedrich: *Olerki guztiak*. Markina-Xemein, Euskal Heriko Karmeldarrak, 2013; Itzultzailea: Luis Arostegi (2013-VI-23).
- IRIONDO, Joxemari: *Xalbadorren itzalean. Hamar urte*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2013 (2013-XI-24).
- ITZAINA, Xabier: *Euskaldun fededun. Errepublikaren oroimen urratuak*. Baiona, Elkar, 2012 (2013-II-24).
- JEFFERSON, Thomas: *Virginia Estatuari buruzko oharra*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012; itzultzailea: Iñaki Iñurrieta (2013-III-17).
- JIMENEZ MAIA, Josu: *Orbel azpiko haikuak*. Iruñea, Cénlit, 2013 (2013-XII-08).
- JIMENEZ, Edorta / GARAY, Rober: *Canterburyko paperen misterioa*. Bermeo, Euskaraz Berbetan / Bermeoko Udala, 2012 (2013-I-13).
- LASARTE LEONET, Gema: *Feminist Agenda euskal narratiba garaikidean*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012 (2013-II-17).
- LEAKEY, Richard / LEWIN, Roger: *Seigarren iraungitzea*. Donostia, Gaiak, 2013; itzultzailea: Jaione Alberdi Gabilondo (2013-III-24).
- LEGORBURU, Mailuix: *Maitatua izandu banintz*. Baiona, Maiatz, 2013 (2013-IV-21).
- LEXO (Xanti Zabala): *Udaberriz*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2013; prestatzaileak: Nikolas Aldai eta Pello Esnal (2013-V-5).
- LIONNI, Leo: *Matiasen ametsa*. Iruñea / Pontevedra, Pamiela / Kalandraka, 2013; itzultzailea: Manu Lopez Gaseni (2013-IV-7).

- LITTLE (Ernesto Prat Urzainki): *Hiru ilargi laurden*. Elizondo, Metaziri, 2012 (2013-I-20).
- LÓPEZ DE TEJADA, Patxi: *Hirugarrengotza pilitikoak / Tercerías políticas*. Madril, Círculo Rojo, 2013 (2013-VI-30).
- MAIA URROZ, Ainara: *Chansons d'amour, ilargi beterik gabeko gauak*. Baiona, Maiatz, 2012 (2013-I-27).
- MAKAZAGA, Xabier: *Sasian barna*. Bilbo, Ataramiñe, 2013 (2013-III-3).
- MARGULIS, Lynn / SAGAN, Dorion: *Genomak eskuratuz. Espezieen jatorriari buruzko teoria bat*. Donostia, Gaiak, 2013; Itzultzailea: Juen Kaltzada / Kalegana (2013-XI-03).
- MARTINEZ LIZARDUIKOA, Ekain / STÜRTZE, Alizia: *Gure mundua ulertzeko oinarritzko fitxak*. Donostia, Gaiak, 2013 (2013-XII-22).
- MAXIXATZEN EUSKALDUNON ELKARTEA: *Euskararen hautematea Azkoitian XXI.mendean*. Azkoitia, Maxixatzen Euskaldunon Elkarte, 2013 (2013-III-14).
- MAYORGA, Juan: *Azken lerroko mutila*. Bilbo, Artezblai, 2013; Itzultzailea: Fito Rodriguez (2013-X-13).
- McEWAN, Ian: *Hoben-ordaina*. Iruñea, Igela, 2013; itzultzailea: Xabier Olarra (2013-V-5).
- MIRÓ I COROMINAS, Josep: *Arkimedesen printzipioa*. Bilbo, Artezblai, 2012; itzultzailea: Iñaki Zurutuza (2013-IV-28).
- MORILLO, Fernando: *Itzalen sua*. Donostia, Gaumin, 2012 (2013-I-13).
- ODRIOZOLA, Joxe Manuel: *Hizkuntzaren altzokoak gara*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2013 (2013-VII-28).
- ONAINDIA, Mario: *Saioak 2*. Donostia, Hiria, 2013; Apailatzailea: Manu Gojenola (2013-VI-30).
- ONANDIA GARATE, Mikel: *Artea Durangaldean Gaur*. Durango, Astarloa Kulturgintza / Durangoko Udala, 2013 (2013-XI-30).
- PAIA, Fredi: *Uribe Kostako bertsolaritza (1900-1980)*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2013 (2013-V-12).
- PEILLEN, Txomin: *Aldjezairia askatuta*. Tafalla, Txalaparta, 2013 (2013-VI-16).
- PEILLEN, Txomin: *Jon Mirande, olerkaria. Jon Mirande, poète parisien*. Bilbo, Euskaltzindia, 2012 (2013-III-31).
- PEÑA, Yoseba: *Kilimajaroko diamantea*. Zornotza, Ibaizabal, 2013 (2013-XI-30).

- PEREZ ALDASORO, Pio: *Joxe Zapirainen bertso-malkoak. Edo nola arindu arimaren sufrimenduak bertsoen bidez*. Bilbo / Zornotza, Labayru Ikastegia / Zornotzako Udala, 2013 (2013-V-26).
- PÉREZ ZURUTUZA, Kristian: *Argiaren leizean zehar*. Bilbo, Ediciones Beta, 2013 (2013-IV-28).
- PUNSET, Eduardo: *Biziarekin, adimenarekin eta unibertsoarekin aurrez aurre*. Donostia, Gaiak, 2013; Itzultzaileak: Alberto Gabikagojeaskoa eta Julen Kaltzada eta Xabier Monasterio (2013-VI-9).
- REDONDO, Dolores: *Hezurren ondarea*. Donostia, Erein, 2013; itzultzaileak: Fernando Rey eta Mikel Vilches (2013-XII-22).
- RICHMOND, Mary Ellen: *Zer da kasuzko gizarte-langintza?* Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2013; Itzultzaileak: Kontxesi Berrio-Otxoa eta Ainhoa Berasaluze (2013-VII-7).
- RODOREDA, Mercé: *Ispilu hautsia*. Irun / Donostia / Iruñea, Alberdania / Erein / Igela, 2013; itzultzailea: Antton Olano Iururtia (2014-VII-21).
- RODRIGUEZ, Fito: *Justizia Interditaren poetika*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2013 (2013-VI-9).
- ROWLING, J.K.: *Eserleku hutsa*. Donostia, Erein, 2012; itzultzailea: Estibalitz Lizaso (2013-II-3).
- SALABERRI MUÑOZA, Patxi: *Aingura eta sugea. Originaltasuna eta dependentzia Leizarragaren idazlanetan*. Zornotza, Erroteta, 2012 (2013-V-19).
- SANTAMARIA, Karlos: *Euskarazko idazlanak*. Donostia / Bilbo, Jakin Taldea / Euskal Herriko Unibertsitatea, 2013; Apailatzailea: Jakin Taldea (2013-V-16).
- SARASUA, Jon: *Hiztunpolisa*. Iruñea, Pamiela, 2013 (2013-X-27).
- SARASUA, Joxemari / RUIZ DE GAUNA, Josu Gotzon / GARCIA, Jesus: *Arrazoibide matematikoa eta problemagintza*. Donostia, Erein, 2013 (2013-XI-10).
- SEGUROLA, Jose Mari: *Egonerako egunak*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2013 (2013-X-27).
- Bihozberatasunaz*, itzultzaileak: Elena Zalakain eta Igor Yarza. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012 (2013-I-27).
- SIEYÈS, Emmanuel Joseph: *Zer da Hirugarren Estatu?* Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2012; itzultzailea: Irati Bereau Baleztena (2013-II-3).
- SUDUPE, Jon: *Sapere aude! Erljiotik etikara*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2012 (2013-III-14).

- SUDUPE, Pako: *Eusebio Osa. Belaunaldi baten lekuko*. Bilbo, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2013 (2013-XII-29).
- THOMPSON, Jim: *Litxareroak*. Iruñea, Igela, 2013; itzultzailea: Miel A. Elustondo (2013-XII-22).
- TIJERO OSORIO, David: *Garaituen musika isila*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 2013 (2013-VI-2, Iratxe Esnaola).
- TOLEDO, Maite: *Hemen*. Bilbo, Ediciones Beta, 2013 (2013-V-12).
- TOLEDO, Maite: *Tekno+Turismoa*. Bilbo, Ediciones Beta, 2012 (2013-II-10).
- TOLSTOI, Lev: *Zer da artea?* Donostia, Meettok, 2013; itzultzailea eta kooordinatzailea: Aritz Gorrotxategi (2013-III-3).
- URANGA, Mitxelko: *Euskomunitatea. Manifestu euskaltzalea*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2013 (2013-XI-03).
- URIARTE ADARO, Jose Antonio: *Marijaren illa 1850*. Bilbo, Ediciones Beta, 2012; Apailatzaileak: Eneko Barrutia Etxebarria, Iñaki Esparza Ordeñana, Juan Rekalde Izagirre, Iñaki Sarriugarte Irigoien (2013-V-19).
- URTASUN ANTZANO, Erlantz: *Iruñsheme-iruinalabak*. Iruñea, Erlantz Urtasun (egile editore), 2013 (2013-VI-2).
- WINTER, Kathleen: *Annabel*. Donostia, Erein, 2013; itzultzailea: Josu Zabaleta (2013-V-5).
- ZAMARRIPA, Paulo: *Firi-firi. Ipuin eta nahaste*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2012; Apailatzaileak: Nagore Etxebarria eta Maribi Egia (2013-V-26).
- ZUBELDIA, Koldo: *Antologia II. Txirotasun material baten zentzuen antzaldatzeak eta sentimenduen erresuma*. Zornotza, Erroteta, 2013 (2013-V-12).
- ZURUTUZA, Joxe Luis: *Euskal Herriaren sugarra*. Oñati, Arantzazu, 2013; Apailatzailea: Paulo Agirrebaltzategi (2013-X-13).

2013 Bertsolari Txapelketa

J. DORRONSORO

Bertsolaritza nondik nora dabilen aztertze gailur aparta ohi da 4 urtez behingo norgehiagoka hau. Alderdi askotatik begira dakioke ispilu honi: bertsolari bakoitzaren talentuaz gain, bertsogintzako teknika maila, gaiak lantzeko modua, ahozko tradizioaren zein literatura idatziaren eragina, borrokaren arrisku eta morboa, musika doinuen erabilpena, publikoaren erantzuna, medioen erabilpena...

Ez dut gertutik segitu txapelketa osoa. Badakit kanporaketa saio guzti-guztiek sekulako arrakasta izan dutela entzule-ikusle aldetik han eta hemen gure geografia zabalean, eta baita bertso mailan ere. Baina final egun osoko festa erraldoia bete- betean murgildurik emozioz bizi izan dut bertsolari eta publiko anitzaren arteko sintonia osoan partaide.

Kritikari eta epaileek eman digute argibide eta xehetasunik bertsolaritzaren onerako, baina ez ezazu espero hemen horrelakorik. Zortzi artisten nor baino nor joku dialektiko eta abildadeen kulunkan harriduraz gozatuz ospatu dut Barakaldoko jaia goiz eta arratsalde, besterik gabe. Amets, Maialen, Igor, Aitor biak, Unai, Beñat, Sustrai, norbere eran sortzaile, inork ez duzue hutsegín, zortziok maila gorenean ausart, goiz partean bat hobeto agian, bestea arratsaldean, baina saio apartak biak hala-biak, egun osoa borobilduz. Euskaldun izatez harro pasatu dugu eguna, konturatuta txikiok geure apurrean baditugula handiek ez dituzten bizipen pozgarri bitxiak.

Euskaldunok geure hizkuntzan bizi ahal izateko egunero aurrez aurre ditugun neke eta ezinak nolabait asetzearen premia larriak estimatzen du tamainako betekada eder bat. A zer gozamina zazpi

probintzietako euskaldun zahar eta gazte ugari adi-adi elkarrekin egun osoz ideia eta sentimendutan blai, bertsolarien bat-bateko kantuzko sorkuntzan loturik! Ez euskaldun guztiok, baina askok bai, gure gurea dugu bertso mundu hau, barne muinetan txertatua dakargu auskalo noiztik belaunaldiz belaunaldi. Eta egoki gaurkotua gainera zorionez. Zenbat milaka bertsozalek bizi izan du ospakizun hau plazan bertatik bertara edo etxean telebistaz barren muinetan hunkiturik! Batek baino gehiagok aitortu du: *nik ez dut bertso kontuan asko entenditzen, baina negar malkotan bizi izan dut azken txapelketetako zenbait une, txapela jazteko momentu gorena batez ere*. Ba ote dago gero bertsozale horiek baino adituagorik? Hainbeste urte pasata, zergatik ote dauzkagu askok oraindik memorian sendo hiltzaturik, esate baterako, 60, 62, 65 eta 67ko bertso txapelketak?

Irakurtzen ez zekiten bertsolari aspaldiko haiek gogoratu nituen BECen. Etxahun Barkoxe, Xenpelar, Pello Errota, edo Enbeita ez dauzkagu oraindik ahaztuta, ez horixe. Basarri handia zetorkidan gogora, besteak beste, 1935ko eta 1960koen irabazlea, gerratearen haustura beltza nolabait konpontzen lagundu ziguna. A. Zabalaren Auspoa liburu sorta ezinbestekoa. Mugarri nagusien aipamenarekin jarraituz, hor dugu X. Amurizaren berrikuntza, bertso eskolak, bertsozale elkarte, Egañaren aroko olatu berri indartsua. Nola asmatu duen herri honek bat-bateko ahozkotasan kantatuaren altxorra gizar-tearen aldaketen arabera mendez mendez egokitzen! Txirritaren nahiz Maialenen bertsoen jakitun ugari geunden abenduaren 15eko plaza bikainean. Hori ez da moda kontua.

Inguruko bi hizkuntza handiek guk izan ez dugun indarra eta boterea izan dute eskura historian zehar nork bere literatura idatzian oinarri zezaten beren nazio egituraketa eta garapena, eta ondorioz ahozkotasuna landu beharrik izan ez dutenez, bazterrera utzi zuten. Gurean aldiz, Orixeren Euskaldunak poema liburuarekin saialdi berantiar bat egin nahi izan zuten arren, ahozko literatura aberatsean sustraitu dugu azkenaldi luzean gure herri bizipena, besteek ez bezala. Hortaz jabeturik jarri zizkigun oinarriak Manuel Lekuona mai-xuak, gure ahozko literaturaren zer nolakoak sakonki aztertuta eman zigularik argitara errepublika garaian. Eta bide beretik, nazioaren kultur ikuspegi argiz gidaturik prestatu zituen Aitzol, Hernandorena, Zubimendi, Montzon eta konpainiak lehenbiziko bertsolari txapelketa biak Donostiako Poxpolin aretoan 1935 eta 36ean. Hortik egin

ahal izan dugu bidea gaur arteraino. Arnas luzeko hegaldian dator, beraz, gure arranoa.

Bertsolaritzaren historia gogoratzen hasita, utziko didazue baita ere, esker onez ekar ditzadan orrialde honetara gure herri musika jasotzen hegoalde iparraldetan herriz herri hainbeste lan eginda Azkue handia, aita Donostia artista, Salaberry mauletarra, Santesteban maisua eta beste asko eta askok eskura eman dizkiguten kantutegi oparoak. Herri kantaria izan gara, eguneroko bizimodu osoa batbateko sorkuntzan kantatuz eraman du euskal jendeak; kantatuz egin du negar eta festa, ezkondu eta hil, kantatuz egin du gerra eta jai, jolas eta lan, gorroto eta maitatu, haserre eta juerga. Gizartearen bizimodu arruntaren kantaria baita bertsolaria, beste ezer baino lehen.

Doinuen arloari dagokionez zerbait esatekotan, guztiok dakigu aspaldiko urteotan joera handia dutela bertsolariek, nor bere doinu berria plazaratzeko bakarkako saioetan. Txapelketa honetan sei doinu berri ekarri dizkigute, bi propio sortuak, eta beste laurak Laboa, Lete, eta Valverderen kantuen moldaketak. Gainontzeko ariketa guztietan, nahiko arrisku badutela bestela ere eta, doinu oso ezagun eta jakinetara mugatu ohi dira bertsolari gehienak. Irudipena daukat, esate baterako, zortziko txikiko doinueetan motz ibili direla oraingoan.

Egia da 80 hamarkadakoetan sekulako gorakada eta berrikuntza aberatsa eman zela herri musikatik jasotako doinueetan, eta bertso neurri normaletako ariketetan gainera. Eskertzekoa da irrati, telebisita nahiz paperezko komunikabideek, Argia astekaria, zein txapelketetako argitalpenek egin duten ahalegina doinu izendapenak zabalitzen, doinu bakoitzaren deitura jarriaz bertsozaleon begi bistan. Baina oraindik iruditzen zait bi bertsolari plazan elkarrengana hurbiltzen direlarik zein doinutan kantatu erabakitzeraz, askotan doinuaren deitura izendatu ordez, lege zaharrean doinua belarrira tarareatuaz dutela elkar ulertzen.

Izan ere, era guztietako 3.130 doinu daude gaur egun jasota doinutegian, eta horietako ia denak dauzkazu eskura ikusgai eta entzungai Bertsozale Elkarteko internet sarean. Horietako 350 erabili dituzte bertsolariek azken urteotan. Ez da gutxi, ez horixe, hartuko luteke herrialde askok horren erdia edo laurdena. Baina hala ere esan

beharra dago ez dela falta oraindik kutxa horretan zer eta non auke-raturik, bada hor perla ederrik nork noiz plazaratuko zain. Hemen horietako bat aipatzearren, aldizkari honetan ari garenez, *Lehenago ere nere denboran* delakoa izendatuko dizut, Gillermo Etxeberria berak Asteasun behin jasotako dantza doinu pinpirina, Lazkao txiki-
ren bertsoz jantzi eta Bertsoan liburuan argitaratu genuena.

16. B. Txapelketa nazionalak eman digu berea. Gogoangarria izan zaigu benetan, jakinda gainera, urtetan hain aurrera goazenei behintzat ez zaizkigula horrelako festa asko egokituko gure bizitzan. Eskerrik asko antolatze lanetan ibili zareten guztioi. Zorionak kanta-tu duzuen 43 bertsolari protagonistei, finaleko zortzioi batez ere. Aupa Maialen lau urtetan ohorez eraman eta defenditu duzulako txapela. Eta biba Amets Arzallus, ifarraldeko lehen txapeldun hori. Hau ere ikusteko geunden.

Aurrera doa bertsolaritzaaren historia, gure lurtean sustrai zaha-rretan sendotua. Bizirik dirau gure plaza, taberna, eskola, lagunarte, areto, eta festen gozagarri, eta jarrai dezala umorez eta sentimenduz elikatzen, arnasberritzen, eta liluratzen gure jendarte sare osoa, guz-tiaren premia daukagu eta.

Ederraren lilura. Propaganda hutsalaren garaiotan miresten ahal-mena mehetu bazaigu ere, historiaurre egunsentian gure leizetan sortutako marrazkiekin bateratsu ekin zion lehen gizakiak hitzaren eta kantaren xarmaz jolasteari ederraren bila. Artearen ederra. Askok jarraitzen dugu gaur oraindik miresten arte moeta honen dizdira.

